

glasul

BUCOVINEI

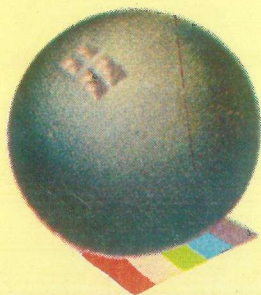
CERNAUȚI

BUCUREȘTI

1/1995

An II. Nr.5

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

1995, Nr. 1

Anul II, Nr. 5

Redactor-șef : ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE : prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Mihai Iordache (Suceava), prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara),
prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași), Z. Ornea (București),
acad. Vladimir Trebiș (București), prof. dr. D. Vatamaniuc (București).

REDACȚIA : prof. dr. Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Ilie Luceac,
Vasile Târâțeanu (redactor-șef adjunct).

SUMAR

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

- Vasile Tărățeanu**, Plaiule, plai răstignit... 3
Mircea Pahomi, Academia Duhovnicească de la Mănăstirea Putna
din secolul al XVIII-lea 11

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

- Ștefan Hostiuc**, Gaston Bachelard: între instinctul imaginii și reveria
anagogică (II) 22
Lora Bostan, Brândușa Grigorc, Proza bucovineană din sec. al XIX-lea–
începutul sec. al XX-lea 35

POEZIE

- Marcel Mureșeanu**, Poezie 42

COLABORATORI DIN CELĂLALT VEAC

- Mihai Teliman**, Ce sufăr redactorii 46

ANIVERSĂRI CERNĂUȚENE

- Acad. Vladimir Trebiș**, Facultatea de Teologie din Cernăuți (1875 - 1940) și
importanța sa ecumenică 49
Acad. Radu Grigorovici, Școala de fizică de la Cernăuți (1918 - 1944) 56
Mircea Lutic, Eusebie Popovici: un strălucit teolog și un mare istoric
al bisericii 64
Dragoș Olaru, Contribuții la istoricul creării Catedrei de Istorie a Românilor la
Universitatea din Cernăuți 76
Mircea Grigoroviță, Revista de pedagogie (1931 - 1943) 86
George Galan, Școala Normală din Cernăuți (125 de ani de la înființare) 93
Veronica Elena Morărașu, Absolvenți ai Școlii Normale din Cernăuți:
promoția 1938 99
Marcel Morărașu, Neculai C. Enescu și învățământul normal în Bucovina 104
Maria G. Ivanciuk, Valentin A. Litovcenko, Ștefan G. Lazarovici, Școala
Normală din Cernăuți: perioada contemporană 109

DOCUMENTE

- Eugen Patraș**, Minoritățile naționale în atenția Consiliului Europei 116
* * Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale 120

ARTĂ. FOLCLOR. ETNOGRAFIE

- Grigore C. Bostan**, Tradițiile populare românești în nordul Bucovinei (unele
perspective ale studiului comparat) 128

ARHIVELE BUCOVINEI

- Ionică Nandriș**, Satul nostru Mahala din Bucovina. Înregistrări pentru mai târziu,
București, 1965 139

CĂRȚI. REVISTE

- Ștefan Purici**, Vișnik Tenru bukovinoznavstva. Seria istoricina. Vîpusk perșii.
Cernivți, 1993, 192 p.; Ilie Popescu, Ion Cozmei, "Drumul spre Golgota",
Iași, Editura Moldova, 1944, 99 p.+16 anexe 150
Mihai Patraș, Dicționar economic rus-român, Chișinău,
Ed. Gheorghe Asachi, 1944 153

Bucovina – Procese istorice și sociale

PLAIULE, PLAI RĂSTIGNIT ...

Vasile Tărățeanu

Cernăuți

ÎN LOC DE PRELUDIU

Mai întâi s-a născut titlul. În vara anului 1990. În urma unor dezbateri constructive la una din ședințele Consiliului Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu“, în timpul căreia, din mai multe titluri propuse – *Deșteptarea, Renașterea, Țara de Sus, Țara Fagilor, Arboroasa, Cuvânt românesc, Plaiul doinelor* – a fost ales în unanimitate ... *Plai Românesc*, adică cel mai inspirat și cuprinzător dintre toate. Oglindă fidelă a unui adevăr istoric, pe care nimeni nu-l poate contesta oricât de mult ar dori.

S-a născut din dorința curată și arzătoare a fiilor și fiicelor acestui plai mioritic de a spune lumii preamulele dureri și pierderi la care a fost și mai este supus neamul lor.

S-a născut la 7 noiembrie 1990, în preajma primei Adunări Naționale a Românilor din actuala regiune Cernăuți, care se trezeau la viață națională ca voinicul din poveste după un somn greu aproape egal cu moartea.

Lumina zilei, adică a tiparului, a văzut-o la tipografia Editurii „Universul“ din Chișinău, director Vasile Lanciu, inginer-șef Boris Mihalache, oameni de mare suflet, unde am fost nevoit, ca responsabil cu editarea primului număr, să mă deplasez pentru ca *Plaiul Românesc* să poată apărea în fața lumii în veșmântul firesc al limbii noastre – cel latin, după ce, timp de jumătate de secol, așa-ziii „eliberatori“ i-au tot croit și cusut uniformă rusească.

La o altă ședință a Consiliului Societății, ce a avut loc la 12 ianuarie 1991, a fost organizată alegerea în bază de alternativă a redactorului-șef al ziarului. În buletinele de vot au fost incluse trei candidaturi – Dumitru Covalciuc, Gheorghe Gorda și subsemnatul, care a și câștigat scrutinul cu 21 voturi „pentru“ și 7 – „împotriva“.

La aceeași ședință s-a ales și colegiul de redacție în care au intrat Gr. Bostan, Gh. Haficiuc, V. Levițchi, D. Covalciuc, M. Lutic, P. Hrior și I. Zegrea. Unii s-au retras singuri din componența lui, alții au fost schimbați pe parcurs.

PRIMI PAȘI SPRE ADEVĂR

Primul număr, din două pagini (o foaie), al *Plaiului Românesc* conține extrase din cuvântările unora dintre participanții la manifestările legate de dezvelirea bustului lui Eminescu în curtea casei lui Aron Pumnul, Nota ultimativă a guvernului sovietic din 26 iunie 1940, adresată guvernului României, un scurt istoric al Palatului Culturii,

semnat de inginerul Gheorghe Haficiuc, cu care a început lupta (nici până astăzi dusă la bun sfârșit) pentru edificiile ce au aparținut Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, rugăciunea „Tatăl nostru“ și o fotografie reprezentând o imagine de ansamblu de la Conferința de constituire a Societății pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu“.

Cel de al doilea număr, deja din 4 pagini – apărut în același an – 1990, readucea în memoria oamenilor cel mai important eveniment din toamna anului 1918 – Congresul General al Bucovinei, procesul verbal al acestuia și moțiunea adoptată atunci privind „Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru cu Regatul României“. Tot aici și-au găsit loc și câteva amintiri din vremea Unirii, răspunsurile României la notele ultimative sovietice din iunie 1940 și trei fotografii reproduse în presa bucovineană pentru prima dată de la '40 încoace. Este vorba de fotografiile făuritorilor Unirii Bucovinei cu Patria-mamă – Iancu Flondor și Dionisie Bejan – și de Monumentul Unirii din fosta Piață a Unirii a orașului Cernăuți.

Primul număr din 1991 al *Plaiului Românesc* cuprinde o serie de materiale legate de viața și activitatea lui Aron Pumnul despre care (ca și despre alți mari bărbați ai neamului nostru, adevărați patrioți, promotori ai idealurilor naționale), anterior, în perioada mancurtizării forțate a populației românești din regiunea Cernăuți, se scrisese numai în sens negativ, critic.

În perimetrul acelorși preocupări – de promovare a adevărului istoric, de trezire a conștiinței naționale – s-au înscris și numerele ulterioare ale *Plaiului Românesc*. Nu le vom recapitula aici conținutul, ne-ar trebui pentru aceasta mult spațiu. Or, unele numere ale ziarului (devenit revistă pe parcursul celor patru ani de existență), precum cele consacrate aniversării a 75-ea a Marii Uniri, zilei de naștere a marelui nostru poet național, alegerilor în Parlamentul Ucrainei etc., au avut 16 pagini, cuprinzând zeci de articole. Nu le enumerăm aici. Primele trei numere ale *Plaiului...* sunt suficiente pentru a trage concluziile necesare.

... ȘI NESFĂRȘITELE GREUTĂȚI

De la apariția primelor numere ale *Plaiului Românesc* a curs multă apă pe Prutul pătimirilor noastre.

Dar greutatea cu care ne-am confruntat în loc să dispară, o dată cu trecerea timpului, s-au înmulțit, devenind de la o lună la alta tot mai greu de învins.

Ce-i drept, o dată cu angajarea domnului Gheorghe Gorda, ziarist cu o bogată experiență, obținută la ziarul oficial *Zorile Bucovinei*, care, cu pana-i ascuțită, a făcut o serie de reportaje despre soarta românilor din regiunile Odesa, Transcarpatia, Kirovograd, Herson și Nicolaev, foarte bine primite de cititorii noștri, situația s-a mai îmbunătățit. Deplasările lunare la Chișinău, împărțite la doi, rămâneau însă la fel de obositoare, devenind totodată din ce în ce mai costisitoare. Iar Societatea „Mihai Eminescu“ nu dispunea, precum nu dispune nici acum, de mijloacele financiare necesare editării unui ziar. Astfel, responsabilul de număr, pe lângă funcțiile de redactor de serviciu, de redactor tehnic, de corector și curier, de hamal și chiar de

zețar uneori, îndeplinite concomitent, de fiecare dată era nevoit să se situeze și pe postul de „cerșetor“ (sic!) pe la diferite „uși“, mai întâi din Chișinău, apoi și din Rădăuți, Suceava, București, Timișoara, Brașov, în căutare de ajutoare pentru a acoperi cheltuielile legate de editarea ziarului. Iar acestea creșteau de la o lună la alta, și nu din vina colaboratorilor redacției. În cursul ultimilor cinci ani prețul unei călătorii la Chișinău (cu autobuzul de cursă) a crescut de circa mii de ori: de la 25 ruble la peste un milion de carboave ucrainene. La fel a crescut și prețul hârtiei: de la 600 ruble – la 70-80 milioane carboave tona. La costul serviciilor tipografice nici nu ne mai referim. Ele au devenit pur și simplu insuportabile, chiar și pentru publicațiile de mare tiraj, cu sponsori permanenți, cu editori solizi, darmită nouă ...

Desigur că toate acestea au pus sub semnul întrebării nu o dată apariția regulată a *Plaiului Românesc*. Cu atât mai mult că spre deosebire de alte ziare independente, *Plaiul Românesc* n-a primit nici un ajutor bănesc sau material din partea administrației regiunii, foarte generoasă cu alte publicații, în special cu cele de limbă ucraineană, cum sunt *Ceas*, *Molodți bucovineți*, *Bucovina*. Cerințele noastre au rămas nesatisfăcute.

În această situație nu ne-a rămas altceva de făcut decât să apelăm la ajutorul cititorilor noștri, al oamenilor de bună credință de pretutindeni.

Apelul nostru disperat a apărut în numărul din 19 februarie 1992. În el relatam despre dificultățile prin care trece *Plaiul Românesc*.

Și oamenii noștri, în special cei mai în vârstă, pensionarii, care știu prețul greutateilor și înțeleg mai bine rolul unui ziar național în apărarea și promovarea drepturilor la viață, au sărit cu toții în ajutorul *Plaiului*... Care cu cât a putut. Cei mai săraci – cu câte o rublă, trei sau cinci, cei mai înstăriți – cu 10, 25 sau 100. O dată cu devalorizarea banilor a crescut și mărimea donațiilor, atingând acum suma de 50-100 mii carboave.

De remarcat că printre primii care au reacționat la apelul redacției au fost gospodarii, elevii și profesorii din satele Carapciu-pe-Siret, Cupca și Tereblecea, raionul Hliboca, Poeni - Bucovina și Mogoșești, raionul Herța, Crasna și Ropcea, raionul Storojineț, Boian și Mahala, raionul Noua Suliță... Unii oameni, cum sunt Iie Salahor și Toader Nichitovici din Voloca, Mihai Noriță, Constantin Melnicu și Margareta Crețu din Cernăuți, preotul Boris Țapu din Boian, frații Aurel, Toader și Ion Mihaesi din Ostrița, frații Pridie din Ceahor și alții au făcut câte două-trei donații în fondul ziarului.

Dar aceste ajutoare individuale n-au putut acoperi nici pe departe cheltuielile în continuă creștere impuse de editarea ziarului. Și atunci în ajutorul nostru au venit publicațiile *Moldova Suverană*, *Viața Satului*, *Literatura și Arta*, *Țara și Curierul de seară* din Chișinău, *Memoria*, *Cotidianul* și *România Liberă* din București, *Renașterea* și *Timișoara* din Timișoara, filialele din Timișoara, Brașov și București ale Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Uniunea Românilor Bucovineni, Fundația Culturală Română, filialele din Constanța, Oradea, București și Satu-Mare ale Asociației mondiale „Pro Basarabia și Bucovina“, Societatea „Ștefan cel Mare – Bucovina-Suceava“, firmele „Biotex“, București, „Angroconstrucția“ și „Dacia“ din Chișinău, Asociația Economistilor din Republica Moldova, Ministerele Culturii și Cultelor, Tineretului, Sportului și Turismului din Moldova, conduse atunci de Ion Ungureanu și Petru Sandulachi.

Astfel, cu ajutorul oamenilor de bună credință, învingând nenumăratele greutăți și obstacole impuse de condițiile vitrege ale trecerii la economia de piață (și nu

numai de ele!), *Plaiul Românesc* a apărut constant chiar și în perioada îndelungată a procesului intentat publicației, urmat de anularea numărului de înregistrare al acesteia.

PRIMELE REACȚII NEGATIVE

De remarcat că reprezentanții ai presei ucrainene, în special cei de la *Ceas* și *Molodii bucovineți*, ai administrației regionale și ai unor societăți și partide de orientare naționalistă, n-au întârziat să ne atace ziarul. Aceste atacuri s-au îndesit după ce în titlul ziarului a apărut simbolicul fir de sârmă ghimpată, atât de deranjant pentru unii dintre oponenții noștri, de parcă gardul de gulag stalinist, sfâșiind trupul Bucovinei și Moldovei lui Ștefan cel Mare și Sfânt și, făcând să sângereze mii de inimi, de o parte și de alta a lui, ne-ar deranja mai puțin.

Împotriva *Plaiului Românesc* se declanșează o adevărată campanie de presă în frunte cu săptămânalele *Ceas* și *Molodii bucovineți*. Iată cum apreciază primele numere din 1992 ale *Plaiului* ... comentatorul ziarului *Ceas*: „Pe parcursul anului trecut (1991, n.n.) [ziarul *Ceas*] i-a informat pe cititori despre unele articole ale ziarului *Plai Românesc* și ale redactorului acestuia, domnul Vasile Tărățeanu, a căror idee principală era reunirea Bucovinei cu România. Noi ne gândeam că rezultatele referendumului de la 1 decembrie, la care majoritatea absolută a bucovinenilor, inclusiv românii și moldovenii, s-au pronunțat în sprijinul statului ucrainean independent, va tempera un pic starea de spirit revendicativă a domnului Tărățeanu. Însă dorința de a vedea regiunea Cernăuți în componența României Mari s-a dovedit a fi mai puternică decât realitățile politice și bunul simț. Aproape o treime din articolele apărute în primele două numere ale ziarului *Plai Românesc*, din anul 1992, popularizează, într-un mod sau altul, pretențiile teritoriale ale României față de Ucraina, instigă stări de spirit separatiste în rândurile populației românești din regiune ...

... La rubrica „File vechi, file uitate” ziarul publică pasaje din lucrările cronicarilor europeni și moldoveni, ale călătorilor și istoricilor din secolele XVIII-XIX, în care se descriu hotarele statului moldovenesc medieval, impunând cititorului ideea că actualele hotare ale Moldovei sunt cu mult mai restrânse. Chiar și versurile poetilor români, T. Guga, T. Lianu, F. Dumitrescu, cuprind nu numai motive nostalgice în legătură cu destinul Bucovinei și Ținutului Herței, dar și chemări directe la unirea acestor teritorii cu România.

... Iată așa ridică poduri între cele două popoare activiștii Societății de cultură românească „Mihai Eminescu”, uniți în jurul ziarului *Plai Românesc*. Probabil va curge încă multă apă pe Prut până ce ei vor înțelege că Bucovina e un ținut din componența statului ucrainean și că niciodată nu va înceta de a fi în această calitate“.

Se adevereau prezicerile lui Vitali Plotnicov care menționa în articolul „Români bucovineni își declară existența. Politicienii ucraineni dau semne de nervozitate...” din ziarul moscovit *Nezavisimaia gazeta* de la 7 iulie 1992: „Cernăuții sunt amenințați mai degrabă de o confruntare pe plan ziaristic, decât de un adevărat conflict interetnic“.

La drept vorbind confruntarea a avut loc și a culminat cu un proces juridic, pe care Direcția de Presă a Administrației Regionale l-a intentat *Plaiului Românesc*.

PROCESUL

Scopul acestuia n-a fost altul decât suspendarea apariției ziarului nostru și intimidarea românilor.

La baza cererii de chemare în judecată au stat două demersuri înaintate Direcției de Presă de domnii Gr. Galiț, șeful Centrului de Presă al Administrației Regionale, V. Dovghii și P. Moskaliuk, președinți a două Comisii Permanente în problemele legalității și publicității ale Consiliului Regional de deputați ai poporului.

Primul menționa că *Plai Românesc* instigă cu scop bine determinat vrajba interetnică în ținut, desfășoară o campanie de discreditare a reprezentanților puterii.

Cel de-al doilea vine să-l completeze pe primul cu învinuirea că *Plai Românesc* „formulează pretenții și revendicări teritoriale referitoare la Bucovina de Nord“.

În cererea de chemare în judecată semnată de I. Vergun, șeful Direcției de Presă, se menționa că ziarul nu numai că „nu contribuie la înțelegerea reciprocă dintre locuitorii ținutului, ci, dimpotrivă, prin articolele sale provocatoare, seamănă între ei vrajbă, suspiciune și neîncredere, pune la îndoială legitimitatea frontierelor interstatale existente“.

Mai mult chiar, în perioada procesului, pentru a influența completul de judecată, ziarul este supus unei critici și analize serioase într-un articol intitulat *Pentru cine-i convenabilă împărțirea bucovinenilor*, semnat de Ivan Hnatâșin, reprezentantul președintelui Ucrainei în regiunea Cernăuți și publicat în toate ziarele de mare tiraj din regiune.

„Autorii *Plaiului Românesc*, – scrie el, – și-au determinat de mult două subiecte principale ale „cercetărilor“ minuțioase, care în mod simplist pot fi reduse la următoarele teze:

– *Românii sunt cea mai veche națiune pe teritoriul Bucovinei, iar ucrainenii sunt emigranți-venetici;*

– *Regiunea Cernăuți, ca parte componentă a Ucrainei, este o consecință a pactului Ribbentrop-Molotov, condamnat de comunitatea mondială, deci un non-sens istoric și juridic.*

Absurditatea tezelor de mai sus este evidentă...“.

În partea a doua a articolului se arată că „*Plai Românesc publică un ciclu de materiale despre situația românilor din alte regiuni ale Ucrainei – Kirovograd, Herson, Nicolaev, încercând să facă o paralelă cu ucrainenii din România. Numindu-i pe românii din regiunea noastră, pe cei din regiunea Odesa și din Transcarpatia autohtoni, ziarul face o încercare de a-i egala în drepturi și în statut cu ucrainenii din România și pe românii emigranți din Ucraina. Acest truc politic avantajos este vehiculat tot mai frecvent în presa română“.*

Și mai categorică a fost în concluzii Comisia de lectori și profesori universitari care, la cerința Completului de judecată, a examinat materialele publicate în *Plai Românesc*. „*Ziarul Plai Românesc – conchid ei, – adună și publică materiale care*

seamănă neînțelegere între populația ucraineană și română din Bucovina, cheamă la revizuirea frontierelor dintre Ucraina și România în folosul ultimei.

...Coloritul, tonul emotiv general, alegerea lexicului provoacă dispoziții dușmănoase față de Ucraina. Citirea acestor materiale cu care sunt bombardati, de pe paginile ziarului, românii din nordul Bucovinei, este capabilă să-i pregătească psihologic pentru susținerea pozițiilor autorilor acestor articole și aprecieri“.

Cu toate acestea, ziarul nu putea fi chiar atât de ușor suspendat. La ședințele procesului civil, reclamanții vin de fiecare dată cu probe noi, culese din diferite articole publicate în *Plai...*, traduse, desigur, în ucraineană. Avocata lor, fiind și președintă a Colegiului de Avocați din regiune, devine din ce în ce mai incisivă. Apărarea uneori mai calmă, alteori mai nesigură, combate învinuirile aduse. Ședințele se consumă, fără să dea vreun rezultat. Trec săptămâni, luni ... Între timp, datorită mijloacelor de informare în masă, procesul devine cunoscut unui public tot mai larg. El capătă rezonanță internațională. În timp ce presa locală ucraineană ne atacă din ce în ce mai vehement, numind *Plaiul Românesc* publicație odioasă, presa cu adevărat democratică din România și din Republica Moldova, posturile de radio internaționale (de exemplu, Bi-Bi-SI) acordă spațiu considerabil procesului de la Cernăuți, considerându-l drept o încălcare a libertății de opinie, garantată de Declarația universală a drepturilor omului. „*Acest proces, – menționează în Declarația lor participanții la pichetarea Ambasadei Ucrainei la București, reprezentanți ai zeci de societăți culturale din România, – nu poate fi calificat altfel decât o încălcare flagrantă a drepturilor omului, popoarelor băștinașe și minorităților naționale declarate și garantate de documentele principalelor foruri internaționale*“.

*„Revista Plai Românesc este o dârză, foarte curajoasă apărătoare a drepturilor românilor din regiunea Cernăuți. Colaboratorii revistei merită tot respectul și toată afecțiunea noastră pentru tot ce fac“ – scrie cunoscutul expert în problemele trecutului cultural al Bucovinei, dl Mircea Grigoroviță în ziarul *Dreptatea*, iar remarcabilul poet Gheorghe Tomozei în *Adevărul literar și artistic* mărturisește următoarele: „Numerele cercetate de mine sunt realizate la o înaltă ținută jurnalistică, semn că tradițiile presei românești interbelice pot fi continuate cu strălucire în ciuda zilelor de tensiune și speranță în acest miazănoapte aflat perpetuu sub semn eminescian.“*

În apărarea ziarului vine printr-un comunicat special și Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, semnat de academicianul Vladimir Trebici, de Mircea Irimescu, președintele Societății, și cunoscutul jurist Radu Economu. „*Un examen oricât de riguros al tuturor articolelor, studiilor și informațiilor publicate în această gazetă de la înființarea ei și până în prezent și mai ales a materialelor incriminate pentru orice om de bună credință nu poate duce la aceste concluzii.*

Cultura este prin natura ei produsul unei națiuni și comunitățile minoritare aflate sub suveranitatea altui stat decât cel național au garantat dreptul lor de a-și cunoaște cultura și trecutul istoric național și de a transmite opinii în legătură cu aceasta“.

În același context se înscrie și scrisoarea deschisă a dlui Gabriel Chiuzbaian, președintele Uniunii Juriștilor din România, adresată președintelui Ucrainei, Leonid Kravciuk: „*Desigur, ca specialiști ai dreptului am examinat și noi cu multă atenție materialele incriminate, dar cu toate că nu am regăsit în ele nici cea mai mică apropiere de învinuirile formulate nu ne-am propus să intrăm în fondul problemei. Aceasta-i datoria de onoare a magistraților care soluționează procesul. Ne permitem*

să afirmăm doar atât că publicarea unor comentarii pe teme istorice nu înseamnă cătuși de puțin «atentat la integritatea teritorială a Ucrainei» și nici «învrăjpire națională».

Nu lipsite de importanță credem că au fost luările de atitudine în legătură cu procesul nostru ale domnilor Nicolo Nicola, redactor-șef al ziarului *Frăția*, organ al Societății aromânilor din Albania, Baki Yemeri, poet, președinte al Asociației de prietenie româno-albaneză, Ivan Alexandrov, președinte al Asociației valahilor din Bulgaria, V. Crăciunovici, președinte al Mișcării vlahilor și românilor din Iugoslavia, P. Gătăianțu, lider al comunității românilor din Iugoslavia și ale multor altora, precum și scrisorile de încurajare și de susținere, semnate de locuitori din diferite sate ale regiunii, participarea zecilor de oameni la proces.

În ultimă instanță, judecătorul Vasili Iakimciuk, de la Judecătoria Raionului 1 Mai al orașului Cernăuți, reușește să iasă cu fața curată din acest proces, respingând cerința de suspendare a ziarului *Plai Românesc* ca lipsită de teme.

Dar reclamantii nu se mulțumesc cu aceasta și fac recurs la Tribunalul Regional, care întoarce dosarul spre reexaminare.

Nu mai are loc însă nici o ședință a Completului de judecată. Văzând atunci că pe cale juridică nu mai au sorti de izbândă, reclamantii au hotărât să folosească alte metode pentru îngenuncherea *Plaiului Românesc*.

ÎN LOC DE EPILOG

Printr-o scrisoare oficială, adresată conducerii Societății „Mihai Eminescu”, fondatoarea ziarului, Direcția de Presă a Administrației Regionale pune câteva condiții în legătură cu reînregistrarea periodicelor din Ucraina, înregistrate legal până la proclamarea independenței acesteia. Prima condiție era scoaterea firului de sârmă ghimpată din frontispiciul ziarului. Celelalte trei, obligatorii pentru toată lumea, reieșeau direct din „Legea Ucrainei cu privire la mijloacele tipărite de informare în masă” și „Legea Ucrainei despre informație”, în special din articolele care stipulează apărarea integrității teritoriale a statului ucrainean, conviețuirea pașnică a etniilor și a confesiunilor religioase etc.

Prin altă scrisoare, venită din partea aceleiași Direcții, conducerea ziarului și a Societății erau înștiințate că publicației i se anulează numărul anterior de înregistrare și, respectiv, certificatul de înregistrare.

Astfel, în urma acestor manipulații, *Plaiul Românesc* este pus în afara legii și nu mai poate fi editat în mod legal. Dar, în pofida interdicțiilor, după această scrisoare mai văd lumina tiparului încă vreo cinci numere.

Totuși riscul nu putea fi continuat la nesfârșit. În timpul ședințelor destul de aprinse ale Comitetului Director al Societății s-au exprimat păreri diverse : de la acceptarea cerințelor Direcției de Presă până la totala ignorare a lor și editarea în continuare a ziarului chiar cu riscul confiscării tirajului.

Se pare că până la urmă a biruit simțul măsurii. Firul de sârmă ghimpată a fost scos din frontispiciul ziarului. O dată cu el m-am retras și eu de la conducerea publicației. Astfel, se încheie o etapă, prima etapă din viața *Plaiului Românesc*, de la

care, luându-mi rămas-bun, zic: „Să-ți dea Domnul, *Plaiule Românească*, și la propriu și la figurat, viață lungă și fără firul sau gardul de sârmă ghimpată ce te sfâșie...”

SUMMARY

From its first issue, the „Plai Românească” review, organ of the „Mihai Eminescu” Society for Romanian Culture of Cernautz, edited for the first time in Autumn 1990, is at the head of the fight for the rights of the Romanians in Northern Bukovina, for the re-establishment of the natural links with the historical homeland. This fact didn't suit the chauvinistic forces, which launched a fierce press campaign against „Plai Românească”. The Press Department of the county executive enters a judicial action against the young publication in the hope to cancel its issuance. But because of the lack of edifying evidence, „Plai Românească” comes off victorious (after a period of great tension, the court rejects as unfounded the request for suspending the publication). The editor Vasile Tărățeanu resigns as chairman of the review when, in order to re-register the review, he is asked to remove the symbolic sign, the barbed wire, from the flag of the review.

ACADEMIA DUHOVNICEASCĂ DE LA MĂNĂSTIREA PUTNA DIN SECOLUL al XVIII-lea

Mircea Pahomi

București

Școala slavo-română de la Putna cu marea ei înflorire în sec. al XV-XVI-lea, își încetase de multă vreme existența, iar starea mănăstirii a decăzut începând cu a doua parte a sec. al XVII-lea, ajungând aproape de paragină în prima parte a sec. al XVIII-lea, „din întâmplările vremilor și a nepăsărilor, dar mai mult prin nepurtarea de grije a egumenilor“, după cum scrie arhimandritul Vartolomei Mazereanu.

Postul stareț al mănăstirii Putna, Antonie, devenit apoi mitropolit al Moldovei, a strâns în jurul său unii ucenici, din rândul cărora s-au ridicat arhierii și cărturari, ca Iacov Putneanu, devenit mitropolit, Dositei Herescu, episcop de Rădăuți, Vartolomei Mazereanu, arhimandrit și mare cărturar, precum și mitropolitul Gavril Callimachi, care au contribuit, în mai mare sau mai mică măsură, la înnoirea vechiturilor, restaurarea și refacerea mănăstirii Putna, redându-i totodată prestigiul cultural și importanța ei de altădată.

În această perioadă, foarte grea pentru mănăstire, preocupările în domeniul culturii și învățământului au fost ca și inexistente, în afara unor egumeni mai luminați, care-și luau pe lângă ei unul-doi tineri ucenici mai înzestrați, care deveneau învățăceii acestora. Astfel de ucenici întâlnim la finele sec. al XVI-lea pe lângă arhimandritul Dositei de la Putna, care în 1585 avea ca ucenic pe Anasie, iar, în 1597, pe ieromonahul Teodor. Aftanasie, episcop de Roman, dăruiește în 1727 prisaca Voitinel mănăstirii Putna, menționând că a fost ucenicul mitropolitului Sava Balaci, care era cu metania de la mănăstirea Putna.

Dezvoltarea culturii în limba română impunea și pregătirea pe o scară largă a preoților și diecilor, prin școli permanente și organizate, luându-se măsuri adecvate din partea domniei, care stabilește ca acestea să fie date pentru purtarea de grijă din partea mitropolitului și a episcopilor. La 25 decembrie 1747, Grigore Ghica II domnul Moldovei, constatând că școlile „sunt o fântână din care se adapă obștescul norod cu îndestularea învățaturii și înțelepciunii“, poruncește înființarea școlilor de slavonie și românie pe lângă cele trei episcopii (Roman, Rădăuți și Huși), rânduind ca leafa dascălilor să fie plătită din darea preoților (1 galben pe an).

La cererea mitropolitului Iacov Putneanu, domnitorul Ioan Callimachi aprobă la 25 iunie 1759 înființarea unei școli la Putna „căci fiind loc depărtat, nu pot copiii ajunge pe la celelalte școli, și mai ales că se află acolo un dascăl Vartolomei Mazereanu care de câțiva ani învață cu mare folos ucenicii ei“, stabilind leafa acestuia la 60 lei pe an, care să fie primită în două etape (Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru), fiind plătită din banii școlilor, devenind astfel de rang egal cu cele de pe lângă episcopii.

În 1766, Grigore Alexandru Ghica, domnul Moldovei, înființează epitropia școlilor în frunte cu mitropolitul și unii dintre marii boieri, ca purtători de grijă, silință și neadormire, amintind de existența în nordul Moldovei a șase școli ținutale la Rădăuți, Suceava, Câmpulung, Cernăuți și Câmpulungul pe Ceremuș.¹

Existența unei „școli mari” la mănăstirea Putna poate fi dedusă și din activitatea arhimandritului Vartolomei Mazereanu, dar și a mitropolitului Iacov Putneanu, care și-a consacrat activitatea pe tărâmul culturii religioase în limba română în perioada respectivă, ca editor de cărți în limba română, tipărite la Iași, iar după retragerea sa din Scaunul mitropolitan și stabilirea la Putna, își face și „iscusită zăbavă” pentru rezolvarea problemelor legate de pregătirea și îndrumarea viitoarelor cadre bisericesti. Vartolomei Mazereanu menționează despre sine că era „mădulariu alu Academiceștii Teologii Kievului”², a fost și dascăl, precum și îndrumător al școlilor din Moldova, dar și un prodigios traducător al cărților, în special bisericesti, din limba rusă și slavonă, în limba română.

O serie de manuscrise aflate în Biblioteca Academiei Române din București (B.A.R.) conțin o serie de însemnări privind școala de la Putna. Mănăstirea Putna întreține legături cu biserica ortodoxă din Rusia, în special după ce mitropolitul Antonie al Moldovei s-a stabilit în Rusia (+1748). Astfel în 1757, arhimandritul V. Mazereanu, ieromonahul Calistru și ieromonahul Mihail de la Sihăstria Putnei aduc de la Kiev 86 de icoane, două prapori, rase și mantii de mohair pentru toți călugării de la Putna.

O însemnare pe o Psaltire (B.A.R. ms. rom. 716) menționează copierea de cărți la Kiev, F. 8v: – „S-au tălmăcit această carte de pe slavonească, tipărită în sfânta Lavră Pecersca; și s-au tălmăcit pre rumânie de un dascăl Isaiea ieromonah. Scris-am această sfântă carte întru cea vestită și de D^umnăzău păzită cetate și grădina Maicii Precistiⁱ”.

Chievului, la Podolie, în zilele când împărăția Ecaterina împărăteasă și cu fiul său Pavel Petrovici. Și s-au scris în casa lui Dimitrie Ivanovici. Aniⁱ de la H^{risto}s 1766. Scris-am eu Gherasim ieromonah, hagi, maiu, zil^e 22”.³

După ocuparea Bucovinei de către Austria în 1775, hagiul Gherasim, ieromonah la Putna, unde este menționat documentar, trece Cordonul în Moldova și ajunge egumen la mănăstirea Agapia, prefăcând vechiul pomelnic al mănăstirii Pângărați (B.A.R. ms. rom. 4612) pe care face mențiunile: F. 1.- „Și s-au scris de mine, nevrednicul întru ieromonahi, hagi Gherasim Putneanu, la anul 1793, sept^{embrie} 13”. F. 44v: – „Hagi Gherasim ieromonah Putneanu bivu igum^{en} Agapiei ...”, având aceeași dată ca mai sus.

Ca membru al delegației Cnejiei Moldovei, arhimandritul V. Mazereanu, egumen la mănăstirea Solca, și arhimandritul Venedict Teodorovici, egumen la mănăstirea Moldovița și alții, pleacă din Moldova, la 26 decembrie 1769, la Sankt Petersburg, unde iau legătura cu prelații din preajma curții imperiale, fiind primiți în audiență de către împărăteasa Ecaterina a II-a. În timpul petrecut la Sankt Petersburg, V. Mazereanu face mai multe traduceri în limba română (din rusă sau slavonă), primește cărți în dar, unele odoare și veșminte, scriind că, prin prietenul său Ioan Tatișțiev, a obținut ajutoarele pentru cele două mănăstiri.

Academia Duhovnicească de la Putna a funcționat în Mănăstirea Veche a Putnei, respectiv pe lângă biserica lui Dragoș vodă, mutată de către Ștefan cel Mare de la Volovăț. În diata sau testamentul din 1 ianuarie 1779, arhimandritul V. Măzăreanu menționează că după ce s-a întors din egumenia de la mănăstirea Solca (anul

1773) a făcut la Mănăstirea Veche de la Putna, între alte lucruri numerotate, și: „9. – O școală mare; 10. – O școală mică, totu suptu un acoperemântu“. Este vorba despre localul propriu-zis, compus din două camere despărțite de către o tindă, în care au funcționat două școli de grade diferite, una elementară și alta, Academia Duhovnicească de pregătire superioară.⁶

Sunt cunoscute unele documente originale aflate în Arhivele Statului din Suceava, cu privire la plata dascălilor de la mănăstirea Putna, astfel:

– 1766 iunie 22. – Din cei 566 lei încasați din banii școlilor de către Episcopia din Rădăuți „câte 2 lei de nume“, de la preoții și diaconii din eparhia sa, au fost dați, prin Gherasim ierodiaconul la Mitropolia din Iași, iar între școli, 30 lei la școala de la Putna și 40 lei la cea de pe lângă Episcopia din Rădăuți (Doc. IV/40).

– 1766 (octombrie 22). – Din 564 lei strânși pentru banii școlilor, au fost dați 30 lei la școala de la Rădăuți și 30 lei la cea de la Putna (Doc. IV/51).

– 1767 iunie 8. – Din banii școlilor, au fost dați 30 lei dascălului de la Putna. (Doc. IV/57).⁷

Prin unele documente contemporane, dar și prin însemnări de carte veche, se cunosc numele unor dascăli care au funcționat la școala de la Putna, iar în mai multe cazuri și materiile pe care le-au predat.

1. – **Părintele Ilarion dascălul**, este cunoscut în a doua parte a sec. XVII, prin mai multe traduceri pe care le-a făcut din elinește în românește, numele său apărând pe mai multe manuscrise ajunse până la noi. A trăit la mănăstirile Dragomirna, Neamț, Secu, lucrând și cu monahul Paisie Velicicovschi, precum și temporal la Putna, unde apare menționat de către episcopul Dositei Herescu și arhimandritul V. Mazereanu.

– 1763. – *Miscelaneu de literatură monahală* (B.A.R. ms. rom. 3186), în care la foaia 16v menționează că a fost tălmăcit „de dascălul Ilarion dupe limba elinească pre limba rumânească“.⁸

– 1772 decembrie. – *Capete pustnicești*: – „S-au prefăcut din cea prea cu anevoie de tălmăcit, limba elinească, pre a noastră limbă proastă rumânească, de chir Ilarion ieromonahul, ucenicul lui chir Manase <în grecește>, în sfânta mănăstire Dragomirna“. (B.A.R. ms. rom. 3008).

– 1774 decembrie. – *Miscelaneu religios* (B.A.R. ms. rom. 1844) conține 13 însemnări ale lui Ilarion, din care cea de pe coperta interioară: – „Mănăstirea Dragomirunii. Să ști că această cârtică este scrisă de mine păcătosul <între> ieromonahi Ilarie“. Altă însemnare pe foaia 115v, din 26 ianuarie 1782: – „... Ilarie monah ucenic starețului Paisie <Velicicovschi> din Neamț ...“

Dositei Herescu episcop de Rădăuți îl însărcinase pe Ilarion „om cu destulă știință de carte elinească“ să traducă *Hexameronul Sf. Vasile cel Mare*, cu intenția de a-l tipări, dar „făcând-o n-au apucat să o tipărească din pricini ce s-au întâmplat“ (ocuparea Bucovinei de către Austria). Cartea respectivă s-a tipărit abia în 1826 la București, din prefața căreia aflăm informațiile de mai sus. Traducerea primă conținând nouă voroave, s-a făcut din elinește de către „ieromonahul și dascălul Ilarion în sfânta mănăstire Neamțul“, cu blagoslovenia starețului Paisie Velicicovschi. Din această traducere s-a făcut, la 16 mai 1782, o copie de către monahul Teofan Ieșanul de la mănăstirea Secu.¹⁰

Episcopul Dositei Herescu confirmă Consistoriului de pe lângă Episcopia Bucovinei din Cernăuți numirea lui Ilarion ca dascăl la școala de la Putna, pentru a învăța pe copiii limba greacă și latina, fiindu-i stabilită o leafă de 50 lei pe lună și asigurarea mesei.

– 1782 septembrie 19. – Scrisoarea episcopului Dositei către mănăstirea Putna, în care amintește că dascălul Ilarion s-a așezat, pe 16 septembrie, dascăl pentru limba greacă și latină; să i se dea 50 lei, iar pentru tacâmul mesei și cele ce sunt de trebuință, să i se cumpere toate din banii rămași de la Nicodim pentru școală.¹¹

– 1782 septembrie 19. – Episcopul Dositei confirmă Consistoriului din Cernăuți numirea lui Ilarion ca dascăl la școala de la Putna, pentru a învăța pe copii limba greacă și latină, fiindu-i stabilită o leafă de 50 lei pe lună și asigurarea mesei.¹¹

Ieromonahul Ilarion apare ca dascăl la Putna și în 1778, prin atestatul de studii al viitorului episcop al Bucovinei Isaia Baloșescu, dar nu se cunoaște timpul cât a funcționat în această școală.

– 1787 septembrie 25. – *Miscelaneu de literatură monahală, Cartea avvei Varsanufie* (B.A.R. ms. rom. 3723 și 2146), tălmăcit din limba elinească de către un ucenic al lui Paisie Velicovschi, care menționează că „s-au îndreptat din cuvânt în cuvânt de sfinția sa părintele Ilarion, întru anii de la Hristos 1787 în sfânta mănăstire a Neamțului“, fiind începută la 1 mai și terminată la 25 septembrie.¹²

Manuscrisul românesc 1841 din B.A.R., cuprinzând 400 capete ale lui avva Thalasia, reprezintă o copie făcută în 1818, care face mențiunea că s-a „prescris după izvodul părintelui Ilarion dascălul“.¹³

2. – **Dascălul Ilie**, care, după ocuparea Bucovinei în 1775, trece peste Cordon și se stabilește în satul Zamostea, ținutul Dorohoi, ducând cu sine o serie de manuscrise putnene. O urmașă a acestuia îi dă peste mulți ani aceste manuscrise lui D. Furtună, directorul gimnaziului și apoi al seminarului din Dorohoi, care publică, în 1924, în revista *Tudor Pamfilie* titlurile și însemnările pe care le conțin cele trei cărți:

– *Întrebări din dumnezeiasca scriptură scoase pentru folosul creștinesc, în scurtu*, de Ilie Dascal ot Putna, vlet 1786.

– *Răspunsuri din dumnezeiasca Scriptură pentru folosul de obște*, scrisă de kir Ilie Dascal din sfânta mănăstire Putna. Manuscrisul conține un mic catehism, compilat și redactat în anul 1786, purtând și semnătura unui „Vasile Dascal Putnii“.

– *Miscelaneu*, manuscris românesc, fără scoarțe și foarte uzat, păstrat în Biblioteca Mitropoliei din Iași, cuprinzând Învățătura de folos pentru preoții ce slujesc sfânta liturghie, Minunile Precieii și Mântuirea păcătoșilor, lucrări care conțin însemnările: F.1. – „Carte Amartalon Sotirion, adică Mântuirea păcătoșilor, ce s-au tălmăcit din limba elinească pre limba moldovenească, acum în zilele luminatului d<om>nu<l> Mihai Constantin Șuțul voievod, mitropolit fiind Iacobu al doilea <Stamate>, iară cu cheltuiala me<a>, a diaconului Ilie i dascal din sf<â>nta mănăstire Putna. S-au scris în satul Zamostie ținutul Dorohoi; deci cine va ceti, să zică D<u>mnăzău să-l erti. Amin. Anii 1794 iunie 2“.

În cuvânt „plecat de la scriitoriu către credincios cetitoriu“, cere să fie ertat pentru greșelile pe care le face „fiindcă mă aflu în supărare școlii. Ilie diacon, dascăl putnean, 1794 iun<ie> 4“. „S-au început la iunie 2 și s-au sfârșit de scris la august 23, la anii de la Hristos 1794, iară de la zidire a lumii 7302. Și s-au scris de smeritul și cel mai păcătos decât toată lume<a> și nevrednic Ilie diacon și dascăl, din sfânta și întru totul lăudata mănăstire Putna“.¹⁴

3. – **Dascălul Ștefan** (Raireț?), care traduce din grecește textul complet al *Esopiei*, respectiv viața și pildele sale, manuscris publicat parțial de către D. Furtună. Titlul manuscrisului: *Viața lui Esop filosoful și câte pilde au arătat, fiește carele cu a sa istorie, pentru care au întrecut pre toți filosofii elinești cu ascuțita sa înțelepciune*,

precum arată înainte. Traducerea respectivă are drept prefață o introducere în versuri. – „Cuvinte alcătuite/ Din minte întocmite/ De un Ștefan Dascal/ Din mănăstirea Putnii fiindu./ Caută înainte și citești/ Și pre toate pre largu le vei înțelegi./ Esopie din grece/ Ce s-au scos pre românie/ Cu învățături pre<a> bune/ Și cu istoriile depline/ Precum Esop întreba./ Filosofii să minuna/ Pre jivini la mijloc aducându-le/ Înălăpciune filosofilor arătându-le/ Dându defăimare mândrilor/ Și hulă tiranilor./ Prin meștersug de filosofie/ Altul ca Esop să nu mai fie/ Și câte pilde se lucrează în lume./ Toate aici ți s-or spune./ E-ți frate carte<a> și citești/ Ca și pre tine să nù te uite./ În veci să-și aducă aminte“. Pildele sunt urmate de câte o învățătură (morală), care cuprind și actualizări ale evenimentelor contemporane traducerii. Astfel morala de la pilda 5, *Leul și ursul*, conține referiri la războiul ruso-turc din 1768-1774, pacea de la Kuciuk Cainardgi din 1774, împărțirea Poloniei și detrușirea Bucovinei din 1775. „Care acestea s-au întâmplat de multe ori, cum și acum în zilele noastre; împărăție turcului cu împărăție moscului, au făcut mare război și vărsare de sânge pentru craie leșască, iară când au fostu și mai di pre urmă, alta nemică n-au isprăvit, fără numai că le-au luat cu vicleșug împărăție neamțului câteva bucăți din țări turcești și moschicești, în Moldova și în Țara Leșască și într-alte părți“. În continuare dă și cheia lămuririi învățăturii. „Leul, împărăție turcului; ursul, împărăție moscului; cerbul, craie leșască; iară vulpe, împărăție cea vicleană a neamțului ce să numește Ghermanie din alte limbi străine“. Pe baza acestei morale, manuscrisul a fost datat circa 1776. Pe la mijlocul manuscrisului sunt câteva însemnări scrise de către un „Ilarion cel mic și nevrednic“. – „Să știe când s-au însurat Gheorghe Leontevici Putnean, în zilele lui Mihai voevod Suțul, let 1794 noembrie 9 zile, într-o gioi“. – „Anul acesta a fost dinu primăvară secetosu, iară la urmă, ploi la vreme<a> lor, 1798“. – „Să știe că au trecut solul turcescu în Cordun la împăratul nemțesc, pin Bătășeni, pin Herța, pin Cernăuți și pi la Liiov, la velet 1797 apr<ilie> 22“. Manuscrisul a circulat și prin Suceava, după însemnarea: – „Dat-am adevăratu zapisul meu la mâna dumisale domnului Grigore Arman din Suceava ... dugheană“.

Pe o *Alexandrie munteană* ce se păstra la mănăstirea Vorona – Botoșani se află însemnat în 1791 iulie 1: – „Ștefan Rahirez vel dascal putnic“. În calitate de conducător de școală românească, îl găsim pe Ștefan la Chișinău (Șt. Berechet – *Neamul Românesc Literar*, nr. 41-42, p. 645). Trece apoi la Herța unde organizează o școală cu 288 copii „școleri din Moldova, din raia <Hotin>, din Cordun“, murind de ciumă în acest târg în anul 1797 (Solia, Dorohoi, I, 2, p. 2).¹⁵

4. – **Ștefan Rateret**, mare dascăl la Puna, originar din satul Siminicea – Suceava și stabilit apoi ca preot la Veștem – Brașov. Pe un exemplar din *Cazania* lui Varlaam, tipărită la Iași în 1643, provenit de la Veștem și păstrat în Biblioteca Județeană Brașov, fond carte veche românească inv. C. S. 1501, sunt făcute unele însemnări pe foaia 28, cuprinzând date eronate despre Sf. Ioan Novi de la Suceava, pe care o încheie: „S-a scris <de> Ștefan Rateret vel dascal di<n> Putna, 1803 fev<ruarie> 26“. Altă însemnare pe foaia 285: – „Această carte <este> a preotului Ștefan <al> Veștemului, de la Suceava <din> satul Siminice. Această carte este de folo<s> sufletelor noastre. Și cine a<r> avea de scris aice să scrie că va face bine, iar cine o va lua, sau o va face rău ... 1803, april<ie> 5“.¹⁶

5. – **Constantin diacul**, apare pe un Miscelaneu teologic – *Victoria credinței* (B.A.R. ms. rom. 4431) cu însemnarea pe fila 2: – „... scrisă de smeritul Co<n>stantin diiacu în sf<â>nta mănăstire Putna, la anii de la Hristos 1779, mart<ie>“.¹⁷

6. – **Gheorghe mai micul între dascăli**, copiază un Miscelaneu – *Alexandria* „scrisă pentru împărăție lui Alexandru Machidon, din *Hronograf*, scris pre scurt și pre puțin“, precum și *Omili* și descântece, cu însemnări pe foile 109-110: – „Și am scris și eu, smeritul și râvnitoriul de scripturi această Alecsândrie în școala Putni<i>, în mănăstire a Putni<i>, în anii de la zidire a lumii 7289, iară de la Hristos 1781, eu mai micul între dascăli, Gheorghii dascal, februarie în 22 ... Fiindcă cu mult<a> osteneală și cheltuiiale am făcut și încă fiindu la jlujbă gre<a> adecă la jlujba dascăliei meale (cu ia de nu sânt dascal), dacă bunul și milostivul Dumnăzău m-a scoate din toate grelile și toate necazurile“ (B.A.R. ms. rom. 1296).¹⁸

7. – **Iordache dascal**, care copiază *Viața marelui împărat Alexandru Machidon de la Filipagrada*, cu însemnări pe foaia 84v: – „Această Alexandrie s-au scris de mine, smeritul și mai prostul și mai neînvățatul dintre dascalii aceștii părți de lume, tuturor plecat și iubitor de toți, Iordache dasc<ăl>, 1789 cel latinescu 1789. S-au început ghenarie 25 și au luat sfârșit martie 13 zile. Această Alexandrie am isvodit-o de pe o Alexandrie veche, ce au fostu în turnul cel mare de la mănăstirea Putna. Iordache dasc<ăl>“. Altă însemnare pe foaia 85: – „Această carte, care și Alexandrie să numești, este a lui Andrii diiac; au cumpărat-o de la mine, mai gios iscălitul; drept 3 lei, adecă 3 lei bat<uți> și am iscălit, Iordache dascalul“. (B.A.R. ms. rom. 3512).¹⁹

8. – **Ștefan dascal** (Să fie aceeași persoană cu Ștefan Raireț?) copiază *Alexandria*, manuscris românesc cu 59 foi păstrat la Academia de Științe din Kiev, cota D.A./817 L, cu o însemnare pe foaia 40, din data de 20 noiembrie 1790: – „Deci, fiind eu pre acie vreme dascal aici în Chișinău, de învățat copii, m-au poftit acest Donie neguțătorul <din> Chișinău; și eu Ștefan dascal din Putna am scris cu cheltuiiala dumisale Donie“. Altă însemnare pe foaia 48: – „Ștefan dascal din Putna, dintru alte scripturi dovedește că în iad numai Hristos a intrat“.²⁰

Cu privire la organizarea învățământului clerical din Bucovina, se cunoaște o foaie cu însemnare în limba română, fără dată, probabil din 1804, având următorul conținut: – „În vremile cele mai înainte de intrarea acestei țări supt milostivirea moscenire a Sale întru tot prea înaltii Împărătești măriri, preoții mirenești, diaconii, călugării și alte ciniri duhovnicești, se aședzau din candidații acei cari din școlile de rând erau învățați în știința cetirii, scrisori, cântărilor și orânduialelor, rugăciunilor și slujbele bisericești, un mic catechism, Testamentul nou, și din parte cel vechi. Șco<a>lele pentru acest feliu de învățături era<u> la episcopie, pre la mănăstiri, pre la târguri și la câteva însemnate sate. Pentru cheltuiiala ținerii acelor de la episcopie, de prin târguri și sate, era obicinuita dajde, după care fiește care preot de mir și diacon era dator a da la eparhialnicul epsicop câte 4 florini și 30 crețari pe an, din cari bani, episcopul ținea aceste șco<a>le și avea privighiare asupra lor. E<a>ră pentru cele mănăstirești, ele mănăstirile singure purta<u> de grije“.²¹

Surprinde vârsta foarte fragedă a copiilor care erau pregătiți pentru călugărie, fiind supuși în același timp și învățaturii. O însemnare pe o Psaltire provenită de la mănăstirea Râșca, care menționează că, în 1717, Ioanichi Abăza l-a călugărit la mănăstirea Slatina pe monahul Atanasie: „Eu monah Atanasi m-am călugărit în Slatină și iaram de-un cot când m-am călugărit“, plângându-se că era bătut zilnic, astfel că s-a scuturat de călugărie.²² Un alt ucenic de-al lui Ioanichie Abăza (fost egumen și la mănăstirea Sf. Ilie – Suceava), îl aflăm pe un grafit de la mănăstirea Voroneț: – „Leat 7253 <1744> dec<embrie> 28 zile. Să să știe, am șăzut eu eromonah Ioanichie Abăza aice la Voroneț, fiind egumen Teofan la această mănăstire, cu ucenicul mieu Ioanie, era de naltu de-un cotu când l-am călugărit“.²³

În gramata de numire a lui V. Mazereanu ca arhimandrit la Putna în 1755, mitropolitul Iacov Putneanu scrie că în 1733 „din mici tinerețele lui a fost călugărit în rasaforă și hirotonisit ierodiacon“. În 1749, copiii Prostimii din Iași au fost duși la bisericile Sf. Nicolae, Sf. Vineri și Sf. Sava de la vârsta de trei ani și puși să învețe catehismul.²⁴

În *Bucvariul* tipărit la Iași de către Iacov Putneanu în 1755, acesta insistă în predoslovie ca educația copiilor să se facă din vârstă fragedă.

Referindu-se la cultura religioasă din mănăstiri, Simion Reli, care îi citează pe Nicolae Iorga și Șt. Bârsănescu, scrie că aceasta se reducea la cunoștințe elementare, începând cu predarea buchiilor, slogurilor sau silabisirea, citirea *Ceaslovului* pentru cunoașterea rugăciunilor, *Octoiubul*, cartea de cântări bisericești, urmând apoi *Psaltirea*, *Evanghelia* și *Apostolul*, exerciții de educație religioasă, lecturi din Biblie și câte o socoteală de cronologie a anilor trecuți de la facerea lumii, precum și alte date capitale. În paralel cu cărțile sfinte, se predau și cunoștințe de limba salvonă.²⁵

Terminând în 1773 anii de egumenie la mănăstirea Solca, arhimandritul Vartolomei Mazereanu, „mădulariu al Academiceștii Theologhii Chievului i îndreptătoriu școalelor domnești, episcopești i mănăstirești a<le> Moldovei“, îi scrie, la 15 ianuarie 1774, monahului Teodosie Scânteie de la Solca că „ne ostenim cu lucrul nostru știutu, care iaste cetania svintelor cărți, punerea lor de pre limba moschicească pre românie, acumu dentăia oară, apoi grija de tipărnicitu, pe lângă care ni s-au mai adus grijă nouă“. Vlădica Iacov Putneanu, din timpul când era episcop și apoi mitropolit, „era mare iubitoriu de știință theologhicească, dreptu care a deschis, în chiliile de la obștejitia Putnii, o Academie Duhovnicească, aidoma după chipul celeia de la Chievul Ucrainiților, din svânta lavră Pecersca, pre unde noi ne-am ostenit a pribegire cu ființa noastră becnisnică mai istan, căreia zmerenia me<a> s-a învrednicitu a hi îndreptătoriu i înainte stătătoriu“. Îi cere lui Teodosie Scânteie să plece la Putna, ca să-și adape mintea la izvorul cunoștințelor vătăjilor de la școala de acolo, având a învăța: „ceaslovul, psaltirea, catehismul moldovenesc i rusăsc, alcătuirea scrisorilor moldovenește, gramatica, geografia, retorica, piatra scandalii, epistolia arhiepiscopului Evghenie, precumu istoria bisericii după Eusebie și alți istorici de la începutul creștinătății i scurta theologie platonicească; dar mai cu seamă ai auzire cântare svântă, cum mai măiastră nu se poate alta, de la dascălul nostru ilin de psaltichie, ieromonahu Ilarion, care a venit din Elada, din Potmos, ostrov la marea Egee, vestit mădular al filosofiilor de acolo“. Îl solicită să meargă la Putna pentru a-i „sta cu priință întru ajutoriu la tipărnicitu cetaniilor meale“.

Textul acestei scrisori a fost publicat în 1945 de către preotul, profesor doctor Petru Rezuș²⁶, care a fost considerată ca un fals de către un cercetător, deși monahul Teodosie este atestat în documentele mănăstirii Solca, prin hotărnicile din 8 iulie și 20 iulie 1768, precum și în *Condica* mănăstirii Solca scrisă de către V. Mazereanu în 1771, unde menționează un stihar preoțesc de pânză dăruit de către duhovnicul Theodosii. În *Catastivul* de hirotonii al Episcopiei de Rădăuți, apare, la 26 iunie 1771, și „monah Teodosie ot Solca s-au hirotonisit diacon“.²⁷ Se ridică totuși un mic semn de întrebare deoarece materiile de studiu prezentate în scrisoarea de mai sus din anul 1774, apar în aceeași ordine cu cele cuprinse în atestatul de studii al tânărului Isaia Baloșescu care a fost eliberat în 1778. Din scrisoare ar rezulta că la Putna, sau la Rădăuți se intenționa a se reînființa o nouă tipografie (vezi și manuscrisul lui *Vasile cel Mare* menționat în acest studiu).

Pentru majoritatea materiilor ce se studiau la școala de la Putna, cărțile respective se aflau în cadrul mănăstirii, ca *Ceaslovul*, *Psaltirea*, *Octoibul*, *Catebismul* (tradus în 1755 de către V. Mazereanu din limba rusă), *Psaltichia* după melodia grecească, din care existau mai multe manuscrise. Geografia, probabil că se făcea după *De obște Gheografie*, tradusă pe moldovenie după Buffier de către episcopul Amfilohie Hotiniul, care a cunoscut o largă circulație, fiind și tipărită la finele sec. al XVIII-lea. Un exemplar din această geografie a fost semnalat în 1925 de către prof. Leca Morariu la Biblioteca Universității din Cernăuți. Piatra Scandeli privind despărțirea bisericii răsăritului de cea a apusului a existat la Putna, azi la B.A.R. ms. rom. 935. În 1755, V. Mazereanu traduce *Apaftemata sau Cwinte vitievesti, sau filosofesti* etc.

Necesitatea ca preoții să dea dovadă de un câmp mult mai larg de cunoștințe, l-a determinat pe Grigore Ghica vodă ca, la 7 martie 1775, să dea o carte domnească prin care se cerea candidaților la hirotonisire să prezinte „cărțile dascălilor celor preotești“, din care să rezulte „procopseala lor la toată bisericească învățătură“.²⁸ Un astfel de atestat, sau testimoniu de studii eliberat la mănăstirea Putna, este cel al lui Isaia Baloșescu, viitorul episcop al Bucovinei, asupra căruia mai mulți cercetători au ridicat unele obiecții cu privire la autenticitatea lui, dar prin conținutul său prezintă date reale, el făcând trecerea de la legislația moldovenească la cea austriacă. Textul acestui atestat:

– „Smeritul Archimandritu Mănăstirii Putnii Varftolomeiu Mazereanu, mădulariu alu Academicestii Teologii Chievului și îndreptătoriu școalelor domnești, episcopești și mănăstirești a <le> Moldoviei; Așjderea eu Ilarion ieromonachu, mădulariu alu filosofilor Patmosului și învățătoriu psaltichiei școalelor Moldaviei, dăm adevărință cu această carte a noastră, cum că tinerelul Ioanu, fiul preotului Georgie Vasilieviu Băloșescul de aice, s-a ținut în grija noastră de la fiirea lui cea de cinci până acum la vârsta lui cea de doisprăzece ani, și s-au învățatu de noi și prin ai noștri vătavi ai școalei de aice Ceaslovul, Psaltirea, Octoichul, Catechisisul moldovinește și rusește. Alcătuirea scrisorilor moldovenește, Psaltichia după melodia grecească, Gramatica, Geografia cea tălmăcită de episcopul Amfilohie după Bufier, Retorica, Piatra Scandeli asupra despărțirii bisericii răsăritului de a apusului, Epistolia Arcepsiscopului Eugenie, Istoria bisericii după Eusevie și alți istorici de la începutul creștinătății până la veacul alu nouălea și până la soborul de la Florența, și scurtata Theologhie Platonicească, toate bine, unele și de rostu și cu înțelegere. Și astăzi, cu voia tatălui său zisu mai susu și a maicii sale Anastasiei născută Gherle, și cu Blagoslovenia părinților duhovnici Gherman și Zenovie, s-a îmbrăcatu în cinul monahicesc și s-a pusu numele din cinu Isaie. Așa, dacă și este elu în vârstă mică, dar în pricepere bună, îl afierosim noi pentru cinul ierodiaconiei, ca după acea să fie și alu doile dascal în școală de aice.

Și s-a scrisu în mănăstirea Putna la 1 aprilie 1778. Archimandritu Varftolomeiu Mazereanu m.p.; Ilarion ieromonachu, mădulariu alu filosofilor Patmosului m.p.“

„Am văzutu, blagoslovim și întărim, Dosoftei Episcopu Rădăuțului.“ (manum propria).²⁹

După eliberarea Bucovinei de sub ocupația sovietică, în toamna anului 1941, a fost descoperit în cadrul vechii arhive (răvășite de ruși) a Mitropoliei Bucovinei din Cernăuți un registru intitulat *Catastivul de hirotonii al Episcopiei Rădăuțului pe anii 1757 – 1782*, perioadă în care au funcționat cele două școli de la Rădăuți și Putna. Acest Catastiv vine în sprijinul autenticității atestatului de studii al tânărului Isaia

Baloșescu, în care la data de 14 aprilie 1778 apare și „Mohan Isaie ot Putna s-au hirotonisit diacon“.

Prezentăm, în continuare, numele restului de 8 monahi din mănăstirea Putna care apar în acest Catastiv ca hirotonisiți de către episcopul Dositei Herescu: 1770 august 15 – monah Paisie, diacon; 1771 martie 7 – diacon Vasian popă; 1772 august 8 – nepot (?) lui Mihail – Săhăstrie ot Putna, diacon; 1778 ianuarie 8 – monah Ierotei ot Putna, diacon; 1778 aprilie 12 – monah Inochentie ot tam (tot de acolo), diacon; 1780 aprilie 13 – monah Gherasim ot mănăstirea Putna, diacon; 1780 martie 3 – monah Teoctist ot Sihăstrie Putnii, diacon i popă; 1780 aprilie 13 – monah Veniamin tij ot tam, diacon.

Dintre satele stăpânite de către mănăstirea Putna (Vicovul de Jos și cel de Sus, Târnauca, Târgul Siret, Frătăuți, Bahrinești, Cuciurul Mare, Putila, Ostrița etc.), aflate în ținuturile Suceava și Cernăuți, apar în această condică hirotonisiți 56 diaconi și preoți. În perioada de activitate a lui V. Mazereanu la mănăstirile Putna și Solca, apar ca hirotonisiți din satele ce aparțineau de aceste mănăstiri un număr de 85 diaconi sau preoți, fapt ce poate fi un argument plauzibil în susținerea că arhimandritul s-a preocupat îndeaproape de pregătirea cadrelor necesare cultului religios ortodox prin școala de la Putna. Nu trebuie să minimalizăm și contribuția mare adusă în cadrul școlii și de către fostul mitropolit Iacov Putneanu care s-a retras în 1760 la mănăstirea Putna, unde a și murit. Hirotoniile din acest Catastiv reprezintă și activitatea școlilor duhovnicești ce funcționau pe lângă Episcopia de Rădăuți și cea de la Putna.³⁰

După cum s-a menționat anterior, arhimandritul V. Mazereanu apare încă din 1759 ca dascăl la Putna, iar în 1775, arhimandritul Venedict Teodorovici, în prefața *Pomelnicului mănăstirii Moldovița* îl numește „dascăl ca acela“. Prezența lui V. Mazereanu în diferite mănăstiri din Moldova și la Mitropolia din Iași constituie o ipoteză verosimilă pentru atribuirea funcției de „îndreptătoriu școalelor domnești, episcopoești și mănăstirești a<le> Moldovei“. Este cunoscută de asemeni contribuția adusă de către V. Mazereanu la copierea pentru domnie a corespondenței diplomatice în relațiile cu Rusia.

Pe ierodiaconul Gherman, duhovnicul tânărului Isaia Baloșescu, îl găsim menționat într-o însemnare de carte, cu data de noiembrie 1750 privind hirotonisirea lui Dositei ca episcop de Rădăuți și a lui Iacov Putneanu ca mitropolit al Moldovei. El era fiul preotului Vasile din Bicești – Cernăuți, care la 6 august 1768 scrie un zăpis al fratelui său preotul Simion, care vânduse un loc de casă din Cernăuți, cumpărător fiind episcopul Dositei.³¹ La 9 martie 1770 ierodiaconul Gherman participă la cumpărarea cărții *Pravoslavnică mărturisire*, iar în diata arhimandritului V. Mazereanu din 1779, acesta scrie că „la gătire a chiliei a răposatului Gherman, am cheltuit câțiva bani“. A existat și alt Gherman care, la 27 septembrie 1784, suportă cheltuielile pentru pomelnicul mănăstirii Putna ce este zugrăvit pe trei table mari.

Mănăstirea Putna și Academia Duhovnicească care a funcționat până în 1782, după alți autori în mod clandestin până în 1786, i-au redat acestui lăcaș importanța și strălucirea ei din sec. XV-XVI, astfel că o serie de călugări răspândiți pe la diferite mănăstiri, precum și cei care după 1775 au trecut Cordonul în Moldova, își luau numele de Putneanul, unii deținând funcții importante bisericești sau mănăstirești.

Austriecii deschid o școală clericală inferioară la Suceava, care ulterior a fost mutată la Cernăuți, devenită institut în 1827 – 1828.

NOTE

1. Teodor Codrescu, *Uricariul*, p. 58, 67; A. D. Xenopol, *Serbarea școlară de la Iași*, 1885, p. 185-189; D. Furtună, *Preoțimea românească în sec. XVIII*, 1915, p. 157.
2. V. A. Urechia, *Arhimandritul V. Mazereanu, notiță biografică – bibliografică*, Editura Academiei Române, 1889, p. 10.
3. Gabriel Strempel, *Copiști de manuscrise românești până la 1800, I*, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 83-84; G. Strempel, *Catalogul manuscriselor românești din B.A.R., I*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 166-167.
4. V. Mazereanu, *Condica mănăstirii Solca*. Ediția S. Fl. Marian, Tipografia Suceava, 1902; <Vasile Gh. Miron, Mihai Ștefan Ceaușu, Gavril și Sevastița Irimescu>, *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393-1849*, Editura Arhivele Statului, București, 1983, p. 401.
5. Dimitrie Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzereanu*, București, Librăriile Socec și Librăria Națională, 1911, p. 303.
6. <Vasile Gh. Miron ș.a.>, *Din Tezaur*, p. 368, 371, 376-377.
7. Gabriel Strempel, *Catalogul*, III, 1987, p. 36-37.
8. Gabriel Strempel, *Catalogul*, II, 1983, p. 78-79.
9. *Ibidem*, p. 78-79.
10. Nistor mitropolitul Olteniei, *Opere ale Sf. Vasile cel Mare în literatura bisericească*, în revista *Ortodoxia*, 1/1979, p. 36-37.
11. <Vasile Gh. Miron ș.a.>, *Op. cit.*, p. 460; Ion Zugrav, V. Miron, *Din documentele arhivelor statului Suceava*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 1, 2/1976, p. 171, 172.
12. G. Strempel, *Op. cit.*, II, p. 190; vol. III, p. 221; vol. I, p. 77.
13. Dumitru Furtună, *Esopia dascălului Ștefan de la Putna*, în revista *Tudor Pamfilie, revistă muzicală, artă populară și folclor*, anul II, nr. 4-12, 1924, p. 49-56; Paul Mihail, *Manuscrise românești în Biblioteca Mitropoliei Moldovei*, în revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 1/1975, p. 134-135.
14. *Ibidem*.
15. Dumitru Furtună, *Esopia dascălului Ștefan de la Putna*, în *Dumitru Furtună*, nr. 4-12/1924, p. 49-56; Leca Morariu, *Dascălul putnean Ștefan Raireț (1797)*, în *Bibliotecile noastre*, Buletin bibliografic, supliment la *Junimea Literară*, Cernăuți, nr. 4/1927, p. 8.
16. Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj, 1983, p. 403.
17. Gabriel Strempel, *Copiști*, *Op. cit.*, p. 33.
18. Gabriel Strempel, *Catalogul*, *Op. cit.*, I, p. 279.
19. M. Morariu, Cătălina Velculescu, *Bibliografie analitică. I*, București, Editura Academiei R.S.R., 1978, p. 80; Gabriel Strempel, *Catalogul*, *Op. cit.*, III, București, 1987, p. 153.
20. Ștefan Berechet, *Documente slave din arhivele ruse. Manuscrise slavo-române din Biblioteca Academiei Imperiale din Kiev*, p. 372; Gabriel Strempel, *Manuscrise românești aflate la Leningrad și Kiev*, în *Studii și cercetări de bibliografie*, XII, București, 1972, p. 35-36.
21. *Ceva despre mersul și dezvoltarea învățământului culturii teologice și clericale în Bucovina*, în revista *Candela*, nr. I, 1883, Cernăuți, p. 5.
22. Alexandru Lapedatu, *Manuscrisele de la Biserici și Râșca*, 1906, p. 15-16.
23. Victor Brătulescu, *Nume de călugări și dieci în grafițele de la Voroneț și Humor*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 9-10/1965, p. 541-547.
24. Nicolae Grigoraș, *Mitropolitul Iacov Putneanu*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 9-10/1958, p. 810.
25. Simion Reli, *Cultura religioasă în mănăstirile noastre voievodale*, în *Institutul „Arboroașa”*, Râmnicul Vâlcea, anul VIII, 1945, p. 11; Simion Reli, *Metode de instrucție și educație în școlile mănăstirești și în academiile domnești din trecutul românesc*, Cernăuți, Editura Mitropolitul Silvestru, 1933, p. 6-8; L. Ureche, *Situația învățământului românesc*, în *Anuar Suceava*, IV, 1977, p. 142.

26. Petru Rezuș, *Din istoria învățământului teologic din Moldova de nord*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, nr. 1- 2/1961, p. 60-61.
27. Vartolomei Mazereanu, *Condica mănăstirii Solca*, Ediția S. Fl. Marian, Tipografia Suceava, 1902, p. 17.
28. Dumitru Furtună, *Preoțimea românească în secolul XVIII*, 1915, p. 117; Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912, p. 227-229.
29. Dimitrie Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzereanu*, București, Librăriile Socec și Librăria Națională, 1911, p. 54; N. A. Ursu, *Două documente false cu privire la „Academia“ lui V. Măzereanu de la Putna*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol*, Iași, XVIII/2, 1986, p. 843-852.
30. Tit Simedrea, mitropolitul Bucovinei, *Catastivul de birotonii al Episcopiei Rădăuțului pe anii 1757-1782*, Cernăuți, 1943, 28 pagini.
31. <Vasile Gh. Miron ș.a.>, *Din tezaur*, *Op. cit.*, p. 398-399.

SUMMARY

The Romanian-Slavonic school in Putna, in a state of almost ruin at the beginning of the XVIIIth century, regains its cultural prestige and importance of yore (the XVth-XVIIth centuries) thanks to its former abbot, Antonie, later the bishop of Moldavia. At bishop Iacov Putneanu's request, on June 25, 1759, ruler Ioan Calimachi consents to the establishment of a school in Putna. The article refers to the importance of this school and the remarkable activity of archimandrite Vartolomeu Mazereanu, bishop Iacov Putneanu and other clerical personalities in the sphere of religious Romanian language culture. The Clerical Academy functioned till 1782; other authors assert that it functioned underground till 1786. The Austrians established an inferior clerical school in Suceava, later relocated in Cernautz, which became Institute in 1827-1828.

GASTON BACHELARD: ÎNTRE INSTINCTUL IMAGINII ȘI REVERIA ANAGOGICĂ (II)*

Ștefan Hostiuc

Cernăuți

După ce a demonstrat „prioritatea dinamicului asupra formalului“ (4, 53), Gaston Bachelard încearcă să atace dialectica energitismului la nivelul lumii rezistențe. „În lumea energiei rezistența este materială“ (5, 20). Cele două *Pământuri*, scrise în spiritul ideilor lui Jung despre psihicul extra- și introvertit, instituie o „psihanaliză naturală“ (5, 30), aplicată dublei ființe a materiei: una a repaosului, alta a rezistenței. „Pe una o afli în contemplare, pe cealaltă în acțiune“ (5, 44). Temeiul acestei psihanalize îl constituie redescoperirea supra-sinelui lucrurilor. „Pentru imaginația dinamică există, în toată evidența, dincolo de lucruri, supra-lucruri, în același stil în care Eul este dominat de un Supra-eu“ (5, 39). Bachelard numește această instanță „sur-ça“, având în vedere că lucrurile sunt de gen neutru. Lucrul nu poate fi dintr-o dată „Eu“. „Lumea rezistentă nu are dreptul imediat la personalitate, trebuie mai întâi să fie provocată de zeei travaliului pentru a ieși din anonimul apăsător“ (5, 29).

Coroborată cu visul „supra-deșteptat în timpul căruia ființa lucrătoare se atașează imediat obiectului“, imaginația dinamică transformă lucrul, tot prin atașament și supra-deșteptare, în supra-lucru. Instanța lui *supra-* este o obsesie bachelardiană, expresie a travaliului inspirat al epistemologului și poeticianului, la fel de dornici amândoi să pătrundă atât în intimitatea supra-raționalistă a conceptului, cât și în cea supra-realistă a imaginii. După ce va fi vorbit despre supra-energetism, filosoful imaginarului va conchide: „Supra-realismul – sau imaginația în act (s.n.) – duce la imaginea nouă în virtutea unui îndemn de renovare“ (5, 71).

Bachelard încearcă să pună în consonanță imaginea literară cu simbolul psihanalitic atunci când afirmă că imaginea „are /.../ un sens în viața inconștientă“ și că „desemnează fără îndoială unele instincte profunde. Dar ea trăiește și din nevoia pozitivă de a imagina. Ea poate servi dialectic la *a ascunde și a arăta*“ (5, 76). Stabilind modul în care cooperează cele două funcții în contextul imaginației, filosoful face următoarea apreciere: „trebuie să arăți mai mult, pentru a ascunde puțin și noi suntem pe cale să studiem imaginația sub unghiul acestei demonstrări prodigioase“ (5, 76). Imaginea fixează și defixează. „Chiar în momentul în care libertatea de exprimare defulează în autor forțe complexuale, ea tinde să de-fixeze în cititor imagini inerte fixate în cuvinte“ (*Idem*).

* Vezi începutul: Ștefan Hostiuc, *Gaston Bachelard: între instinctul imaginii și reveria anagogică (I)*, în *Glasul Bucovinei*, nr. 4/1994.

Pământul și Reveriile Voinței nu e numai o psihanaliză a travaliului pasionat, ci și un imn adus acestuia. Imaginea scrisă îl provoacă pe cititor prin materialitate și dinamism.

Voința de lectură e și ea o voință de stăpânire și de modelare, iar actul de lectură, ca să gândim în linia cărții lui Bachelard, e un act de atac, prin care cogito-ul visător frământă pasta verbală a imaginii sau gravează cu dalta intenționalității visătoare marmura fericită, granitul sau altă piatră a intimității sale, mai mult sau mai puțin prețioasă. Pentru ca această lucrare a lecturii să fie fericită e nevoie de o a doua lectură. „Imaginile materiale sunt adesea imagini ale celei de a doua lecturi. Numai a doua lectură poate să dea imaginii-forță recurențele veritabile. Nu există literatură decât în a doua lectură“ (5, 262).

Cuvântul este găsit de cititor cu ochiul, dar lucrat cu întreaga musculatură a imaginației. Imaginația materială și dinamică lucrează în regim sinestezic: „O conștiință a degetelor“ (5, 81) este secundată de un cogito al auzului, al văzului, al percepției olfactive sau al unei „dulceți cosmice“ (5, 82). Destinul pastei, a cărei lucrare „psihanalizează mâna“, este acela al unirii perfecte a tuturor elementelor cosmologice în vederea readucerii lor la stadiul primar al materiei ce precedă actul cosmogonic declanșat de demiurgia instanței imaginare a psihismului.

Bachelard revine mereu la formula „corespondențelor“ baudelairiene, dezvoltându-le și, printr-un mariaj al simțurilor și al elementelor, aplicându-le reveriilor. În imaginile „mutuale“ cosmizate poetic, elementele se constelează dinamic, iar materia trăiește într-o perpetuă stare de onirism nupțial: „Unind piatra prețioasă cu steaua, ea (imaginația – n.n.) pregătește „corespondențe“ între tot ce se atinge și tot ce se vede, astfel încât visătorul își poartă într-un fel mâinile prin roiul de stele pentru a mângâia nestematele“ (5, 291). Citând în continuare versul mallarméan „Quelle pierrerie, le ciel fluide“, Bachelard conchide: „Patru planuri ale visului sunt reunite în aceste patru cuvinte: piatra, cerul, imobilitatea și fluiditatea“. Substanțele imaginare se dezvăluie printr-o emergență simultană. „Imaginația materială e /.../ mereu în act“ (5, 101), instantanee, discontinuă, spre deosebire de cea formală, anchilozată, fixată în anumite tipare, satisfăcând în fond curiozitatea. „Imaginile pitorești trebuie să surprindă. Imaginile materiale, dimpotrivă, trebuie să trimită la regiunile vieții inconștiente în care imaginația și voința își amestecă adânc rădăcinile“ (5, 262).

Pentru ca imaginația terestră să fie completă, Bachelard nu se mai mulțumește s-a pună doar sub semnul prepoziției „contra“, ci încearcă să o trăiască și sub semnul prepoziției „în“. Intimitatea e reversul ostilității. După ce-și va fi manifestat voința, reveria terestră se retrage în repaos. În intimitatea materiei visătorul se reconfortează. Traiectul bachelardian al imaginarului va trece printr-o Terra incognita secunda. În *Pământul și Reveriile Repaosului* ființa se transportă în lucruri pentru a-și afla acolo odihna și confortul originar. Principiul tematismului bachelardian, care a influențat profund noua critică, este expus în mai multe rânduri în poeticile elementelor, iar în prefața ultimei dintre acestea e redat ca principiu director, constitutiv de sistem: „Vom examina imaginile repaosului, refugiului, înrădăcinării. În ciuda varietăților foarte numeroase, în ciuda diferențelor foarte importante de aspect și de formă, vom recunoaște că toate imaginile acesteia sunt dacă nu izomorfe, atunci cel puțin *izotope* (s.n.), cu alte cuvinte, că ele toate ne recomandă aceeași mișcare spre sursele repaosului. Casa, pânțele, caverna, de exemplu, poartă aceeași marcă mare a întoarcerii la mamă. În această perspectivă, inconștientul comandă, inconștientul

dirijează. Valorile onirice se fac din ce în ce mai stabile, mai sistematice. Ele toate vizează absolutul forțelor nocturne, al „forțelor subterane“ (6, 6).

Imaginile repaosului sunt adevărate cuiburi, cochilii, arhetipuri cu largi rezonanțe în psihologia abisală sau istoria religiilor (15, 155-186), colțuri de reverie primară, cronotopi ai onirismului diurn induși tot de modul einsteinian de gândire. După Mihail Bahtin, în cronotopi „timpul se condensează“, iar „spațiul se intensifică“ (11, 294), pătrunzând în mișcarea timpului. Visătorului bachelardian îi place să trăiască în microcosmos, să se ghemuiască (termenul românesc sporește întrucâtva conotațiile verbului bachelardian favorit „blottir“ prin sugerarea modului în care o moluscă își secretează spirala, cosmosoidal cochilia, întruchipare a repaosului fericit al ființei ce se retrage strângându-se ghem în cronotopul perfect al solitudinii), să-și regăsească starea embrionară, cea a primelor reverii. Crezul lui este: „cu cât mai mici sunt ființele, cu atât mai active sunt funcțiile. Trăind într-un spațiu mic, ele trăiesc într-un timp rapid“ (6, 17).

Imaginile „excesive“ (6, 31), „absolute“, /.../ imposibile (6, 37), „izolate“ (6, 82), „interiorul minunat“ (6, 28), adică expus minunării, „simpatiile imaginației“ (6, 172), „lectura lentă“ (6, 33), citirea „intimității visului în lucruri“ (6, 54) pregătesc într-un fel teren pentru *Poetica Spațiului*, în care metoda fenomenologică, anunțată încă de *Lautréamont* („fenomenologie a agresivității“ – Vezi: 1, 3), își ia revanșa asupra metodei psihanalitice. Iar „incoștientul hermafrodit“ (6, 149), androgin, „somnambulismul imaginilor“ (6, 303) cu experiențele lor cosmice (6, 329), ca și cuvântul inductor, „ce vine să viseze în noi“ (6, 293), aruncă o punte spre cealaltă poetică fenomenologică: *Poetica Reveriei*.

Dacă în *Pământul și Reveriele Voinței* Bachelard afirma, polemizând într-un fel cu J.-P. Sartre, că „imaginația materială în definitiv nu ține de o fenomenologie, ci de o dinamologie“ (5, 117), metodă pe care o folosește cu brio în *Aerul și Visele*, în *Poetica Spațiului* el leagă dinamismul imaginației de răsunetul fenomenologic al acesteia. E adevărat că fenomenologia bachelardiană a imaginarului se deosebește mult de cea sartriană. Nu vom stărui asupra acestei deosebiri discutate de mai mulți cercetători, în special de F. Pire (22, 151-166). Vom menționa doar că pentru autorul *Grății* imaginația este o funcție a neantului înțeleas ca *non-perçu*, în timp ce pentru bătrântul visător din Champagne, un „tip de conștiință ireductibilă la percepție, creatoare a propriului său obiect“ (22, 159). Bachelard este un visător fericit și greața provocată de vâscozitatea rădăcinii sartriene, ca și doctrina care o animă, îi repugnă din capul locului.

Fenomenologia bachelardiană e cea practică de un cititor visător care printr-un „orgoliu de lectură“ capătă „iluzia participării la însuși travaliul creatorului de carte“ (7, 38). Georges Poulet va dezvolta această idee într-o metodă personală a identificării cititorului creator cu creatorul însuși, mai exact, cu instanța infra-textuală a acestuia. „Simpla referință la forțele fenomenologice ale lecturii, care fac din lector un poet la nivelul imaginii citite, e atinsă deja de o nuanță de orgoliu“ (7, 8).

Poetica spațiului debutează printr-o pledoarie în favoarea noii metode apte să dezvăluie o *ontologie directă* a imaginii poetice. Atâta timp cât fenomenologia în genere, după Husserl, „construiește /.../ a priori – însă cu o necesitate și o generalitate esențială riguros intuitivă – formele lumilor imaginabile“ (16, 194), ea este funciar legată de imaginație. Iar imaginația, după Bachelard, precede gândirea, o induce. Cât despre imagine, ea este produsul direct al imaginației. „Numai fenomenologia – adică luarea în considerare a punctului de pornire a imaginii în conștiința individuală –

poate să ne ajute să restituim subiectivitatea imaginilor și să măsoare amploarea, forța, sensul transsubiectivității imaginii“ (7, 3). Localizarea momentului inaugural al imaginii e esențială pentru o fenomenologie a spațiului imaginar. „Sufletul inaugurează. El e aici forța primară“ (7, 6). Pre-conștientul, în care reveria capătă rezonanță, comunică activ cu zonele profunde ale psihicului, unde „răsună“ imaginea. Analiza fenomenologică are două axe care ghidează poemul „spre exuberanțele spiritului și spre profunzimea sufletului“ (7, 7).

Psihanaliza, ca metodă de cercetare a imaginației poetice care „explică floarea prin îngrășăminte“, deși respinsă explicit, rămâne să fie folosită implicit în poeticile fenomenologice, tributare și ele în mare măsură concepției Jungiene asupra psihicului. Depășind cauzalitatea și determinarea freudiană a imaginilor visului, jungianismul se apropie de fenomenologie prin instituirea dimensiunii teleologice a oniricului. Într-un *Scurt itinerar* în psihologia adâncurilor a lui Jung, publicat în revista *Secolul XX*, Anca Oroveanu confruntă interpretarea freudiană a visului cu cea jungiană, pentru ca în cele din urmă să conchidă că prima e cauzală, demascatoare, iar cealaltă e teleologică, „fundată pe o concepție a dinamismului psihic ca orientat spre viitor“ (20, 13). Limbajul visului e direct, nu viclean (23, 23). În ultimele poetici Bachelard pare a fi mai jungian decât oricând, unii cercetători înclinând chiar să pună întreaga sa operă sub semnul „concepției psihanalitice“ (34, 30-64). Fenomenologia lui operează mai des cu sublimări absolute, cu vise labirintice, cu extravertiri și introvertiri, cu ambivalențe și arhetipuri, decât cu reducții eidetice, numite și „despuieri“ (7, 46) sau cu fluxuri cogitaționale. El nu neagă imaginația materială preconizată de poeticile elementare, ci doar o pune în paranteze pentru a accede la esența imaginației ca atare, la ontologia imaginii, la stadiul ei de „imagine inițială /.../ indestructibilă“ (7, 118), la răsunetul ei teleologic provocând conștiința intențională a cititorului. Bachelard, în ipostaza de fenomenolog al imaginației, are mereu tendința de a reveni la elemente, de a face „exerciții în planul unei fenomenologii elementare“ (7, 129). Autorul *Poeticii Reveriei* este un visător incorigibil. El se lasă cu bucurie prins în cursa poemului. „Îi urmez capcana“, spune reveur-ul (7, 137). Viața poemului se desfășoară vertical: „A urca și a coborî în cuvintele înseși, aceasta este viața poetului“ (7, 139).

„Limbajul visează“ (7, 138), iar „obscuritatea eliberează“ (7, 142), ceea ce vrea să spună că pentru a scăpa de obsesii nu mai cauți în trecut cauza lor (ascunsă în imagini), ci le împingi într-un viitor oniric absurd. „Reprezentarea e dominată de imaginație /.../ (ca) facultate de bază“. Lumea este aici mai mult decât „provocarea mea, e imaginația mea“ (7, 142). Imaginația, atâta timp cât nu poate să greșească, nu mai funcționează în regim de adevăr. Ea nu confruntă „o imagine cu o realitate obiectivă“. Imaginea își este suficientă sieși. „Este superfluu ca asemenea imagini să fie adevărate. Ele sunt. Ele au absolutul imaginii“ (7, 164). Irealitatea se manifestă pozitiv ca imanență onirică. Ea este o realitate, o realitate a reveriei. Imaginația devine autonomă (7, 149). „Lectura lineară“ (7, 151) nu mai poate satisface „reveria directă“ (7, 156), „reverii infinitului“ (7, 173), cosmosul pe care „visătorii îl creează cu fiecare ondulație a imaginilor sale“ (7, 162), „ontologia invizibilului și inaudibilului“ (7, 166).

Abolirea psihanalizei se face mai întâi prin introducerea unei „analize auxiliare“, cum e topoanaliza, un fel de psihanaliză a spațiului intim retras în colțul său de fericire originară. Această topoanaliză e secundată de fenomenologie. Bachelard confruntă mereu ambele metode, urmând opoziția privativă „reducție reflexivă vs imaginație pură“ (7, 197), pentru ca în final să ajungă la armonizarea lor dialectică: „Dialectica dinamismelor reducției și exagerării poate să limpezească dialectica psih-

analizei și fenomenologiei. Bineînțeles, fenomenologia ne dă pozitivitatea psihică a imaginii. Să transpunem mirarea noastră în admirație. Să începem prin a admira“. La fel începe, prin „mișcarea generoasă a gândirii admirative“ (26, 24), conștiința critică a lui Georges Poulet. Iar în *Fenomenologia conștiinței critice* același critic afirmă: „Sunt o conștiință mirată /.../, conștiință a unei ființe căreia îi este dat să surprindă ca fiind al său ceva ce se petrece în conștiința altei ființe“ (26, 300). Pentru Bachelard aceasta e „conștiința creantă a poetului“ (8, 1), „conștiința imaginantă“ (care) creează și trăiește imaginea poetică“ (8, 5).

Poetica Reveriei începe prin a pune această conștiință „în situația solitudinii visătoare“ (8, 13). Principiul oricărei solitudini e sufletul, nu spiritul – Vezi: 7, 4-5. Lui îi aparțin imaginile cosmice. El este locul răsunetului fenomenologic. „Limba poezilor trebuie să fie înțeleasă direct, foarte exact ca limbaj al sufletelor“ (7, 13). Spiritul e pus deocamdată în paranteze. „Reveria ne pune în starea de suflet născând“ (7, 14). Fenomenologia imaginii vizează imaginația în stare născândă. Ea este un fel de moașă a imaginii. Ea îi asistă emergența. Fenomenologia reveriei se transformă la un moment dat în reveria reveriei, un fel de metareverie care dă naștere unor „reverii de lectură“ (8, 55). Iar lectura este o „dulce pasiune a animei“ (8, 56), „principiu al reveriilor noastre profunde“ (8, 60). În orice visător trăiește un copil. „O permanență a copilăriei trăiește în reverii“ (8, 116). Conștiința de sine a reveur-ului este, după Bachelard: „Visez, deci sunt o substanță visătoare“ (8, 127-128). Dar la acest stadiu al conștiinței poate să ajungă doar un cogito al reveriei, nicidecum un cogito al visului nocturn. „Visătorul de reverie este prezent în reveria sa“ (8, 129). Reveria, în dorința de sublimare absolută, de delestare a terestrului, se cosmizează. Iar „isprava poetului în vârful reveriei cosmice e de a constitui un cosmos al cuvântului“ (8, 160).

„Arzând deasupra propriului vârf“, împărtășind destinul de supraflacără, după ce va fi trăit reveriile anagogice ale suprarăzunerii, visătorul de cuvinte își scrie ultima poetică la flacăra unei lumânări, lăsând în manuscris, pe masa de lucru, și fragmente dintr-o *Poetică a Focului*, în care își trăiește „existența poetică“, Phoenixul – „triumf al limbajului sublimat“ (10, 62).

„Printre filosofii ce deschid perspective criticii, cea mai fecundă e cea a lui Gaston Bachelard“, spune Georges Poulet în prefața sa la cartea lui Jean-Pierre Richard, *Literatură și senzație* (24). Filosof al imaginarului, el instituie un nou spirit literar în gândirea critică postbelică, gândire care văzându-se întrucâtva depășită de științele moderne ale spiritului caută o redresare metodologică, o întinerire. Subtilul „filosof al ființei poetice“ (7, 164) preconizează o critică originală, care vizează topind în creuzetul visului său noi metode de investigație împrumutate mai cu seamă de la psihologie și filosofie.

Dacă „ceea ce s-a numit «revoluția bachelardiană» constă în rolul preponderent acordat imaginației materiale asupra celei formale“ (21, 100), această revoluție începe o dată cu eseul asupra imaginației materiale. Autorul se declară aici nesatisfăcut de critica literară tocmai pentru faptul că „nu acordă destulă atenție /.../ elementelor (s.n.) reale ale imaginilor“ (3, 223), că „uită funcția poetică care este de a da o formă nouă lumii ce nu există poetic decât dacă e reimaginată neîncetat“ (3, 81). Până la invazia lingvistică în critica literară de după 1970 și instituirea interpretării jakobsoniene a funcției poetice, definiția bachelardiană a acesteia poate influența liber tematismul.

Supărat, în *Aerul și Visele*, pe critica veche care se mulțumește să invoce la modul general un fel de animism poetic, el menționează că „acesta nu are sens decât atunci când își găsește imaginile particulare“ (4, 247), modele ale unei serii întregi de vise, cum e arborele, de exemplu. *Aerul și Visele* impune o modificare de atitudine față de critica literară, deplasând accentul de pe importanța primordială a imaginației materiale pe rolul tot mai influent al imaginației dinamice. În locul criticii sclerozate, Bachelard propune o critică imanentă, orientată teleologic. „Cât de nedreaptă e critica ce nu vede în limbaj decât o scleroză a experienței intime! Din contra, limbajul este mereu un pic înaintea gândirii noastre /.../. El e funcția minunată a imprudenței umane, mândria dinamică a voinței, cea ce exagerează forța“ (4, 288).

Filosoful imaginarului reia această idee în *Pământul și Reveriile Voinței*, adăugându-i o nuanță conceptuală nouă: „Critica literară trebuie să cunoască excesele expresiei delirante“ (5, 320). I se revendică deci „dreptul de a visa“. Totodată, critica onirică va trebui să conjuge neapărat expresia exuberantă cu expresia reținută. Altfel riscă să imagineze în contratimp, situându-se la extrema cealaltă a criticii, care „raționează în contratimp“ (*Idem*). Dar cum formula „critică onirică“ este poate prea exclusivistă, Bachelard preferă să-i spună mai degrabă „critică fondată pe imagini“, critică „imagineară“ (4, 291), critică a imaginației în act, a imaginației care, vorbind în basme și gândind în poezii, generează imaginea și, prin ea, opera în întregime. Am putea spune chiar că Eminescu gândește bachelardian *avant la lettre*, dacă, la rândul său, însuși filosoful imaginarului nu s-ar înscrie în aceeași linie a tradiției novalisienne. F. Pire consideră „revoluția coperniciană“ bachelardiană o revoluție care durează de secole (22, 132).

Desigur, nimic nu e nou sub soare. Important însă este, pentru tema discuției noastre, că intuiția novalisliană privind autonomia fanteziei creatoare (supremația „fantasticului transcendentă“) și-a găsit răsunet fenomenologic într-o poetică visătoare originală. Aceasta s-a lăsat pătrunsă de rădăcina pivotantă a ideii novalisienne pe care o hrănește cu propria substanță, cu propriile elemente umorale mânăndu-i sevele spre grefa ce unește cultura cu natura, și deasupra căreia erupe spectacolul transcendent al corolei de imagini sublimate. Sublimarea absolută asigură delestarea imaginii de încărcătura pasională. Astfel o tehnică psihanalitică este pusă în serviciul exercițiului fenomenologic al cogito-ului visător de imagini literare. Sublimarea absolută purifică imaginea, o face esențială. Delestarea, ca și „despuierea“, e un fel de a numi punerea în paranteze. Imaginea literară pură este „un sens în stare născândă“. La această *stare în act*, dinamică în esență, se ajunge printr-o reducere eidetică, ce acționează în sens opus față de reducția psihanalitică, simplificatoare, reducând actul imaginației, sclerozat și anchilozat, la statismul unei *stări de fapt*. Actul e viu, pe când faptul e mort.

Fenomenologia este o filosofie anticritică prin însăși rațiunea ei de a fi. Fenomenologul lecturii fericite înțelege să ia atitudine față de critica literară: „Fenomenologia nu are aici nimic comun cu critica literară /.../ ce judecă o operă pe care n-ar putea s-o facă și (nici) chiar /.../ n-ar dori s-o facă“ (7, 9). Căci, spune tot acolo Bachelard, „criticul literar e un lector în mod necesar sever, /.../ dintotdeauna știutor, dintotdeauna judecător“, care face bucurios „un simplex de superioritate“. Cât despre noi, dăruți lecturii fericite, nu citim, nu recitim (ritmanaliză a dublei lecturi – n.n.) decât ceea ce ne place, cu un mic orgoliu de lectură amestecat cu mult entuziasm“. G. Poulet va fructifica această idee încercând o conciliere a actului critic cu actul fenomenologic al lecturii, preconizând o sinteză a lor în celebrul studiu

Fenomenologia conștiinței critice. Noul critic nu va mai fi tratat ca profesor de retorică. În schimb Bachelard riscă să fie numit, el însuși, „profesor de lectură“ (12, 62). Jean Burgos îi atribuie acest simplex de superioritate în cartea sa *Pentru o poetică a imaginarului*, urmând într-un fel exemplul lui Jean Ricardou care, în cadrul Colocviului de la Cerisy din 1966, consacrat tendințelor actuale ale criticii, vorbea despre Bachelard ca despre „Un cititor straniu“, considerându-i modul de interpretare a unor pagini din *Aventurile lui Arthur Gordon Pym*, în *Apa și Visele*, drept un „bluff exégétique“ (27, 216).

Burgos și Ricardou nu sunt singurii contestatari ai viziunii critice bachelardiene. R. Wellek vorbește în *Discriminations* despre „pseudostiința fantezistă a lui Gaston Bachelard“ (citată după: 31, 107). Alte „judecăți pur negative“, aparținând lui Roger Fayolle, Maurice Blanchot, Charles Mauron, Raymond Aron etc., sunt analizate de V. Therrien (32, 25). Acesta trece în revistă și afirmațiile exclusiv pozitive sau moderate în legătură cu critica bachelardiană. În monografia sa vom găsi un tablou sinoptic al principiilor esențiale ale criticii literare bachelardiene și fundamentelor ei. Împărtășim opinia lui Therrien că Bachelard a fost nu numai un neîntrecut filosof al imaginarului, ci și un mare critic, în special în cronicile sale risipite în reviste și la radiodifuziune. Adunate în volumul *Dreptul de a visa (La droit de rêver)* după moartea autorului, acestea, împreună cu *Lautréamont* (primul eseu critic care anticipează metodologic *Poeticile*), constituie opera pur critică a filosofului-reveur. Totuși nu acestea au zguduit gândirea critică postbelică. Poeticile au fost acelea care au făcut să se clatine canonul critic învechit. Cei care s-au format pe baza concepției originale a lui Gaston Bachelard au fost chiar pionierii „noii critici“.

Punctul de pornire al travaliului critic va fi imaginea care centrează dinamic reveria poetică, îi dezvăluie principiul intim de organizare. Ceea ce interesează îndeosebi noua cohortă a criticilor nedogmatici, e germenul operei, sâmburele din care a crescut, nucleul ei vibrant, „augmentator al psihicului“, energia primară materializată în actul scriiturii. Autorul *Poeticilor* identifică acest germen cu imaginea fundamentală, ca funcție a imaginației imaginante, facultate care primează rațiunea. Această facultate germinativă a psihicului creator Georges Poulet o va numi conștiință a operei, pandant al „conștiinței imaginante“ despre care Bachelard vorbește în prefața *Poeticii Reveriei*.

Considerat fondator al neocriticii de influență bachelardiană (J.-P. Sartre), Georges Poulet impune un nou mod de înțelegere a criticii cunoscută până atunci drept admirativă sau de simpatie. Dar dacă autorul *Poeticii Reveriei* se mulțumește cu simpla „participare (s.n.) la dragostea scrisă“, ca „simplu cititor“ resituaat „la masa de lucru a romancierului“ (8, 37), autorul *Conștiinței critice* va preconiiza identificarea conștiințelor (a cititorului și a autorului), realizarea unei „unități în diferență“ (26, 300) care să-i permită criticului să se situeze chiar în interiorul conștiinței operei. Critica participativă bachelardiană induce în gândirea reconstructivă pouleteană un nou model pe care Mircea Martin îl numește „critică generativă“. Urmând deci nu un proces de geneză, ci unul de generare – și nu a textului, ci a gândirii“ (17, XXIII). Actul poetic cade sub incidența unei gramatici generative ce guvernează „sintaxa de metafore“, „care se cheamă între ele și se coordonează mai mult decât senzațiile“ (2, 104), la un nivel mai adânc decât cel etalat de acestea. Precum „fiecare poet ar trebui să dea naștere unei *diagrame* care ar ridica sensul și simetria coordonatelor sale metaforice“ (*Idem*), tot așa orice critic dornic să pătrundă în mecanismul acestei *diagrame* va trebui să regenereze pentru sine, ca lector, și pentru cititorii săi,

ca expert, actul generator al conștiinței (imaginante), să surprindă clipele fericite a zămislirii operelor, actul de „înflorire” (Idem), sinteza imaginilor „în stare născândă”, structurarea lor tematică într-un ansamblu coerent, accesibil conștiinței mirate și inaccesibil conștiinței ignorante a profesorilor de retorică stigmatizați în *Lautréamont*. „Astfel, conchide Georges Poulet, metoda lui Bachelard se dezvăluie a fi procedeul cel mai adecvat în critica literară” (26, 222). Criticul belgian va urmări diagrama gândirii bachelardiene într-un studiu pe care i-l consacră în *Conștiința critică*. Dar exemple de asimilare creatoare a ideilor marelui înaintaș pot fi recoltate în întreaga operă pouleteană. În *Conștiința de sine și conștiința a celuilalt* el afirmă: „Cogito-ului maxim îi corespunde, după expresia lui Bachelard, un cogito minim, acesta din urmă fiind apropiat de vis și de stările subconștiente în care se învâluie spiritul” (26, 322). Pentru Bachelard cogito-ul este un concept fundamental (Vezi: *Cogito-ul visătorului* în *Poetica Reveriei*). Prezența lui în reverie și absența lui în vis duce la opoziția acestora. El e cel care determină acționarea în stea a reveriei și induce modul de lectură nonlineară, prin excelență bachelardian, îmbrățișat de toți tematiștii. Prin reveria lecturii ne contopim cu cogito-ul visător al imaginii. „Lectura e tocmai aceasta: un mod de a ceda locul” (26, 296). Tematizarea pouletiană a timpului uman și a spațiului are la bază în bună parte intuiția antibergsoniană a clipei, ca și sugestiile topoanalizei bachelardiene care include și o fenomenologie a cercului ontologic al ființei concentrate asupra sinelui (7, 208-214). Bachelard trebuie să fie bine înțeles pentru a fi urmat în intențiile sale adevărate. G. Poulet consideră necesar să-și înceapă cele *Trei eseuri de mitologie romantică* printr-o punere la punct a metodei bachelardiene: „Bachelard avea dreptate, orice activitate tematică importantă e legată de o experiență originală. Vrea să spună aceasta, cum pretind psihanaliztii, că anumite imagini, și cele mai obsedante, se referă la vreo stare anterioară actului de conștiință? Credem că nu. Ni se pare că adevărata naștere a noastră nu datează decât din momentul în care ne observăm și purcedem dintr-o dată să ne plasăm într-un cadru făcut de timp, de spațiu, de număr, de relație cu ceea ce ne înconjoară. Ca să ne putem umple de imagini, trebuie să avem mai întâi un aparat mental de care să ne servim pentru a le forma și un spațiu spiritual de care să ne servim pentru a le locui” (25, 9). G. Poulet are nevoie de această precizare pentru a prezerva categoria tematizată de pericolul eventualului prizonierat al „condiției inițiale a gândirii” (25, 10). Din această cauză o scoate de sub incidența gândirii kantiene și-i conferă statutul de temă originară pe care și-o dă ei însăși gândirea.

Pe lângă faptul de a fi impulsivat tematismul categorial al lui G. Poulet, cogito-ul visător al lui Bachelard își lasă amprenta și pe tematismul privirii, îmbrățișat de Jean Starobinski. La prima vedere s-ar părea că acesta se opune tematismului elementar bachelardian care, disprețuind imaginea vizuală ca imagine formală, e iconoclast în esența sa. Pentru Bachelard imaginea e mai degrabă o funcție a conștiinței degetelor, decât a pupilei. Dar nici pentru Jean Starobinski privirea nu e un monopol al ochiului. O spune chiar în eseu teoretic *Vălul Popeei* care inaugurează *Ochiul viu*: „Noaptea orbilor e plină de priviri oprite sau mai degrabă *deviate spre mâini* (s.n.), convertite în pipăit. Privirea, relația intențională cu ceilalți și cu orizontul trăit, poate să urmeze, în absența funcției vizuale, căi compensatorii, poate să treacă prin vârful atent al auzului sau prin extremitatea degetelor. Căci eu numesc aici privire mai puțin facultatea de a culege imagini, cât pe cea de a stabili o relație” (30, 31).

Privirea ochiului viu scrutează domeniul relației critice. Aceasta, în termeni de ritmanaliză bachelardiană, s-ar prezenta drept o înaintare (textuală) în care ființa

vibrează, oscilând între simpatie și detașare, între identificare și distanțare, între transparentă și obstacol, între interior și exterior. „Lectura noastră vede, așadar, cum se schimbă în fiecare moment (s.n.) poziția relativă a interiorului și exteriorului, spune Starobinski“ (30, 107) în spiritul dialecticii bachelardiene a interiorului și a exteriorului (7, 191-207). Precum „imaginea izvorului /.../ primește (la Mallarmé) două mișcări contrare“ (9, 162), tot așa relația critică preconizată de Starobinski se hrănește din curentul alternativ al dublei lecturi: un du-te-vino a două priviri – *din interior și de asupra*. Acest flux și reflux al gândirii critice își are avocatul potențial în critica lui Bachelard: „O lectură superficială – o lectură inversă (a operei mallarméene mereu revenind asupra ei înseși), se spune în *Dialectica dinamică a reveriei mallarméene*, – dă de crezut că poetul ezită; din contra, el vibrează. El vrea să găsească /.../ o vibrație ontologică“ (9, 158). Dintr-o vibrație asemănătoare naște și conștiința critică a lui J. Starobinski. Tematizarea melancoliei în ocurență cu nostalgia îl apropie și mai mult de Bachelard. *Cerneala melancoliei*, de exemplu, ne amintește de apa grea, „amestecată cu noapte“, melancolizantă, din *Apa și Visele*.

Dar dacă pe J. Starobinski îl preocupă melancolia care, spune Mircea Martin, „revine cu o insistență obsedantă în scrisul său“ (18, XIII), obsesia umorală a criticii lui Jean-Pierre Richard pare a fi, în mai multe scrieri, focul, element din care se nutresc senzațiile tari. „Oamenii și femeile vor fi aici (în *Corpuri și decoruri balzaciene*) flăcări, centre extatice de acțiune și de fascinație, focare ale ființei“ (18, 9). Flacăra balzaciană e devoratoare și „nu lasă în corpurile îmbrățișate nici unul din principiile lichide“ (28, 13). Pe de altă parte fluidul însuși este „un foc lubrifiant, o apă arzătoare“ (28, 15), care ne amintește de complexul lui Hoffmann. Flacăra balzaciană e omniprezentă în elemente. O găsim conjugată și cu imaginea aeriană a nimbului (28, 17). Stilul richardian e bachelardian prin excelență: „Fiecare vector energetic se definește astfel prin locul pe care-l ocupă într-o constelație de forțe. Acestea sunt constelațiile care acum ar trebui studiate în ele însele“ (28, 89). *Studii despre romantism* mișună de arhetipuri de sugestie bachelardiană: „magnificele undulații de șarpe“ (28, 62), „mitologia cuibului“ (132), „leagănul“ (28, 152), „lacul“ (28, 157), „barca“ (28, 158), „apa și țărnul care-l scaldă“ cu mângâieri cvasiamoroase (28, 153), ba chiar și „vâlceaua copilăriei“ (28, 152) ce trimite imediat la memoria afectivă a visătorului din Champagne.

Vulcanismul, temă favorită în *Corpuri și decoruri balzaciene*, apare iarăși cuplat cu fluvialul în *Microlecturi*, atunci când sunt comentate „rezonanțele literale ale poemului“ (29, 129) mallarméan. *Microlecturile* sunt o completare a macrolecturilor, a vastelor lecturi nonlineare care încearcă să restructureze ansamblul operei pentru a-l proiecta, constelat, în universuri imaginare de tipul *Universului imaginar al lui Mallarmé*. Critica lui J.-P. Richard vrea să fie o critică totală, explorând toate nivelurile operei, criticul căutând „mai întâi să identifice impulsul creator inițial, apoi să reperzeze formele imaginate și temele ce traduc și vehiculează acest impuls“ (32, 24).

Autorul care debutează editorial în 1954 cu *Senzație și literatură* pare să fi reținut întocmai învățămintele din *Apa și Visele*: „Imaginația materială este o imaginație primară. Ea imaginează creația și viața lucrurilor cu luminile sale vitale, cu certitudinile senzației imediate (s.n.), adică respectând marile lecții cinestezice ale organelor noastre“ (3, 165). Tematismul richardian este din capul locului un tematism al senzațiilor. El descinde direct din teoria imaginației materiale bachelardiene „care urmează o cale inversă și care vrea să facă loc, alături de vizibil și îndepărtat, tangibilului și senzualului“ (3, 208). „Conștiința degetelor“ preconizată de Bachelard

lucrează cel mai cu folos în tematismul senzual al lui J.-P. Richard. Microlectura versului mallarméan: „Licornes ruant du feu contre une nix” induce o anumită manipulare onirică a materiei acestuia care „într-un peisaj deopotrivă fluvial și vulcanic (Sicilia, Etna) conduce, printr-o senzualitate conflictuală a apei și a focului (a sângelui și a luminii), geneza textului” (29, 110). Hermeneutica „moleculară” a *Microlecturilor* descoperă în intimitatea scriiturii raporturi dinamice nebănuite. Ele vin să dezvăluie mesajul polivalent al versului mallarméan. Printr-o temerară analiză în care se întâlnesc, bine asimilate, cele mai diverse metode de cercetare, J.-P. Richard aruncă o punte între teorii și doctrine ce nu sunt contigui. În *Feu rué, feu scintillé* din *Microlecturi* metoda, bachelardiană se contopește cu metoda derridiană. „Dubiul (ritmanalizat, cum am văzut, de Bachelard) trece deci, dacă se poate spune așa, din subiect în text, spune J.-P. Richard, contribuind la tulburarea semnificației, dar și la întărirea, dintr-o dată, sau la „incitarea” ... puterilor de semnificantă (înțelegem prin acest termen: ansamblul efectelor de sens produse la nivelul semnificantului)” (29, 117). Criticul caută în „paradigma onirică esențială” (29, 123) etiajul sensului, infra-textul, „dynamismul original al nespului (non-dire)” (29, 121), descoperă „articularea vulcanică i / o, matricială în *licornes*” (29, 131), invocă „nomadismul textual”, menționat de Derrida, „a *aurului* (sub forma semnificantă franceză *l'or* – n.n.) strălucind în decor, în corpul sugerat și în comul licomului” (29, 120). Fenomenele semnificanței i-au fost familiare lui Bachelard, el consacându-le capitole întregi în unele din poeziile sale, cum ar fi *La parole de l'eau*, în *L'Air et les Songes* sau *Rêveries sur la rêveries*, în *La Poétique de la rêverie*. E adevărat, Bachelard, ca simplu „visător de cuvinte scrise” (8, 15), se mulțumește să le reveleze farmecul fonosemic fără a avea ambiții teoretice („sunt – mai e nevoie s-o spun? – un ignorant în lingvistică” – Vezi: 8, 16). Vectorul intuiției bachelardiene e orientat uneori spre viitorul Derrida: „Șilabele încep să se agite. Accentele tonice încep să se inverseze. Cuvântul își abandonează sensul ca pe o suprasarcină prea grea”. Sau în continuare: „Cuvintele capătă atunci alte semnificații (telquelștiții ar spune că încep să funcționeze în regim de semnificantă – n.n.), parcă ar avea dreptul la tinerete” (8, 15). Cam la aceeași idee se revine peste câteva zeci de pagini: „În sânul scriiturii frumoase crezi că te deplasezi în interiorul cuvintelor” (8, 43). Nomadismul sonorităților în text are ecouri bachelardiene: „Imaginația materială promulghează sonorități pe care trebuie să le numim, puțin metaforic, sonorități scrise” (4, 284). „Puțin metaforic”, spune Bachelard. În *Gramatologie* „metafora va fi interzisă” (14, 115). Să nu uităm totuși că ne aflăm într-o preistorie a gramatologiei, în faza ei, așa zicând, oneirolologică. Bachelard visează urma în chip de ciocârlie pură. O induce, ca să-i folosim termenul, folosind o imagine materială pe care o sublimază la modul absolut, delestând-o de pasional și material, făcând-o să fie zbor înainte de a fi fost pasăre. Derrida spune la fel: „urma trebuie concepută înaintea ființării” (14, 78). Derridiană avant la lettre pare a fi și afirmația (sau mai curând admirația) bachelardiană: „Comment ne pas sentir dynamiquement que l'oiseau prend son propre sillage comme un manteau?” (4, 93). Citim la Derrida: „urma aparține dinamicii înseși a semnificației”, iar această semnificație e considerată „apriori scrisă” (14, 115). Cum să nu fie „ciocârlia pură” bachelardiană o arhiurmă a imaginației materiale dinamice (ce nu întâmplător apare în *Aerul și Visele* unde Aerul desemnează o substanță transparentă, un vid între două margini: cerul și pământul), când urma „se produce ca ocultare de sine” și este „la infinit propria sa devenire” (14, 78). După ce o descrie dinamic ca „lume în deșteptare ce cântă prin unul din punctele sale”, lume ce apare paradoxal, ca orice urmă, chiar în momentul dispariției, pentru ca să apară imediat din nou și iar să dispară instantaneu. Bachelard își previne cititorii: „Zadarnic vă mai pierdeți timpul să surprindeți această lume în propria sa origine,

când ea deja trăiește în propria sa extensiune. Zadarnic vă mai pierdeți timpul să o analizați, când ea e sinteza pură a ființei și a unei deveniri“ (4, 102). Am putea să ne imaginăm o definiție mai plastică a urmei?

Cât despre atitudinea lui Derrida față de tematști, pe care îi cunoaște bine, ea e aceeași ca și față de tot ce a precedat gramatologia. Autorul *Scriturii și diferenței* deconstruiește tematismul (13, 9-49). Totuși, în germenul bachelardian al metodei, viziunea derridiană se poate regăsi la nivel de intuiție fericită. După cum ne demonstrează *Microlecturile* lui J.-P. Richard, ce dezvoltă postulatul bachelardian potrivit căruia „limbajul scris își creează propriul univers“ (4, 284), tematismul este deschis, în principiu, noilor orientări în gândirea critică.

Spiritul critic bachelardian are o forță de regenerare continuă. Substanța sa intimă e de natură energetică. Profunde vibrații lăuntrice cuprind cele două laturi esențiale ale psihismului (*Animus* și *Anima*), determinându-le să comunice neîncetat în ambele sensuri. Am preferat să nu vorbim despre evoluția viziunii filosofului pornind de la noul spirit științific spre noul spirit literar, cum procedează majoritatea monografiștilor, ci despre revoluția sa care se desfășoară circular, descriind rotații în jurul axei imaginației, facultate primară a psihismului anticipând gândirea.

Uneori, când traiectoria conștiinței imaginante trece prin zona nocturnă a psihismului, Bachelard este un visător care filosofează, alteori, când ea intră în zona diurnă a ființei creatorului, el este un epistemolog care cugetă poetic. În felul acesta marele cugetător se situează, alternativ, în ambele ipostaze ale psihismului: între ceea ce el însuși numește „instinctul reveriei“ și „reveria anagogică“.

„Estetica concretă“ bachelardiană preconizată mai întâi în termeni de psihanaliză culturală (poeticile elementelor), apoi în spiritul unei originale fenomenologii a imaginarului (poeticile cogito-ului visător) este privită cu un oarecare scepticism de gândire estetică savantă, de spiritul teoretizant al științei literare și, dimpotrivă, întâmpinată cu entuziasm de criticii noi dornici să pătrundă în universul imaginar al operei analizate, să se identifice cu conștiința ei creatoare. „Nu găsim nicăieri în opera lui Bachelard, spune Jean Burgos, acel *studiu sistematic* (s.n.) al imaginației poetice pe care eram în drept să îl așteptăm de la autorul mai multor poetici“ (12, 61). Dar Bachelard nu a fost un poetician de meserie. Ca „filosof ce profesează primatul imaginației“ (7, 201), el lasă întredeschisă pentru visătorii de felul său ușa reveriei, fără a o deschide larg și profesorilor de retorică, cărora le descoperă un „simplex de superioritate“. „Un filosof ce se exprimă prin imagini își pierde o parte din forțe dacă nu se încredințează *total* (s.n.) propriei sale imagini“ (4, 296).

Poeticile bachelardiene sunt scrise de un reveur care filosofează pe marginea textelor poetice notorii, singurele pe care acceptă să le comenteze. Reverie despre reverie, metapoetica sa onirică (numită uneori cosmo-analiză sau poetico-analiză) acționează în stea și nu e în natura sa să se organizeze într-un sistem riguros, cum ar dori poeticianul de meserie, care lucrează în regimul lui *Animus*, sau măcar „într-un sistem critic obișnuit“ (19, 319). Ea este scrisă în regimul *Animei* și necesită o lectură în același regim.

Concepută în zona de interferență a științei, poeziei și filosofiei, printr-o coroborare dinamică reciprocă a acestora, poetica bachelardiană este mai puțin aptă să dea învățăminte directe și mai indicată să inducă o stare de reverie sau de meta-reverie poetică, dacă nu chiar o modalitate originală de generare a unei asemenea stări. Conștient de caracterul nestandard al poeticilor sale, Bachelard nu le numește studii sau monografii, ci se mulțumește cu titlul, mai puțin savant, de eseuri asupra imaginației.

De la stadiul considerațiilor savante asupra „vedeniilor“, tulburări intelectuale de sorginte alchimistă, din *La Formation de l'esprit scientifique* și *La Psychanalyse du feu* (care ar fi putut să se numească și *Feu et Vésanie*), eseurile bachelardiene progresează pe linia beletristizării stilului și titlurilor, spre cercetarea mai liberă a orizonturilor mereu mobile ale visului hidrant în *L'Eau et les Rêves* și a sublimărilor dinamice aeriene ale visului diurn în *L'Air et les Songes*, pentru a intra, în sfârșit, în regimul ctonic al dublei reverii a visătorului din cele două *Pământuri*: *La Terre et les Rêveries de la Volonté* și *La Terre et la Rêveries du Repos*. Viziunea de visător urcă metodic toate treptele stării onirice: *La Vésanie*, *Le Rêve*, *Le Songe*, *La Rêverie*. Dincolo de imaginația elementară care e, mai întâi de toate, materială, începe domeniul imaginației pure, al imaginației imaginante, al reveriei despre reverie din ultimele cărți.

Poetica bachelardiană este o poetică a lui *Nu* (precum filosofia lui este o „Filosofie a lui *Nu*“). Ea se caracterizează prin instituirea unor opoziții reprezentative pentru spiritul modern al noii critici. Nu metafora, ci imaginea (adică nu construcția artizanală, ci emergența), dar nu imaginea formală, ci imaginea materială, nu imaginea statică, ci imaginea dinamică, nu focul de artificii, ci sintaxa imaginilor, nu antiteza, ci ambivalența, nu rezonanța (de efect), ci răsunetul fenomenologic (de profunzime), nu continuitatea ci discontinuitatea, nu durata, ci instantaneitatea, – iată doar câteva din dubletele esențiale pe care se axează viziunea estetică și „critică vizionară“ (32, 349) bachelardiană fondatoare de paradigmă. Or, după cum afirmă Hélène Tuzet în cadrul Colocviului din 1966 consacrat tendințelor actuale ale criticii, „la acest mare lansator de idei vom găsi de asemenea germenele unei critici fondate pe studierea marilor categorii ale gândirii“ (33, 212). Iar ceea ce canonul critic regorist califică drept parte vulnerabilă a unui sistem stufos și neîncheiat, noii critici consideră drept punct de pornire, model de hermeneutică visătoare, capabilă să explicitizeze opera tematizând-o și recreând-o în structurile ei fundamentale.

BIBLIOGRAFIE

1. Bachelard Gaston, *Lautréamont*, Paris, Corti, 1939.
2. Bachelard Gaston, *Psihanaliza focului*, București, Ed. Univers, 1989.
3. Bachelard Gaston, *L'Eau et les Rêves. Essai sur l'imagination de la matière*, Paris, Corti, 1987.
4. Bachelard Gaston, *L'Air et les Songes. Essai sur l'imagination du mouvement*, Paris, Corti, 1990.
5. Bachelard Gaston, *La Terre et les Rêveries de la Volonté. Essai sur l'imagination des formes*, Paris, Corti, 1948.
6. Bachelard Gaston, *La Terre et les Rêveries du Repos. Essai sur les images de l'intimité*, Paris, Corti, 1948.
7. Bachelard Gaston, *La Poétique de l'espace*, Paris, Quadrige/PUF, 1984.
8. Bachelard Gaston, *La Poétique de la rêverie*, Paris, Quadrige/PUF, 1986.
9. Bachelard Gaston, *Le Droit de rêver. Recueil posthume de textes divers*, Paris, P.U.F., 1970.
10. Bachelard Gaston, *Fragments d'une Poétique du Feu*. Etablissement du texte, avant-propos et notes par Suzanne Bachelard, Paris, P.U.F., 1988.
11. Bahtin Mihail, *Probleme de literatură și stilistică*, București, Ed. Univers, 1982.
12. Burgos Jean, *Pentru o poetică a imaginarului*, București, Ed. Univers, 1988.
13. Derrida Jacques, *L'écriture et la différence*, Paris, Seuil, 1967.

14. Derrida Jacques, *Linguistică și gramatologie*, în *Pentru o teorie a textului*, București, Ed. Univers, 1980, pp. 49-119.
15. Eliade Mircea, *Imagini și simboluri*, București, Ed. Humanitas, 1994.
16. Husserl Edmund, *Meditații carteziene*, București, Ed. Humanitas, 1994.
17. Martin Mircea, *Georges Poulet sau despre cerc și despre literatură înțelese ca forme ale minții*. Studiu introductiv la: Georges Poulet, *Metamorfozele cercului*, București, Ed. Univers, 1989, pp. V-XLIX.
18. Martin Mircea, *Cerneala ironică a melancoliei*. Prefață la: Jean Starobinski, *Melancolie, nostalgie, ironie*, București, Ed. Meridiane, 1993, pp. I-XII.
19. Munteanu Romul, *Metamorfozele criticii europene moderne*, București, Ed. Univers, 1988.
20. Oroveanu Anca, *Scurt itinerar*, în *Secolul XX*, nr. 10-12/1986, pp. 11-21.
21. Panaitescu Val., *De la psibanaliză la fenomenologia imaginarului: Gaston Bachelard*, în *Direcții în critica și poezia franceză contemporană*, Iași, Junimea, 1983, pp. 93-116.
22. Pire François, *De l'imagination poétique dans l'oeuvre de Gaston Bachelard*, Paris, Corti, 1967.
23. Pleșu Andrei, *Proba viselor: Carl Gustav Jung și tradiția oneirocritică*, în *Secolul XX*, nr. 10-12/1986, pp. 23-30.
24. Poulet Georges, *Prefață* la Jean-Pierre Richard, *Literatură și senzație*, București, Ed. Univers, 1980, pp. 5-11.
25. Poulet Georges, *Trois essais de mythologie romantique*, Paris, Corti, 1971.
26. Poulet Georges, *Conștiința critică*, București, Ed. Univers, 1979.
27. Ricardou Jean, *Un étrange lecteur*, în *Les Chemins actuels de la critique*, Paris, U.G.E., 1969, pp. 214-221.
28. Richard Jean-Pierre, *Etudes sur le romantisme*, Paris, Seuil, 1971.
29. Richard Jean-Pierre, *Microlecture*, Paris, Seuil, 1979.
30. Starobinski Jean, *Textul și interpretul*, București, Ed. Univers, 1985.
31. Tadie Jean-Yves, *La critique littéraire au XXe siècle*, Paris, Belfond, 1987.
32. Therrien Vincent, *La Révolution de Gaston Bachelard en critique littéraire. Ses fondements. Ses techniques. Sa portée. (Du nouvel esprit scientifique à un nouvel esprit littéraire)*, Paris, Klincksieck, 1970.
33. Tuzet Hélène, *Les Voies ouvertes par Gaston Bachelard à la critique littéraire*, în *Les Chemins actuels de la critique*, Paris, U.G.E., 1968, pp. 201-213.
34. Hovanskaia Z.I., *Analiz literaturnogo proizvedenia v sovremennoi frantsuzskoi filologii*, Moscova, Ed. Vișșaia șkola, 1980.

SUMMARY

The author mentions the non-standard character of the Bachelardian poetics. Starting from the level of the scholarly considerations regarding the „visions“, the intellectual disturbances of alchemist origin, the Bachelardian essays progress towards a freer research of the ever mobile horizons of the hydrant dream and of the dynamic airy sublimations of the diurnal dream, finally entering the tonic regime of the double reverie of the dreamer from the two *Lands*. Beyond the elementary imagination which is, first of all, material, the domain of the pure imagination, the imaginative imagination, the meta-reverie begins. The Bachelardian vision is paradigm-founding. What the critical, rigorous tenet considers to be the weak point of an intricate and non-concluded system, the new critics take for the starting point, a pattern of dreamy hermeneutics, capable of clarifying the work, defining its themes and re-creating it in its fundamental structures.

PROZA BUCOVINEANĂ DIN SEC. al XIX-lea – ÎNCEPUTUL SEC. al XX-lea

Lora Bostan, Brândușa Grigorco

Cernăuți

În ultimii ani, ca și mai înainte, atenția editorilor și cercetătorilor literaturii române din Bucovina se concentrează mai cu seamă asupra poeziei acestui ținut (lirica „Iconarilor“, în special a lui Mircea Streinul, Iulian Vesper, Traian Chelariu, destinul poeziei de după 1944 ș.a.). Rămâne oarecum în umbră altă parte componentă de temelie a scrisului românesc din Țara Fagilor – publicistica și proza care pe parcursul secolului al XIX-lea și în secolul nostru au marcat unele realizări incontestabile.

Într-o recenzie (de fapt un studiu amplu) pe marginea antologiei *Poeți tineri bucovineni*, apărută în 1938, Perpessicius menționa, printre altele, că „Bucovina pregătea, pare-se, un mare prozator: pe Ion Grămadă, a cărui scurtă trecere prin viață se curmă pe câmpul de război al Moldovei, în 1917, la Cireșoaia ... Era, cel puțin, impresia noastră dinainte de război, pe vremea când Ion Grămadă își tipărea evocatoarele sale nuvele istorice, impresie întărită, când la puținii ani după o devotată sânguință îi adună într-un volum omagial toate paginile rămase. Erau printre ele unele de o prea gravă strălucire ca în cercetătorul literar de așa de precise contribuțiuni să nu fi regretat și pierderea celui mai personal dintre prozatorii contemporani ai Bucovinei“¹.

Or, pregătirea unui mare prozator (I. Grămadă, ca și a unor poeți de talia lui Mircea Streinul sau Traian Chelariu) a durat în Bucovina ocupată de Austro-Ungaria aproape un secol (dacă, desigur, acceptăm unele convenționalisme și nu ne referim, cel puțin, la proza istorico-legendară a lui Ion Neculce, care este legată indisolubil de aceste locuri). Vorbind însă despre scrisul bucovinean trebuie să ținem cont de: a) contextul său național, b) de condițiile specifice în care a evoluat literatura în această provincie, c) de caracteristicile sale determinate de aceste condiții.

Vom porni de la faptul că pe parcursul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea unele dintre cele mai puternice manifestări culturale, de afirmare a spiritualității românești în Bucovina, au fost cele legate de valorificarea creației poetice orale. Nu întâmplător, chiar dacă „n-a intrat în peisajul de ansamblu al liricii românești cu vreun Coșbuc sau Mateevici ai locului“² „vesela grădină“ l-a dat românității pe cel mai mare etnograf și pe unul dintre cei mai distinși folcloriști ai timpului (a doua jumătate a sec. trecut) – Simion Florea Marian, precum și pe Ciprian Porumbescu – unul dintre marii creatori ai muzicii naționale de sorginte populară.

În acest răstimp, Bucovina a trăit și a respirat mai mult prin cântecul său popular, prin legendele sale istorice, prin datinile și mitologia sa străveche, valorifi-

cate pe scară largă de S. Fl. Marian, Ion al lui Gheorghe Sbiera, Elena Niculița-Voranca, Leca Morariu, Mathias Friedwagner, Alexandru Voevidca, dar și de către scriitorii (prin excelență) Iraclie Porumbescu, Vasile Bumbac, Constantin Berariu ș.a. De aceea particularitățile artistice definitorii ale prozei bucovinene trebuie să fie căutate, în primul rând, în substraturile și modalitățile ei folclorice, în capacitatea unor autori de a reproduce anumite subiecte și motive ale creației poetice orale.

De la bun început vom sublinia faptul că prin folclorismul său proza bucovineană din prima fază a dezvoltării sale se înscrie (ca de altfel și capitolele de epopee ale lui Vasile Bumbac) în albia unor tradiții naționale distincte: neculciene (istorico-legendare) și *crengiene* (de reproducere mai mult sau mai puțin originală a subiectelor de basm, legendă populară prin detalierea lor), precum și, într-o măsură mai mică, a celor *eminesciene* (de restructurare, reevaluare și selectare a motivelor alegorice de basm conform unor concepte estetice proprii, cum se observă în povestea *Țara Guralivilor* de I. E. Torouțiu).

Așadar, mai întâi vom distinge în contextul literar bucovinean o categorie de opere nu numai de origine, ci și de structură folclorică, dar cu unele motive amplificate esențial de către autori prin descrieri, peisaje, detalii artistice, alte elemente de natură descriptivă. În cazul acesta e vorba, desigur, mai cu seamă de proza folcloriștilor S. Fl. Marian, I. G. Sbiera, E. Niculița-Voranca, Leca Morariu, dar și de legendele și tradițiile orale reproduse de I. Porumbescu (cum este, bunăoară, „Haiducul Darie și Moș Matei Bercheșanul“ ș.a.).

Printre „scriitorii populari“ (cum îl califica G. Călinescu pe Ion Creangă) cel mai prodigios în spațiul bucovinean a fost S. Fl. Marian (1847-1907) care, însă, și-a asigurat locul de frunte în istoria culturii noastre, în primul rând, datorită lucrărilor sale etnofolclorice monumentale și antologiilor de poezie, și proză populară ce își păstrează valoarea științifico-documentară și estetică până în zilele noastre. Ca și în multe alte cazuri de această natură complexă (B.P. Hasdeu, Nicolae Iorga ș.a.), activitatea investigativă atât de amplă și mult apreciată de specialiști a estompat-o pe cea literar-artistică. Or, ca și B. P. Hasdeu, S. Fl. Marian și-a făcut debutul publicistic cu opere beletristice. Fiind încă elev la liceu (în 1870), el a publicat în *Familia* lui Iosif Vulcan versuri de factură populară (*Ostașul român*, urmat în 1871 de poezia *România*)³. Ca student al Institutului Teologic din Cernăuți (devenit în curând Facultatea de Teologie a Universității din capitala Bucovinei), S. Fl. Marian publică în *Convorbiri literare* mai multe poezii în maniera versurilor de album particular (al „amintirilor“ și scrisorilor versificate). Dându-și, însă, seama că vocația sa ține de alte domenii, S. Fl. Marian începe să scrie sau, mai bine zis, să reproducă subiecte de proză populară (basmе, legende, tradiții orale etc.). Cele mai evidente amprente ale manierei individuale ale povestitorului le poartă anume diverse texte folclorice „corese“ (corectate, redactate) de el și inserate în numeroase periodice sau volume aparte.

În Fondul memorial și documentar „S. Fl. Marian“ din Suceava și în Biblioteca Academiei Române se păstrează, în diverse variante, multe manuscrise inedite transpuse în maniera stilistică a marelui folclorist (anii 60-70 ai secolului trecut). O parte din materiale (cele transcrise integral sau aproape integral de S. Fl. Marian) au fost inserate în două volume⁴ îngrijite și prefăcute de către istoricul literar și folcloristul bucovinean prof. Paul Leu, cunoscut cititorilor și prin îngrijirea colecției de *Legende istorice din Bucovina* (1975), precum și ca autor al unei documentate monografii despre Ciprian Porumbescu.

Confruntarea variantelor (notațiilor) inițiale, rămase nepublicate cu textele „rotungite“ de către scriitor și inserate ulterior (peste o sută de ani de la înregistrarea și „prelucrarea“ lor), ne dă posibilitatea să pătrundem în intimitatea laboratorului de lucru (și în mare parte a celui de creație proprie) al scriitorului, să ne dăm seama de valențele și însușirile talentului său, căci, după cum zicea G. Ibrăileanu „basmul (ca specie folclorică, dar și ca operă literară – n.n.) valorează cât valorează talentul celui care povestește“. Să recurgem la un exemplu care ni se pare destul de concludent în acest sens. În volumul de *Basme populare românești* de S. Fl. Marian (1986) este inserată de Paul Leu povestea *Ileana Cosânzeana și Petrea cel Frumos*, ale cărei variante inițiale (așa cum au fost ele înregistrate de S. Fl. Marian) se află în Fondul memorial și documentar „S. Fl. Marian“ din Suceava, la numărul inventarului 280 b din mapa I, fascicula 13. Comparând variantele inițiale (a), în care se punctează doar momentele cele mai principale ale subiectului, cu textul în mare parte pregătit de S. Fl. Marian pentru tipar (b) vedem în ce măsură a fost el (subiectul) amplificat și îmbogățit de către scriitor.

a) (Un) împărat avea trei fete, fata cea m(are) a trecut prin frig și sete și nu i-a putut aduce nimic.

b) După formula inițială. „Într-o zi zice împăratul către fata cea mai mare: „Ia-ți, draga mea, un cal și du-te-n lume și de unde s-a oprit calul să beie și să mănânce, de-acolo să-mi aduci tu apă și mâncare“. Fata nu așteptă ca împăratul să mai spuie încă o dată, ci luându-și un cal, care a fost voinic și mai frumos, se porni în lume și se duse, se duse până ce a trecut de țara Frigului și a ajuns până la Sete, dar neoprindu-se calul său nicăieri ca să mănânce și să beie, se întoarse iarăși la tatăl său fără să-i aducă ceva“;

a) Cea m(ică) luă calul din holteie, paloșul de aur și calul cu luceafărul cel de ziuă în frunte. A trecut prin frig, căldură, sete, foamete și-o dus și o ajuns până la un loc, a luat apă și mâncare și s-a întors înapoi.

b) Însă făcu ce făcu fata și căpătând calul din holteie al tatălui său cel cu luceafărul de ziuă în frunte, precum și frâul și paloșul cel de aur se sui călare pe dânsul și pornindu-se se duse și a trecut prin țara Frigului, Căldurii, Setei și Foamei ... și a ajuns până la un loc, calul se oprit și începu a paște și-a bea apă. Deci, luând ea apă și mâncare de-acolo, se-întoarse acuma cu acestea îndărăpt spre casă⁵.

După cum observă Paul Leu în basmele lui S. Fl. Marian (*Calimendru* ș.a.), formulele tradiționale suferă unele modificări de natură estetică fără a altera cu ceva spiritul limbii populare.⁶ Povestitorul îl introduce pe cititor în lumea fantasticului, reconstituie și dinamizează acțiunea prin dialoguri sau prin structura ritmică a frazei. Iată, spre exemplu, un pasaj din povestea *Cei doisprezece frați cu păr de aur* „spusă“ (după cum notează S. Fl. Marian în 1878 de către Ilie a lui Onofrei Frunză, răzeș român din satul Igești și repovestită de scriitorul-folclorist: Întrebați de către boier ce-au văzut pe unde au trecut, negustorii armeni răspund:

„Ba noi pe unde am umblat/ Am dat de-o curte de aur/ Și acolo se afla un măr/
Ce face mere de aur/ Și-un porc cu colțul ară/ Cu urechea seamănă/ Cu coada grapă/
Și după dânsul se face grâul/ Cu spicul de aur/ Și o cucoană/ Care are doisprezece
feciori/ Toți cu părul de aur“.⁷

Ca și în basmele lui I. Creangă, perioadele se pot în unele locuri descompune în unități ritmice. Desigur că aceste secvențe la S. Fl. Marian nu sunt întotdeauna „Versuri fără cusur“, cum scrie Tudor Vianu despre „frumoasa cadentă a perioadei crengiene“⁸. Totuși scriitorului bucovinean nu-i sunt străine aceste armonii sonore și

nici formulele vii ale oralității (bunăoară „amar înșelat“, „mai mult mort decât viu“, „vorba ceea“, „de voie de nevoie“, „câtu-i lumea“ etc.). Îi lipsește însă altă latură importantă (specifică pentru scrisul lui I. Creangă) – capacitatea de a caracteriza, de a individualiza personajele prin puține cuvinte și expresii sugestive. Fraza lui S. Fl. Marian este pe alocuri prolixă, fapt observat de contemporanii săi. Astfel, în 1878 S. Fl. Marian trimite la *Convorbiri literare* basmul *Calimendru*. Iacob Negruzzi, directorul revistei, îi restituie textul cu următoarele aprecieri și obiecții: „Am citit cu luare-aminte povestea ... Păreră tuturor, la care mă întovărășesc și eu, este că limba acestei povestiri este foarte bună, dar că toți socotesc că este din cale-afară de lungă. Fără nici o pagubă, ba chiar câștigăm sută la sută, în interes ar fi să o reduceți la a patra parte din cât este“.⁹

Însă dacă în basme scriitorul este întrucâtva constrâns de anumite tipare, de logica subiectului, de caracteristici stereotipe, apoi în legende el se simte mai liber în alegerea expresiilor și cuvintelor din limba vorbită a poporului, aici el reușește să contureze cu mai multă pregnanță unele caractere, să nuanțeze anumite moduri de comportament. Remarcabilă, în acest sens, ni s-a părut legenda sa *Cetatea tătarilor* care prin desfășurarea acțiunii și individualizarea unor personaje, luptători pentru independența poporului, se apropie de caracteristicile tipologice ale nuvelei istorice. S. Fl. Marian pornește de la un subiect tradițional de legendă (cum este cea versificată de C. Negruzzi în *Aprodul Purice* sau de V. Alecsandri în *Dan căpitan de plat*) care de obicei conține următoarele episoade: invazia „dușmanilor tradiționali“ (tătari, turci), jaful, incendierea caselor, pârjolirea satelor (în cazul de față e vorba de satul Tereblecea – actualmente r-nul Hliboca, reg. Cernăuți), „bejenia“ țăranilor, urmărirea de către invadatori a unei fete care îl scoate din foc pe tatăl său bătrân și rănit (motiv central al acestui tip de legendă). Nu lipsesc nici episoadele plecării „într-o suflare“ a unui tânăr din partea locului la Suceava, la Ștefan cel Mare, pentru a-i da de știre Domnului despre invazia și fărâdelegile dușmanilor, sosirii grabnice a lui Ștefan cel Mare cu oștenii săi și intrării (neașteptată de tătari) în luptă, înfrângerii dușmanului, fuga rușinoasă a hanului, căsătoriei (din îndemnul voievodului) a tânărului care s-a distins în luptă cu fata cea vitează care i-a înfruntat pe dușmani cu multă credință în izbândă.

S. Fl. Marian reușește să localizeze acest subiect tradițional în așa măsură, încât să se contureze destinul istoric al unui sat bucovinean, să apară în fața contemporanilor săi virtuțile patriotice ale oamenilor de rând din epoca lui Ștefan cel Mare care erau gata de orice sacrificiu pentru a-și apăra pământul natal de cotropitori. Descrierile sunt laconice, se accentuează momentele lor esențiale, care determină soarta eroilor: „Și acumă Ștefan-Vodă, după ce învinse pe tătari și după ce toată oastea se adunase la un loc, chemă la sine pre copila care cu atâta bărbăție a văzut-o luptându-se cu tătarii și o întrebă: „Din ce sat ești, draga mea? – De aici, Măria ta, din Tereblecea! – Tu ai părinți? – Are, Măria ta, – răspunde atunci părintele ei care, încărcat de bătrânețe și slăbit de abia se-trase până lângă Ștefan ca să-l mai vadă încă o dată înainte de a-și da sufletul în mâinile Domnului. – Dar cine e feciorul care mi-a dat de știre despre năvălirea tătarilor? – E un fecioraș tot de aici din sat, fără părinți, dar dealtmîntrele om cinstit, de treabă, bun și foarte sărguincios. Ștefan chemă la sine pre feciorașul orfan și pre copila moșneagului și le zice: «Voi care v-ați luptat atât de voinicște cu dușmanii țării sunteți vrednici de laudă și de recunoștință ... iaca vă dăruiesc de la mine locurile ... (și le spune pe nume). Să trăiți și să le stăpâniți.»“¹⁰

Am relevat doar o mostră de legendă cu nuanțe de nuvelă istorică aflată printre scrierile lui S. Fl. Marian. În colecțiile și studiile sale, *Ornitologia poporului român, Sărbătorile la români* ș.a. vom mai găsi multe texte (legende, tradiții populare) ce denotă o esențială creativitate a „scriitorului popular“ (cum poate fi numit și S. Fl. Marian, dacă e cazul să reluăm calificativul lui G. Călinescu atribuit, cei drept, lui I. Creangă).

Din această categorie de scriitori face parte întrucâtva și Ion al lui Gheorghe Sbiera (1836 – 1916) care a încercat „să repovestească țărănește“¹¹, să apropie de realitatea concretă unele formule rigide ale basmului prin elemente descriptive. Lui I. G. Sbiera îi aparține, de fapt, cea mai amplă antologie de povești din zona bucovineană¹² publicată în 1886, dar concepută mult mai înainte (prin anii '50-'60). Îl urmează Elena Niculița-Voronca (1862 – 1939) cu cele *Zece povești* extrase din marea sa colecție *Datinile și credințele poporului român* și publicate, în 1905, la Cernăuți, de către soțul ei, preotul Zaharia Voronca, precum și cu unele legende inserate în alte lucrări de proporție ale folcloristei bucovinene. Individualitatea artistică a E. Niculița-Voronca se vedește în unele basme reproduse de ea într-un stil dinamic (*Toderică Făt-Frumos* ș.a.).

Tradițiile „prozei folclorice“ bucovinene vor fi continuate de Leca Morariu (1888-1936) prin volumul său *De la noi. Povești bucovinene* (Ed. I – Suceava, 1915) – carte de o certă valoare literară. În prefața sa la ediția a III-a a volumului¹³, Nicolae Iorga va scrie: „E atâta culoare și mișcare în această cărtică, e atâta nuanță și atât capriciu popular, atât haz ascuns în lumina ochilor șireți, care văd, între rânduri, atâta adevăr în dialog, încât această sută de pagini poate fi așezată mai sus decât multe volume de literatură care au ieșit în public cu vuiet și zarvă“. Pentru aceste calități volumul a fost premiat de Academia Română.

Vorbind de filonul folcloric al prozei bucovinene din sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea vom releva și alte modalități de valorificare parțială a creației poetice orale. Au fost scrise numeroase opere de inspirație folclorică turnate în tipare proprii, având o desfășurare epică mai vastă (depășind în mod considerabil limitele structurale ale subiectelor tradiționale). E cazul memorialisticii lui Iraclie Porumbescu (1823 – 1896), scrise între 1880 – 1890. Povestirea sa, de proporții considerabile, *Zece zile de haiducie* (un episod din 1815 despre haiducul bucovinean Darie), apreciată de istoricul literar Constantin Login drept „un mărgăritar al prozei românești de acest gen“¹⁴, este o sudare a elementelor compoziționale proprii cu motive folclorice, tradiții populare, relatări orale despre acest haiduc din satul Marginea „care era prin toate comunele de-a lungul Carpaților, ba și în ai celor din Moldova, un nume foarte popular. Mic și mare cunoștea năzdrăvăniile lui haiducești care erau sara povestite la gura cuptorului, ziua la lucru prin țărini“ (În felul acesta începe o altă povestire a lui Ir. Porumbescu *Haiducul Darie și moș Matei Berbeșanul*)¹⁵.

Printre lucrările de acest gen se înscrie și schița aceluiași S. Fl. Marian, *Vasile Cărlănariul, amintiri din copilărie* (revista *Aurora română*, 1881), scrisă sub influența directă a capodoperei crengiene (partea I apăruse de curând în *Convorbiri literare*), dar având drept surse documentare numeroase întâmplări de circulație orală, tradiții populare din partea locului. Autorul povestește despre „isprăvile“ haiducului (cu apucături de bandit) Vasile Cărlănariul: „Tata se pregătea să plece la munca câmpului, iară eu, pe atunci un băiețel între șapte și opt ani, mă țineam grapă după dânsul, ... rugându-l să mă ieie și pe mine în câmp, promițându-i că de astă dată nu-i voi mai vărsa sămânța din saci, nici nu mă voi ascunde pe sub haturi și voi speria

boii ca să iasă afară din brazdă¹⁶. În continuare se relatează despre „picarea” în casa lor a lui Vasile Cărlănariul pe care părinții l-au „omenit mai mult de teamă decât de bunăvoie”, căci lumea se temea de el, fiind puternic ... Mai târziu însă Ion Spată-Lată din Ilișești (satul de baștină al scriitorului), voinicul satului, „l-a spetit în bătaie” pe Cărlănariul și acesta n-a mai apărut în sat. În povestire se simte impulsul dat de I. Creangă – narațiunea e vioaie, pe alocuri plină de vervă, ceea ce denotă calitățile de prozator ale lui S. Fl. Marian, calități valorificate și în alte opere care până astăzi rămân printre manuscrisele folcloristului și scriitorului bucovinean.

Din categoria „memoriilor populare” în esență fac parte și o seamă de opere ale lui Emanoil Grigorovitz (1857 – 1915). Ne referim, în primul rând, la volumele sale *Chipuri și graiuri din Bucovina* (1896), *Povești răzlețe* (1907), *Cum a fost odată* (1911), *Amintiri și schițe* (1912). Multe opere ale lui E. Grigorovitz sunt axate pe subiecte din viața satelor și orașelor cu populație românească din nordul Bucovinei (Broscăuți, Budineț, Fântâna Albă, Prisăcăreni, Ropcea, Hliboca, Vijnița, Storjineț, Cernăuți ș.a.); scriitorul conturează caractere de țărani apăsați de greul stăpânirii străine, chipuri de boieri păstrători de tradiții naționale, cum era Nicolae Flondor din Storjineț, repovestește diverse istorisiri populare. Remarcabilă în acest domeniu (al memoriilor) este *Povestea unui târg moldovenesc*. În această scriere e vorba de târgul Storjinețului de cândva, cu „gospodari zdraveni, cu români buni”, târg „trecut în lumea amintirilor” legendare (legenda despre invazia lăcustelor pe la 1865 sau a altor „lăcuste” care cu timpul i-au devorat pe locuitorii băștinași).

În contextul prozei bucovinene din sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea se impune și contribuția scriitorilor creatori (parțial) sau purtători de mituri naționale, legate de acest ținut, mituri care au depășit sferile de circulație folclorică. Ne referim la schițele lui Ion Grămadă (1886 -1917), *Din viața lui Ciprian Porumbescu*, lucrare în care se profilează unele dintre primele aspecte ale mitului arborosean despre virtuozitatea excepțională a lui Ciprian Porumbescu, despre forța magică a „violinei” lui care făcea minuni (aidoma legendelor despre Frederic Chopin sau Franz Liszt). Fiind întemnițat în urma procesului asupra conducătorilor societății studentești „Arboroasa”, Ciprian Porumbescu „cu violina lui a muiat inima unui criminal, de izbucnise în plâns de amar”. „Odată, scrie apoi I. Grămadă, – la ușa lui a venit o femeie frumoasă și tânără care se zice că și-a omorât soțul împreună cu un fecior din sat, din Boian sau lângă Boian, – femeia aceasta de o frumusețe rară ... cu ochii ca mura ... i-a zis: „Cuconășule, te rog să-mi cânti o doină, căci cânti atât de frumos, te ascult zilnic, celula mea este lângă a D-tale și pun urechea la zid, ascultându-te cum cânti din vioară.” După ce i-a satisfăcut Ciprian dorința, femeia plângea în hohote. S-au fost strâns toți arestanții, până ce profosul cu sila i-a gonit în celulele lor¹⁷.

Alt scriitor bucovinean din „familia memorialiștilor”, Teodor Ștefanelli (1849 – 1920), prin amintirile sale despre Eminescu¹⁸ a contribuit în mod esențial la conturarea unei imagini verosimile, dar și întrucâtva romanțate a personalității marelui poet, la crearea mitului eminescian (legat de cel al profesorului său cernăuțean Aron Pumnul). Anume cartea de *Amintiri despre Eminescu* „l-a salvat” pe T. Ștefanelli (G. Călinescu)¹⁹, făcându-l să devină cunoscut în țară ca un evocator de talent.

Legăturile scrisului bucovinean cu tradițiile folclorice se amplifică, se aprofundează, devin mai complexe, dar și mai puțin evidente, în perioada interbelică, mai cu seamă în romanele lui Mircea Streinul (*Ion Aluion*), Iulian Vesper (*Primăvara în Țara Fagilor*) și ale altor „iconari”; în dramaturgia lui Traian Chelariu (*La locul numit Direptate*, *Baladă carpatică*), precum și în multe alte opere ale literaturii românești din Bucovina anilor '20-'30, literatură ce se impune a fi studiată într-o lucrare de proporții mai mari.

NOTE

1. Perpessicius, *Opere*, vol. 8, București, Ed. Minerva, 1978, p. 71.
2. *Ibidem*.
3. Vezi: I. C. Chițimia, *Folcloriști și folcloristica românească*, Buc., Ed. Academiei Române, 1968, p. 163.
4. *Basme din Țara de Sus*. Ed. îngrijită și prefăcută de Paul Leu, Iași, Ed. Junimea, 1975; S. Fl. Marian, *Basme populare românești*. Ed. îngrijită și prefăcută de Paul Leu, București, Ed. Minerva, 1986.
5. S. Fl. Marian, *Basme populare românești*, p. 122-123.
6. *Ibidem*, p. 505.
7. *Ibidem*, p. 120.
8. Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, vol. I, Buc., EPL., 1966, p. 156.
9. Vezi notele lui P. Leu la vol.: S. Fl. Marian, *Basme ...*, p. 505.
10. S. Fl. Marian, *Tradiții populare române din Bucovina*, București, 1895, p. 162.
11. Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, 1974, p. 126.
12. *Povești populare românești. Din popor luate și poporului date* de I. G. Sbiera, Cernăuți, Tip. arhiepiscopală, p. 324.
13. Leca Morariu, *De la noi. Povești bucovinene*, Cernăuți, Ed. Glasul Bucovinei, 1920.
14. C. Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina, 1775–1918*. (În legătură cu evoluția culturală și politică), Cernăuți, 1926.
15. *Scrierile lui Iraclie Porumbescu adunate și însoțite de o schiță biografică de Leonida Bodnărescu*, P. I, Cernăuți, 1898, p. 70.
16. S. Fl. Marian, *Vasile Cărlănariul, Amintiri din copilărie*, în *Aurora română*, I, 1881, p. 65.
17. Ion Grămadă, *Scrieri literare*. Îngrijite de C. Loghin, Cernăuți, Ed. Glasul Bucovinei, 1924. Vezi la p. 123 schița *Din viața lui Ciprian Porumbescu*.
18. Teodor Ștefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, București, 1914.
19. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, Ed. Minerva, 1988, p. 640.

SUMMARY

In its first stage of artistic evolution (the XIXth century and the beginning of the XXth), the Romanian prosa from Bukovina through its folklore essence follows the pattern of some distinctive national traditions: the historical-legendary line opened by Neculce, the inventive reproduction of folk themes initiated by Creangă. A folklore structure amplified by suggestive details characterizes some of S. Fl. Marian's, Iraclie Porumbescu's and Leca Morariu's fairy-tales and legends. In the memoirs, the folklore patterns seem to be essentially left behind (*Ten Days of Outlawry*, by I. Porumbescu), the traditional motifs represent only landmarks around which various elements of the contents „accumulate“ (*The story of a Moldavian Townlet*, by Emanoil Grigorovitz). Several Bukovinian writers have contributed to a certain extent to the creation of national myths: Ion Grămadă – the Ciprian Porumbescu myth, T. Ștefanelli – the Eminescu myth.

Poezie

Marcel Mureșeanu

Suceava

CĂLCAȚI CU GRIJĂ

Un grăunte de scriere pe zi
o trepanație pe osul orei doisprezece
de azi înainte nu mai bag mâna în foc
pentru tine
două fire de zahăr și ți-aș strica tot gustul
sânul tău alb s-ar depărta
de dreapta credință
ochii tăi lăcrimoși s-ar auzi cum se închid
așadar multe de călcat nu avem pe-aici
vom reveni în munții păduroși
în așteptarea fraților noștri
din Roza Cruce.
Amin.
Ce lume nebună în plantația asta
cu clopoței!

DIMINEAȚA, LA PEȘTE

Un demon binevoitor
stă cu țepușa la strâmtoare
el vede orice peștișor
și-implântă fieru-n fiecare.

De ce acolo, demon mic,
stai pânditor și-aduci pierzare?
De ce te-ascunzi prin pipirig?
Cine ți-a dat acea onoare?

Eu sunt egal cu umbra mea
și umbra mi-e egală mie
nu sunt nici mic nici altcumva
și nu am nici o fierărie!

Eu cu țepușa nu-i rănesc
decât pe peștii fără minte
ce vin când încă n-ațipesc
iar fierul încă e fierbinte.

Ei înșiși, peștii, m-au legat,
bătrânii pești de altădată,
de țarmure și de păcat
și de peștimea speriată.

Acum, boierule, că știi povestea mea,
du-te la dracu!
E ora peștilor-copii:
luați țepușa, dați-mi acul!

ÎMPREJURARE DE NOAPTE

Fișetele din rându-ntâi stau goale
acoperindu-le pe celelalte
și nelăsându-le să se răscoale
să-și verse conținutul de briliante.

Pereții au urechile-nfundate
cu răni la tâmplă-s și cu-amărăciune
pe față (și cu pete colorate)
se regăsesc în tristă rugăciune.

Se-aude ușa de dinspre tezaur,
un plânset ruginit încearcă scara
tresar în somn lingouri mari de aur
și platina se-mpurpură, fecioara!

În aerul acestei săli înalte
în care stau paianjeni și rubine
pătrunde Personajul și-n tăcere
el scoate cheia cheii celeilalte
și-nchide totul dintr-o dată-n sine.

RESTRICȚII DE TOAMNĂ

Tot mai puține par a-mi fi de-ajuns
tot mai puține vreau să iau cu mine
la două întrebări câte-un răspuns
și-acela cred că nu mi se cuvine.

Mă apăsau cândva poveri meschine
și tot ce căutam părea ascuns
tot ce pleca știam că mai revine
și de mistérii mă simțeam pătruns.

Doar brațele, picioarele și ochii
și-auzul pentru muzici boreale
îmi sunt acum destul ca unei rochii
doi bumbi de-argint, la mijloc și la poale.

DEMULT ȘI ATUNCI

Înstrăinat întreabă Ruth
o, Doamne ...
răspunsul lui o mulțumește foarte
e doar un început
în rest e moarte!
piciorul ei atinge-n trecăt focul
iar mâna mea obrazul ei cel rece
gheața și jarul iar își schimbă locul
regina moare, regele petrece!
Ruth cade-n disperare o secundă,
de unde iese pură și fecundă!

VITRINA CU ÎNCÂNTĂRI

Cum le vine rândul la toate
ca din senin calcă un înger
pe șalele tale
ca din senin se-așează una sub alta
zilele-pești morți

pe apa sâmbetei la vale
paralizat asigti
la înăbușirea durerii
pe gura ei o pernă cu flori de cireș
și-n depărtare doar bocetul
unui nebun
despre Doda-Dioda
fata electronică
mâncată de lupi.

DIN UNA ÎN ALTA

La miezul nopții
nu se mai poate scrie nimic
ce să nu fie contestat
trec pe furiș granița
dintre azi și mâine
dorm paznicii
numai găștele și cocoșii
îmi descoperă urmele
dorm paznicii
vin vremuri de glorie
era geografiei a apus
deși eu dintr-o țară în alta trec
nu mă mai mișc
ci doar calota craniană
luminează brusc de-a lungul fâșiei.

Colaboratori din celălalt veac

CE SUFĂR REDACTORII

Mihai Teliman

Un redactor e cea mai nenorocită ființă de pe lume. Față de suferințele lui dispar și cele mai crâncene dureri ale unui candidat dietal picat. Măhnirea și muștrarea de cuget a acestuia durează numai șase ani; apoi iar i se deschid porțile nădejzii, iar se aruncă în vârtejul patimilor și iar cade. Însă fazele alegerii, sudalmele, ce le aude, elogiurile ce i se fac, îl răsplătesc abundant pentru cruda trezire, ce urmează actului finit. Un redactor însă nu mai cunoaște nici odihnă, nici recompensă. *Harabagiul al evenimentelor zilei*, este și rămâne cel mai expus om. Bani n-are, căci abonenții cred că o gazetă răsare din pământ ca și urzica și n-are lipsă de sprijin; cu atât mai darnici sunt însă cu cele mai rafinate secături. Unul vine și ți se plânge că a cumpărat de la un amic un câine cu doi florini și că a doua zi câinele a fugit înapoi la vechiul său stăpân. Apoi îți fumează tabacul în decurs de un ceas și te întreabă de sfat, cum să redobândească câinele. I se spune să-l reclame. „L-am reclamat, însă cinstitul domn mi-a spus că câinele acela e alt câine decât acela ce l-a vândut, fiindcă are coadă cu 1 milimetru mai lungă și-i lipsesc pe urechi 15 peri gălbii“. Pe aceasta i se replică să convoace o comisie și să-l roage pe un doctor de părerea sa. „Și aceasta am încercat, însă în zădar. Un singur mijloc mai cunosc: Toarnă-i o rafinea în gazetă, ca să te pomenească în vecii vecilor“. I se răspunde, că o redacție conștiincioasă nu se poate lăsa în o polemică pentru o coadă de câine, fie aceasta cât de lungă. „Da cu chinezii vă puteți ocupa?“ răspunde omul cu pricina; „cu deputații vă puteți ocupa, cu Dreyfus, Fașoda și cu un animal cinstit și de origine autohtonă nu? De azi înainte știu ce-s gazetele; să știi că refuz abonamentul prețuitului d-voastră ziar și rog a nu mi-l trimite“. – Și mânios cu o țigaretă aprinsă în gură, tot a redacției, plecă în bună credință, că i s-a făcut nedreptate.

Abia ieși din birou și numai ce vezi că intră altul. Este un vechi cunoscut, fratele Cornel Pimpernel, om de încredere nu al partidului național, ci al cafenelelor de noapte, unde mai totdeauna arde câte o ceartă științifică. După ce ne binecuvântăm, începe a mi se plânge asupra lumii în genere, apoi trece la lumea bucovineană, dar tot în liniamente generale, în urmă sare prin o îndrăzneală logică la viața nocturnă din Cernăuți și face la urma urmelor popas la istoria ce-l doare. Redacția ascultă cu evlavie și d-l începe a rezona:

„Mișei toți, în blestematul ist de Cernăuți; nici un om cu gândire originală, toți rumegători de idei vechi, fără pic de cugetare proprie; te omoară, nu ceva!“ Aici făcu o pauză și văzând tabachera pe masă, începu a-și face o țigaretă. Apoi continuă: „Mișei, îți zic, ce nu pot prețui valoarea gândirii de sine stătătoare. Mă rog, frățioare,

ascultă numai ce am pățit noaptea trecută. Șed la o masă în cafenea. Vin deodată o ciurdă de oameni chefăluți. Unul avea un câine cu dânsul. Cunoscându-mă cu toții se așezară la masa mea și începem a discuta, știi așa ca oamenii, ce n-au nici o rezervă. Eu însă, după cum știi, sunt om foarte simțitor, și în privința gândirii, și în privința mirosului. Câinele se așezase sub masă la picioarele stăpânului său. Noi discutăm și discutăm. Deodată se simțește un miros teribil. Eu imediat am știut, că vine de sub masă. Atunci strig: dați jăvroiul afară! Nu simțiți ce interpelație a făcut?

Atunci se auzi un zgomot general și toată societatea începu obstrucție contra mea. Un mișel îmi spune, cum de pot numi eu pe un câine jăvroi, fără a ști ori de-i jăvroi ori javră? Ce aroganță este aceasta din parte-mi mă întrebă iritat. Eu îi declar, că cunosc mai bine decât dânsul istoria naturală, și că l-am citit pe Brehm din scoarță-n scoarță; „eu sunt în stare a cunoaște genul câinelui pe ochi“, adaosei cu deplină cunoștință de cauză. Această afirmare li s-a părut prea provocatoare și cu toții se apucă râmășag, că nu pot cunoaște după ochi taina aceasta. Râmășagul mergea pe 6 cafeli negre. Tu știi, că eu și mai multe am rămas dator. Ce-mi pasă deci mie? Dar ce fac mișeii? Ei leagă tot trupul câinelui într-un țol adus din bucătărie și lasă numai capul liber. Ei, procedura era justă; ce-i taină, taină rămână. Eu fac diagnoza și zic, că-i jăvroi; ei mă contrazic și când vine la dovadă, duc câinele afară și îl alungă acasă. Este procedura aceasta onestă? Trăim noi încă în Austria? Nu-s aceste ostențative călcări de obiectivitate? Este acesta constituționalism? Nu-i acesta § 14 în toată nuditatea lui? Dar lasă, frate, că le-am dat eu; când a venit la plata cafelelor, am refuzat birul. Știi, ce fac mișeii? Na, așa ceva n-am pățit demult: mă dau afară, frate, și fără multă vorbă. Și acuma vin la tine și te rog să-mi faci dreptate, să-mi dai satisfacție în public. Trage-le o rafinea, să te pomenească în vecii vecilor“.

Redacția încremeni. După puțină reculegere răspunse: „Frate Pimpernel, cazul e delicat și poate avea urmări politice grave; pactul cu Ungaria încă nu-i finalizat, Românii bucovineni sunt despărțiți în naționaliști și prunci, și dacă cumva *Patria* află și despre noua ta desbinare (cu toate că subiectul discuției voastre a fost vrednic) cu partidul „genuin“, suntem pierduți, și tu și noi. Însă un sfat îți pot da. Zilele aceste se ține la Zastavna o conferință a Ucrainților; fii bun și supune interesanta ta chestie deliberării lor; ei sunt foarte pătrunzători și te vor înțelege; eu regret, a nu mă putea amesteca în această delicată afacere“.

– Am știut că sunteți lași; declar, că renunț la trimiterea „prea stimatului d-voastră ziar“. Primiți, vă rog, asigurarea deosebitei mele stime și considerațiuni“. Zise și plecă plin de indignare.

Abia se cărăbănește acesta, văd sosind un alt amic. Era Ghiță Dătorescu, om de litră și aderent al partidului sugățiv. Ne bineventăm și începem vorba. Îmi povestește că s-a răcit în urma subitei schimbări a timpului, că oamenii sunt încă schimbăcioși, că nu-i statornicie etc. – „Cu ce-ți pot servi?“ Întrerup eu vorba, temându-mă să nu mă trezesc cu o nouă surprindere. „Cazul meu e simplu, amice. Am avut adică un câine ... Câine ca acela n-ai văzut, frate. De două ori mi-a scăpat viața și tare l-am iubit. L-am iubit așa de tare, că mai tare nu se poate. Scurt, strașnic tare l-am iubit. Tăria iubirii mele era strașnic strașnică. Îți spun că n-am cuvinte, cum să-ți spun, cât de tare l-am iubit. Într-o zi mă întâlnesc cu o damă, soția vechiului meu amic. Bărbatul ei era de față și vorbeam noi despre durerile noastre. Ea avea o rochie de pliș. Pe când vorbeam, câinele meu ridică un picior și face pe rochia de pliș o treabă internațională. Bărbatul ei îmi cere satisfacție. Din vorbă în vorbă ajungem la sfadă și m-a batjocorit așa de teribil, că n-am cuvinte a-ți spune. Judecă, acum, n-am

drept să te rog a-l ferfeți în gazetă cum i se cuvine mișelului? Ești un vechi prieten și sper că-mi vei face acest serviciu.“

Am încremenit din nou. De unde atâția câini și toți în redacția „Sentinei“? Mi se întunecase vederea. „Amice“, răspunde redacția, „chestia e delicată și nu ne putem amesteca; răspunderea cade asupra câinelui și asupra ta; un câine cu creștere națională ar trebui să aibă purtare mai fină și mai mult respect de rochii“. – „Lașilor, ce sunteți“, replică Ghiță, „dacă pentru o așa de justă cauză nu vă interpuneți, ce organe publice sunteți? Unde vi-i independența, ce-ați trâmbițat-o cu atâta mândrie? Declar, că renunț la trimiterea „prea stimatului d-voastră ziar“. Zise și dispăru indignat. Redacția rămase din nou încremenită; azi când vede un câine fuge ca de dracul; rochia de plis mănâncă viața redactorilor; mai poți trăi în mizerabilul ist de Cernăuți?

Aniversări cernăuțene

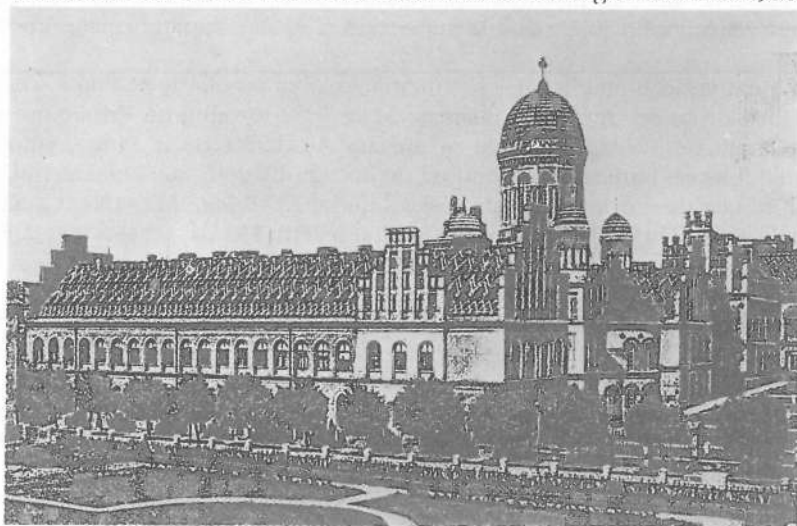

FACULTATEA DE TEOLOGIE DIN CERNĂUȚI (1875 – 1940) ȘI IMPORTANȚA SA ECUMENICĂ*

Acad. Vladimir Trebiș

București

La 4 octombrie 1995 se vor împlini 120 ani de la înființarea Universității Francisco-Josephina din Cernăuți, pe atunci capitala Ducatului Bucovinei din Monarhia Austro-Ungară. În perioada 1875 – 1918 acest înalt așezământ universitar a funcționat cu trei facultăți – teologie, drept și filosofie – cu limba germană, ca limbă de predare; în anii 1918 – 1940, universitatea cernăuțeană avea patru facultăți. Între anii 1941 – 1944, universitatea se reducea la Facultatea de Teologie. Între anii 1940 – 1941

Cernăuți. Reședința Mitropolitană. Facultatea de Teologie.

Azi: Universitatea din Cernăuți. Facultatea de Filologie și Facultatea de Teologie.
(Fotografie din 1937.)

---

* Versiune revizuită a articolului nostru, publicat cu același titlu, în revista *Studii teologice*. Revista Facultăților de Teologie din Patriarhia Română, Seria a II-a, Anul XLIII, nr. 5-6, septembrie - decembrie 1992 și care reproduce comunicarea rostită, în ziua de 22 noiembrie 1991, în Aula Universității din Cernăuți, fosta Sală Sinodală a Palatului Mitropoliei, în care, la 28 noiembrie 1918, Congresul General al Bucovinei, sub președinția lui Iancu Flondor (1865 – 1924), a votat Unirea Bucovinei cu Patria-Mamă.

și, apoi, în perioada 1944 – 1991, universitatea devenise universitate de stat, în R.S.S. Ucraineană, iar din 1991, o dată cu proclamarea Ucrainei ca stat independent, universitatea, cu numele lui Ossip Jurij Fedkowicz, este universitate cu limba de predare ucraineană. Din noua structură Facultatea de Teologie a fost eliminată*.

Universitatea din Cernăuți a jucat un important rol științific și cultural, descris în monografiile și studii, apărute în România, Austria, Germania, Ucraina și în alte țări.

Un rol aparte însă l-a îndeplinit Facultatea de Teologie Ortodoxă, singura în Monarhia Austro-Ungară, și celebră în tot spațiul ortodoxiei, alături de instituțiile similare din Kiev și Atena. Celebritatea și-o datorează eminentilor săi dascăli, – unii considerați drept „luminători ai ortodoxiei“ – care au pregătit nu numai preoțimea din Bucovina; aici au învățat carte cei ce au devenit profesori de teologie, ierarhi ai Bisericii ortodoxe din România și din alte țări ortodoxe.

Înfățișăm – cu modestia cuvenită – acest important focar al ortodoxiei drept un capitol de istorie culturală a Bucovinei și ca un model de ecumenism, problemă abordată sporadic până acum¹. Nu este deci vorba de un studiu teologic, pentru care autorul nu are competența necesară.

Protoistoria înaltului așezământ al spiritualității ortodoxe – care a fost Facultatea de Teologie din Cernăuți – ar trebui să se refere în mod expres la faptul că în Țara de Sus, – așa cum ne informează Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae* – viața religioasă era mult mai intensă decât în Țara de Jos, că numărul bisericilor, mănăstirilor, schiturilor era incomparabil mai mare, că locuitorii acestui străvechi pământ românesc erau credincioși, până la superstiție și eres – după afirmația învățatului principe.

La mănăstiri ființau școli – să amintim celebra școală de la Putna, pe proto-psaltul Eustatie de pe vremea lui Ștefan cel Mare – alte așezăminte. Printre precursorile Facultății de Teologie trebuie să așezăm Academia de la Putna, citorită de mitropolitul Iacob Putneanul și condusă de învățatul Vartolomei Măzăreanul, care a strălucit în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. S-ar cuveni amintită și Academia de la Kiev (1634) și rolul mitropolitului Petru Movilă, această măreață figură a culturii noastre și a spiritualității ortodoxe. În fine, trebuie evocată și istoria organizării bisericești din Bucovina – a episcopiei Rădăuților, mutată, după anexarea Bucovinei de către Habsburgi, la Cernăuți, declararea ei ca episcopie „exemptă“ (1718), apoi trecerea ei ca episcopie sufragană sub jurisdicția Mitropoliei sârbești de la Karlovac (1783)², ridicarea ei la rangul de mitropolie, în 1873, cu episcopiiile sufragane de la Zara și Cattaro, fiind atribuit noului ierarh titlul de „Mitropolit al Bucovinei și Dalmației“ pe care l-a purtat până în 1918. Se cuvine amintit și rolul „Fondului bisericesc greco-oriental“³, înființat de administrația austriacă în 1783, din întinsele domenii ale mănăstirilor și bisericilor, danii ale domnilor Moldovei și ale boierilor. Desigur, nu intenționăm să facem istoria bisericii ortodoxe din Bucovina – pentru aceasta cei interesați vor găsi informațiile necesare în lucrările profesorului Ion Nistor, ale preoților profesori, Simeon Reli și Mircea Păcurariu. Dar pentru a înțelege caracterul și rolul Facultății de Teologie sunt necesare succinte referiri istorice.

Înaintașa Facultății de Teologie a fost Institutul Teologic care și-a deschis porțile la 4 octombrie 1827. Provenit din școala clericală, noul institut avea grad universitar, „alumnii“ se recrutau din absolvenții liceului din Cernăuți, înființat în 1808. Iată și disciplinele predate în 8 semestre: istoria bisericească, arheologia biblică,

* Nota red.: În 1993 la Universitatea de Stat din Cernăuți s-a deschis o Facultate de Teologie.

introducere în Testamentul Vechi și în Testamentul Nou – toate în limba latină; dreptul bisericesc, dogmatica și morală – în limba greacă; teologia pastorală, catehetică și pedagogia – în limba română. În timpul păstoriei episcopilor Dositei Herescul, Daniel Vlahovici și Isaia Baloșescu (1775 – 1835), limba oficială a Diocezei Bucovina era limba română. Episcopul Eugeniu Hacman a introdus, în 1838, și limba ucraineană. Dar tot acest episcop a dispus ca limba latină să fie înlocuită cu limba română la Institutul Teologic, la disciplinele menționate, luând și măsura ca să se înființeze școala elementară de „dascăli“ (cantori). Între anii 1827 – 1875, au absolvit acest institut numeroși studenți, devenind preoți, viitori profesori la Facultatea de Teologie, unii chiar ierarhi.

În 1875 se înființează Universitatea din Cernăuți, ca „deutschsprachige Nationalitäten-Universität“, sub patronajul împăratului Franz-Joseph („Alma mater Francisco-Josephina“), cu acest nume, până în 1918. Celor două facultăți – drept și filosofie – li s-a adăugat Facultatea de Teologie prin încorporarea Institutului Teologic și încadrarea profesorilor de la institut la noua facultate. Începe o nouă perioadă. În afara vechilor profesori, au fost aduși noi profesori cu studii teologice din Austria și Germania, dar și absolvenți ai fostului Institut Teologic. Materiile predate: studiul biblic și exegeza Testamentului Vechi, studiul biblic și exegeza Testamentului Nou, istoria bisericii, dogmatica și teologia fundamentală, dogmatica specială, teologia morală, dreptul bisericesc, teologia practică, limbile ebraică și aramaică, greaca și slavona bisericească. Durata cursurilor era de opt semestre. Limba de predare era germana, cu excepția teologiei practice care se predă în limbile română și ucraineană.

Iată și profesorii între anii 1875–1919: Constantin Popovici senior (1801–1890), Isidor cavaler de Onciul (1834–1897), Eusebiu Popovici (1838–1922), Vasile Mitrofanovici (1831–1888), Alexie Comoroșan (1842–1881), Ioan Juvenal Ștefanelli (1834–1914), Dr. Silvestru Octavian Isopescul, care a tradus, primul și singurul în românește Coranul, în 1912, cu un studiu introductiv (60 pagini și apoi traducerea – pp. 61–540), Vasile de Repta (viitorul mitropolit Vladimir) (1841–1926), Constantin-Clement Popovici (1846–1938), Teodor Tarnavschi (1859 – 1914), Emilian Voiuțchi (1859 – 1920), Vasile Găină (1868–1907), Ștefan Saghin (1859–1920), Vasile Tarnavschi (1859–1945), Vasile Gheorghiu (1872–1959). Profesorii erau români, cu două excepții: Eugen Kozak (1857–1933), titularul cursului de limba slavonă bisericească și literatură, și Dionis Jeremiciuk (mai târziu Jeremiiv), pentru teologia practică, în limba ucraineană.

Facultatea de Teologie din Cernăuți era singurul institut universitar ortodox din fosta monarhie austro-ungară. Aici s-au pregătit pentru a deveni preoți tineri români din Bucovina și Transilvania, dar și din Vechiul Regat, ucraineni, sârbi, bulgari.

Primul doctorat în teologie s-a acordat în 1881, fiind conferit viitorului profesor Emilian Voiuțchi, cu mențiunea „Sub summis auspiciis Augustissimi Imperatoris“, însoțită de inelul împăratului.

Renumele Facultății de Teologie a crescut rapid. Era considerat o mare cinste doctoratul obținut la Cernăuți: Grigore Pișculescu – viitorul profesor de teologie, cunoscut ca scriitor Gala Galaction – viitorul mitropolit Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Banatului, Vasile Lăzărescu, viitorul patriarh al Bulgariei, Kiril, Romul Câdea, viitorul profesor de istorie universală la Universitatea din Cernăuți erau doctori ai Facultății de Teologie, R. Câdea a fost întâi profesor de Istoria bisericească universală la Facultatea de Teologie, urmând marelui Eusebie Popovici.

Prestigiul Facultății de Teologie se poate vedea și din faptul că în perioada 1875–1919 următorii preoți-profesori au fost rectori ai Universității: Vasile Mitrofanovici, Eusebie Popovici, Vasile de Repta, Constantin (Clement) Popovici, Emilian Voiuțchi, Eugen Kozak, Teodor Tarnavschi, Ștefan Saghin și Vasile Tarnavschi. Un istoric al Universității din Cernăuți (1875–1919), dr. Rudolf Wagner, remarcă coincidența stranie că primul rector al Universității din Cernăuți, Constantin Tomașciuc, și ultimul ei rector, în perioada austriacă, Vasile Tarnavschi, au fost români.

Facultatea de Teologie se afla în monumentală Reședință Mitropolitană, construită între anii 1864–1882, aripa din stânga, unde era și biserica seminarială, Internatul Teologic (numit Seminar)⁴, biblioteca. Ca o particularitate semnalăm că studenții de la Internatul Teologic, beneficiind de condiții excepționale, își perfecționau pregătirea de viitori preoți sub îndrumarea unui rector și a unui prefect. Aici învățau tipicul, omiletica, urmau cursuri de limbi străine, cântarea bisericească.

După 1919, Universitatea din Cernăuți a mai primit o facultate: de științe. Perioada 1919–1940 a însemnat și pentru Facultatea de Teologie un progres în continuare. S-au mai adăugat unele discipline, vechii profesori și-au continuat activitatea, noi profesori au fost numiți din cei cu studii de specialitate la alte universități decât cele din Austria și Germania. Faima facultății a rămas mare: aici și-a dat doctoratul (1928) academicianul preot-profesor Dumitru Stăniloae (1903–1993), pr. Teodor Bodogae (1910–1995), Ștefan Munteanu (ebraist), Ștefan Lupșa, Nicolae Popovici (viitorul episcop martir al Oradiei). Dimitrie Belu, Grigore Marcu, Milan Pavel Șesan, Petru Rezuș, Liviu Stan, Teodor Savu, deveniți, la rândul lor, profesori. Tot aici a obținut doctoratul, în 1923, viitorul academician Silviu Dragomir (1888–1962), profesor la Seminarul Andreean și la Universitatea din Cluj.

Aminteam despre ecumenismul pe care l-a ilustrat Facultatea de Teologie din Cernăuți. Avem în vedere atât relațiile interconfesionale – în Bucovina, principalele religii erau ortodoxă, romano-catolică, evanghelică (de confesiunea augustină), mozaică – cât și raporturile interetnice – români, ucraineni, germani, evrei, poloni.

Să examinăm mai îndeaproape problema ucrainenilor în raport cu facultatea amintită. Datorită unor împrejurări istorice – pe care nu le examinăm acum – s-au așezat și au conviețuit cu populația românească băștinașă și alte etnii. Cea mai importantă numeric era cea reprezentată de ucraineni (ruteni), inclusiv huțani (huțuli). Or, spre deosebire de ucrainenii din Galiția care erau greco-catolici, cei din Bucovina erau ortodocși. La recensământul din 1930, la o populație de 853 009, românii reprezentau 44,5%, iar ucrainenii 29,1%. Românii și ucrainenii, de religie ortodoxă, dețineau circa 72% din totalul populației, în timp ce greco-catolicii, în număr de mai puțin de 20 000, aveau o pondere de 2,3% din populația totală a Bucovinei. Apartenența românilor și ucrainenilor la aceeași religie a avut o mare importanță. Pregătirea viitorilor preoți români și ucraineni se făcea la aceeași Facultate de Teologie, în același duh al mărturisirii ortodoxe. Teologii români și ucraineni locuiau în același internat.

... Privesc o fotografie istorică, din 1874/1875, înfățișând un grup de „alumni” de la Institutul Teologic. În mijlocul lor Isidor Vorobochievici (1836 – 1903), iubitul lor profesor de muzică și dirijorul corului, încadrat de Ciprian Porumbescu, Constantin Morariu ... Ilustrul compozitor și dascăl – printre ai cărui elevi s-au numărat Eusebiu Mandicevski, Ciprian Porumbescu, Tudor Flondor – este cunoscut ca prozator de limbă ucraineană, cu pseudonimul Danilo Mlaca. Lui îi datorăm muzica unor texte eminesciene ca „De ce nu-mi vii?”, „Ce te legeni, codrule!”, a unor texte ale

lui Vasile Alecsandri, folclor muzical românesc. Este un exemplu tipic de înțelegere între etnii cu prețuirea valorilor culturale ale fiecăreia.

Să mai spunem – cei mai în vârstă cunosc bine – că un preot român care era repartizat într-o comună ucraineană era obligat să învețe limba ucraineană. Aș mai aminti că mitropolitul Vladimir de Repta, care a păstorit în anii 1902 – 1924, în timpul primului război mondial, când Bucovina a fost ocupată în trei rânduri de armatele țariste, a salvat copii evrei, ascunzându-i în Palatul Mitropolitan de sălbăticia pogromiștilor. La înmormântarea ilustrului ierarh, în aprilie 1926, cortegiul funerar s-a oprit în fața Templului Coral, întâmpinat de rabini și de comunitatea evreiască, venită să omagieze un mare om. Gestul amintește pe cel al lui Traian Popovici – descendent dintr-o veche familie de preoți – care, în timpul celui de-al doilea război mondial, în calitate de primar al Cernăuților, a salvat de la deportare mii de evrei. Să mai adăugăm că revista *Candela*, înființată în 1882, era redactată parțial în limba ucraineană⁵.

Exemplele citate vorbesc despre înțelegere, toleranță, omenie, respect reciproc – valori scumpe nu numai românilor, ci și celorlalte naționalități din Bucovina – care se constituie într-un veritabil model cultural. Or, acesta este spiritul care a domnit la Facultatea de Teologie din Cernăuți, care i-a insuflat pe vrednicii săi profesori. Am evocat doi din acești iluștri dascăli: pr. prof. Eusebie Popovici (1838–1922) și pr. prof. Vasile Gheorghiu (1872–1959) la sesiunea jubiliară a Academiei Române (1991)⁶ nu numai pentru că au fost membri de onoare ai Academiei, ci și pentru erudiția lor, înțelepciunea lor, bunătatea lor adânc creștinească, care au făcut ca în viață și după moarte să fi fost cinstiți de cei ce i-au cunoscut.

Revenind la rolul Facultății de Teologie din Cernăuți în perioada 1875–1940 trebuie spus, în încheiere, că atât românii cât și ucrainenii îi datorează în mare parte crearea intelectualității lor. Practic, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu existau situații în care preoții să nu fi fost licențiați în teologie. Prestigiul lor, conferit de pregătirea lor academică, situația materială bună, asigurată de Fondul religios greco-oriental, activitatea lor misionară și culturală la sate sunt principalele trăsături ale preoților din Bucovina, legate în mare măsură de Facultatea de Teologie din Cernăuți. Relațiile cu celelalte confesiuni le vom aborda cu alt prilej.

După tragicele evenimente din 1940, Facultatea de Teologie și-a continuat activitatea la Suceava, revenind la Cernăuți în toamna lui 1941 până în martie 1944, când a revenit la Suceava, până în 1948, când s-a desființat, profesorii fiind repartizați la institutele teologice universitare din București și Sibiu, în care fusese concentrat în 1948 întreg învățământul teologic superior. Pasager, a mai funcționat unul și la Cluj (1948–1952).

Facultatea de Teologie din Cernăuți, socotită decenii de-a rândul un focar al spiritualității ortodoxe, alături de instituțiile similare de la Kiev și Atena, și-a încetat existența. Ea însă se continuă prin numeroșii săi discipoli, prin modelul său de ecumenism creștin.

Pentru aducere aminte vom reproduce situația Facultății de Teologie în anul de studii 1937/1938 după Anuarul Universității (ultimul care a apărut). Facultatea avea trei profesori onorari, cinci profesori titulari și cinci profesori agregati. Numărul studenților a fost de 1 244 (47% din numărul total al studenților Universității), iar numărul licențiaților a fost de 300 (59% din numărul total). Facultatea a acordat trei titluri de doctor în teologie. Decan era profesorul Vasile Loichiță. Cei mai mulți dintre profesori ne-au părăsit de mult. Din cei mai tineri îi amintim pe pr. prof. Orest Bucevschi (1897–1992), pr. prof. Vladimir Prelipcean (1903–1990) – ambii foști

profesori la Institutul Teologic din București și pr. prof. Milan Pavel Șesan (1910–1981) și pr. prof. Teodor Bodogae (1911–1994), foști profesori la Institutul Teologic din Sibiu.

După Revoluția din Decembrie 1989, atât organizarea Bisericii ortodoxe române cât și învățământul teologic au fost îmbunătățite. A luat ființă Arhiepiscopia Sucevei ținând de Mitropolia Moldovei și Bucovinei, s-a creat un Institut Teologic la Iași, sunt în curs de înființare noi seminariile teologice. Enoriașii ortodocși români ai Bucovinei istorice țin astăzi de două eparhii: cei din regiunea Cernăuți (Republica Ucraina), au episcopia Cernăuților și Bucovinei, subordonată Patriarhiei de la Moscova, cu sediul la Cernăuți, și cei din sudul Bucovinei, au arhiepiscopia Sucevei. Peste granițe artificiale, credința și idealurile sunt însă aceleași.

NOTE

1. A se vedea: Ekkehart Lebouton: *Der ökumenische Geist an der Czernowitzer Universität*, în volumul: Alma Mater Franciscó- Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz. Herausgegeben von Rudolf Wagner. Verlag Hans Meschendorfer, München, 1975. Tot aici sunt citate: Emanuel Turczynski, *Die Bedeutung von Czernowitz für die orthodoxe Theologie in Südosteuropa*, din volumul : Geschichte der Ost – und Westkirche in ihren wechselseitigen Beziehungen. Bei Verlag Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1958; Johann Polrek. *Bukowina, ausgewählte Kapital aus dem Gedenkbuch der römisch-katholischen Kirche*, Pardini, Czernowitz, 1890; E. Lebouton : *Die Evangelische Pfarrgemeinde A. B. in Czernowitz*, Wien, 1968; Octavian Bârlea, *Ecumenism românesc*, în *Buna Vestire*, Roma, octombrie-decembrie 1973 (greco-catolică).
2. Pentru a evita confuziile cu localități având aceeași denumire vom preciza că este vorba de Seremski Karlovac, localitate așezată în apropierea Dunării, sediu al Mitropoliei ortodoxe sârbești.
3. În germană: „Der griechisch-orientalische Religionsfond“; după 1918 „Fondul religiosilor ortodox-român din Bucovina“. Un studiu monografic mai vechi se datorează profesorului de la Facultatea de Teologie: „Der griechisch-orientalische Religionsfond“ von Isidor Ritter von Onciul, în volumul „Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina“, K.u.K. Hof-und Staatsdruckerei, Wien, 1899. Alte contribuții românești: D. Onciul, S. Fl. Marian, D. Dan, Ion G. Sbiera.
4. Denumirea de „seminar“ nu are nimic comun cu seminariile teologice din Vechiul Regat, ca școli de grad mediu în învățământul teologic. Denumirile de „rector“ și „prefect“ au fost reluate în anul de studii 1937/38, înlocuind pe cele de „director“ și „pedagog“. Menționăm că rector al Internatului Teologic a fost pr. profesor dr. Ioan Vască (1892 – 1964), doctor de la Universitatea din Oxford, dar printre „prefecți“ s-au numărat ieromonahul Antim Nica (1908 – 1993), doctor și el al Universității din Oxford, viitorul arhiepiscop, pr. prof. Vladimir Prelipcean (1903 – 1990).
5. Un amănunt semnificativ merită amintit. Teologia practică în limba ucraineană a fost predată, până în 1899, de profesorii români Juvenal Ștefanelli și Vasile Tarnavschi, după care a fost încredințată preotului profesor, Dionis Jeremiiv, ucrainean.
6. Vladimir Trebici, *Ecumenismul academic bucovinean*, în revista *Academica*, nr. 1 (13) noiembrie 1991, pag. 18.

SUMMARY

The study comprises an analysis of the functioning of the Orthodox Theology Faculty in Cernautz, the sole of this kind in the Austro-Hungarian Monarchy between 1875 – 1918. Its merits consist in having trained Bukovinian intellectuals of different nationalities who later carried on a missionary and cultural activity in the rural area. Calling forth the personality of the illustrious professors teaching at this faculty, the author evokes the names of some of their eminent disciples, brought up in an exemplary model of Christian ecumenism.

ȘCOALA DE FIZICĂ DE LA CERNĂUȚI (1918 – 1944)

Acad. Radu Grigorovici

București

Înăugurată la 10 octombrie 1875 ca universitate de limba germană, aceasta a funcționat până la 1918 ca centru de cultură germană, dar oferind în același timp populației autohtone a Bucovinei și celei imigrate în cursul precedentilor 100 de ani posibilitatea de a întemeia o intelectualitate cu o pregătire superioară în numeroase domenii.

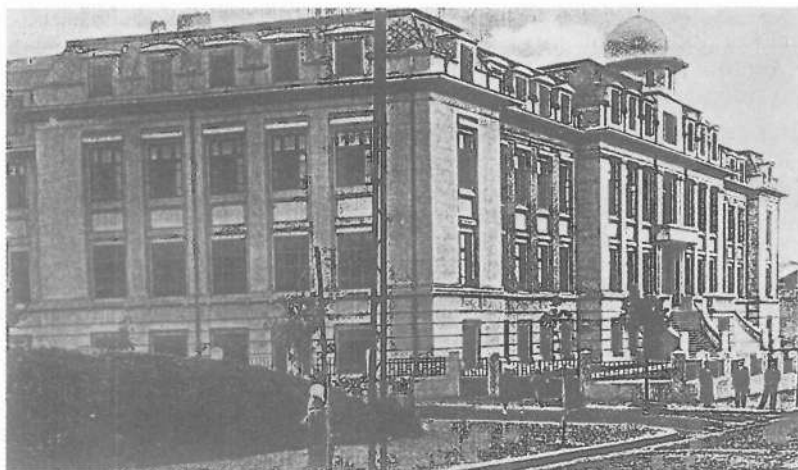
Ca singura instituție de acest fel din imperiul habsburgic, Facultatea de Teologie ortodoxă a acestei Universități a jucat probabil rolul cel mai important pentru românii și ucrainenii din Bucovina, cu rezultatul că în acest ducat al Austriei toți preoții ortodocși se bucurau de studii universitare. Mai mult, viitori prelați și teologi remarcabili din alte țări ca România, Ardeal sau Bulgaria și-au făcut studiile superioare și doctoratul la Cernăuți.

Dar și științele naturii, printre care fizica, au fost cultivate cu sârg la Facultatea de Filosofie – mai târziu de științe. În cele ce urmează voi prezenta personalitățile care au ilustrat învățământul și cercetarea științifică în acest domeniu atunci când, după reunirea cu România, Universitatea de la Cernăuți devenise o instituție de învățământ superior de limbă română.

Trebuie să arăt mai întâi că profesorii care ocupaseră catedrele de fizică ale Universității cernăuțene în etapa germană erau profesioniști de nivel înalt. Dintre cei doi experimenterii, Alois Handl, originar din Vorarlberg, are meritul de a fi echipat și organizat în mod exemplar laboratoarele și biblioteca și de a fi publicat și reeditat în șase ediții revăzute un manual de fizică. Pentru meritele sale științifice este ales membru al prestigioasei Academii din Halle. Urmașul său, Josef Geitler, văr cu Heinrich Hertz, provine de la Praga și se retrage în 1920 la Graz. Primii doi teoreticieni, Anton Wachsmuth și Ottokar Tumlirz, originari din Boemia, se mută la Innsbruck și Graz, primul fiind ales membru al Academiei de Științe din Viena și Halle; al treilea, Michael Radakowicz, este alungat de război la Graz. Între 1914–1915 și 1918–1920 cursul este preluat de Wojciech Rubinowicz, originar din Sadagura, care obține doctoratul la Geitler și docentura la München la laureatul premiului Nobel, Arnold Sommerfeld pe baza unei lucrări moderne de fizică cuantică. După 1920 W. Rubinowicz funcționează ca profesor la Lubljana, Lwow și Varșovia, devine membru și președinte al Academiei poloneze de științe. La sărbătorirea vârstei de 85 de ani, el amintește de mica, dar excelent echipata Universitate din Cernăuți și de spiritul de cercetare și de grijă pentru tinerele cadre ce domina activitatea acolo.

Refuzând să folosească după 1920 limba de predare română, profesorii Geitler și Rubinowicz părăsesc universitatea, dar fostul lor student Nicolae Steleanu, utilizând excelența sa pregătire și baza materială din epoca germană, reușește să țină timp de doi ani (1920 – 1921), în limba română, toate cele trei cursuri de fizică, experimentală, teoretică și cosmică, fără nici o discontinuitate. Îi vin apoi în ajutor profesorii Eugen Bădărău (1921) și Constantin Bedreag (1926). În jurul acestui nucleu se strâng pe rând cei ce vor constitui Școala românească de fizică de la Cernăuți.

Nicolae STELEANU (1873 – 1933) urmează liceul la Rădăuți, universitatea la Cernăuți și funcționează ca profesor de liceu la Rădăuți (1899 – 1902) și la Cernăuți. Nemulțumit cu această poziție, obține burse de specializare la Universitățile din Praga, Jena și Viena, unde își pregătește teza de doctorat, pe care o susține la Cernăuți la profesorul Geitler în 1913. După ce ține timp de doi ani toate cursurile de fizică în

Cernăuți. Universitatea Regele Carol II.
Azi: Facultatea de Chimie a Universității.
(Fotografie din 1937.)

limba română, cum am arătat, se dedică integral fizicii cosmice. Ca profesor la catedra independentă cu acest nume (1924), unică în țară, ține un curs, rămas în manuscris din cauza morții sale premature, de fizica Terrei și a Cosmosului, insistând asupra meteorologiei. Aici s-au specializat cei mai mulți fizicieni ai Institutului Meteorologic.

După moartea sa catedra a fost ocupată în 1933 prin concurs de Dr. I. G. POPESCU, șef de lucrări la Universitatea din București. Născut la Slatina (Olt) în 1894, absolvă liceul la Pitești, își ia licența la București și doctoratul la Paris în 1933 la profesorul Aimé Cotton – descoperitorul efectului ce-i poartă numele. La Cernăuți realizează o stațiune seismică, editează între 1936 și 1939 un Buletin seismic și publică 11 lucrări despre seismele din Bucovina, Dobrogea și, la scară națională, în România. El editează în 1935 un curs de fizică cosmică. În 1940 se refugiază la București, unde este încadrat ca profesor la Facultatea de Științe și apoi la Facultatea de Farmacie.

Din vastul teren de cunoștințe acoperit de catedra de fizică cosmică, a rămas după diasporă în cadrul facultăților de fizică din țară numai cursul de meteorologie

predat la București de Al. Otetelișanu, el însuși promovat doctor de profesorul N. Steleanu.

Al doilea membru al treimii inițiale și cel mai important dintre ei a fost profesorul Eugen BĂDĂRĂU (1887–1975). Născut la Foltești într-o familie ramificată de amândouă părțile Prutului, el urmează liceul la Ismail și Chișinău, studiază la Graz (1905–1907) și la Pisa (1907–1911), unde obține titlul de doctor în anul 1912 la profesorul Battelli cu teza *Constanta dielectrică a gazelor și a amestecurilor de gaze*. Ca asistent al profesorului Pacinotti, E. Bădărău a continuat cercetările sale în acest domeniu împreună cu A. Occhialini, tatăl renumitului fizician nucleist. Rezultatele acestor cercetări verificau teoria polarizării moleculare a constantei dielectrice și se găsesc citate și reproduse în toate cărțile de specialitate ale vremii.

Izbucnirea primului război mondial impune tânărului Bădărău revenirea în Rusia. El alege Universitatea din St. Petersburg, unde, după un stagiul pe lângă profesorul A. F. Joffe, îl ajută pe profesorul Rojdestvenski să organizeze după revoluția din octombrie 1917 renumitul Institut de optică din Leningrad. Obține în 1918 titlul de docent și pe cel de profesor, dar se aventurează în plin război civil prin Ucraina – fiind salvat de la moarte prin împușcare ca evreu de către o fostă studentă – și-l regăsim în 1921 la Cernăuți ca profesor agregat și apoi titular de fizică experimentală; până la 1926 ține și cursul de fizică teoretică.

Meritele sale sunt numeroase și multiple.

A ținut cursuri ilustrate printr-un arsenal bogat de experiență prezentate în fața studenților. Cursurile și mai ales seminarele din anii superiori atacau probleme noi în curs de cercetare în lume. Acolo unde se putea, folosea o abordare cantitativă bazată pe cunoștințele matematice însușite de studenți la facultate. Pentru a ușura studiul, publică șase cursuri litografiate.

A echipat din fonduri bugetare și prin sponsorizare – cum am zice astăzi – laboratoarele pentru cercetarea descărcărilor electrice în gaze – astăzi am zice de fizica plasmei –, iar în bibliotecă se găseau la zi cele câteva reviste străine importante ale vremii, numeroase manuale didactice și cărți de specialitate, inclusiv cele două serii de volume intitulate *Handbuch der Physik* și *Handbuch der Experimentalphysik* care conțineau sinteza și literatura la zi a tuturor domeniilor fizicii.

Școala de la Cernăuți se face repede cunoscută în lume. Cele 21 de lucrări apărute în decurs de 12 ani în reviste românești, germane și franceze o impun prin importanța și actualitatea problemelor atacate și rezolvate cu succes: se demonstrează existența emisiunii electronice din metale sub impactul ionilor pozitivi și se propune un mecanism termic explicativ, se determină influența încălzirii electrozilor asupra descărcărilor luminiscente, se explică prin încărcarea pereților izolatori reducerea aparentă a presiunii gazelor (Pseudohochvakuum) și stratificarea coloanei pozitive, se determină caracteristicile triodei cu gaz. Se stabilesc legături de colaborare și de informare reciprocă cu savanți de mare renume din Olanda (prof. Penning), Germania (profesorii Gütherschulze, Seeliger și Gerlach) și Anglia (prof. Tyndall).

În această școală s-au format și au lucrat la Cernăuți pe atunci tinerii Herbert MAYER, Teodor CAMPAN, Dionisie HACMAN. Primul obține titlurile de doctor și docent, devenind conferențiar; ceilalți doi își iau doctoratul. Gheorghe MACIUC și Gheorghe MACRIN publică primele lor lucrări, dar nu apucă să obțină titlul de doctor din cauza ocupației sovietice. Aurel MUNTEANU obține o bursă în Franța, și părăsește temporar Cernăuți, iar Radu GRIGOROVICI continuă să lucreze cu profesorul

Bădărău la București după ce, în 1934, acesta este chemat la catedra de acustică, optică și fizică moleculară a universității bucureștene.

Catedra rămâne în grija conf. H. Mayer până în 1937, când conf. George ATANASIU este chemat de la Cluj ca profesor titular. Cu o activitate de cercetare bogată în domeniile actinometriei electrochimice, a fenomenelor fotovoltaje în lichide și în cristale naturale, precum și a radioactivității surselor de apă, el începuse în 1936 o serie de măsurători de magnetism terestru în Transilvania. Era firesc să abordeze între 1937 și 1940 măsurători de același gen în Bucovina. Revenit din refugiu la catedră, publică între 1941 și 1944 rezultatele obținute într-o serie de hărți magnetice ale Bucovinei și Transilvaniei. Din 1945 va fi încadrat, ca și în 1940 ca profesor la Universitatea din București.

Este locul să mă ocup acum de acei fizicieni care au lucrat și au publicat lucrări cât timp au făcut parte din catedra de fizică experimentală de la Cernăuți.

Ca pentru a simboliza începutul unui veac nou clădit pe realizările celui precedent, primul student al prof. E. Bădărău care îmbrățișează cariera de cercetător și de cadru didactic universitar în domeniul fizicii experimentale este germanul Herbert MAYER (1900 – 1992), fiu al rectorului școlii evanghelice din Cernăuți, Ernst Mayer. Începând cu anul 1918, după redeschiderea universității, H. Mayer obține licențele în matematici și fizică în 1923 resp. 1924, devine în 1922 asistentul profesorului și își ia doctoratul la Cernăuți în 1926 cu o teză privitoare la mobilitatea ionilor în amestecuri de gaze. Pe baza lucrărilor sale, apărute și în reviste străine, obține de două ori câte o bursă Rockefeller de un an la profesorii W. Gerlach (Tübingen) și A. Tyndall (Bristol) și este numit conferențiar la catedra de fizică experimentală a Universității cernăuțene. În timpul interregnelui între 1934 și 1937 conduce efectiv catedra. Nereușita sa la concursul pentru ocuparea catedrei de fizică cosmică după moartea profesorului N. Steleanu (1934), în fața unui contracandidat pe care-l considera cu mult inferior, îl înstrăinează de catedra căreia îi dedicase toată activitatea sa. Publicase 27 de lucrări din domeniile mișcării ionilor în gaze, al razelor moleculare, al straturilor subțiri de metale alcaline și al meteorologiei, dintre care 18 apărute în reviste străine de mare circulație din Germania, Anglia și Franța. Își asigurase de altfel în catedră, după plecarea prof. Bădărău, colaborarea a trei dintre membrii ei tineri: Gh. Maciuc, D. Hacman și Gh. Macrin. De aceea, la izbucnirea războiului părăsește Cernăuții pentru a-și continua activitatea în Germania.

Primul student român a fost Teodor CÂMPAN (1899 – 1960). Născut la Arbore, absolvă liceul la Suceava și universitatea la Cernăuți (1925). Numit asistent, își obține titlul de doctor în 1929 cu o teză intitulată „Contribuții la studiul ionizării gazelor“, devenind în 1931 șef de lucrări. Cele 5 publicații, apărute până după plecarea la București a prof. Bădărău, au lămurit cantitativ rolul emisiunii electronice secundare din catodul descărcărilor luminescente sub impactul ionilor pozitivi. Deosebit de apreciate au fost în literatura de specialitate ingeniozitatea și originalitatea metodelor experimentale folosite de T. Câmpan. Lucrările acestea au închis practic problema existenței și caracteristicilor acestei emisii. Cei ce au lucrat, ca mine, sub conducerea sa la laboratorul de lucrări practice avansate, unde se executa partea experimentală a tezelor de licență, își amintesc cu nespusă plăcere îndrumările critice, dar constructive de care aveam parte. Refugiat la Iași în 1940, devine profesor la catedra de electricitate la Școala Politehnică „Gh. Asachi“, revenind la Iași după un interludiu la Cernăuți între 1942 și 1944.

Gheorghe MACIUC, născut la 1905, licențiat în 1929 și asistent la catedră între 1930 și 1940, lucrează și publică cu prof. Bădărău câteva lucrări despre influența pereților de sticlă asupra aprinderii descărcărilor luminescente și a stratificării coloanei pozitive și colaborează apoi cu H. Mayer la studiul efectelor fotoelectrice la straturi subțiri de metale alcaline. Rămâne la Cernăuți sub ocupația sovietică, se înrolează apoi ca voluntar în armata germană și dispare în văltoarea războiului.

Sub aceleași două conduceri își desfășoară cariera și Dionisie HACMAN (1912–1984). Născut la Vatra Dornei, își ia licența în 1932. Numit preparator la catedră în 1931 și asistent în 1935, lucrează sub îndrumarea prof. Bădărău și publică 2 lucrări despre sondaje în descărcări dirijate, dar colaborează după 1934 cu Herbert Mayer, studiind proprietățile optice ale straturilor subțiri de metale alcaline. Cele 5 lucrări publicate asupra acestei teme îi permit să obțină în 1939 titlul de doctor. Ca refugiat este încadrat la București ca asistent la catedra ocupată de profesorul E. Bădărău.

Alți doi tineri n-au putut depăși până la plecarea lor din Cernăuți încadrarea inițială ca preparatori la catedră. Trebuie să amintesc că îndatorirea principală a preparatorului era de a pregăti și a executa în fața studenților și în prezența profesorului – fie el E. Bădărău sau H. Mayer – demonstrațiile experimentale ce însoțeau prelegerea. Însărcinarea nu era deloc ușoară și plină de risc în caz de eșec public și nu-ți lăsa mult timp pentru lucru sau studiu. Era o școală aspră care-ți dezvolta ingeniozitatea și spiritul de răspundere.

Aurel MUNTEANU (1908–1965), originar din Arbore, își obține licența în fizică la Cernăuți în 1930 și lucrează ca preparator la catedra de fizică experimentală până la 1932, când i se oferă o bursă de studii în Franța pe lângă cercetătorii R. Freymann și P. Barschewitz. Aici publicase împreună cu aceștia 10 lucrări de spectroscopia substanțelor organice și obținuse la profesorul Aimé Cotton – descoperitorul efectului ce-i poartă numele – titlul de doctor în științe fizice atunci când se întoarce la 1934 la Cernăuți. Dar prof. Bădărău plecase la București. Astfel A. Munteanu lucrează în tot timpul războiului în laboratoarele fabricii de protecție contra gazelor din capitală.

Postul de preparator a fost ocupat din 1932 de Radu GRIGOROVICI. Născut la Cernăuți la 1911, își face în acest oraș toate studiile încheiate cu licența în chimie (1931) și în fizică (1934). În 1935 îl urmează pe prof. Bădărău la catedra de acustică, optică și fizică moleculară din București, unde este numit asistent în 1936 și obține la profesorul său titlul de doctor în fizică cu teza „Potențialul disruptiv în vapori de mercur”. Până în 1941 publică în țară și străinătate 7 lucrări din domeniul descărcărilor electrice în gaze.

A treia catedră de fizică a Facultății de Științe din Cernăuți, cea de fizică teoretică, a fost înființată în 1926. Titularul ei a fost până la 1940 profesorul Constantin BEDREAG (1883 – 1963). Originar din Rusca (jud. Fălciu), absolvă Facultatea de Științe din Iași (1905), continuă studiile la Paris, lucrând din 1911 în laboratorul prof. G. Lippmann – laureat al premiului Nobel – asupra ionizării prin raze X și susține teza sa de doctorat asupra efectului fotoelectric prin raze X la Universitatea din Iași în 1919. Numit conferențiar la Iași în 1920, este chemat în 1926 ca profesor de fizică teoretică la Universitatea din Cernăuți, unde pe lângă cursurile sale, urmărite cu interes de studenții din anii superiori, desfășoară o amplă activitate de cercetare asupra sistemului periodic al elementelor, a configurațiilor lor electronice și a structurii nucleului. Nu reușește să grupeze în jurul său colaboratori tineri. În 1940 se refugiază la Iași, unde este încadrat ca profesor universitar.

Astfel se încheie lista fizicienilor care făcuseră parte din acel nucleu fertil creat mai ales de prof. Eugen Bădărău, cunoscut în țară și străinătate sub numele de „Școala de la Cernăuți“. Războiul a pus capăt brutal fazei ei de dezvoltare inițială. Dacă evoluția ei s-ar fi oprit la 1940, ea n-ar fi putut să-și câștige numele pe care-l poartă până în ziua de astăzi, nume cu care se mândreau cei ce au lucrat în spiritul ei încă multe decenii în afara Universității din Cernăuți.

Rog să-mi fie permis să folosesc pentru cele ce urmează o metaforă inspirată de o amintire personală. O rudă apropiată avea pasiunea altoirii. Pe fiecare ramură a unui tânăr cireș altoise câte un alt soi de cireșe. Și pomul înflorea și rodea în fiecare an câteva feluri diferite de cireșe atunci când le venea rândul. Această mică minune horticolă mi se pare un simbol potrivit pentru Școala de fizică de la Cernăuți. Chiar transplantat, pomișorul a continuat să crească, să rodească și să-și răspândească sămânța viguroasă.

Profesorul Bădărău continuă să țină la București cursuri ilustrate cu spectaculoase experiențe, abordând și fizica atomică și a plasmei, și publică cursuri și monografii. Devenit membru titular al Academiei R.P.R. și director al Institutului de Fizică din București, transformă mai întâi catedra și apoi institutul în puternice centre de cercetare, el însuși continuând să lucreze în domeniul gazelor ionizate și al acusticii. Rezultatele obținute după plecarea din Cernăuți sunt cuprinse în peste 70 de lucrări originale.

Printre colaboratorii și doctoranzii săi se numără acad. Margareta Giurgea, specialistă în spectroscopie și cristale lichide, acad. Liviu Constantinescu, care a devenit un geofizician de marcă la nivel internațional, acad. Radu Grigorovici, optician și inițiator al cercetării semiconductorilor amorfi elementari, acad. Ion-Ioviț Popescu, rămas credincios fizicii plasmei și laserilor, fost rector al Universității din București, preocupat de bibliometrie, cercetătorul Vladimir Țopa, membru corespondent al Academiei Române, specialist în cristale ionice, opticienii George Brătescu și Athanasie Truția, profesori universitari, acusticienii G. Giurgea și M. Grumăzescu, cercetătorii din domeniile fizicii plasmei, opticii și spectroscopiei, prof. Friedrich Wächter (Germania), Mircea Hagiescu, Giavit Musa, Constantin și Luxița Ghiță, Liviu Matei, Constantin Popovici, Maria Someșan și alții. Congresul internațional de gaze ionizate, desfășurat în 1969, la București, a confirmat renumele dovândit pe plan mondial de școala românească de fizica plasmei inițiată la Cernăuți de acad. Eugen Bădărău. Pensionat în 1970, totuși mereu activ, se stinge din viață în 1975.

Stabiliți la București după 1944, profesorii G. Atanasiu și I. G. Popescu au continuat să lucreze în domeniile pe care le abordaseră la Cernăuți. Primul s-a dedicat în continuare geofizicii (magnetism terestru, radioactivitatea apelor), fiind ales membru titular al Academiei R.P.R. Al doilea a rămas interesat în seismologie și, după încadrarea sa la Facultatea de Farmacie, în saturnism.

Profesorul C. Bedreag se preocupă și el în continuare de sistematica elementelor, de răspândirea și geneza lor în cosmos și aduce o contribuție foarte valoroasă la istoria fizicii în România prin publicarea în 1957 a unei monografii dedicate bibliografiei fizicienilor români.

Herbert Mayer ajunge după numeroase peripeții profesor la Universitatea tehnică din Clausthal, unde se dedică cu toată catedra sa studiului straturilor subțiri. Cele 3 volume publicate între 1950 și 1972 asupra acestui subiect – primul era dedicat profesorului Eugen Bădărău – îl situează în poziția universal recunoscută de pionier al domeniului. Rector al Universității (1856/58), membru titular al Academiei din

Göttingen (1960), organizator al unui colocviu internațional la Clausthal (1966), omagiat printr-un volum al revistei „Thin Solid Films“ (1975), onorat cu placheta Academiei ungare de științe (1975), președinte al Societății „R. F. Kaindl“, care se ocupă de trecutul cultural al Bucovinei, este emeritat în 1968 și se stinge la vârsta venerabilă de 92 de ani. Nu trebuie uitat că numeroși români și bucovineni de toate etniile, surprinși în 1940 de înaintarea rapidă a armatei sovietice, datorează prezenței prof. H. Mayer în „Comisia de repatriere germano-sovietică“ posibilitatea de a se întoarce din nordul Bucovinei în țară, fără riscul de a împărtăși, în cel mai bun caz, soarta Aniței Nandriș. În acest sens prof. H. Mayer a fost un fel de conte Waldorf pentru mulți bucovineni.

La rândul său Teodor Câmpan, deși își schimbă domeniul preocupărilor didactice și științifice când ajunge în 1948 profesor de termotehnică la Politehnica „Gh. Asachi“ din Iași, a împământănit aici spiritul de muncă și de comportare a Școlii de la Cernăuți. Își apropie o serie de colaboratori tineri, între care se remarcă A. Simionescu și D. Anghelache, publică cursuri ample de electricitate și de termotehnică, precum și tabele de formule și date pentru schimbul de căldură în fluide. Dintre lucrările sale dedicate și ele schimbului de căldură în materiale de construcție, fluide și soluri, două sunt traduse și republicate de revista germană „Allgemeine Wärmetechnik“. T. Câmpan moare prematur în 1960.

Aurel Munteanu intră prin concurs ca asistent la Politehnica din București (1943), ajunge conferențiar în 1949, dar trebuie să se pensioneze din cauză de boală în 1962. Publică o serie de cursuri pentru studenți, iar activitatea de cercetare o desfășoară la Institutul de Fizică Atomică, realizând dispozitive de măsură originale cerute de industrie. Moare în 1965.

Refugiat în 1940, Dionisie Hacman este încadrat la București la catedra prof. Bădărău, dar este trimis în 1941 ca asistent de schimb la catedra de fizică a Școlii politehnice din Berlin - Charlottenburg, unde lucrează și publică împreună cu prof. O. Haxel un studiu asupra energiei și parcursului razelor lente. După război ține cursuri în industria germană și activează în redacțiile unor reviste de optică aplicată și microscopie electronică, precum „Optik“ (Germania) și „Schweizer Arhiv“ (Elveția), devenind între 1959 și 1984 co-editor și apoi editor al Almanahului pentru optică și mecanică fină (Germania). Între 1959 și 1977 este încadrat ca docent în laboratoarele celebrei firme „Balzers“ din ducatul Liechtenstein, unde continuă să lucreze și să publice, până la decesul său în 1984, în domeniul depunerii și proprietăților optice ale straturilor subțiri, pe care-l abordase cu două decenii în urmă sub conducerea lui H. Mayer la Cernăuți.

Am lăsat la urmă figura patetică a lui Gheorghe Macrin (1911 – 1991). Fiu de țăran din Crasna Putnei, sat rămas la nord de granița ce divide acum Bucovina, lucrează ca asistent suplinitor pentru doctorat sub conducerea lui H. Mayer, luptând cu greutate materiale greu de imaginat. În refugiu pierde orice legătură cu cercetarea, până ce devine în 1948 șef al serviciului tehnic al Fabricii de becuri din Fieni. Probleme de familie îl obligă să alterneze locul său de muncă între fabricile de becuri din Fieni, Târgoviște și București, precum și Institutul de Cercetări Electrotehnice din capitală. Între 1955 și 1980 publică o serie de lucrări despre tehnologia fabricării diferitelor tipuri de izvoare de lumină și corpuri de iluminat, întocmește documentații și manuale pentru industrie și devine membru al secției române a Comisiei internaționale de iluminat. Între timp absolvă Facultatea de Teologie din București, redac-

tând o monografie a bisericii „Sf. Gheorghe Nou“, prima biserică metropolitană din capitală (1969).

După 1980 redactează două monografii dedicate vieții culturale românești din Bucovina, depuse în manuscris la Biblioteca Academiei Române și la Muzeul județean Suceava. Este vorba de monografiile „Liceul «Regele Ferdinand I» din Storojineț (1920 – 1944)“, unde autorul și-a făcut studiile medii, și „Școala de fizică de la Cernăuți“, redactate în 1985 și 1986. De altfel, o copie a ultimei monografii a fost pusă în 1991, la cerere, la dispoziția decanului Facultății de Fizică a Universității din Cernăuți, prof. N. D. Raranskii.

Informațiile pe care se bazează prezentul articol provin în majoritate din ultima monografie a lui Gh. Macrin, la al cărei conținut au contribuit relațiile personale dintre prof. H. Mayer și Gh. Macrin, precum și articolul profesorului Robert Nossek de la Universitatea din Karlsruhe, dedicat profesorului H. Mayer cu ocazia împlinirii vârstei de 75 de ani, intitulat „Physik in Forschung und Lehre an der Universität in Czernowitz“, apărut în volumul comemorativ de 100 de ani de la înființarea acestei Universități „Alma Mater Francisco Josephina“, editat de Rudolf Wagner, Verlag H. Meschendorfer, München, 1975, p. 233-248.

Din acest articol merită să fie reprodus, în traducere, următorul alineat: „În retrospectivă trebuie remarcat cât de bine au dirijat inițiatorii direcțiile de acțiune, cât de solide au fost fundațiile puse de urmașii lor la baza catedrelor de fizică de la Cernăuți și cu cât succes au continuat românii cercetarea și învățământul. Dacă ne gândim că cele două catedre au rămas orfane timp de aproape doi ani și că, totuși, un studiu ordonat, de înalt nivel, a fost posibil, cum dovedește cariera lui H. Mayer, atunci ne dăm seama că trecerea de la universitatea germană la cea română s-a petrecut, ce-i drept, foarte brusc; dar, în domeniul fizicii, aproape fără fisură. În parte, meritul trebuie atribuit profesorului Dr. Steleanu. După o întrerupere relativ scurtă au reapărut din catedra de fizică experimentală lucrări științifice de un nivel internațional ridicat“.

Nu este o întâmplare că ultimii trei supraviețuitori ai Școlii inițiale de fizică de la Cernăuți – Gh. Macrin (! 1991); H. Mayer (! 1993) și autorul acestor rânduri – au dedicat ultimii lor ani de viață reînvierii unui trecut atât de fructuos și atât de dureros totodată, știind că memoria istorică este mult mai expusă distorsiunii interesate, decât memoria științifică.

SUMMARY

The Romanian School for Physics of Cernautz is founded by the professors Nicolae Steleanu, disciple of the outstanding physicists Geitler and Rubinowicz, Eugen Bădărău and Constantin Bedreag. The author briefly presents each of them, and then introduces the younger members of this initial founding group. Three survivors of the originary School for Physics of Cernautz – Gh. Macrin (+ 1991), H. Mayer (+ 1993) and the author of the present study – dedicated the last years of their lives to the revival of the fertile and at the same time painful past, conscious of the fact that the historical memory more than the scientific one is exposed to selfish distortions.

EUSEBIE POPOVICI: UN STRĂLUCIT TEOLOG ȘI UN MARE ISTORIC AL BISERICII

Mircea LUTIC

Pe tot parcursul istoriei noastre moderne, cu deosebire în etapele de reconstituire a etosului, învățământul teologic și știința religioasă din Bucovina au avut o contribuție distinctă la progresul culturii românești din această zonă, la integrarea ei în spiritualitatea general națională, depășind opreliștile politice și liniile demarcaționale stabilite de fel de fel de transgresori. Elemente de cultivare duhovnicească îndeosebi de importante, cu ascendent asupra întregii ființe naționale românești din aceste locuri, ba într-un anume sens luând chiar proporțiile unui fenomen-paradigmă, de influență asupra românității în ansamblu (și nu numai a românității), aceste două componente de bază ale culturalizării eclesiastice își trag originea, după cum a observat savantul-teolog Vasile Loichiță, „din Școala putneană, cu licăriri de la Suceava și cu aprinderi în flacăra mare la Institutul și apoi la Facultatea de Teologie a Universității cernăuțene“.

După scurta existență a renumitei Academii Domnești de la Putna (cauza închiderii ei a fost alipirea forțată a extremității de nord a Moldovei la Imperiul habsburgic), întemeiată de către Iacob Putneanul și Vartolomei Măzăreanu în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și concepută ca o structură academică în spiritul vechii Școli greco-slavo-românești de pe timpul lui Ștefan cel Mare, dar restructurată pe principii moderne – ceea ce a și determinat transformarea ei într-un focar umanist cu prestigiu în tot sud-estul Europei, – un timp îndelungat Bucovina a fost lipsită de o instituție teologică de grad superior. A funcționat intermitent doar o școală clericală cu statut de seminar teologic, care și-a avut inițial sediul la mănăstirea Sf. Ilie de lângă Suceava, iar apoi a fost mutată la Cernăuți. Abia la 1827, prin eforturile episcopului Isaia Băloșescu, s-a înființat Institutul Teologic (în anul următor s-a deschis și Internatul pentru studenți, numit Seminar clerical), care a preluat ca principii de organizare experiențele fostei Academii putnene și ale așezămintelor europene similare ce existau la ora aceea.

Deși limba de predare era germana, totuși evenimentul ca atare trebuie apreciat drept o realizare, ba chiar una cu urmări de largă perspectivă pentru spiritualitatea românească bucovineană. Mai ales că flagranta aberație de a impune

ca instrument de studiu o limbă în care serviciul divin ortodox nu s-a efectuat niciodată, nemții fiind de confesiune catolică, a fost parțial atenuată prin admiterea românei – ca limbă oficială a eparhiei – la cursurile de cântare bisericească și de oficiere a slujbei, din 1848 sfera ei de întrebuintare extinzându-se asupra întregului proces de predare. (De reținut că la Seminarul clerical între anii 1848-1865 a predat limba și literatura română marele profesor și patriot Aron Pumnul). Apoi multe obiecte – ca, de altfel, în majoritatea universităților din Europa la vremea aceea – se predau în limbile clasice, în care erau scrise în fond și lucrările științifice necesare studiilor. Absolvenții institutului se distingeau printr-o aleasă cultură, cunoșteau foarte bine filosofia și filologia, posedau cunoștințe profunde despre civilizația clasică. Admiterea concurenților se făcea numai cu condiția absolvirii liceului cernăuțean, care avea un pronunțat profil umanistic și se bucura de un mare prestigiu. Prin cunoștințele ce le reclama la admitere și le asigura la absolvire, această instituție depășea evident calitatea unui simplu așezământ superior eparhial, întrunind mai toate condițiile caracteristice unei academii și situând ortodoxismul bucovinean, în plan de știință, aproape la același nivel cu biserica romano-catolică din imperiu.

Rezultatele benefice ale existenței acestui proeminent centru de cultură teologică (și nu numai teologică) nu s-au lăsat așteptate. Peste numai câțiva ani de la întemeierea lui, componența clerului bucovinean, sub aspectul studiilor, s-a schimbat într-un chip esențial, gradul lui de instruire și de cultură atingând cote mult mai ridicate. Absolvenți ai acestui celebru focar de cultură ecleziastică au fost mitropoliții Bucovinei, Teofil Bendella, Teoctist Blajevici, Silvestru Morariu-Andrievici, Arcadie Ciupercosici și Vladimir Repta, membrii Academiei Române, Simion Florea Marian, același Vladimir Repta și alții.

S-a modificat și însăși structura corpului didactic al Institutului și al Seminarului clerical. Dacă mai înainte vreme majoritatea o constituiau profesorii cu studii terminate la Viena sau la Lvov ca bursieri ai Fondului bisericesc, ba unii sosiți în Bucovina de pe aiurea, acum aceștia erau cu preponderență localnici, chiar absolvenți ai Institutului cernăuțean. Printre ei s-au afirmat în mod deosebit, ca specialiști de notorietate în anumite domenii ale teologiei, Nicolae Hacman, Ioan Calinciuc, Vasile Ilasievici, Constantin Popovici, Vasile Ianovici, Constantin Morariu-Andrievici, Vasile Mitrofanovici etc. Unii din foștii absolvenți s-au strămutat ulterior la Iași, unde li s-au încredințat catedre la Seminarul „Veniamin Costachi”. Teologii de la institut au înființat aici, la 1831, prima bibliotecă bucovineană de specialitate.

Nivelul mai avansat de competență al clericilor a permis și o ameliorare a situației în domeniul asigurării învățământului superior, secundar și elementar cu manuale. Astfel o serie de teologi și preoți se afirmă ca autori de literatură didactică fie că originală, fie că tradusă sau adaptată după modele străine, în cea mai mare parte germane. Cele dintâi încercări literare în mediul arborosean au fost ilustrate tot de preoții-absolvenți ai Institutului Teologic, într-un chip mai expres manifestându-se în acest domeniu Simion Florea Marian, Iraclie Porumbescu, Teoctist Blajevici, Silvestru Morariu-Andrievici, Artemie, Gavril și Ioan Berariu, Simion Cobilanschi, Constantin Morariu, Atanasie Gherman etc. Alți absolvenți au devenit cunoscuți ca istorici, lexicografi, folcloriști, etnografi, traducători, pictori, componiști, editori, oameni politici, cu alte cuvinte și-au demonstrat aptitudinile pe cele mai diverse tărâmurii, dar mai ales au fost „caractere religioase-morale slujitoare ale devotamentului unic, sănătos, luminat și neclintit în toate manifestările sufletului nostru aici acasă, în celula de lumină a familiei românești” (V. Loichiță).

Prin afirmarea Institutului într-un plan național mai larg, capitala Bucovinei devine o remarcabilă făurărie de clerici și pentru celelalte teritorii românești, în special, pentru Moldova și Transilvania. În relațiile de suflet dintre bucovineni și frații lor de același sânge de dincolo de „cordun“ o semnificație aparte a avut-o deschiderea, în 1828, la mănăstirea Sf. Gheorghe din Suceava, cu cheltuielile Mitropoliei din Iași, a primei școli de cântăreți bisericești din ținut – importantă pepinieră de candidați pentru continuarea studiilor în teologie.

Intelectualitatea clericală locală, formată în Institutul Teologic cernăuțean, s-a încadrat, alături de oamenii de cultură laică instruiți în universitățile austriece, în marea mișcare națională, inițiată și condusă de frații Hurmuzachi, de Aron Pumnul și de alte personalități de vază ale timpului, sporind astfel certitudinea și șansele izbânzii în lupta sacră pentru trezirea conștiinței de neam și emanciparea spirituală, pentru păstrarea limbii materne și a tradițiilor strămoșești, pentru afirmarea valențelor și virtuților moștenite de la generațiile anterioare, pentru apărarea caracterului istoric românesc al bisericii bucovinene și dobândirea autonomiei bisericești și politice. Este meritul cel mai de seamă pe care îl are acest așezământ în fața posterității.

O etapă nouă, calitativ mai avansată pe scara evolutivă a învățământului și științei din Bucovina, începe o dată cu deschiderea Facultății de Teologie în cadrul Universității cernăuțene înființată la 1875. Mai precis, la întemeiere s-a întâmplat tocmai viceversa, universitatea însăși fiind creată, de fapt, pe baza nucleului didactic al numitei facultăți, apărută în urma restructurării fostului Institut Teologic și continuând tradițiile lui cele mai valoroase.

Ca așezământ universitar de elită al culturii teologice ortodoxe, alături de instituțiile similare de la Kiev și Atena, facultatea a dat un impuls binefăcător întregii vieți culturale din ținut, încadrându-se organic în patrimoniul spiritual și cucerind chiar din primii ani ai ființării sale o aureolă academică și științifică de cea mai manifestă strălucire, recunoscută în plan european și chiar universal. Oficial limba de studiu la facultate era germana, continuându-se astfel incoerența ce existase în acest sens și la Institutul Teologic, ca precursor al ei. Statutul legal de catedre cu predarea în limba română îl aveau inițial doar cele de teologie pastorală, de catehetică, liturgică și omiletică. S-a admis însă, ca o deflexiune pentru perioada de tranziție, predarea în limba română și la celelalte catedre, cu excepția celor de istorie bisericească universală și de drept canonic. Dar această „abatere de la statut“ s-a transformat cu timpul într-o regulă, care a dăinuit neschimbată până în anul 1918. Seminarul clerical, adică Internatul teologic de pe lângă facultate, era o structură aplicativă și de educație, cu o practică culturală conjugată în cadrul așezământului de bază, dar cu multiple manifestări autonome.

Impunându-se prin vechime și valoare drept prima și cea mai importantă facultate românească de teologie (cea din București s-a înființat doar cu șase ani mai târziu, adică în 1881, iar cea din Iași a avut o existență efemeră), această instituție academică cernăuțeană, singură de acest fel în tot Imperiul habsburgic, ba chiar în tot sud-estul Europei, a desfășurat, pe lângă activitatea didactică și științifică internă, și o amplă muncă extrauniversitară de culturalizare, de propagandă religioasă și de educație creștinească. De fapt, prin acțiunile ei de înalt prestigiu cultural, Facultatea de Teologie a creat în Bucovina, datorită absolvenților ei, o intelectualitate românească nouă, cu o acută conștiință națională și cu mare înrăurire în popor, intelectualitate, care, cultivând aspirațiile de întregire a neamului, a pregătit și a realizat mărețul act al Unirii de la 1918. Apreciind rolul preoțimii bucovinene în viața națională româ-

nească, Nicolae Iorga a definit-o drept „o clasă importantă și vrednică“. E de reținut că, față de toate eparhiile ortodoxe ale țărilor vecine, dieceza bucovineană avea clerul cel mai instruit, cu cel mai avansat indice de cultură.

Dar Facultatea de Teologie din Cernăuți, cu faima sa ecumenică, a fost, ca și Institutul Teologic care a precedat-o, și un notoriu centru de pregătire a clericilor pentru întreaga lume ortodoxă sud-est europeană. Aici și-au făcut studiile clerici din tot spațiul locuit de români (București, Chișinău, Sibiu, Arad, Caransebeș), unii de o impresionantă erudiție și de o universală reputație în domeniu, precum și din Bulgaria, Serbia, Dalmația, Bosnia, Herțegovina, Slovenia, Ucraina Apuseană, Ungaria, Grecia, Rusia. Astfel, prin acest așezământ de anvergură al teologiei ortodoxe, în particular, și al civilizației creștine, în general, Cernăuțul a constituit ani de-a rândul un strălucit model de conlucrare interetnică sub auspiciile credinței și culturii. Tot aici s-a cultivat și s-a cimentat de-a lungul anilor conștiința unității de cuget și simțire între românii din diferite teritorii, despărțiți de frații lor de același sânge prin niște hotare politice vitrege. Această muncă patriotică de importanță primordială pentru tot neamul românesc a grăbit și a apropiat în timp realizarea sublimului ideal de întregire națională și de unire.

Profesorii facultății au fost, în majoritatea lor, autorități de marcă în materiile profesate, talentați crainici și împătimiți propovăduitori ai doctrinei lui Hristos, iluștrii cititori și promotori de sisteme, cu realizări de referință nu numai în domeniul teologiei ortodoxe, ci și în cel al teologiei creștine în ansamblu. Înzestrați cu o mare erudiție, poligloți și polihistori recunoscuți și apreciați, ei „au pus temelia de totdeauna a tuturor disciplinelor din ansamblul științific al teologiei ortodoxe și au întemeiat prin operele lor netrecătoare din științele teologice, exegetic-istorice și sistematic-practice, învățământul teologic superior român“ (Mircea Păcurariu). Despre valoarea eforturilor științifice ale profesorilor de la facultate vorbesc explicit și multiplele traduceri care s-au făcut din scrierile lor într-o serie de limbi de circulație europeană, fapt ce a contribuit la afirmarea teologiei noastre indigene pe scară universală. Teologii cernăuțeni au fost angajați permanent și într-o intensă acțiune publică: au făcut politică națională, au participat la activitatea unor societăți și asociații cu cea mai diversă menire, au scos reviste culturale și cărți de popularizare, au fondat edituri și tipografii. Vrednici reprezentanți ai bisericii din ținut, pe atunci unica forță statornică, mai puțin decât altele influențată de conjunctura politică, ei au constituit totodată și un factor de stabilitate socială, de pacificare confesională și de înțelegere între reprezentanții diferitelor națiuni conlocuitoare.

Să faci Facultatea Teologică la Cernăuți era un fapt de înalt prestigiu, atmosfera didactică și științifică de aici fiind apreciată în mai toată lumea ortodoxă. Desigur, această atmosferă era întreținută de corpul profesoral, care avea în componența sa, după cum am spus ceva mai înainte, personalități de o covârșitoare prestanță profesională, dar și morală, ca Isidor Onciul, Alexie Comoroșan, Ion Juvenal Ștefanelli, Vasile Găină, Clement Constantin Popovici, Emilian Voiuțchi, Teodor și Vasile Tarnavșchi, Ștefan Saghin, Nicolae Cotos, Vasile Gheorghiu, Valerian Șesan, Octavian Silvestru Isopescu, Simion Reli ș.a.

Unul dintre aceștia a fost Eusebie Popovici, pe care, împlinind o datorie a conștiinței, vom încerca să-l evocăm în continuare.

A văzut lumina zilei la 27 februarie 1838 în capitala Bucovinei, în familia lui Constantin Popovici, teolog de veche rânduială și inteligență românească (născut în 1807 la Slobozia Comăreștilor, județul Storोजinеț și mort în 1890 la Cernăuți), profesor

Eusebie Popovici.
(Fotoreproducere de Vasile Băcu.)

ereditar de inteligență și cultură, la 1849 se înscrie la Liceul german din Cernăuți. Răstimpul de studii la această instituție arboroseană de elită, în cadrul căreia, din 1849, se deschide catedra de limba și literatura română condusă de Aron Pumnul, a lăsat urme de neșters în destinul viitorului savant-teolog, cultivându-i asiduitatea exemplară, aproape proverbială, și rudimentele neîntrecutei erudiții ce avea să-l caracterizeze în epoca maturității. Luându-și bacalaureatul, în 1857 intră la Institutul Teologic din localitate, pe care îl absolvă în 1860. Tot atunci e trimis, pentru un an de zile, ca bursier la Universitatea din Viena în vederea aprofundării cunoștințelor de istorie bisericească și de drept canonic, domenii în care se afirmase deja ca o tânără notorietate. Întors în 1861 în orașul de baștină, este numit custode la Biblioteca Țării (ulterior Biblioteca Universității din Cernăuți), funcție pe care o ocupă până în 1871, fiind astfel, timp de circa un deceniu, cel dintâi conducător al acestui așezământ de prestigiu al culturii bucovinene. Din 1862 este, concomitent, și profesor suplinitor la catedra pentru studiul Vechiului Testament și limbile semitice (paralel a predat și cursul de citire a scriitorilor greci bisericești), din 1866 suplinește cursurile de istorie bisericească și de drept canonic, iar în 1868 devine profesor definitiv pentru aceste discipline la Institutul Teologic, apoi și șef al catedrelor de istorie bisericească și de drept canonic. După înființarea, la 1875, a Universității cernăuțene, e numit profesor titular de istorie universală a bisericii creștine și de statistică ecleziastică, deține în mai multe rânduri postul de șef al catedrei de istorie bisericească (suplinind, cu intermitențe, și alte catedre), de decan al Facultății de Teologie și de prorector, ba ajungând

de istorie bisericească și drept canonic la Institutul Teologic din localitate, descendent din străvechea viță răzeșească a Baloșeștilor, cu adânci rădăcini în spiritualitatea Moldovei de Sus, și rudă cu episcopul Bucovinei, Isaia Băloșescu. Celălalt fecior, mai tânăr, al acestuia, anume Clement Constantin, a fost de asemenea un reputat teolog și profesor universitar, o figură de vârf a științei și pedagogiei bisericești din țara fagilor. În continuare, familia lui Eusebie și a Elenei Popovici, născută Hacman (și ea o prezență activă în viața națională, una din fondatoarele Societății „Doamnele Române”, a Internatului de fete și a Azilului de copii din Cernăuți), a dat patrimoniului bucovinean două figuri de seamă în persoana fiului lor George – celebru om de litere (cunoscut, în această calitate, mai ales sub pseudonimul T. Robeanu) și istoric al dreptului vechi românesc – și a nepotului lor, tot Eusebie, – vestit diplomat în perioada interbelică, colaborator de minister al lui Ion Nistor.

După o aleasă instruire inițială în casa părintească, unde domnea spiritul

de două ori (în anii de studii 1880–1881 și 1895–1896) chiar la demnitatea de rector magnificus. Între 1882–1896 a predat și cursul de dogmatică (ținând și prelegeri de apologetică), iar între 1898–1902 a ocupat și catedra pentru studiul Testamentului Nou, apoi și cea pentru dreptul canonic. A mai ținut lecții de simbolică, de istoria dogmelor și a sinoadelor, de patrologie și literatură patristică, de enciclopedie religioasă și de metologie a studiilor teologice, de geografie și cronologie ecleziastică, de istorie a bisericii române (inclusiv a celei din Bucovina), a bisericii sârbești, a religiilor ș.a. Pedagog de o rară vocație, savant-teolog de o largă cuprindere și de o profundă competență, un universalist în cel mai veritabil sens al cuvântului, Eusebie Popovici a fost părintele de suflet al câtorva generații de teologi nu numai din Bucovina, ci și din tot spațiul spiritual românesc, ba chiar din întregul areal ortodox balcanic, cuprinzând Constantinopolul, Grecia, Bulgaria, Iugoslavia etc. Elevi ai săi au

Soția, Elena, născută Hacman.
(Fotoreproducere de Vasile Băcu.)

fost foarte multe fețe eminente din clerul superior al Țării, aproape toți profesorii de la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți în perioada de până la primul război mondial și în cea interbelică. „Eusebie Popovici – observa undeva mitropolitul Bucovinei, Nectarie Cotlarciuc, fostul său elev, – a creat o școală, o școală de știință severă, dar și o școală de suflet și de muncă pentru biserică”. „Adevărurile pe care le predica și le slujea, sfinte în obârșia lor, – scria un alt discipol al său, scriitorul Gala Galaction, – parcă se încărcau de o evidență nouă, predicate și slujite de Eusebie Popovici”. Același ilustru om de litere l-a caracterizat drept „un fel de legendă de aur și mândria Bucovinei intelectuale”. Încă unul din elevii săi, Vasile Loichiță, i-a lăsat un memorabil portret („Frumoasă figură de profet, de dascăl, de părinte bisericesc, care cu privirile sale de la catedră scruta veșnicia”) și i-a caracterizat foarte precis stilul de predare, care avea „profunzimi de abis și preciziuni de mecanică”.

În faza de incipiență a științei pedagogice în Bucovina, la 1865, împreună cu Alecu Hurmuzachi, Silvestru Morariu-Andrievici, Ion G. Sbierea, Vasile Mitrofanovici, Artemie Berariu, Ion Droglu și Oreste Reney, el a făcut parte din comisia de stat pentru editarea de manuale didactice destinate școlilor naționale, între anii 1869–1876 a fost inspector școlar, iar între anii 1877–1896 – membru în consiliul școlar al ținutului, activând totodată vreme de mulți ani la rând și ca membru al comisiei de examinare de la Facultatea de Teologie și de la cea de Drept. Datorită muncii sale îndelungate și îndeosebi de rodnice pe ogorul învățământului, la 1908, în legătură cu împlinirea limitei de vârstă, a obținut titlul de profesor onorar. Drept recunoaștere, într-o formă explicită și edificatoare, a meritelor sale de netăgăduit ca pedagog și savant, contemporanii l-au numit cu dragoste „Nestor al Facultății de Teologie” și „ermitul de pe

strada Franz". L-a urmat la catedra de istorie a bisericii universale unul din celebrii săi discipoli (ales pentru acest post chiar de dânsul), anume Romulus Cândea, doctor în teologie cu mențiunea „sub summus auspiciis Augustissimi Imperatoris“ și cu distincția împărătească „Inelul de Aur“.

A evoluat, într-un angrenaj propice pe deplin meritat, și în ierarhia ecleziastică, obținând succesiv titlurile de presviter (1862), protopresviter și consilier consistorial onorific (1874), arhipresviter staroprofor (1880) și arhimandrit consistorial (1913). I s-a acordat și distincția de mitrofor (adică dreptul să poarte mitră), dar, dintr-un sentiment de nedesimulată modestie, n-a acceptat-o, precum, din același motiv, n-a acceptat nici titlul de doctor honoris causa al Universității cernăuțene. În 1912, în toiul confruntărilor pe teren național, desfășurate sub paravan confesional, mitropolitul Bucovinei Vladimir Repta propune candidatura lui Eusebie Popovici pentru postul de vicar general, dar Ministerul austro-maghiar al cultelor îl preferă pe Artemon Monastârski, primul, deși investit cu încrederea chiriarhului, fiind făcut, în anul următor, doar vicar ad personam.

Fratele, Clementie Constantin.
(Fotoreproducere de Vasile Băcu.)

Antrenat cu toate fibrele ființei în opera de emancipare a românilor bucovineni, el a dezvoltat și o susținută activitate publică, manifestând atât pe tărâm religios, cât și laic univism ardent, de adevărat arcaș al neamului. A ocrotit cu temeinicie și convingere credința stră-

moșească, a luptat pentru autonomia bisericii și a conlucrat la structurarea activității parohiilor, a participat efectiv la pregătirea și ținerea, în 1882, a Primului Congres bisericesc în arhiepiscopia Bucovinei, a prezidat cu demnitate Marea Adunare a Preoțimii Române din 30 octombrie 1899, a cunoscut cum nu se poate mai bine doleanțele și a apărut cu temeritate interesele clerului arborosean. Pentru strădaniile sale fără preget în vederea propășirii etosului românesc din Țara Fagilor, în 1905 a fost decorat de regele Carol I cu medalia „Bene Merenti“ clasa I, iar în anul următor – cu ordinul „Coroana României“ în gradul de comandor.

La 1902, sub imboldul unei înalte datorii creștinești, lansează un apel, transformat ulterior într-un memoriu semnat de mii de credincioși, cu care pleacă în capitala Austriei să revendice autorităților habsburgice numirea românului Miron Călinescu în funcția de vicar general, iar în 1913, ca figură de un copleșitor prestigiu cetățenesc, „schimnic al moralei și al datoriei“ (D. Marmeliuc), este ales de Adunarea Națională a Credincioșilor Români Greco-Orientali în calitate de membru al delegației trimise la Viena pentru rezolvarea chestiunilor bisericești din provincie. A fost membru fondator și onorar al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, membru

fondator, onorar și emerit al Societății „Academia ortodoxă”, membru activ și membru în comitetul de conducere al Asociației Clerului Greco-Oriental din Bucovina, membru onorar al Societății Academice „Junimea”, membru sprijinitor al Societății Academice „Arboroasa” și al altor societăți din ținut, membru în comisia delegată de consistoriu pentru administrarea Tipografiei Arhiepiscopale, consilier aulic și cetățean de onoare al orașului Cernăuți. După mărețul act al Unirii, deși apăsător de povara unei vârste înaintate, a contribuit, prin puterea autorității sale indubitabile, la integrarea firească a bisericii bucovinene în structurile confesionale general naționale.

S-a stins din viață în ziua de 28 septembrie 1922, la o vârstă venerabilă, împodobită de providență cu toate harurile înțelepciunii și nobleței. Drept recunoștință pentru meritele sale incontestabile de oștean al românismului și al credinței noastre strămoșești, i-au fost organizate funeralii naționale în prezența unor mari personalități ale neamului și a unei imense mulțimi de credincioși din Cernăuți și din întreaga Bucovină. De la Iași au participat Î.P.S. Sa părintele Pimen, mitropolitul Moldovei și Sucevei, părintele V. Iordăchescu, directorul Seminarului „Veniamin Costachi”, savantul - teolog Gh. Petroveanu, arhimandritul P. Leca și diaconul V. Niculaesa, iar de la Cernăuți – episcopul Ipolit Vorobchievici, ministrul Bucovinei Ion Nistor, rec-

Fiul, George, cunoscut și cu pseudonimul T. Robeanu. (Fotoreproducere de Vasile Băcu.)

torul Universității din Cernăuți, Maximilian Hacman, decanii Valerian Șesan și Teofil Sauciuc-Săveanu, aproape toți profesorii universitari, alți bărbați de vază ai provinciei. Ridicat din locuința sa pământească de pe strada 11 noiembrie din Cernăuți (până în 1918 – Franzensgasse, iar astăzi, printr-o sfidătoare ironie a soartei, – 28 iunie) și însoțit de un distins cortegiu mortuar până la Cimitirul de la Horecea, corpul său neînsuflit a fost depus într-o odihnă veșnică în cripta familiei, alături de soție, de fiul George și fiicele Fevronia și Elena. Mai târziu în acest mormânt a fost înhumat și ginerele său, arhimandritul mitrofor Ortizie Popescu, anterior unul din cei cinci studenți cernăuțeni – membri în conducerea Societății Academice „Arboroasa”, judecați la 1877 de regimul habsburgic pentru crimă de înaltă trădare. Ședințe de comemorare al marelui fiu al Bucovinei au avut loc la Academia Română (cuvântarea de doliu a fost rostită de președintele ei, Dimitrie Onciul) și la Universitatea cernăuțeană, în cadrul altor instituții și societăți de cultură din ținutul nostru și din alte ținuturi ale Țării. Din 1923, pentru a-i eterniza memoria, denumirea unei străzi din Cernăuți, anume Dominic, a fost schimbată în Arhimandrit Eusebie Popovici. După război strada respectivă a avut mai multe denumiri (Danilo Halițki, Constantin

Aspectul de azi al casei nr. 43 de pe fosta str. 11 noiembrie din Cernăuți, în care a trăit Eusebie Popovici. (Fotoreproducere de Vasile Băcu.)

Rokossovski, Vasile Jukovski), pentru ca din 1992 să poarte numele lui Iosif Hlavka, celebrul arhitect al Reședinței Mitropolitane cernăuțene...

În domeniul disciplinelor ecleziastice, Eusebie Popovici s-a impus ca un specialist de marcă, îmbogățind istoriografia religioasă națională cu investigații importante, de o minuție ieșită din comun, fapt pentru care a fost considerat de Dimitrie Onciul drept „întemeietor al studiului istoriei bisericești la români, cum și al istoriei bisericii române în special” și, la 1808, i s-a decernat titlul de membru de onoare al Academiei Române. După o expresie a lui Mihai Teliman, în fața erudiției sale teologice, cunoscute și departe peste hotare, în special în Rusia, „tremura până și Petersburgul pravoslavnic”. A colaborat, semnând și cu pseudonimul Eusebius, la periodicele *Candela*, *Biserica Ortodoxă Română*, *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*, *Patria*, *Foile pedagogice bucovinene*, *Juni-mea literară* ș. a. Diligența sa de durată în domeniul îmbrățișat prin vocație s-a materializat în următoarele lucrări: *Prelegeri asupra acțiunii dreptului de căsătorie în dieceza Bucovinei* (1864, în limba

germană), *Studiu pregătit pentru întâiul congres bisericesc în arhiepiscopia Bucovinei* (1880), *Istoria bisericească universală* (1888, 4 vol., în limba germană; 1900–1901, 2 vol. în limba română, traduse de mitropolitul primat Atanasie Mironescu și de episcopul Gherasim al Argeșului), – operă de bază a istoriografiei bisericești timp de mulți ani, – *Scrisoare deschisă împotriva unor calomnii ale unui preot rutean unit* (1891), *Capitolul final al istoriei bisericești* (1895), *Socotința mea neînsemnată privitoare la constituirea bisericii României Mari și la Adunarea Constituantă ce este prevăzută de Consistoriul Superior* (1920) etc. A mai publicat în revistele de specialitate ale vremii o serie de cercetări de valoare, printre care cunoscutul studiu *Facultatea Teologică din Cernăuți și celelalte școli teologice răsăritene*. Dar cea mai mare parte din moștenirea sa științifică a rămas în versiuni manuscrise însumând mii de pagini, ca : *Urmările rele și bune ale iconoclasmului (725–787)*, *Dovadă întru cât s-au păstrat formele de drept în desfacerea bisericii ruse de patriarhia din Constantinople după o legătură de 600 de ani (988–1588)*, *Însemnătatea canonică a preotului, forma numirii lui, drepturile și datorile lui, situația ajutărilor lui*, *Raportul între bisericile patriarhale și cele autocefale, prin care se păstrează unitatea bisericii lui Hristos* (toate în limba germană, 1867), un curs de apologetică și altul de limba ebraică, cursuri orale de patologie, enciclopedie bisericească, de introducere în cărțile sfinte ale Testamentului Nou, de exegeză la citirea cursivă a

Testamentului Nou ș.a. La 1895, a adus corective manualului de dogmatică generală al regretatului profesor cernăuțean Alexie Comoroșan, completându-l cu două capitole noi – *Istoria și literatura sistemului teologiei dogmatice și Încercare de a pătrunde cu cugetarea filosofică speculativă întrucâtva în misterul Sfintei Treimi*, – ultimul publicat, în 1900, la București în broșură aparte, iar primul păstrat în manuscris.

Promotor al sistemului critic și al elementului național în tratarea istoriei religioase, o adevărată enciclopedie ambulantă a teologiei universale, Eusebie Popovici s-a bucurat de aprecieri elogioase din partea unor personalități notabile ale bisericii și științei, ca mitropolitul Moldovei și Sucevei Pimen (care l-a definit drept „părinte al istoriografiei bisericești române“), istoricii, Romulus Cândea (care i-a estimat opera în parametri superlativi ca „cea mai bogată și aleasă comoară de știință teologică pe care am avut-o noi, românii“) și Simion Reli (care l-a fixat în ipostazele de „mare istoric bisericesc și strălucit teolog al Bucovinei“), teologii, Valerian Șesan (care i-a dat calificativele de „cel mai vestit profesor de istorie bisericească în întreaga biserică ortodoxă“ și de „tată al istoriei bisericii universale scrise de ortodocși“) și Vasile Loichiță (care l-a învrednicit cu apelativele : „marele între mari“ și „piatra cea din capul unghiului“), oamenii de litere, Constantin Morariu (care l-a atribuit demnitatea de „apostol al științei“) și Leca Morariu (care l-a supranumit „o glorie de omenie și cuviință creștinească și un mare erudit, în același timp“) ș.a. „Din zilele mitropolitului Petru Movilă, întemeietorul Academiei Duhovnicești de la Kiev, născut și crescut și el la murmurul acelorași izvoare și la freământul misterios al acelorași codri frunzoși ai Moldovei, – din neamul nostru nu s-a ridicat un cunoscător mai profund și mai convins al ortodoxiei, ca arhimandritul Eusebie... Asemeni fericitului Paisie de la Dragomirna, el a încrestat o nouă epocă în istoria bisericească, pe care posteritatea o poate numi cu recunoștință epoca eusebeismului“. Caracteristica cea mai cuprinzătoare ca om și învățat i-a dat-o însă marele Nicolae Iorga, numindu-l „un sfânt al științei și al bisericii“, „un român bun și harnic“, „un om de o superioară valoare morală“. Prin aceste calități, Eusebie Popovici se situează în panteonul național românesc al Bucovinei pe un loc de merit, alături de oamenii de cea mai aleasă virtute ai neamului.

Cripta de la Cimitirul vechi din Cernăuți, unde Eusebie Popovici își doarme somnul de veci alături de soție și de alți membri ai familiei.
(Fotoreproducere de Vasile Băcu.)

BIBLIOGRAFIE

Schematismus der Bukowinaer griech.-orient. Archiepiscopal-Diöcese für das Jahr..., Czernowitz, Druck von R.Eckhardt, 1875, p. 9, 1880, p. 23 și 1883, p. 22. Isidor Onciul, *Ceva despre mersul și dezvoltământul culturii teologice și clericale în Bucovina*, în *Candela*, Cernăuți, an. II, nr. 1-7, ianuarie-iulie 1883, p. 232, 236-237, 344-347; Constantin Morariu, *Kulturbistorische und ethnografische Skizzen über die Rumänen der Bucovina*, Wien, Druck von J.B. Wallishausser, 1888, p. 313; Ion G. Sbiera, *Mișcări literare la românii din Bucovina*, Oradia-Mare, Tiparul Otto Hügel, 1890, p. 23; *Candela*, Cernăuți, an. IX, nr. 11, 1 noiembrie 1890, p. 733-740; Iohann Polek, *Repertorium der Landeskundlichen Literatur der Bukowina*, Czernowitz, In commission bei H. Pardini k.k. Universitätsbuchhändler R. Eckhardtsche Buchdruckerei, 1892, p. 20, 24; Eugen Neșciuc, *Istoricul Bisericii ortodoxe orientale din Bucovina (1775-1893)*, Cernăuți, Tip. și Litografia Concesionată „Arch. Silvestru Morariu-Andrievici”, 1893, p.37; Vladimir Dimitrievici, *Pravoslavni rumunski bogoslovski fakultet u Cernoviți*, U Novo Sadu, Srpska Manostirska Štamparija, 1893, p. 42; Constantin Morariu, *Părți alese din istoria românilor bucovineni*, vol. II, Cernăuți, Tip. și Litografia Concesionată „Arch. Silvestru Morariu-Andrievici”, 1894, p. 272; *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina*, Wien, 1899, p. 386-387; I.G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradiție și istorie și Amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Tipografia Universitară î.r. a lui R. Erckhardt, 1899, p. 252-253; *Enciclopedia română*, Sibiu, Editura și Tipografia W. Krafft, 1900, vol. III, p. 644-645; Anton Norst, *Alma Mater Francisco-Josephina*, Czernowitz, Verlag der k.k. Universitäts-Buchondlung H. Pardini, Druck der Czernowitzer Buchdruckerei-Gesellschaft, 1900, p. 27-28; *Die k.k. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz im ersten vierteljahrhundert ihres bestandes*, Czernowitz, Bukowinaer vereinsdruckerei, 1900, p. LIV-LVI, LXXI, 25-25, 48-49; Leonidas Bodnărescul, *Autorii români bucovineni. Repertoriu*, Cernăuți, Editura proprie – Societatea Tipografică Bucovineană, 1903, p. 24, 37, 69; *Schematismus der Bukowinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diöcese für das Jahr 1905*, Cernăuz (Cernoviz), Im Verlage des gr.-or. erzbischöflichen Konsistoriums, Bukowinaer Vereinsdruckerei in Czernowitz, 1905, p. 27; Nico Cotlarciuc, *Istoricul literaturii românilor din Bucovina (1775-1906). Compus din incidentul Expoziției generale române de la București, 1906*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1906, p. 13; Vasile Găină, *Archiepiscopul și Mitropolitul dr. Vladimir de Repta*, în *Candela*, Cernăuți, an. XXVI, nr. 7, iulie 1907, p. 423-437; N. Tcaciuc, *Elena E. Popovici*, în *Junimea literară*, Cernăuți, an. VIII, nr. 6, iunie 1911, p. 103-104; *Andressbuch von Czernowitz Kalender 1913*, Czernowitz, Druck und Verlag der Bukowinaer Vereinsdruckerei, 1912, p.174; Lazăr Gherman, *Problema istorică a bisericii din Bucovina*, București, Tipografia Profesională Dimitrie C. Ionescu, 1914, p. 5-6; *Schematismus der Bukowinaer gr.-or. Archiepiscopal-Diöcese für das Jahr 1914*, Czernowitz, Im Verlage des gr.-or. erzbischöflichen Konsistoriums, Bukowinaer Vereinsdruckerei in Czernowitz, 1914, p. 32-33; Hyrotheus Pihuliak, *Die Kirchenfrage in der Bukowina*, Czernowitz, Buchdruckerei Moritz Ebner, 1914, p.4-29; Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românilor bucovineni*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1916, p. 160, 173-182; R. Căndea, *Eusebie Popovici*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, an. V, nr. 1092, 1 octombrie 1922, p. 1; *Funerariile naționale ale lui Eusebie Popovici*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, an. V, nr. 1093-1094, 3 și 4 octombrie 1922; R(omulus) C(ăndea), *Eusebie Popovici. Date biografice*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, an. V, nr. 1096, 6 octombrie 1922, p. 1-2; *Academia Română și moartea profesorului Eusebie Popovici*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, an. V, nr. 1108, 22 octombrie 1922, p.2; R. Căndea, *Eusebie Popovici*, în *Calendarul „Glasul Bucovinei” pe anul 1923*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1922, p. 97-99; Romulus Căndea, *Mitropolitul Vladimir Repta*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1924, p.12-13; N. Iorga, *Aportul Bucovinei în cultura românească*, Cernăuți, Editura Librăriei „La Marca Țării”, 1925, p. 19; Dimitrie Dan, *Rolul preoțimii bucovinene în menținerea românismului de la robirea (1775) la dezrobirea Bucovinei (1918). Un adaos la istoria Bisericii Române*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1925, p. 24-25; Constantin Loghin, *Istoria literaturii româ-*

ne din Bucovina (1775-1918) în legătură cu evoluția culturală și politică, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1926, p. 173; Leca Morariu, *Un cântăreț al Sucevei: T. Robeanu*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1926, p. 21; *Enciclopedia română*, Cluj, Imprimeria „Minerva”, 1929, p. 776; C. Mandicevski. *Întemeierea Bibliotecii Țării*, în *Junimea literară*, Cernăuți, an. XX, nr. 9-12, septembrie-decembrie 1931, p. 278-279; Eugen I. Păunel, *Biblioteca Universității din Cernăuți*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului – Imprimeria Națională, 1933, p. 3, 6; Omelian O. Popovici. *Vidrodjennia Bukovini. Spomîni*, Lviv, Vidavnîcia Kooperatîva „Cervona Kalîna”, 1933, p. 74-79; Victor Morariu. *Treizeci de ani de la moartea lui George Popovici-T. Robeanu*, în *Junimea Literară*, Cernăuți, an. XXIV, nr. 10-12, octombrie-decembrie 1935, p. 383 și în *Calendarul „Glasul Bucovinei” pe anul 1936*, an. XVII, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1935, p. 86; „Academia Ortodoxă”. *Cincizeci de ani (o sută de semestre) de existență (1884-1934)*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1935, p. 51; Valer Șesan, *Clementie Constantin Popovici*, în *Candela*, Cernăuți, an. XLIX, nr. 1-12, ianuarie-decembrie 1938, p. 62-63, 65-66, 69; *Enciclopedia României*, București, Imprimeria Națională, 1938, vol. I, p. 451; Gala Galaction, *Ce-am învățat la Cernăuți*, în *Viața Basarabiei*, 1942, p. 189-193 și în *Făt-Frumos*, Cernăuți, an. XVII, nr. 4, iulie-august 1942, p. 117-122; Vasile Loichiță, *Iarăși la Cernăuți*, Cernăuți, Editura autorului, 1942, p. 4-5; A. Dragu. *O instituție bucovineană de renume european: Facultatea de Teologie din Cernăuți*, în *Bucovina*, Cernăuți, an. III, nr. 468, 7 ianuarie 1943, p. 3; Ioan Zugrav, *Muzeul bisericesc al Mitropoliei Bucovinei*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru”, 1943, p. 6; Mircea Păcurariu. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, ediția a doua*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Eparhiale, 1978, p. 388; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei Române, 1979, p. 737-738; Ion Nistor. *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 5, 150, 218, 272, 299, 350, 394; V. Trebici, *Facultatea de Teologie din Cernăuți (1875- 1940) și importanța ei ecumenică*, în *Plai Românesc*, Cernăuți, an. II, nr. 3 (16), 6 februarie 1992, p. 5; Mircea Lutić, *Mic dicționar al culturii românești din Bucovina. Eusebie Popovici*, în *Zorile Bucovinei*, Cernăuți, an. 52, nr. 67 (12321), 28 iunie 1993, p. 4 și în *Literatura și Arta*, Chișinău, an. 40, nr. 3 (2527), 13 ianuarie 1994, p. 7; Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 137.

SUMMARY

Based on less revaluated sources, the study offers a concise presentation of the history of the theological education and of the religious science in Bucovina until 1918, with a special emphasis on the Theological Institute and the Theological Faculty of Cernautz. Professor Eusebie Popovici is also amply portrayed: remarkable ecclesiastical personality, teacher, scientist and important cultural animator, founder of the Romanian church historiography and prestigious mentor of several important personalities both from the Romanian regions and from the whole Balkan zone.

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL CREĂRII CATEDREI DE ISTORIA ROMÂNILOR LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI

Dragoș Olaru
Cernăuți

Un document nou, depistat recent în fondurile Arhivelor Statului Cernăuți, pe care-l reproducem integral mai jos, ne dezvăluie noi aspecte în înfățișarea luptei aprige a românilor în scopul creării catedrei pentru istoria națiunii la Universitatea din Cernăuți.

„Rezoluțiune.

Studentimea română de la Universitatea din Cernăuți, întrunită azi, în 27 iunie 1909, în sala VII a Universității Francisco-Iosefine din Cernăuți, ține să constate că până azi nu s-au realizat cererile cuprinse de ea în rezoluțiunea și memorandumul înaintat în semestrul de vară a anului trecut cu privire la crearea unei catedre pentru istoria română la universitatea din loc.

Adunarea de azi a studențimii române reînnoiește cererea lor îndreptățită din anul trecut și roagă pe autoritățile universitare să binevoiască a o înainta Ministerului de Culte și Instrucțiune, insistând și ele pentru o rezolvire grabnică și favorabilă a acestei cereri de cea mai mare însemnătate atât pentru universitate cât și pentru românii din Bucovina.

Cernăuți, la 27 iunie 1909.

Pentru studențimea română

Nicu Panciuc, cand. iur., Marco Vasile, cand. în drept și stud. în litere, E. Michitovici, stud. iur., P. Jitariu, stud. teol.“¹

Încercări de a obține o catedră pentru istoria românilor mai avuseseră loc la Universitatea cernăuțeană, însă o mișcare amplă, bine gândită și subtil dirijată se va desfășura din inițiativa lui Sextil Pușcariu, titularul Catedrei de Limba și Literatura Română de aici. Cunoscând bine situația din Austro-Ungaria, în care se putea obține ceva numai pe baza unor cereri insistente și amenințătoare, S. Pușcariu reușește să-i convingă pe studenții români „să ceară în adunări repetate și zgomotoase și în memorii documentate înființarea unei catedre de istoria românilor“.² Spun: „că reușește să-i convingă“ pentru că, după cum mărturisește același Pușcariu, studenții

Rezoluțiune.

Studentimea română dela Universitatea din Cernăuț, întrunită azi, în 27 Iunie 1909, în sala III a Universității la Francisco-Josfine din Cernăuț, ține să constate, ca până azi nu s'au realizat cererile purtate de ea în rezoluțiunea și memorandumul înaintat în semestrul de vară a anului trecut cu privire la crearea unei catedre pentru istoria română la universitatea din loc.

Adunarea de azi a studentimii române reînveste cererea lor în dreptățile din anul trecut și roagă pe autoritățile universitare să binevoiască a o înainta ministerului lui de Culte și Instrucțiune, insistând și ele pentru o rezolvire grabnică și favorabilă a acestei cereri de cea mai mare însemnatate atât pentru universitate cât și pentru Românii din Bucovina.

Cernăuț, la 27 Iunie 1909

Pentru studentimea română:

Ion Paucanu
caud. stud.

Marcopuile
caud. în drept. și stud. în țipere

I. Minkitorici
caud. stud.

I. Florin
stud. teol.

români, dezbinată în mai multe societăți și partide, totuși au dat dovadă, spre lauda lor (și spre bună învățătură nouă, celor de azi !), de o frumoasă solidaritate în această chestiune de interes național.

Primul memoriu, amintit și în documentul reprodus mai sus, studenții români l-au adoptat la adunarea din 5 aprilie 1908, însă negocierile pentru primirea lui de către conducerea universității au durat până la 29 iunie al aceluiași an. Cu părere de rău, acest memoriu nu a putut fi descoperit în arhiva din Cernăuți (probabil fusese depus la arhiva Ministerului de Culte și Instrucțiune din Viena), dar, se știe, că în el studențimea universitară făcuse o cerere bine întemeiată. Autorităților austriece le venea foarte greu să răspundă negativ. Dar, ca și de atâtea alte ori în cazurile memoriilor și protestelor de atunci, precum și a celor mai apropiate de noi în timp, cerințele românilor erau „satisfăcute“ parțial, denaturat și adesea în defavoarea idealurilor noastre.

La recomandarea forurilor superioare, profesorul ucrainean Vladimir Milkowicz, titularul Catedrei de Istoria Est-Europeană a Universității din Cernăuți, anunța chiar pentru semestrul de iarnă 1908-1909 un curs de istoria poporului român în limba germană. *Gazeta Patria* înregistra cu tristețe această anomalie în următoarea frază: „Un rutean citește istoria românească în limba germană“.³

La 10 februarie 1909 rectorul universității Zelinka a înaintat Direcției ținutale a Bucovinei o scrisoare în care se raporta că în urma demonstrațiilor studenților români s-a creat un curs „despre istoria Moldovei și a Valahiei“ (über Geschichte der Moldau und der Walachei“).⁴

Deși gazeta *Patria* susținea că nici un român nu s-a înscris la acest curs⁵, din scrisoare reiese că, totuși, s-au înscris 29 de studenți: 16 români, 2 ucraineni, 10 nemți și un sloven (6 de la Facultatea de Teologie, 3 de la Facultatea de Drept și 20 de la Facultatea de Filosofie). Tot aici găsim și statistica studenților după naționalități, care se prezenta în felul următor:

Naționalitatea	Semestrul de iarnă 1907-1908	Semestrul de iarnă 1908-1909	Creșterea
Români	179	186	7
Ucraineni	118	137	21
Poloni	49	56	7
Nemți	457	535	78

Astfel în semestrul de iarnă 1908-1909 românii constituiau 20 %, iar ucrainenii 14,5 %.⁵

Deși formal, anunțarea acestui curs era o victorie (pentru prima dată la Universitatea din Cernăuți se permitea citirea unui curs de istoria românilor), studenții români și-au dat imediat seama că, de fapt, este o înjositoare provocare. Prin anunțarea acestui curs autoritățile austro-ungare sperau că studențimea română va abandona ideea înființării Catedrei pentru istoria românilor cu limba de predare românească. De aceea, la 28 iunie 1909 are loc o nouă adunare a studenților români la care participă rectorul universității Zelinka, decanii V. Tarnavschi, Czapek și profesorii Saghin, T. Tarnavschi, Pușcariu, Friedwagner, Ehrlich. Referent al acestei adunări a fost studentul Aurel Morariu care, expunând fazele prin care a trecut acest conținut, propune spre aprobare textul rezoluției, citate mai sus. Aprobata unanim,

rezoluția a fost predată rectorului, care avea menirea s-o înainteze ministrului Cultelor și Instrucțiunii. La încheierea adunării decanul Facultății de Filosofie – Czapek – face chiar observația că revendicarea de către studenți a limbii române ca limbă de predare este îndreptățită și că facultatea este cointerесată „în activarea acestei catedre”.⁶

Punctul culminant în această mișcare a fost atins totuși în toamna lui 1909, când adunările zgomotoase și marșurile de protest ale studenților români aminteau, într-un fel, cunoscutul proces intentat Societății Studențești „Arboroasa” la 1878.

V. Milkowicz, care promisese studenților că nu va mai anunța pe viitor cursul său, în toamna lui 1919 îl afișează și pentru semestrul de iarnă 1909-1910. Această nouă provocare a avut efectul unei scânteii într-un butoi cu pulbere. O indignare firească i-a cuprins nu numai pe studenți, ci și toate cercurile românești din Bucovina. Aceeași gazetă „Patria”, consemna, revoltată, următoarele: „Am formulat o cerere, care s-a recunoscut de justă, o cerere din cele mai modeste: o singură catedră de pe care să ni se vorbească de trecutul acestei țări care nu-i așa de păcătos precum vreau să-l arete veneticii aduși de vânturi din toate colțurile lumii și să ni se povestească viața de zbucium a poporului autohton, nu tocmai atât de sălbatec cum îl țin aceiași venetici opoșiți la vatra ospitalieră a neamului nostru. Noi am fi putut cere mai mult. Și ni s-ar conveni mai mult. Alte popoare nu mult mai numeroase cer universități complet naționale; noi am fi putut cere cel puțin mai multe catedre. Dar nu, noi am fost modești și se pare că de modestie o să murim. Modestia noastră e privită de cercurile conducătoare ca lipsă de energie, toleranța noastră proverbială e motiv ca alții să devie obraznici.

Cererea noastră a fost formulată de cei mai chemați factori ai vieții noastre: de studențimea universitară, care simțeste, mai ales în timpul de față, lipsa acestei catedre și apoi de reprezentanții noștri în corpurile legiuitoare. În rezoluțiuni și în memorande bine alcătuite au fost depuse cererile noastre. Și am fost și liniștiți. Pentru cererile aceste s-a manifestat în forma cea mai demnă, încât cu drept se poate zice că n-a mai văzut universitatea noastră o manifestare studențească mai pașnică. Ca niște tineri bine crescuți, pătrunși de seriozitatea lucrului, studenții noștri și-au formulat cererea și au încredințat-o în mâinile reprezentațiunilor universității. N-am făcut manifestări zgomotoase, n-am făcut greve, n-am ținut mitinguri, ne-am încrezut în dreptatea noastră și în obiectivitatea autorităților, deși întâmplările trecutului ni arată că nu aceasta e calea cea adevărată pentru a căpăta ceva în Austria. Dar noi am încercat. Și ce au zis autoritățile? Universitatea a admis cu inimă grea cererea noastră, dată cu restricțiunea ca nu cumva să se ducă vr-o știrbire caracterului german al Universității, nu cumva să se vorbească de pe această catedră, dacă va fi să fie, în limba valahă despre valahi către valahi. Dacă o să se facă vr-o dată istorie românească, adică istoria sălbaticilor la Universitatea germană din loc., atunci cel puțin haina în care se prezintă să fie mai civilizată. Nu destul ne omoară în școlile primare și secundare cu limba lor acești cultivatori ai noștri, nici la Universitate când e vorba de istoria noastră nu ni pot lipsi de dragostea lor. Ministerul a făcut-o și mai cu cap. Până să se rezolve cererea noastră, ni-a trimis un ucraînț, care nu numai că nu cunoaște istoria românească măcar cât un absolvent de patru clase primare și nici nu-i cine știe ce « lumen », dară ne urește ca popor și ne desconsideră ca neam băștinaș al țării. Se poate o mai aspră provocare a unui popor, fie el chiar și mai blând decât cum e poporul român, decât aceasta? Să trimiți pe un dușman al neamului să facă istoria acestui neam, pe un necunoscut în ale istoriei române să lumineze pe alții cari știu poate mai mult.”⁷

nr. 5398-13

11/11

H

Auch werden Sie schwören, daß Sie einer ausländischen, politische Zwecke verfolgenden Gesellschaft weder gegenwärtig angehören, noch einer solchen Gesellschaft in Zukunft angehören werden.

" Was mir soeben vorgelesen worden und ich in Allem wohl und deutlich verstanden habe, demselben soll und will ich getreu und fleißig nachkommen."

" So wahr mir Gott helfe!"

Czernowitz, am 1. Oktober 1912.

Vor mir! Dr. Iulian Nistor
k.k. u. o. Universitätsprofessor.

Meran

IV

Bukowiner k.k. Landesregierung
Präs: 2-Okt. 1912 Zahl 48717
gr. mit Beilagen

44531-12
Präs. Bureau

19 12

na 44531-12

ad acta!

Czernowitz, 3./10. 1912.

Registrierung

Textul jurământului depus de I.I. Nistor
cu semnăturile profesorului și a guvernatorului Meran.

Ne-am permis un citat mai amplu din acest articol ca să putem sesiza mai bine atmosfera ce se crease la Cernăuți în jurul acestei probleme. În încheierea articolului, autorul anonim, în care suntem tentați a-l vedea chiar pe Sextil Pușcariu, atrage atenția autorităților austriece că pe viitor nu se pot garanta manifestări pașnice.

La 25 octombrie, dimineața, o delegație din partea studenției române a protestat la decanul Facultății de Filosofie împotriva ținerei cursului lui Milkowicz, căreia decanul i-a declarat că nu-i în puterea lui să sisteze cursul deja anunțat. Studenții au fost rugați să nu zădărnicească acest curs și să nu întreprindă nimic ce ar contraveni legilor universitare. Membrii delegației au răspuns, la rândul lor, că nu-i nici în puterea lor să garanteze o anumită ținută a studenției, iar în privința cursului lui Milkowicz, la care acum într-adevăr nu se înscrieseră nici un român, va fi înaintat un Memoriu argumentat cu documente, ca mai târziu să nu poată fi învinuiți de lipsă de interes față de istoria lor.

Despre desfășurarea evenimentelor din aceeași zi, *Patria* scria următoarele:

„Luni după masă la orele 4 s-a adunat studențimea română în coridorul Universității în număr de peste 150 de inși. Milkowicz, văzându-i așa de mulți, n-a avut curajul să vină în sală, ci l-a trimis iarăși pe un servitor să vestească, că nu va ține cursul în ziua aceea. După aceea a părăsit studențimea Universitatea, cântând cântece naționale, și a parcurs, formând un lung convoi, toate străzile și piața principală până la palatul național, de unde s-au împrăștiat cu lungi urale la adresa d-lui Iorga“.⁸

Folosirea numelui lui Iorga în acest context impune o lămurire. În vara lui 1909 o grupă de excursioniști, formată din membrii Ligii Culturale în frunte cu Nicolae Iorga, intenționau să viziteze mănăstirile și monumentele istorice din Bucovina. La gara din Ițcani marele savant a fost expulzat de pe teritoriul imperiului „pentru motive de ordine publică“. Era, de fapt, răsplata pentru discursurile fulminante ținute de Iorga împotriva Imperiului Habsburgic în urma tulburărilor dintre Serbia și Austria. O grupă de studenți cernăuțeni, în frunte cu profesorul Constantin Morariu, aflând de expulzarea lui N. Iorga, au venit la Burdujeni, unde grupa de excursioniști se reținuse pentru câteva zile, ca să-și exprime regretul și mâhnirea lor profundă că au fost lipsiți de posibilitatea de a-i face marelui istoric primirea cuvenită pe mult-pătimitul pământ bucovinean. Acest incident a avut un larg răsunet în România și Bucovina. Studenții cernăuțeni nu pierdeau nici o ocazie să-și exprime indignarea și protestul față de autoritățile austriece, pe de o parte, precum și afecțiunea și solidaritatea cu marele istoric, pe de altă parte.

În adunarea din 27 octombrie, la propunerea lui Voiuțchi și a lui A. Morariu, studenții au votat Memoriul prin care se hotăra boicotarea tuturor cursurilor lui Milkowicz, întrucât acesta făcuse un curs tendențios despre istoria românilor. A doua zi Memoriul a fost respins de administrația universitară cu motivarea că Adunarea studenților a fost ilegală, adică s-a desfășurat în afara localului Universității. Rectorul și decanul Facultății de Filosofie au afișat la Universitate apeluri în care îi preveneau pe studenții români că prin sistarea cursului lui Milkowicz va fi stânjenită crearea Catedrei cerute cu atâta insistență.

Cu toate aceste amenințări, studenții s-au adunat, din nou, la 3 noiembrie pentru a zădărnici ținerea cursului lui Milkowicz. Spre mirarea, dar și bucuria lor, ei au putut citi pe ușa sălii în care avea să fie ținut cursul, următorul anunț: „Deoarece, conform raportului questurii universității, nu s-au înscris la cursul meu despre istoria românilor decât 2 auzitori (probabil studenți de alte naționalități – n.n.), văd că cursul meu nu se poate ține și aduc aceasta la cunoștința auzitorilor mei. Milkowicz“.⁹

Văzând că studenții nu vor accepta cursul lui Milkowicz, conducerea Universității a fost silită să-l sisteze.

Între timp mișcarea luase proporții îngrijorătoare. Studenților de la Universitate li se alăturase o grupă de deputați din Parlamentul de la Viena, uniți în Clubul Parlamentar „Uniunea Latină“, care, la 28 octombrie 1909, au înaintat o interpelare în această chestiune către Ministrul Cultelor și Instrucțiunii. Ei atrăgeau atenția ministrului că deschiderea cursului lui Milkowicz avea scopul „de a paraliza acțiunea cercurilor române, relative la înființarea unei catedre pentru istoria română, atât de dorită de poporul român“. ¹⁰ Din cauza aceasta lecțiile lui Milkowicz au fost considerate de studențimea română o adevărată provocare și au avut ca urmare demonstrații agitate. ¹¹ În încheiere, semnatarii interpelării, deputați români și colegii lor italieni (Onciul, Simionovici, Delugan, Conci, Paulozzi, Rizzi, Bartoli, Gentili, Hormuzachi, Panizza, Lanzerotti, Helinger, Malfatti, Tonelli, Isopescul-Grecul) îl întrebau pe ministru „ce are de gând să dispună, ca să țină cont de reclamațiunile juste ale studențimii române“. ¹²

La 31 ianuarie 1910 decanul Facultății de Filosofie Jüthner propune rectorului o nouă catedră cu denumirea de „Istoria Sud-Est Europeană cu deosebită privire la români“ („Geschichte Südosteuropas mit besonderer Berücksichtigung der rumänischen geschichte“) ¹³, ca un fel de întregire la catedra lui Milkowicz, care primea denumirea de „Istoria nordesteuropeană“.

Rectorul, la 2 februarie, iar ministrul Cultelor și Instrucțiunii la 22 aprilie, același an, acceptă această formulă. Denumirea, după cum se știe, va fi acceptată și de români. Totuși până la citirea primei lecții vor trebui să treacă mai bine de doi ani și jumătate. De ce nu a fost forțată deschiderea catedrei la începutul anului 1910? Prin ce se lămurește tăcerea din presa cernăuțeană și mai ales pasivitatea studenților, ce pare cel puțin stranie? Începea, de fapt, o nouă etapă în lupta pentru obținerea Catedrei de Istoria Românilor. Izbânda întregii mișcări putea fi deplină numai o dată cu numirea titularului acestei catedre.

Sextil Pușcariu, care era un izvor nesecat de idei și care, ne permitem să estimăm, a fost inițiatorul tuturor mișcărilor culturale și politice mai însemnate din Bucovina în primele decenii ale sec. XX, nu putea desigur să înceapă lupta fără ca să nu-l „planifice“ pe titularul acestei catedre. Era nevoie de un român cu reputație științifică și cu un temperament de luptător. Aceste calități le întrunea de minune tânărul profesor de la Școala Reală din Cernăuți, Ion Iancu Nistor și cu care Pușcariu, ca prieten apropiat, desigur discutase nu o dată această problemă.

După ce a fost promovat la 22 mai 1909 doctor în filosofie și litere la Universitatea din Viena, Ion Nistor, în concordanță cu ideea creării catedrei la Cernăuți, s-a hotărât să-și continue specializarea la München, Leipzig și Berlin. Istoricul bucovinean își amintea mai târziu: „Dar pentru a ajunge profesor de istoria românilor simțeam nevoia de a petrece un timp în București și Iași (septembrie 1909 – vara 1910), spre a studia cursurile lui Onciul, Xenopol, Iorga și Bogdan“. ¹⁴

Reimund Fridrich Kaindl, profesorul de istorie de la Universitatea din Cernăuți, dușmănos românilor, aflând de planul lui Pușcariu-Nistor, atrage de partea sa pe Milkowicz, pe alți profesori nemți și, cu înfrigurare, caută un candidat „mai puțin pregătit și mai puțin capabil“. ¹⁵ A fost găsit profesorul Ilie Gherghel de la liceul din Craiova, asupra căruia Kaindl și Milkowicz au înaintat comisiei, ce se ocupa de candidaturile pentru catedră și din care făcea parte și Pușcariu, un raport foarte

tendențios. Gherghel, dotat cu posibilități mult mai modeste, având și o pregătire științifică slabă, în cazul că ar fi fost numit titularul catedrei, devenea o unealtă în mâinile lui Kaindl și ale ambițiosului Milkowicz. Gherghel însă avea șansa să fie abilitat la Cernăuți înaintea lui Nistor; conform unei legi din 1888, candidatul nu putea fi admis la abilitare decât după doi ani de la doctorat. La Nistor acest termen expira în anul 1911, pe când la Gherghel expirase cu ani în urmă.

Trebuia, deci, zădărnicită abilitarea lui Gherghel cu orice preț. S. Pușcariu intervine pe lângă Vasile Pârvan, care vine la Cernăuți și publică în *Junimea literară* (nr. 1-2, 1911) o recenzie nimicitoare la cartea lui Gherghel *Zur Frage der urheimat der Rumanen* („Cu privire la patria primitivă a românilor“). Mobilizați tot de Pușcariu același lucru îl fac I. Bogdan (în *Noua Revistă Română*, vol. IX, nr. 12, 16 ianuarie 1911) și G. Weigand (în *Literarisches Zentralblatt*, vol. 62, nr. 1, 1911).

O contribuție favorabilă în această chestiune a avut-o și Herzberg-Frankel, profesorul de istorie universală de la Universitatea din Cernăuți, raportor în comisia de primire a candidaturilor pentru catedră. Într-o scrisoare din 24 decembrie 1910, adresată lui Pușcariu, Herzberg-Frankel semnala: „Nistor să nu părăsească câmpul de luptă, ci, dimpotrivă, să lucreze acum cu și mai multă râvnă. Jirecek mă asigură că e un om de viitor. Ar fi păcat ca Universitatea noastră să-l piardă“¹⁶.

Ca urmare a acestor acțiuni, precum și a unor discuții aprinse în consiliul Facultății de Filosofie, abilitarea lui Gherghel s-a tot prelungit.

Între timp Nistor pleacă la Viena, unde după o pregătire de luni de zile, la sfârșitul lui iunie 1911, susține cu succes examenul de abilitare. Drumul spre catedra universitară este deschis. Rămănea de făcut ultimul pas – înaintarea oficială a candidaturii lui Nistor.

Informații prețioase în această privință s-au descoperit în fondurile Arhivelor Statului Cernăuți. În câteva scrisori, adresate de S. Pușcariu candidatului, se vorbește despre mersul „afacerii“. În cea din 5 noiembrie 1911 aflăm următoarele: „Comisiunea a ținut ședința ieri săptămâna. S-a ales raportorul H.-F. (Herzberg-Frankel n.n.) și s-a hotărât să se ceară de la Jirecek, Xenopol și Bogdan păreri despre candidații care pot fi recomandați. Lui Bogdan și lui Xenopol le voi scrie chiar azi, cel dintâi mi-a scris el să mă întrebe cum stă afacerea comunicându-mi că numai pe D-ta te recomandă“¹⁷. Peste cinci zile revine: „Xenopol a trimis răspuns: te recomandă numai pe D-ta. Ceilalți nu vor întârzia, desigur, a răspunde și imediat vom face recomandarea la minister“¹⁸. Nistor, la 14 noiembrie, răspunde: „Vă mulțumesc frumos pentru răspunsul ce mi l-ați dat. Mă bucură că d-l Xenopol m-a recomandat numai pe mine. Sunt sigur că și recomandarea d-lui Jirecek va fi favorabilă. Când îl rugasem mai dăunăzi în chestia aceasta mi-a zis că va face cu drag ce zace în puterile sale“¹⁹.

La arhiva cernăuțeană se păstrează și copiile scrisorilor de recomandare, semnate de cunoscuții istorici Constantin Jirecek de la Universitatea din Viena și Dimitrie Onciul de la Universitatea din București, scrisori ce conțin aprecieri înalte la adresa lui Nistor. Nu s-au putut descoperi însă recomandările lui Bogdan și Xenopol, despre care vorbește Pușcariu în scrisorile sale.

Oricare ar fi soarta acestor scrisori de recomandare, atunci, în 1912, ele și-au atins țelul. Drept dovadă este următorul Decret Imperial: „Prin Înalta Decizie din 14 august 1912 Măgestatea sa a binevoit preagrațios să numească pe D-l Ioan Nistor, doctor în filosofie, profesor la Liceul Real greco-oriental din Cernăuți și docent la Universitatea din Viena, profesor extraordinar pentru istoria sudest-europeană la Universitatea din Cernăuți“²⁰.

La 1 octombrie 1912, în fața guvernatorului Bucovinei Rudolf conte de Meran, Ion Nistor și-a depus jurământul, textul căruia, cu semnătura profesorului, se păstrează la arhiva din Cernăuți. La 12 octombrie a aceluiași an tânărul profesor universitar, în prezența unui numeros public – intelectuali din Cernăuți, autorități universitare, profesori din provincie, studenți, mitropolitul Repta – și-a prezentat lecția inaugurală. Victor Morariu, un martor ocular al evenimentului, relatează peste ani:

„Și a vorbit noul profesor, a vorbit nemțește despre «Importanța istorică a românilor și începuturile organizației lor de stat». A vorbit nemțește dar cu suflet românesc, cu mândrie românească. Le-a spus nemților – căci, firește, erau și ei de față, colegii universitari – că noua catedră, dacă se va ocupa cu popoarele de la Dunăre și din Balcani, va fi totuși îndeosebi o catedră de istoria românilor, întrucât aceștia și ca număr și prin așezarea atât de favorabilă a pământului pe care-l ocupă, dețin rangul întâi între neamurile din Europa sud-estică...

Într-adevăr, era o nemțească stranie, nemaiauzită, care o vorbea profesorul român; nu era mentalitatea domnilor Kaindl, Milkowicz și a celorlalți, fii ai lui Wotan.

În zâmbetele lor și strângerile de mână de la sfârșit, vor fi fost cam acre, mai ales fiind însoțite de frenezia aplauzelor publicului românesc, care simțea o mare satisfacție că asemenea lucruri se spusese, în sfârșit, pe nemțește; cu un fel de ironie la adresa acelor care nu voiseră să înțeleagă că istoria românilor trebuie predată românește. În seara aceea, Iancu Nistor le administrase o lecție meritată – și totuși nu se spusese decât adevărul istoric.²¹

Cât de semnificative și actuale sunt aprecierile acestui martor ocular ale discursului rostit de Ion I. Nistor ! Astăzi, când la Facultatea de Istorie a Universității din Cernăuți nu mai există nici catedră, nici cursuri, nici măcar o singură oră în care studenților să li se vorbească despre istoria românilor, repetarea acestui discurs, în acea limbă „stranie, nemaiauzită“, despre un adevăr istoric ce nu poate fi tăgăduit, ar avea aceleași efecte emotive și de adâncă semnificație precum în acel fericit pentru românii bucovineni an 1912.

NOTE

1. Arhivele Statului regiunea Cernăuți / A.S.R.C., fond 3, Direcția ținutală a Bucovinei, inventar 2, dosar 21466, fila 46.
2. S. Pușcariu, *Câteva scrisori*, în *Omagiu lui Ion I. Nistor (1912-1937)*, Cernăuți, 1937, p. 1.
3. *Catedra de istoria românilor*, în gazeta *Patria*, nr. 77 din 4 noiembrie 1909, p. 2-3.
4. A.S.R.C., f. 3, inv. 2, d. 21466, f. 31.
5. *Ibidem*, f. 31 verso.
6. *Iarăși catedra pentru istoria românilor la Universitatea din loc.*, în gazeta *Patria*, nr. 41 din 1 iulie 1909, p. 3.
7. *Catedra de istoria românilor*, în gazeta *Patria*, nr. 74 din 24 octombrie 1909, p. 2.
8. *Cursul din istoria românilor*, în gazeta *Patria*, nr. 75 din 28 octombrie 1909, p. 2.
9. *Cursul lui Milkowicz*, în gazeta *Patria*, nr. 77 din 4 noiembrie 1909, p. 4.
10. *Interpelarea deputaților Aurel Onciul, Simionovici și consorți...*, în gazeta *Patria*, nr. 78 din 7 noiembrie 1909, p. 1-2.
11. *Ibidem*.
12. *Ibidem*.
13. A.S.R.C., f. 3, inv. 2, d. 21466, f. 73.
14. I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. VIII.

15. S. Pușcariu, *op.cit.*, p. 3.
16. *Ibidem*, p. 4.
17. A.S.R.C., f. 988, Ion Iancu Nistor, inv. 1, d. 226, f. 1.
18. *Ibidem*, f. 2.
19. S. Pușcariu, *op. cit.*, p. 8.
20. A.S.R.C., f. 3, inv. 2, d. 21466, f. 9.
21. I. Nistor, *op.cit.*, p. IX.

SUMMARY

Using unpublished documents and historical evidences, the author reveals new aspects in the understanding of the Bukovinian Romanians' fierce struggle for the establishment of the Romanian History Department at the University of Cernautz in the first years of this century. The important role played by several cultural and historical personalities – Ion Nistor, Sextil Pușcariu, Vasile Pârvan, Dimitrie Onciul, Constantin Jirecek and others – and their merits are pointed out. By the minute description of some events in the life of the students and intellectuals of Cernautz, the author succeeds in presenting the long and intricate process of the birth, development and affirmation of the ideal of freedom and national unity of the Bukovinian Romanians.

REVISTA DE PEDAGOGIE (1931-1943)*

Mircea Grigoroviță

București

Revista de pedagogie a fost una dintre cele mai importante publicații ale Universității din Cernăuți. A apărut din 1931 în patru „caiete“ anual, ca organ al Institutului și Seminarului Pedagogic din Cernăuți, din 1939 ca organ al Institutului și Seminarului de pedagogie al Universității din Cernăuți și al Serviciului social Regionala Suceava. În 1939 situația politică europeană devine dramatică, ceea ce are repercusiuni negative și în viața culturală bucovineană. Nr. 3-4/1939 nu mai apare la Cernăuți. Iar în 1940 capitala Cernăuți, împreună cu nordul Bucovinei, sunt victima unui dictat. Așa că nr. 3-4/1939, împreună cu numerele din 1940, vor apare la București, acestea din urmă ca organ al Seminarului de pedagogie de la Facultatea de Litere și Filosofie din București. În capitala României revista va mai apărea încă trei ani. În toți cei 13 ani de apariție directorul și mentorul ei a fost eminentul om de știință și pedagog Constantin Narly, din 1927 profesor la Facultatea de Litere și Filosofie din Cernăuți, iar din 1940 la București. În cea mai vastă *Pedagogie generală* românească, profesorul cernăuțean a discutat pe larg cele patru mari probleme ale pedagogiei: posibilitatea educației, idealurile pedagogice, mijloacele educației și comunitatea pedagogică, probleme abordate și în *Revista de pedagogie*. Cunoscutul sociolog francez Gaston Richard a elogiat activitatea lui C. Narly, scoțând în evidență și deosebita importanță culturală a Cernăuților.¹

Viorel Nicolescu are dreptate când afirmă că *Revista de pedagogie* a fost poate cea mai bună publicație din istoria presei pedagogice românești și că nivelul ei științific n-a fost atins încă de nici o publicație similară românească.² Într-o scrisoare adresată lui C. Narly în 1937 Onisifor Ghibu scria: „Profit de această ocazie pentru a vă exprima sincera mea apreciere și pentru admirabila *Revistă de pedagogie* pe care o redactați și pe care am urmărit-o cu toată atențiunea de la începuturile ei. Prin această revistă ați creat la Cernăuți un centru remarcabil, căruia eu îi aduc din toată inima omagiile mele“. Iar V. Uglea constata că în jurul revistei s-a format „cea mai frumoasă grupare intelectuală cu caracter pedagogic din România“.

Institutul pedagogic de pe lângă universitatea cernăuțeană a avut trei secții de cercetare: pedagogie (conducător: C. Narly), etică (conducător: prof. univ. Traian Brăileanu) și psihologie (conducător: prof. univ. Alexandru Ieșan). Secretarul institutului era conf. univ. Silvestru Găina. Cu drept cuvânt s-a afirmat că revista a „reușit să atragă cele mai autorizate condeie din țară“.³

* Comunicare ținută la Conferința „Autohtonie și diasporă bucovineană“ organizată de Societatea pentru cultură românească „Mihai Eminescu“ din Cernăuți, în 1991.

Colaboratorii revistei activau și în Bucovina și în celelalte provincii românești. Revista s-a bucurat și de colaborări importante din afara granițelor țării. Vom cita acum numele tuturor colaboratorilor care prin studii, reportaje, recenzii etc. au contribuit, în măsură mai mare sau mai mică, la bunul renume al revistei. Au fost profesori, conferențieri, lectori și asistenți universitari, profesori secundari, învățători, compozitori, medici, ingineri, preoți etc. Iată numele lor: E. Abramovici, Iosif Antohi, P.N. Apolzan, Constantin Atanasiu, Irina Balmoș, Gerda Barbilian, Mihai Bejenariu, Giovanni Maria Bertin, Alexandru I. Bogdan, Emilia Bogdan, Virgil Bogdan, Lucian Bologa, Giuseppe Bottai, Em. M. Brandza, Gheorghe T. Brăileanu, Traian Brăileanu, V.T. Brăileanu, Gheorghe Breazul, Ion Brucăr, Dumitru Bucevschi, Mihai Bulacu, Ion P. Buricescu, Romulus Cândea, Anton Cehaniuc, Traian Chelariu, M.I. Cosma, Oltea Cudalbu-Slușanschi, Ștefan Cucuieanu, F. Dănătoiu, T. Dancău, Aristide Dragomir, Elena Ar. Dragomir-Stoica, N.C. Enescu, V. Florin, Avram M. Frenkian, Iosif Gabrea, Silvestru Găina, Teoctist Gălan, Ion Găvănescul, Constanța Georgescu, Ion I. Georgescu, Petre Georgescu, Petre Georgescu-Delafras, Pamfil C. Georgian, F. Gherman, Vladimir Ghidionescu, M. Ghimpu, I. Gogan, Ilie Grămadă, Alois Grigorovici, Mihai Gușuleac, G. Guțu, Maximilian Hacman, Gabriela Handbavnic, Petre Horhoianu, Nicolae Hristea, Alexandru Ieșan, Dumitru Iordănoiu, Nicolae Iorga, Constantin Kirițescu, Ernst Kriek, Amelia Kallós, Ernst Kallós, Constantin Loghin, Gheorghe Macovei, Gheorghe Maior, Claudia Marcianu, I.D. Marin, Dimitrie Marmeliuc, Gheorghe Maxim, Constantin Micu, Maria Montessori, Victor Morariu, Cicerone Mucenic, C.I. Munteanu, C. Mureșeanu, Dumitru Muster, Iosif E. Naghiu, Grigore Nandriș, Constantin Narly, Vasile Netea, Florea Niculescu, Willibald Niefer, Vasile Olinici, George Onciul, Dimitrie Onciulescu, I. Pănoiu, D. Papadopol, Ștefan Pavelescu, Victor Ion Pavelescu, Francesco Pellati, Dumitru Petroff, Ion Petrovici, E. Picker, C. Popescu, Sebastian Popovici, Pompiliu Preca, Constantin V. Predescu, Alecu Procopovici, Aurel Prodan, C. Rădulescu-Motru, Anina Rădulescu-Pogoneanu, Grigore Rațiu, Simion Reli, Gaston Richard, Nicolae Roșca, Corneliu Rudescu, Vincenzo Di Ruvo, Vasile Sauciu (=Vasile Săveanu), Dimitrie Scorpan, J. Schröteler, I. Sotitiu, Pantelimon Spirescu, Constantin Sporea, Aurelia Simina, Nic.R. Stănescu, Florică Stănică, E.F. Stoica, I. Sulea-Firu, Milan Pavel Șesan, Lucreția D. Ștefănescu, Ipolit Tarnavski, I. Teodorescu, Dumitru Teodosiu, Alexandru Tohăneanu, Petre D. Toma, Olimpia Țigără, Emilian Țopa, Leon Țopa, K. Urbanski, Al. Valeriu, Emilia Vasilescu, Tudor Vianu, Giovanni Villa, Pan M. Vizirescu, Ion Vlad, G. Zapan.

Marea majoritate a acestor nume a rămas în istoria culturii române, fie într-un cadru mai restrâns bucovinean. Iar colaboratorii străini sunt nume de rezonanță.

Autorii erau la curent cu toate noutățile pedagogice din țările avansate. Ceea ce trebuie subliniat este temeinicia, vastitatea, combativitatea, seriozitatea și varietatea materialelor publicate. Au fost sute de contribuții, atât teoretice cât și practice, care au fost încadrate în următoarele rubrici: *Studii* (unele având chiar sute de pagini), *Politica școlară și culturală*, *Școala primară*, *Revista documentară*: a) *Experiențe și sugestii*, b) *Școala primară*, c) *Actualități*, d) *Marginalia*. Recenziile (Cărți și reviste) completau pertinent sumarul revistei. Începând cu 1941 rubricile au fost: *Studii*, *Revista documentară*, *Actualitatea*, *Oameni și probleme*, *Note și discuții*, *Experiențe și sugestii*, *Cărți*.

În 1936, C. Narly scria cu vădită modestie: „Gândul, care ne-a condus neconștient, a fost mai puțin de a critica răul, cât de a descoperi în toate partea bună, creatoare. Această tendință pozitivă a fost veșnic prezentă în toate despărțiturile

revistei noastre, fie că este vorba de studii, de relatări de fapte sau de aprecierea scrierilor în rubrica: Cărți – reviste. Arătarea răului e mai ușoară și spiritul critic al românului este destul de dezvoltat. Mai greu, dar și mai folositor este să cauți partea productivă, cât de mică și pe ea s-o evidențiezi, spre a-i încuraja dezvoltarea. În același timp am vrut să încetățenim mereu mai mult seriozitatea științifică în preocupările pedagogice, documentarea amănunțită în studiile cu caracter sistematic. De bună seamă, tot ce s-a putut realiza nu corespunde decât aproximativ adevăratei noastre intenții. Desăvârșirea nu poate fi decât cu greu atinsă. Dar tendința spre desăvârșire trebuie să stăpânească puternic. Numai așa este posibil un progres. De modul cum am știut să ne îndeplinim angajamentul tacit de a ține publicația noastră la un nivel demn de preocupările pedagogice ale vremii, nu suntem noi în drept să judecăm. Ceea ce putem afirma este că am lucrat cu toată râvna și obiectivitatea de care am fost capabili. Aceste gânduri ne-au condus în trecut, la fel ne vom strădui și în viitor“.⁴

Bogatul material din *Revista de pedagogie*, cu o mare varietate tematică, cuprinde toate treptele de învățământ: grădinițe de copii, școala primară, gimnaziu, liceu, școli speciale și învățământ superior. Se discută și se critică Ministerul Învățământului și deciziile sale, se arată deficiențele programelor și manualelor școlare.

În legătură cu învățământul românesc în revistă s-au înfățișat personalități ale culturii române: Gheorghe Asachi, Vasile Conta, Ion Creangă, Ion Găvănescul, Vasile Gherasim, Dimitrie Gusti, Nicolae Iorga, Claudiu Isopescu, Dumitru Isopescu, Gheorghe Lazăr, Titu Maiorescu, Mitropolitul Silvestru Morariu, Isidor Onciul, Ion Petrovici, Eufrosin Poteca, C. Rădulescu. O luminoasă figură istorică a fost Ilinca Hurmuzachi, soția marelui patriot bucovinean Doxachi Hurmuzachi. Casa lor de la Cernauca a fost „un adevărat loc sacru pentru mulțimea de patrioți eminenti aruncați în valurile și catastrofele anilor 1848-1849“.⁵

Dintre figurile străine proeminente au fost prezentate: Antonio Banfi, Bessel van der Pol, Bergson, J. Brunshwicg, Clement Alexandrinul, Erasmus, Sigmund Freud, Augusto Guzzo, Herbart, Herder, J. Huizinga, Immanuel Kant, Georg Kerschensteiner, John Locke, Tomas Massaryk, Maria Montessori, Jean Paul, Peter Petersen, Gaston Richard, Carl Siegel (până în 1928 profesor de filosofie la Universitatea din Cernăuți).

Revista a avut o perspectivă foarte largă, nu numai strict pedagogică și didactică, ci cu un fundal larg filosofic, sociologic, psihologic și istoric. S-au dezbătut atât probleme ale elevilor, cât și cele ale corpului didactic. Accentul este pus pe dezvoltarea culturii generale armonioase, nu pe o îngustă specializare a elevilor în școală. Iată o problemă abordată adesea. Se considera, nu fără temei, că există specialiști foarte buni în domeniile lor de activitate, dar care, scoși din specialitatea lor, devin „analfabeți“.

O problemă fundamentală a pedagogiei este cea a educabilității și deci a misiunii educatorului. S-au abordat metode de educație individuală și socială, probleme ale educației tineretului școlar și extrașcolar. S-a reflectat asupra legăturii necesare între numărul universităților, mărimea populației și cultura unei țări, considerându-se că în perioada interbelică numărul universităților românești era insuficient în comparație cu cel al universităților din alte state. S-a tratat problema rolului școlii în mediul rural și s-a conturat misiunea așezământului cultural denumit „Universitatea țărănească“. S-a evidențiat criza culturii europene, criza educației din acele

timpuri. S-a pus problema libertății umane, a hazardului și științei, a metafizicii, a sociologiei pedagogice. Interesantă a fost tema: Natura ca factor constitutiv al unității neamului românesc. S-au cercetat într-un spirit critic, nu de admirație nemotivată, curentele pedagogice din unele țări străine, ca Franța, Anglia, Germania, Italia, Bulgaria.

Trecutului cultural școlar românesc i s-a oferit toată atenția cuvenită, ca unor vechi vetre de cultură românească (ca de ex. Școala Normală Andrei Șaguna din Sibiu), metodelor de instrucție și educație în școlile mănăstirești, rolului Societății pentru Cultură și Literatura Română în Bucovina în dezvoltarea școlii bucovinene, școlilor din teritoriile care s-au aflat înainte de primul război mondial sub stăpânire străină, cehilor în trecutul școlar și artistic al României, mișcării pedagogice din țara noastră între 1920 și 1940. S-au examinat probleme de administrație și politică școlară. S-au criticat legile școlare existente și Ministerul Învățământului. S-a remarcat că în acea perioadă de timp numărul liceelor teoretice era prea mare, iar cel al școlilor cu caracter practic prea mic. S-au criticat concret programele școlare și felul cum era organizat examenul de bacalaureat. Foarte mult dezbătută a fost problema pregătirii pedagogice a profesorilor secundari. S-a pus și problema pregătirii filosofice a profesorilor de limbi străine. De asemenea s-a pus în discuție cu însuflețire pregătirea universitară a învățătorilor. În 1931 revista s-a pronunțat categoric împotriva examenelor de capacitate pentru profesori, optând pentru reorganizarea seminariilor pedagogice. Facem cunoștință în revistă și cu activitatea Institutelor de reeducare pentru copiii anormali din România. Foarte mult discutate au fost planurile de lecție, școala activă, diferitele fișe psihologice, metoda testelor.

S-au abordat probleme de didactică a învățământului științelor naturale, a logicii, a limbii latine, a limbii române, a problemelor de gramatică română, a muzicii, a religiei și limbilor străine. Uluitor de actual pentru acestea ni se pare un articol în legătură cu limba franceză.⁶ Se critică aici programa analitică și indicațiile metodice cuprinse în ea. Se evidențiază eșecul metodei directe. Se recomandă învățarea cuvintelor străine în legătură cu echivalentul românesc, criticându-se exagerarea intuitivității în introducerea lexicului nou. Acesta se exersează apoi prin conversație sistematică. Se evidențiază rolul limbii materne în învățarea limbilor străine, în special la gramatică. Aceasta se va studia pe bază de „confruntativitate” și „contrastivitate”. (Acești termeni însă nu apar în articol, deoarece încă nu erau uzuali atunci). Se evidențiază importanța traducerilor și se cere și prezentarea unei introduceri în studiul unei literaturi străine. Studiindu-se istoria și geografia Franței se pot face exerciții de „transfer” (din nou ideea este prezentă, dar nu și denumirea) cu subiecte din geografia și istoria României. Interesantă ni se pare ideea ca elevii să elaboreze în limba străină analize literare ale unor opere literare învățate la limba română. Istoria artelor și lecturile particulare figurează, de asemenea, printre preocupările profesorului cernăuțean.

S-a vorbit despre intuiția în învățământul istoriei, despre proiecțiile ca mijloc de instrucție în învățământ. S-a scris despre aspectul educativ al sociologiei și al dreptului, despre interesele elevului oglindite în desen, despre locul lucrului manual în școală, despre funcția pedagogică a lecturii la copil, despre compunerile libere. În legătură cu lectura particulară un profesor sucevean⁷ s-a manifestat cu hotărâre contra listelor de cărți interzise pentru elevi, căci tocmai interdicția face aceste cărți mai interesante pentru elevi. Fără interdicție poate elevii nici nu le-ar citi. În alt context s-a arătat misiunea unui curs universitar de istoria filosofiei.⁸

S-au analizat metodele de cercetare ale individualității elevilor. În Franța se vorbea în acel timp de mediocritatea caracterelor. La noi se remarcase o criză a respectului în școală. S-a subliniat necesitatea educării voinței și a sentimentelor, a învățării virtuții. Rolul educației morale este de netăgăduit. O mare însemnătate în educație o avea *cultul eroilor*. Actuală era în pedagogia contemporană problema interesului. Rolul culturii estetice în formarea omului social este considerabil. O altă problemă: timiditatea și viața socială. O temă insolită: Râsul din punct de vedere educativ.

Revista a consemnat pe larg și o acțiune de o mare importanță culturală. Începând din 1936, câțiva ani, în timpul vacanțelor de paști, municipiul Cernăuți devenea o capitală pedagogică a României prin organizarea unei „săptămâni pedagogice“, despre care C. Narly scria în 1942: „...Trebuie însă să găsim o soluție generală, care să se refere la toți învățătorii și aceasta nu prea târziu, după ce au absolvit școlile normale, pentru motive pe care oricine și le poate gândi ușor.

Condus de această idee, am organizat din anul 1936 pe lângă Universitatea din Cernăuți o săptămână pedagogică, unde învățătorii și profesorii care doreau să participe primeau tot ce noi, cei de la acea Universitate și de la Seminarul Pedagogic al Universității, le puteam da mai bun în privința literaturii naționale, istoriei și desigur pedagogiei. Plecasem cu gândul că la aceste cursuri, la care învățătorii se întrețineau, pe spezele lor, cu hrană, adăpost și drum se vor prezenta 30-40 de participanți. Mare ne-a fost bucuria, prezentându-se între 400-500. Și așa a fost în toți anii. Urmarea cursurilor și lucrărilor practice ale Săptămânei Pedagogice cu un program foarte încărcat, căci durând numai o săptămână trebuia să folosim orice moment din zi, nu dădea participanților nici un drept exterior. Ei luau parte în număr atât de mare din cauza trebuinței spirituale, pe care o simțeau pentru a-și întări cultura, a căpăta stimulente noi, a vedea perspective pentru munca lor viitoare, pe care avea s-o dea apoi fiecare în colțul său de țară. Căci au venit întotdeauna participanți din toată țara și chiar de peste hotare”.⁹ Astfel, în 1936, au luat parte cursanți din 44 de județe ale țării (pe atunci România avea 71 de județe) și din Iugoslavia. În special participarea din județele Cernăuți și Storojineț, era masivă. Aveau loc conferințe, seminarii, lecții practice și excursii, programul fiind susținut de profesori universitari și de liceu, învățători și medici.

În anul 1931 în revistă s-a publicat și *Anuarul Seminarului Pedagogic din Cernăuți*. Revista ne-a mai informat și despre congresele învățătorilor și profesorilor, care au avut loc la Cernăuți și despre congrese internaționale de pedagogie și învățământ, despre Seminarul umanist de la Breaza și despre oaspeți iluștri la Universitatea din București. S-a descris activitatea la grădina botanică model al Seminarului pedagogic universitar din Cernăuți. S-au evidențiat ca activități foarte utile – expozițiile școlare.

Acestea au fost în linii mari, neexhaustive, problemele studiate în revista, condusă cu mult entuziasm de Constantin Narly. În afară de aceasta au fost recenzate sute de cărți și reviste, atât românești, cât și străine. În ultimii trei ani de apariție însă numărul recenziilor de cărți s-a redus considerabil, iar reviste n-au mai fost recenzate.

De o mare importanță au fost recenziile despre publicația Biroului internațional de educație din Geneva, *Bulletin de Bureau international d'education*, care ne țineau la curent cu activitatea acestui prestigios for pedagogic internațional.

A fost în revistă o mare varietate de conținut: nu numai pedagogic, ci și tot ce avea o legătură cu educarea tinerei generații, dar nu numai a ei, fiindcă este vorba și

de educația permanentă. Aceasta dovedește, încă o dată, lărga deschidere a revistei față de problemele culturii, ale științei și ale pedagogiei în special.

Nu se poate deloc susține că articolele, studiile din revistă și-ar fi pierdut din actualitate, acum, după 64 de ani de la apariția revistei, dimpotrivă, multe contribuții ne apar chiar foarte contemporane, deci „actuale”, răspunzând la foarte multe întrebări cu care a fost confruntat învățământul în ultimele decenii și mai este confruntat și astăzi învățământul de toate gradele. În zilele noastre, investigarea experienței din țări străine este binevenită, dar trebuie acționat cu multă prudență și mult discernământ, căci și în țările avansate se critică situația învățământului și se cer reforme școlare și universitare. Și la noi în țară o reformă a învățământului a devenit absolut necesară. De aceea este util să privim peste hotare, dar și să ne rememorăm trecutul nostru pedagogic și să ne inspirăm din acesta. Interbelica *Revistă de pedagogie* ne poate oferi sugestii din cele mai utile. Dată fiind valoarea acestui periodic, apariția unei monografii temeinice ar fi folositoare, punând în lumină atât valoarea revistei, cât și greutățile avute începând cu anul 1939. Iar până la apariția unui astfel de studiu științific amănunțit singura soluție este citirea cu mare atenție a operei pedagogice a lui C. Narly și a *Revistei de pedagogie*, care ne oferă o sursă inepuizabilă de inspirație și în sens pozitiv și negativ. Pozitiv atunci, când găsim soluțiile dorite, iar atunci când acestea se vădesc a fi nepotrivite, poate interveni gândirea noastră independentă și creatoare, ca, prin opoziție, să ajungem la rezolvări mai adecvate momentului actual spre binele școlii românești. Prin ignorarea tradiției bune a școlii românești va avea de pierdut numai învățământul românesc din zilele noastre.

NOTE

1. Într-o recenzie la *Istoria pedagogiei* (vol. I) de C. Narly, publicată în: *Revue internationale de sociologie* (1939).
2. C. Narly, *Texte pedagogice (Antologie)*, București, 1980, E.D.P., p. 12 și 13. Antologia a fost alcătuită de Viorel Nicolescu, care a însoțit ediția cu un amplu studiu introductiv, cu note, comentarii și o bibliografie critică. Citatele următoare din Onisifor Ghibu sunt, de asemenea, extrase din studiul lui Viorel Nicolescu.
3. Ermona Zaharian, *Pedagogia românească interbelică*, București, 1971, p. 40. Autoarea greșește însă când susține că revista a apărut 10 ani (1931-1940). Corect e la Ion G. Stanciu, *Școala și pedagogia în sec. XX*, București, E.D.P., 1983. În schimb Viorel Nicolescu dă o dată necorectă (1933) a mutării revistei la București.
4. C. Narly, *Cuvânt de intrare în anul VI*, în *Revista de pedagogie*, 1936, Cernăuți, p. 1.
5. Amelia Simian, *O doamnă din Bucovina*, în *Revista de pedagogie*, III-IV/1942, București, p. 118-122.
6. Ernest Kallós, *Contribuții la metodologia limbii franceze*, în *Revista de pedagogie*, III/1936, Cernăuți, p. 260-267. Autorul, pe atunci profesor de limba franceză la Liceul Aron Pumnul și Seminarul Pedagogic din Cernăuți, își prezintă ideile sale sistematizate în 7 puncte.
7. Ștefan Pavelescu, *Despre lectura particulară în școlile noastre secundare*, în *Revista de pedagogie*, I/1935, Cernăuți, p. 46-56.
8. Ion Petrovici, *Misiunea unui curs de istoria filosofiei și tradițiile lui în școala românească*, în *Revista de pedagogie*, I-IV/1940, București, p. 107-120.
9. C. Narly, *Reflecții cu privire la universitate și la legătura ei cu alte școli*, în *Revista de pedagogie*, I-II/1942, București, p. 133-134.

SUMMARY

"Revista de pedagogie" („The Pedagogy Review") was one of the most important publications of the University of Cernautz. The editor of the review was Constantin Narly who, beginning with 1931, was also professor at the Faculty of Arts and Philosophy of the same University. The subjects dealt with by the review refer at large to the four major issues of pedagogy: the possibility of education, the pedagogical ideals, the means of education and the pedagogical community. The author presents the most important names and articles published in the review. Underlying the value and the update of this periodical, the author recommends the carrying on of the good traditions of the Romanian education in the inter-war period.

ȘCOALA NORMALĂ DIN CERNĂUȚI (125 de ani de la înființare)

George Galan

București

Ocuparea de către Imperiul habsburgic a părții de nord a Moldovei, denumită ulterior Bucovina, a determinat profunde schimbări și în întregul învățământ. Noile autorități, urmărind cu perseverență deznaționalizarea acestui colț nordic de țară românească, concomitent cu încurajarea imigrării masive de populație slavă din Galiția, au luat măsuri de aplicare imediată a legii sancționate de împărăteasa Maria Thereza în 1774 – *Planul general al școlilor normale, principale și triviale din toate țările ereditare împărătești și regești*. Au urmat 144 de ani tragici. Însă, așa cum conchide Mircea Grigoroviță în lucrarea sa *Învățământul în nordul Bucovinei, 1775-1944*, apărută în 1922, „*lupta pentru păstrarea ființei naționale în Bucovina a însemnat în primul rând lupta pentru o școală românească*“. În această luptă s-au înscris și „*pagini luminoase, pagini de victorii românești*“.

În 1775, în acest teritoriu românesc ocupat de Imperiul austriac existau opt școli mai însemnate, în afară de cele aflate pe la mănăstiri, târguri și unele sate răzeșești. Învățătorii au fost siliți de către autoritățile austriece să învețe limba germană, școlile transformându-se, până la aproape de completa lor germanizare, în școli germano-române.

Pentru pregătirea învățătorilor care urmau să-și desfășoare activitatea în școlile primare, la început românești, apoi germano-românești, iar mai apoi germano-polono-românești, au fost înființate, în 1786, în baza legii menționate, școli normale (*normalschuler*) în orașele Suceava și Cernăuți, cu misiunea de a pregăti, pe durata a doi ani, învățătorii pentru școlile principale (*hauptschulen*), cu patru clase, școli primare destinate pregătirii candidaților pentru admiterea în licee sau alte școli cu caracter secundar. Pe lângă aceste școli normale funcționau și cursuri de *preparandie* de 6 luni, care au fost prelungite până la doi ani, pentru pregătirea învățătorilor de la școlile sătești. Planul acestor cursuri cuprindea ore de pedagogie, traduceri din Comenius cu aplicații la gramatică, gramatică practică, caligrafie și aritmetică.

În afară de preparandiile menționate, în 1848 a luat ființă la Cernăuți și *școala de cantori bisericești*, în limba română, ai cărei absolvenți erau profilați și pentru funcția de învățători.

Aproape 100 de ani fusese în vigoare legea învățământului sancționată de Maria Thereza; ea nu mai corespundea vremurilor și trebuia schimbată. Personalități de frunte ale unor societăți și asociații de intelectuali români continuau să se pronunțe ferm pentru reinstaurarea și extinderea învățământului pentru populația autohtonă

românească. Astfel, în discursul ținut în fața adunării generale a Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina, la 5 februarie 1868, A. Hurmuzachi conchidea:

„...îmi mai rămâne numai a trage consecința simplă și firească, aceea că și în școlile de aici, în acele școli măcar, care după toate legile Dumnezeuști și omenești, sunt ale națiunii noastre, trebuie neapărat cu o oră mai înainte a se introduce limba ei ca mijloc de învățământ. Acesta, domnilor, este dreptul nostru, un drept la care nu putem renunța, pentru că avem datoria strânsă și sfântă către poporul, ai căruia fii credincioși suntem, a i-l conserva și apăra, a cere neprecurmat și fără încetare respectarea și împlinirea lui prin toate mijloacele legale, și cu toată energia, pe care ne-o inspiră devotarea către națiune...”

În anul 1869 a fost adoptată noua lege a învățământului primar imperial, în baza căreia Ministerul de Culte și Instrucție din Viena, a dispus înființarea și la Cernăuți a unui Consiliu Școlar al Țării în care au fost incluși și români. Începându-și activitatea, acest consiliu a propus ministerului înființarea Școlii Normale de Învățători (Pedagogiul) în capitala Bucovinei. Primindu-se aprobările de rigoare, s-a procedat la numirea directorului, în persoana lui Dimitrie Isopescul, membru al Consiliului Școlar al Țării, anterior profesor la Liceul Ortodox din Suceava.

O dată cu înființarea Școlii Normale au fost desființate cele două preparandii. Cursurile Școlii Normale de Învățători din Cernăuți au început la 1 octombrie 1870 cu 15 elevi (trei români, zece ruteni și doi polonezi) primiți în baza unui examen în anul I (echivalent cu clasa a III-a). Tot la data menționată s-a deschis și o școală de aplicație de patru clase, cu 234 elevi. Limba de predare era germană. Limbile română și ruteană (pentru ruteni) erau predate în ore separate. De menționat că primul profesor de limba română a fost Ion Droghi, care anterior îndeplinise funcția de director al Preparandiei ortodoxe din Cernăuți. Acestuia i s-a pus în vedere să întreprindă în orele de clasă (predare) și limba germană.

La finele anului școlar 1872-1873 a avut loc și primul examen de maturitate. Toți cei 12 absolvenți au fost declarați reușiți.

În anul școlar 1872-1873, în același local, s-au deschis și cursurile Școlii Normale de Învățătoare, cu trei clase și un curs pregătitor. Limba de predare era germană.

După cinci ani de la înființare, adică în anul școlar 1875-1876, școala normală a devenit completă cu patru clase (ani), un curs pregătitor și o grădiniță de copii.

Mai trebuie menționat că în anul 1872 s-a ținut și primul curs de perfecționare pentru învățători la care au participat un număr de 38 cadre didactice. Ulterior, asemenea cursuri de perfecționare au avut loc în fiecare an. De asemenea, în anul școlar 1877-1878 s-a ținut și primul curs de pregătire a cadrelor pentru școlile medii, la care au participat 30 de învățători și învățătoare, cărora li s-au predat științele pedagogice, matematica, geometria și desenul liniar.

În luna mai 1888, terminându-se lucrările, Școala Normală de Învățători și Învățătoare s-a mutat în noul local din strada Mihai Eminescu, împreună cu ambele școli de aplicație și cu grădinița de copii. Școala dispunea de 6500 m.p. grădină necesară pentru practica agricolă a elevilor.

În anul următor, 1889, a avut loc și primul curs de lucru manual la care au participat 25 de învățători. Tot în acest an s-a introdus în programa școlii, ca obiect facultativ, lucrul manual.

După 31 de ani de activitate în fruntea Școlii Normale (1870-1901), în funcția de director, Dimitrie Isopescul a predat direcțiunea profesorului Mihail Kušniriuc, care a condus școala până în 1919. Privind activitatea lui Dimitrie Isopescul, trebuie relevat că el socotea foarte necesar ca toți învățătorii să-și completeze și să-și perfecționeze cunoștințele, să contribuie activ la răspândirea culturii în masa popoului. În acest scop a fost înființată în 1872 *Societatea învățătorilor din Bucovina*, care cuprindea pe toți învățătorii de toate naționalitățile și al cărei președinte a fost el până la moarte (1901). Lui Isopescul i-a urmat la conducerea Societății învățătorul Mihai Chisanovici. În 1905 s-a constituit *Reuniunea Școlară din Bucovina*, sub președinția lui I. Socolean, căruia îi urmează, în 1907, George Tofan, figură luminoasă a învățământului bucovinean. Acesta modifică statutele reuniunii, înființează *Asociația Corpului Didactic Român din Bucovina* și organizează primul congres al învățătorimii la Suceava în 1914. Tot lui George Tofan îi revine meritul de a înființa în toamna anului 1912 o *Școală particulară de învățătoare* la Cernăuți cu misiunea de a da viitoarelor învățătoare o educație românească.

Revenind la învățământul de la Școala Normală de Învățători, trebuie subliniat un aspect deosebit de important privind activitatea profesorilor de naționalitate română. Emil Boca, în prefața la lucrarea *Corespondența lui George Tofan* apărută în 1943, subliniază: „*Noi îl știm mai ales din anul școlar 1906-1907 când a fost numit profesor la Școala Normală din Cernăuți. Aici, George Tofan a desfășurat între elevii săi o activitate care nu știm cum se împăca cu programa oficială a acelei școale împărâtești, cu limba de predare germană. Ce va fi scris el în condici nu știam și nu știm. Știm însă că trebuia să învățăm o limbă românească aleasă, corectă, trebuia să scriem bine, literar, să avem respectul cuvenit pentru ortografie și gramatică, trebuia să cunoaștem istoria națională în modul cel mai temeinic, trebuia să cunoaștem evoluția limbii și istoria literaturii și să fi citit foarte bine toate operele scriitorilor români*”.

În anul 1909, Școala Normală de Învățători se despărți în trei secțiuni naționale: română, ruteană, germană; fiecare secțiune fiind condusă, din punct de vedere didactic-pedagogic, de către un coadiutor, subordonat directorului, care conducea și Școala Normală de Învățătoare.

Clasele române și rutene aveau câte 40 de elevi, iar cele germane câte 35 de elevi. Limba de predare, la toate obiectele, era limba respectivei naționalități. La clasele de fete, unde se primeau câte 18 românce, 18 rutence și 14 germane (la ultimele două și câteva evreice și poloneze), limba de predare, la toate materiile, în afară de religie, era cea germană.

În ce privește corpul didactic, din documentele studiate rezultă că profesorii și maiștrii erau numiți în aceleași condiții ca și la învățământul secundar, adică cu pregătire academică. Erau numiți însă și învățători care, pregătindu-se în particular, se prezentau în fața unei comisii instituită anume și declarați „*apți pentru învățământul în școli civile*” (adică *supraprimare*), putând astfel ocupa postul și la Școala Normală. Deci corpul didactic pentru Școala Normală era compus din profesori cu titluri academice, profesori cu examen de capacitate pentru școli civile, maiștri cu pregătire specială și examene speciale. Pentru Școala de Aplicație erau numiți învățătorii cei mai destoinici, pe baza publicării locurilor vacante.

Unirea Bucovinei cu patria-mamă găsește Școala Normală în plin proces de desfășurare a învățământului. Directorului Kušniriuc îi urmează, în 1919, George Tofan iar după decesul acestuia, Laurențiu Tomoioagă, începând cu anul 1921.

După Unire, cele trei secții de băieți – română, ruteană și germană – au rămas, dar la secția română s-au adăugat încă trei clase, formându-se Școala Normală de Învățători românească, completă, de 6 ani. Secția de fete, cu limba de predare germană s-a scindat în trei secții: română, ruteană și germană. La secția română s-au mai adăugat trei clase. S-a creat, totodată, și o secție polonă mixtă, băieți și fete, compusă din trei clase alternante.

Numărul elevilor și, implicit, al claselor, a crescut. Astfel, dacă în anul școlar 1913-1914 la Școala Normală funcționau 12 clase cu 480 elevi, în anul școlar 1921-1922 funcționau 27 clase cu 817 elevi – 271 băieți și 546 fete – adică 408 români, 164 ruteni, 153 germani (împreună cu 16 evrei) și 92 polonezi.

În baza ordinului Ministerului Instrucțiunii nr. 74295 din 22 august 1922, Directorul General pentru Instrucțiune din Cernăuți, cu ord. nr. 4908 din 7 septembrie 1922, decidea că odată cu începerea anului școlar 1922-1923 toate secțiunile Școlii Normale din Cernăuți, cu altă limbă decât cea a statului, se desființează, formându-se din ele un institut unitar cu clase fundamentale și clase paralele. Institutul va avea numai două părți: Școala Normală de Învățători și Școala Normală de Învățătoare. În baza acestei dispozițiuni, Școala Normală de Învățători rămânea în clădirea din strada Eminescu, ridicată în anul 1887-1888, iar cea de fete ocupa localul fostei școli primare din strada Cuza Vodă, având ca directoare pe Victoria Constantinescu. Ambele școli normale au fost organizate ca internat. Școala Normală de băieți a fost împroprietărită cu 14 ha în anul 1925.

Legea pentru învățământul primar al statului și normal-primar din 1924 este prima lege dintr-o suită, prin care se realiza unificarea școlii de toate gradele în toate provinciile României la încheierea procesului de unitate națională. Ea asigură un sistem unitar de pregătire a învățătorilor. În vederea unei pregătiri mai temeinice s-a ridicat la șapte numărul anilor de studiu. Absolvenții erau obligați să funcționeze în școlile primare cel puțin zece ani.

În anul 1932, se adaugă Școlii Normale încă o clasă, a 8-a, egalizând-o cu liceele teoretice.

În luna septembrie 1936 are loc la Cernăuți *Congresul General al Învățătorimii din România*, la care au participat 2500 de dascăli ai școlilor primare. Cu acest prilej au luat cuvântul D.V. Țoni și dr. C. Angelescu, ministrul învățământului. Participanții au discutat despre rolul civic al învățătorului, necesitatea îmbunătățirii stării materiale a școlilor și cadrelor didactice. În urma acestui Congres, a luat ființă la Cernăuți, în 1937, *Cooperativa învățătorilor „Gloria”* care, alături de alte secții, avea, în Piața Unirii nr. 3, o librărie și papetărie.

Prin legea pentru organizarea învățământului normal și primar din 1939 se stipula o pregătire specială pentru viața sătească; totodată, se căuta să se apropie Școala Normală de liceu, păstrând totuși în ultimele 4 clase profilul de pregătire pentru profesiune.

Ca urmare a legilor adoptate, Școala Normală de Învățători din Cernăuți s-a dezvoltat continuu. Astfel, în anul școlar 1935-1936 frecventau cursurile 217 elevi români și 20 din rândul minorităților. Școala era încadrată cu 19 profesori și maiștri români și patru minoritari. Întregul corp didactic avea o solidă pregătire de specialitate, unii dintre profesori obținând titlul de doctor în specialitățile respective.

Ocuparea Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța în iunie 1940, de către Imperiul Sovietic, a stârnit vii proteste și în rândul profesorilor și elevilor Școlii Normale. În anul de învățământ 1940-1941 școala nu a funcționat, majoritatea profe-

sorilor refugiindu-se; o parte dintre elevi au rămas însă sub ocupație, pierzând respectivul an școlar de studiu, fiind încadrați în sistemul școlii sovietice, introdus în toamna anului 1940.

Eliberarea nordului Bucovinei, ținutului Hertza și a Basarabiei în vara anului 1941 a determinat pregătirile necesare pentru reînceperea învățământului și în cadrul Școlii Normale care-l avea ca director pe cunoscutul profesor de limba și literatura română Ipolit Tarnavschi.

Ziarul *Bucovina* în numărul 44 din 2 septembrie 1941 publica profesorii numiți la Școala Normală de Învățători. Dintre aceștia amintesc pe iluștrii: dr. Ipolit Tarnavschi și dr. Constantin Loghin – limba română, Nicolae Enescu și Ion Nușfeleanu – pedagogie, Vasile Strejac – științe naturale, Vianora Scalat – fizică-chimie, dr. Otto Tarnavschi – geografie, Aurel Pop – matematică, Alexandru Zavulovici – muzică, Constantin Popescu – limba franceză, Ioan Chiriță – științe agricole. Ulterior, au mai fost numiți dr. Ilie Mandiuc – limba română, dr. Aloys Grigorovici – istorie, Eugen Gîscă și Hrușcă – caligrafie și desen.

Învățământul a început la 15 septembrie 1941. Printre elevii clasei a II-a numărându-se și semnatarul acestui documentar. Întregul corp didactic și elevii citeau cu deosebit interes articolele din presa vremii care îndemneau la muncă asiduă în toate domeniile. Iată doar un singur exemplu. În ziarul *Bucovina*, nr. 54 din 13 septembrie 1941, dr. Ilie Mandiuc, profesorul de limba și literatura română la Școala Normală, își încheia astfel articolul de fond: „*Pentru refacerea și reconstrucția țării să ne smulgem din întuneric și în mersul unui asalt frenetic să năvălim la lumină cu fruntea fierbinte și pieptul înainte, să ne dăruim cu patimă acestei noi bătălii de dezrobire morală*”.

În luna noiembrie 1942, prin detașarea profesorului doctor Ipolit Tarnavschi la Muzeul Limbii Române din Sibiu, a fost numit director profesorul dr. Aloys Grigorovici. În anul școlar 1943-1944 școala a fost militarizată, fiecare clasă formând un pluton, două clase – o companie, iar școala – batalion. Comandant al batalionului a fost numit căpitanul Grigoroșcuță. El era subordonat directorului școlii. Efectivul școlii era de circa 240 elevi.

Cu toate greutățile determinate de anii de război, învățământul s-a desfășurat normal până în luna martie 1944.

În seara zilei de 18 martie 1944, pe la orele 23, clopotul școlii a sunat parcă mai sinistru: alarmă. După primirea raportului, directorul școlii anunță: Armata roșie a trecut din nou Nistrul. Școala își încheie activitatea. Toți elevii sunt promovați; a doua zi se va desfășura doar examenul de diplomă (clasa a VIII-a) și de selecționare (clasa a IV-a). Desigur, examenele au fost mai mult o formalitate, pentru a permite tuturor elevilor să părăsească școala cu situația încheiată.

În următoarele zile, școala a fost evacuată în orașul Abrud, pentru ca în august 1945 să fie stabilită în orașul Siret, unde a mai funcționat până în anul 1947. Dintre cadrele didactice care au funcționat la Cernăuți, doar bătrânul profesor de excepție Vasile Strejac (născut în 1886 în comuna Roșa, de lângă Cernăuți, devenit cadru didactic în 1912, iar începând cu anul 1921, când era deja profesor titular definitiv, și până în 1947 a funcționat neîntrerupt la Școala Normală), a urmat școala la Siret.

În august 1945 a fost numit director, pentru scurt timp, preotul Octavian Georgian, căruia i-a urmat preotul Gheorghe Dușceac. Alături de eruditul profesor Vasile Strejac au funcționat profesori ca: Silvestru Zaharodnei – pedagogie, Iacob Kamil – istorie, Ana Teleagă – geografie, Edith Parizer – franceză, Sidonia Frimet –

limba română, Constantin Alexandru – muzică, Erma Landman – matematică, Constantin Bocancea (agronom venit de la ferma din Cernăuți) – științe agricole, dr. Gheorghe Crivăț – medicină.

În anul 1947, cursul superior al școlii este desființat, invocându-se motive economice. Prin urmare ea a funcționat 77 de ani. Câte generații de învățători a promovat? Greu de aflat, dar nu imposibil.

Semănătorii de lumină și fericire – cum i-a numit Vlahuță pe învățători – absolvenții Școlii Normale din Cernăuți au fost întotdeauna demni de menirea lor.

Doresc să închei această succintă prezentare a acestei prestigioase instituții de învățământ cu un citat din articolul publicat de neuitatul prof. dr. Ilie Mandiuc în ziarul *Bucovina* nr. 68 din 26 septembrie 1941 care, deși nu are legătură cu acest documentar, s-a dovedit a fi profetic: „*Nu va trece mult și Dumnezeu prin bunătatea și dreptatea Lui, va risipi în cele patru vânturi răităcirile celei mai teribile religii comuniste. Căci stăpânirea Dubului rău este vremelnică, iar biruința este totdeauna de partea lui Dumnezeu*”.

SUMMARY

The occupation of Northern Moldavia by the Habsburg Empire brought about deep changes in education too. Aiming at training teachers for the primary schools, first Romanian then German-Romanian and finally German-Polish-Romanian, normal schools were founded in Suceava and Cernautz. The teachers' training school of Cernautz opened its gates on October, 1, 1870. The study presents the activity of this school between 1870-1947, a period in which it was moved to the town of Abrud, the Siret, where it functioned till 1947.

ABSOLVENȚII AI ȘCOLII NORMALE DIN CERNĂUȚI: PROMOȚIA 1938

Veronica Elena Morărașu

Iași

Școala Normală de Învățători din Cernăuți și-a câștigat un binemeritat prestigiu nu numai în zona Bucovinei, ci și pe plan național, având, în perioada interbelică, o însemnătate deosebită pentru crearea condițiilor realizării unității spirituale a tuturor românilor. De aceea în comunicarea de față¹ ne-am propus să evocăm un moment ce ni se pare semnificativ din punct de vedere al contribuției ei la modelarea unor puternice conștiințe românești la absolvenți. Este vorba de sărbătorirea de către Promoția anului 1938 a 30 de ani de la absolvirea școlii. Acțiunea a depășit, prin puternica vibrație patriotică, dimensiunile unei întâlniri obișnuite. Cu toate că momentul aniversar s-a dorit a fi sărbătorit la Cernăuți, în clădirea școlii lor dragi, aceasta nu s-a putut. Organizatorii întâlnirii au fost nevoiți să aleagă un alt oraș, dar care să le amintească, totuși, prin atmosfera culturală și climatul spiritual, de Bucovina lor natală. Acest loc a fost orașul Suceava, care, prin ambianța lui istorică și culturală, le amintea normaliștilor cernăuțeni și profesorilor lor de orașul anilor de școală.

Sufletul acestei manifestări a fost prof. ing. Eusebiu Fochi, institutorul de altădată de la Școala de Aplicație de pe lângă Școala Normală de Învățători de la Cernăuți, unul dintre străluciții absolvenți ai promoției aniversare, luptător neobosit pentru cauza școlilor cernăuțene, pentru cauza românească în Bucovina. După cum au demonstrat faptele, acesta își însușise temeinic concepția profesorului său de pedagogie – Neculai C. Enescu, slujitor proeminent al învățământului cernăuțean, privitoare la atașamentul față de școala care te-a format, la cinstirea ei prin munca și rezultatele tale. Întâlnirea foștilor elevi normaliști cernăuțeni din vara anului 1968 reprezenta o reînnoadăre a legăturilor care au sudat de-a lungul anilor de școală mica colectivitate de odinioară.

De altfel, organizatorul evenimentului la care ne referim, prin întreaga lui formație, era legat cu toată ființa sa de ținuturile bucovinene, mai ales de Cernăuțiul lui natal. Deși dintr-o familie modestă, E. Fochi și frații săi au căpătat de mici o asemenea educație încât vor consacra întreaga lor energie apărării cauzei românești, menținerii viei a interesului comunității românești pentru soarta conaționalilor despărțiți în mod atât de brutal de România. Astfel, fratele său, Adrian Fochi, unul dintre cei mai valoroși istorici ai folclorului românesc, savant de renume mondial, a lăsat posterității o operă deosebit de vastă și complexă (peste 300 de lucrări științifice, dintre care zece monografii de mari proporții și numeroase studii care se înscriu printre realizările majore ale folcloristicii românești contemporane). Studiile sale și, mai ales, remarcabila monografie: *Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte* (1964)

și care a fost distinsă de Academia Română cu premiul B.P. Hasdeu, s-au bucurat de aprecierile cele mai elogioase atât în țară cât și peste hotare. Cu îndreptățire, s-a făcut aprecierea că respectiva monografie reprezintă o probă a ceea ce înseamnă cercetarea științifică a folclorului. Meritul lui Adrian Fochi e că a putut detecta cu precizie și cu maximă rigoare științifică originalitatea creației populare românești, exprimată nu numai în ecuații etnopsihologice, ci și în ecuații estetice. Altfel spus, el a adus valoroase contribuții la definirea matricei stilistice, proprii spiritualității poporului român. Opera științifică a acestui vrednic fiu al Bucovinei a demonstrat, cu argumente inatacabile, inconsistența teoriilor puse în circulație de către apărătorii actului banditesc din vara anului 1940.

Într-un asemenea climat familial, nu-i de mirare faptul că Eusebiu Fochi va fi atât de preocupat de întreținerea focului sacru al solidarității cu destinele conaționaliilor din Bucovina. Articolele publicate, dar, mai ales, cărțile care n-au reușit să vadă lumina tiparului (o impresionantă *Istorie a Bucovinei*, în șase volume dactilografiate, în care grija pentru materialul documentar se împletește strâns cu vibrația plină de căldură față de încercatul ținut bucovinean),² sunt o convingătoare pledoarie pentru cauza românilor bucovineni.

Evenimentul aniversar a prilejuit foștilor normaliști cernăuțeni evidențierea valorii deosebite a școlii care i-a format. Participanții la întâlnire au subliniat șansa de a fi fost instruiți și educați de un colectiv didactic de elită, de a fi trăit într-un mediu școlar propice formării unor caractere. „Școala noastră, sublinia E. Fochi la întâlnire, n-a avut și nici n-a păstrat vreo taină față de noi. Dimpotrivă, ea s-a silit mereu, cu toată înțelepciunea, să ne dezvăluie orice taină, încât pregătirea noastră pentru muncă și viață să fie atotcuprinzătoare și, deci, folositoare“.³

Într-adevăr, Școala Normală cernăuțeană ajunsese în preajma războiului una dintre instituțiile de elită ale învățământului normal-primar din România. Susținem această apreciere prin prezentarea câtorva dintre profesorii care au onorat catedrele ei în perioada amintită. Astfel, titularul Catedrei de Pedagogie și directorul Școlii de Aplicație, „laboratorul“ de formare a viitorilor învățători era, în anii 1937-1944, unul dintre cei mai prestigioși profesori de pedagogie din întreg învățământul normal-primar românesc – Neculai C. Enescu.

Pregătirea sa profundă și multilaterală, vastul său orizont cultural, experiența acumulată la catedră au făcut ca autoritățile școlare să-l folosească din plin în activitățile de perfecționare a învățătorilor din județele Moldovei (în comisiile de definitivat și grad, ca președinte sau examinator, director de studii la cursurile de pregătire a învățătorilor etc.). Aceeași motivație a determinat ministerul să-l numească în comisia de revizuire a programelor analitice ale învățământului normal pentru obiectul „Științe pedagogice“ și ca membru în Consiliul de studii și de îndrumare pedagogică al învățământului primar și normal.

În momentul numirii sale ca profesor de pedagogie la Școala Normală de Învățători de la Cernăuți, N.C. Enescu era deja cunoscut nu numai ca dascăl de prestigiu, ca o autoritate în organizarea și conducerea Școlii de Aplicație, ci și ca un recunoscut cercetător științific și autor de manuale.⁴ Puse în slujba perfecționării procesului de instrucție și educație, ele au adus, în decursul anilor, reale servicii multor serii de elevi și generații de învățători. Experiența didactică acumulată, temeinica lui pregătire de specialitate, faptul că el însuși funcționase ca învățător au făcut ca manualele sale să se impună ca unele dintre cele mai reușite.⁵

De altfel, activitatea științifică a lui Enescu a fost subordonată aproape în întregime problematicii școlii, perfecționării ei. Prin conținutul ideilor exprimate, el s-a încadrat, în general, în orientarea pedagogică numită pedagogia socială, orientare care, fără a neglija copilul, pune pe primul plan cercetarea realităților sociale în care se desfășoară procesul educativ. Enescu a sprijinit cu noi argumente ideile de bază ale pedagogiei sociale și anume că școala îi interesează pe țărani în măsura în care învățământul, prin conținutul și structura lui, răspunde problemelor lumii satelor, ale fiecărei regiuni în parte⁶.

Prin cercetarea vieții și operei luminoaselor figuri de ctitori de școală națională (Vezi lucrările: *Gheorghe Asachi – organizatorul școlilor naționale din Moldova*; *Gheorghe Săulescu, Dimitrie Pop, Anton Velini: Constantin Meissner – pedagog al școlii poporului*), Neculai C. Enescu s-a înscris ca unul dintre cei mai profunzi cercetători ai începuturilor școlii naționale în Moldova. Îndeosebi, prin monografia: *Gheorghe Asachi – organizatorul școlilor naționale din Moldova*, Enescu s-a impus ca unul dintre valoroșii istorici ai învățământului românesc, lucrarea fiind una de referință pentru o etapă fundamentală în geneza școlii noastre naționale. Dacă Gheorghe Asachi a reprezentat, prin opera sa de organizare a școlilor naționale din Moldova, factorul cel mai important în apariția și dezvoltarea învățământului românesc modern, omul care marchează începutul renașterii culturii românești, N.C. Enescu, prin monografia sa, a lăsat, în literatura de specialitate, un argumentat și indispensabil instrument pentru cunoașterea unei întregi epoci a dezvoltării învățământului.

Pentru Enescu, începerea activității la Școala Normală de Învățători de la Cernăuți a coincis cu absolvirea în anul școlar 1937-1938 a uneia dintre cele mai valoroase și apropiate sufletului său promoții de normaliști din întreaga sa carieră didactică. În general, Enescu se atașa sufletește de elevii cu care lucra, nutrind o căldură și o grijă cu adevărat părintească față de viitorii învățători. De aceea, la rândul lor, normaliștii se legau sufletește de dascălul lor. Dar, aceste legături reciproce între Enescu și absolvenții seriei 1938 au cunoscut o dimensiune aparte. Bucovinean prin strămoșii săi, Enescu era legat cu toate fibrele sufletului de aceste străvechi teritorii. Poate și de aceea Enescu a pus, încă din primul an de activitate la Cernăuți, tot ceea ce a avut el mai bun în munca cu noii săi elevi normaliști. Nivelul la care și-a desfășurat activitatea didactică cu această promoție a fost atât de ridicat încât noii săi elevi, deși l-au avut profesor doar un an școlar, au rămas marcați pentru toată viața de întâlnirea cu el. Așa se explică faptul că sărbătorirea celor 30 de ani de la absolvire l-a avut pe profesorul Enescu ca principal liant între absolvenți și școala lor, el reprezentând imaginea-simbol a colectivului didactic de la Cernăuți.

Printre dascălii de seamă ai Școlii Normale de Învățători de la Cernăuți s-a numărat și Alexandru Zavulovici, profesor de muzică vocală și instrumentală, organizatorul și animatorul vieții muzicale a Bucovinei. Era supranumit Schubert-ul Bucovinei. A condus multe formații corale din Cernăuți. Din anul 1919 a funcționat la Școala Normală de Învățători. Aici s-a remarcat nu numai ca un mare organizator de coruri, ci și ca un strălucit pedagog. Învățătorii pregătiți de el s-au afirmat la catedră ca mari animatori ai vieții culturale, ca păstrători și culegători de cântece.

O altă personalitate proeminentă a corpului didactic cernăuțean a fost Ipolit Tarnavschi, profesor de limba și literatura română, ca și de limba latină. Datorită lui, absolvenții școlii plecau la catedră cu o temeinică stăpânire a limbii literare, cu o mare dragoste față de creația populară și cultă, cu o mare sete de cultură, de studiere a

literaturii române. Spre sfârșitul vieții, a lucrat în cadrul Seminarului de limbă și literatură română al Universității din Cluj, unde va aduce contribuții valoroase la alcătuirea, în continuare, a Dicționarului Etimologic al lui B.P. Hasdeu.

Prezentarea unor remarcabili profesori ar putea fi continuată. Pentru ilustrare, însă, redăm lista profesorilor care au funcționat acolo în anul școlar 1937-1938: limba și literatura română – Dolinski Anton, Tarnavski Ipolit (care preda și limba latină), Goraș Emilian; limba franceză – Dementhon Georges, Gârbu Elena; pentru matematici – Diaconu Petre; fizico-chimice – Strejac Vasile, Galan Traian, Diaconu Petru, Sadovescu Nicolaie; istorie – Grigorovici Alois, Volonga Ion; științe naturale – Tomoiagă Laurențiu (îndeplinea atunci și funcția de director), Strejac Vasile; geografie – Cavulea Ion; psihologie-logică – Florea Ion, Apolzan Petre; sociologie-științe pedagogice – Seserman Teodosie, Enescu C. Neculai; muzică vocală și instrumentală – Zavulovici Alexandru, Rusu Liviu; desen – Besplitnei Nicolaie, Țintă Eugen, Hrușcă Leo; științe agricole – Postolache Diomid, Chiriță Constantin; educație fizică – Cușmany Alexandru; religie – Percek Traian, Tomeanu Iulian, Ionescu Sima; lucru manual – Buba Petru.

Sărbătorirea a 30 de ani de la absolvire a seriei 1938 a constituit un prilej de reînviere în inima și memoria participanților a locului deosebit ocupat de școala lor în dezvoltarea culturală a ținutului bucovinean, prin promoțiile de dascăli date de-a lungul existenței sale. În desfășurarea muncii de pregătire a elevilor normaliști, corpul didactic cernăuțean a fost călăuzit de ideea că ridicarea culturală a națiunii și, înainte de toate, a lumii satelor reprezintă condiția hotărâtoare pentru înaintarea României pe calea progresului și civilizației. Această încredere în rolul imens atribuit învățătorului pentru ridicarea culturală a poporului era transmisă absolvenților normaliști. Dar ei au înțeles din plin faptul că învățătorimea avea nu numai nobila misiune de luminare și ridicare culturală a poporului, ci și menirea de a contribui la cimentarea unității naționale. Chiar dacă majoritatea învățătorilor pregătiți la Școala Normală cernăuțeană n-a mai reușit să-și continue activitatea în perioada postbelică (unii au căzut pe front, alții s-au refugiat în România, mulți au fost deportați în ținuturile îndepărtate ale U.R.S.S.-ului). Însă ideile sădite de școala primară românească interbelică nu s-au pierdut; au însuflețit populația în efortul de a-și păstra identitatea etnică și culturală, în pofida politicii de deznaționalizare și rusificare promovată în perioada postbelică.

NOTE

1. Textul reprodus aici reprezintă comunicarea ținută în noiembrie 1991 la Cernăuți în cadrul Conferinței internaționale „Autohtonie și diasporă bucovineană”, organizată de Societatea pentru Cultura Românească „Mihai Eminescu”.
2. Vezi bogata și valoroasa arhivă a familiei prof.ing. E. Fochi.
3. E. Fochi, *O scurtă cronică pentru inimi* (Cuvântare rostită la întâlnirea absolvenților seriei 1938 de la Școala Normală de Învățători de la Cernăuți, în ziua de 1 iulie 1968, text aflat în arhiva familiei prof. ing. Eusebiu Fochi).
4. Manuale de geografie ale județelor Dorohoi și Câmpulung pentru clasele a II-a și a III-a ale ciclului primar, de exerciții de gramatică și compunere pentru clasele a III-a și a IV-a ș.a.

5. Vezi: Traian Cantemir, *N.C. Enescu: Istoria pedagogiei, ed. a III-a*, în *Revista Bucovinei*, Anul I, nr. 1, Cernăuți, ianuarie 1942, p. 30-31.
6. Vezi: N.C. Enescu, *Școalele primare de experiență*, Cernăuți, Tipografia „Glasul Bucovinei”, 1942, 80 p.; N.C. Enescu, *Caracterul practic al școlii – un pericol?* în *Școala Românească*, nr. 5-6/1944; N.C. Enescu, *Metodologia din școala primară*, în *Școala Românească*, nr. 6/1943 ș.a.

SUMMARY

Given at the Conference „The Bukovinian Autochthony and Diaspora“ held in Cernautz, the lecture evokes the 30th anniversary of the graduation by the 1938 batch of pupils of the Normal School of Cernautz. The event took place in Suceava, 1968. Some of the outstanding personalities of this school are presented: N.C. Enescu, E. Fochi, Alexandru Zavalovschi, Ipolit Tarnavschi.

NECULAI C. ENESCU ȘI ÎNVĂȚĂMÂNTUL NORMAL ÎN BUCOVINA

Marcel Morărașu

Iași

Activitatea profesorului și cercetătorului Neculai C. Enescu (1893-1971), nu este îndeajuns de cunoscută în Bucovina. Păstrarea încă puternică a amintirii lui în inima și memoria foștilor elevi și colaboratori, printre care se numără și subsemnatul, ne determină să afirmăm că N.C. Enescu n-a trecut prin viață fără să lase urme durabile. Din păcate, rândurile celor care au avut bucuria de a-i fi fost elevi sau colaboratori se răresc tot mai mult. Apare, astfel, riscul ca personalitatea lui să intre într-un nemeritat con de umbră. Cu atât mai mult că s-a scris extrem de puțin despre viața și activitatea sa, în special despre etapa cernăuțeană (1937-1944), la care ne vom referi aici.¹

În momentul sosirii lui în vechea capitală a Bucovinei (în toamna anului 1937), N.C. Enescu era deja un nume consacrat în învățământul normal-primar din România. La Cernăuți el își va începe activitatea ca un deschizător de drumuri. Deși școala aceasta dispunea de o experiență valoroasă, de o albie gata săpată, el nu s-a mulțumit să rămână la nivelul realizărilor predecesorilor. Fiind permanent frământat de problemele fundamentale ale școlii românești, Enescu, prin lucrările elaborate și publicate în timpul șederii la Cernăuți, va înscrie o contribuție de mare însemnătate teoretică și practică la înțelegerea și soluționarea adecvată a numeroaselor și complexelor probleme ale învățământului pedagogic secundar. Activitatea de la Școala Normală de Învățători de la Cernăuți a însemnat continuarea pe o treaptă superioară a tuturor activităților desfășurate anterior la Botoșani, Ismail, Sendriceni-Dorohoi.

Încă din anul școlar 1937-1938 profesorul Neculai C. Enescu a fost valorificat din plin de conducerea Școlii Normale de Învățători din Cernăuți, prin numărul mare de ore didactice pe care i le-a încredințat. În fiecare an școlar predă câte 24-25 de ore săptămânal.² Enescu a funcționat și la alte instituții de învățământ. Prestigiul de care se bucura făcea ca numeroase licee și școli să-l solicite pentru a predă una sau alta dintre disciplinele lui de specialitate. Printre instituțiile școlare de la Cernăuți care au beneficiat de talentul pedagogic, competența deosebită, înalta vibrație patriotică de care erau pătrunse lecțiile sale, s-a numărat și Liceul Militar „Ștefan cel Mare”.³ Impresiile lăsate de Enescu sunt convingător redată în procesul-verbal încheiat de lt. col. Vasile M. Șerbănescu, inspector general și subdirector al liceelor militare: „Tonul plăcut și abilitatea cu care profesorul știe să caracterizeze anumite stări sufletești, precum și lămuririle practice date în legătură cu viața socială fac ca lecția să fie bine înțeleasă de elevi. Ceea ce ne-a impresionat... a fost cunoașterea perfectă a elevilor,

din partea profesorului. Acest fapt constituie încă un deziderat pedagogic care pledează în favoarea unui profesor de elită⁴.

Una dintre preocupările de bază ale profesorului Enescu a constituit-o racordarea Școlii de Aplicație de pe lângă Școala Normală de Învățători de la Cernăuți la cerințele școlii primare românești. Pregătit la Școala Normală de Băieți „Vasile Lupu” din Iași, una dintre cele mai strălucite instituții de acest gen nu numai din România, ci și din Europa, el a avut mereu în minte imaginea și modelul, precum și experiența acumulată la celelalte școli normale din țară, unde până atunci funcționase. În munca de organizare a Școlii de Aplicație el pornea și de la propria experiență de învățător (1913-1923). Întrucât absolvenții școlii normale își începea cariera didactică cu imaginea Școlii de Aplicație, unde era pregătit ani de-a rândul pentru viitoarea profesie, N.C. Enescu a depus eforturi deosebite pentru ca nivelul școlii respective să fie la Cernăuți cât mai aproape de cerințele puse în fața învățătorilor. A conceput-o și a orientat-o astfel încât să reprezinte cu adevărat pentru normaliști „un atelier de ucenicie”. Enescu a militat pentru mărirea numărului de ore rezervat practicii pedagogice, pentru punerea elevilor practicantți la o ucenicie de predare cât mai îndelungată și bine supravegheată de către institutori și profesorul de pedagogie.

Pentru a oferi un model practic de pregătire și predare a unei lecții la Școala de Aplicație cernăuțeană, N.C. Enescu îi punea nu numai pe institutori să prezinte practicantților asemenea modele, ci el însuși pregătea și preda lecții model. Din relatările multor absolvenți rezultă că lecțiile predate de Enescu trezeau în inimile și mințile normaliștilor dorința fierbinte de a se ridica la nivelul modelului.

Un element esențial pentru realizarea obiectivelor Școlii de Aplicație, de care Enescu s-a ocupat în mod special, a fost încadrarea ei cu institutori de înaltă competență. În calitatea sa de director al Școlii de Aplicație, Enescu a făcut recomandări de încadrare ca institutor și strălucitului său elev Eusebiu Fochi din prima promoție de absolvenți de la Cernăuți. Deși aflat la începutul carierei sale didactice, tânărul institutor va confirma, prin calitatea activității sale, faptul că profesorul Enescu știa, ca nimeni altul, să-și aleagă colaboratori de valoare. Excelent practician, dar și un institutor cu o largă deschidere spre problemele teoretice ale școlii, E. Fochi va îndeplini cu măiestrie îndatoririle sale de institutor.

Apreciindu-i-se marile merite în pregătirea profesională, cunoașterea profundă a problemelor școlii românești sub aspect teoretic și practic, soluționarea multiplelor și complexelor probleme ale învățământului, N.C. Enescu a fost numit, începând cu data de 1 ianuarie 1942, inspector general pentru învățământul primar, normal și special din Guvernământul Bucovinei. Calitățile sale de apreciat pedagog, de foarte bun cunoscător al stărilor de lucruri din această parte de țară, experiența sa valoroasă în problemele formării cadrelor pentru învățământul primar, talentul organizatoric își pun puternic amprenta asupra refacerii și dezvoltării școlii bucovinene, după anul de ocupație sovietică, în scurta perioadă în care Bucovina avea să mai rămână în granițele naționale ale României.

În calitatea lui de inspector general a controlat desfășurarea procesului didactic prin prisma realizării unor cerințe care vizau consolidarea școlii primare, ca cea mai de seamă treaptă din întregul sistem de învățământ. „Temeliile procesului de instrucție și educație, menționa Enescu, proces care durează toată viața, le pune învățătorul și numai învățătorul de-a lungul anilor de școală primară”. N.C. Enescu nu înceta să le amintească elevilor normaliști că marea răspundere a dascălului constă în

a-i înarma pe elevi cu tot ceea ce lor le trebuie pentru ca în activitățile ulterioare să poată continua singuri procesul de autoinstrucție și autoeducație.

Inspecțiile școlare efectuate de N.C. Enescu s-au dovedit a fi adevărate lecții de pedagogie vie. Spre deosebire de mulți confrăți, care provocau celor neinspectați un adevărat coșmar, Enescu transforma inspecțiile școlare în momente de neuitat pentru colectivele didactice vizitate. Cultura vastă, stăpânirea temeinică nu numai a teoriei pedagogice, ci și a conținutului tuturor obiectelor de învățământ îi permiteau să facă recomandări de ordin metodic și de conținut în deplină cunoștință de cauză. Cu delicatețe și tact pedagogic urmărea dezvoltarea, la candidatul inspectat, a încrederii în propriile forțe, cultivarea dorinței de perfecționare a acestuia. Toți foștii lui elevi, ca și cei ce nu l-au avut profesor, dar l-au cunoscut la examenele de perfecționare și în timpul inspecțiilor sunt unanimi în a releva calitățile de excepție ale profesorului Enescu. Mulți dintre ei și-au exprimat nedumerirea că un profesor cu asemenea calități n-a fost utilizat și după război de forurile în drept la adevărata sa valoare, prin încadrarea într-un post care să-i dezvăluie competența și experiența.

În perioada funcționării la Cernăuți Enescu și-a dat măsura valorii sale nu numai ca dascăl, ci și ca om de știință. Impresionează, pe lângă cantitatea de titluri și pagini publicate, valoarea cercetărilor. Nu există latură a procesului de instrucție și educație pe care Neculai C. Enescu să n-o fi abordat cu o competență recunoscută și cu aprecieri care își păstrează actualitatea.

Ca dascăl, Enescu a putut sesiza însemnătatea aparte a literaturii didactico-pedagogice în munca profesorilor și învățătorilor, dar, mai ales, în pregătirea elevilor. De aceea, o importantă direcție a activității sale pe tărâm științific și publicistic e legată de îmbogățirea literaturii didactico-pedagogice, de redactarea și tipărirea unor manuale.⁵

Unul dintre acestea a fost *Istoria pedagogiei*, despre care distinsul său colaborator Ioan Străchinaru, profesor la Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași, afirma că este o lucrare de erudiție, care „constituie și astăzi o veritabilă sursă de documentare pedagogică”.⁶ De aprecieri deosebit de favorabile s-a bucurat și lucrarea: *Pedagogia și educația contemporană – metode, curente și sisteme noi* (în colaborare cu I.P. Angelescu). Însuși faptul că până la război lucrarea a cunoscut patru ediții vorbește despre marele interes stârmit în rândurile specialiștilor și cititorilor.

Un aspect important al activității științifice a lui Enescu a fost abordarea problemelor școlii românești în strânsă corelație cu realitățile specifice naționale. Ilustrative, sub acest aspect, sunt: *Din problemele școlii românești* (Editura Ion Creangă, București, 1941, 80 p.); *Școlile primare de experiență. Instrucțiuni și programe*. (Cernăuți, 1942, 79 p.); *Îndrumări la lectura profesională a învățătorului* (Editura „Oficiul de librărie”, București, 1942, 200 p.); *Caracterul practic al școlii – un pericol?* (*Școala Românească*, nr. 5-6/1944) etc. Nota comună a acestor lucrări și studii a fost principiul care l-a călăuzit toată viața: acela de a promova în activitatea de organizare și funcționare a școlii românești spiritul național. El s-a manifestat ca un adversar consecvent al metodelor de preluare mecanică a experienței altor țări, de transpunere necritică a lor pe solul realităților românești. „În ceea ce privește organizările politico-sociale, deci și cele școlare, ale statului românesc contemporan ne-am orientat în mod statornic după forțele externe și am încercat înnoiri numai după măsura lor, neținând seama de structura vieții românești. Adică am urmărit să facem pe placul acelor forțe, fie că ne ispiteau, fie că ne sileau, în nădejdea că vom putea înfăptui și păstra echilibrul forțelor lăuntrice ale vieții românești”.⁷ Observațiile

expuse de către Neculai C. Enescu rămân de o mare actualitate. Aceasta mai ales în contextul în care legile învățământului românesc din perioada postbelică au fost o copiere mecanică a unui sistem de învățământ străin de realitățile țării.

Un loc aparte în activitatea științifică a lui Enescu din perioada cernăuțeană l-au ocupat studiile și articolele publicate în revistele editate de asociațiile învățătorilor din județele din Bucovina și din nordul Basarabiei (*Voința Școlii*, Cernăuți; *Cuvântul nostru*, Dorohoi; *Revista Școlii*, Botoșani; *Însemnări*, Dorohoi; *Școala Românească*, București etc.). În studii și articole se evidențiază năzuința constantă de a exprima teoretic gama de probleme pe care epoca istorică de după anul 1918 o pune în fața societății și a școlii. N.C. Enescu a colaborat cel mai mult la *Voința Școlii*, revistă cultural-pedagogică a învățătorilor din Bucovina, ce apărea din anul 1923 la Cernăuți, remarcabilă întruchipare a puterii de afirmare a corpului didactic din Țara Fagilor, expresie a efervescentului climat cultural al istoricei provincii românești. Revista oferea soluții numeroaselor probleme ridicate de dezvoltarea învățământului românesc.

Partea cea mai valoroasă, însă, a *Voinței Școlii* rămâne cea ilustrată de N.C. Enescu. Prin tot ce publică aici (*Cultură și practicisim*, în nr. 1-6/1943; *Centre de interes și unități de viață*, în nr. 6/1939; *Școlile țărănești*, în nr. 2/1942; *Metodologia în școala primară*, în nr. 1-6/1942 etc.) și în celelalte reviste asemănătoare, prin manualele și lucrările din perioada cernăuțeană, Enescu se impune ca o prezență proeminentă în gândirea pedagogică din România. Numai ceea ce a publicat în anii când se afla la Cernăuți ar fi fost suficient pentru a-l așeza în galeria pedagogilor români de seamă.

NOTE

1. Textul reprodus aici reprezintă comunicarea ținută în noiembrie 1991 la Cernăuți în cadrul Conferinței internaționale „Autohtonie și diasporă bucovineană”, organizată de Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”.
2. Vezi: Certificatul nr. 142 din 7 octombrie 1938; nr. 482/1946 ș.a. (în arhiva profesorului N.C. Enescu).
3. Vezi: Adresa nr. 1503 din 31 august 1940, emisă de conducerea Liceului Militar „Ștefan cel Mare” din Cernăuți (în arhiva profesorului N.C. Enescu).
4. Proces-verbal asupra inspecției făcute în zilele de 26 și 27 martie 1940 la Liceul Militar din Cernăuți, trimis cu Ord. M.A.N. direcției Liceului Militar nr. 286 din 18 aprilie 1940 (copie păstrată în arhiva profesorului N.C. Enescu).
5. *Geografia județului Dorohoi pentru clasa a III-a primară*; *Geografia județului Câmpulung pentru clasa a II-a primară*; *Exerciții de gramatică și compunere pentru clasele a III-a și a IV-a primară*.
6. I. Străchinaru, *Un pedagog ilustru: N.C. Enescu*, în *Cronica*, Iași, Anul VI, nr. 38, din 18 septembrie 1971, p. 11.
7. N.C. Enescu, *Din problemele școlii românești*, Editura Ion Creangă, București, 1941, p. 4.

SUMMARY

In the lecture given at the Conference „The Bukovinian Autochthony and Diaspora“ held in Cernautz and organized by the „Mihai Eminescu“ Society for Romanian Culture, various aspects of Professor N.C. Enescu's pedagogical and scientific activity during the Cernautz period are presented. Neculai C. Enescu (1893-1971) – professor and director of the training school and chief inspector for the primary schools (1937-1944) – played an extremely important role in the process of restauration and development of the Bukovinian school. As researcher in the pedagogical field, he has published one of the most valuable works in this domain: *The History of Pedagogy*.

ȘCOALA NORMALĂ DIN CERNĂUȚI: PERIOADA CONTEMPORANĂ

Maria G. Ivanciuc, Valentin A. Litovcenko, Ștefan G. Lazarovici
Cernăuți

Una dintre ideile nobile ale omenirii este aceea de a crește o generație sănătoasă și demnă de tradițiile culturale ale unui popor, aidoma unui grădinar care se străduiește să lase în urma sa o livadă de pomi ce vor da mai târziu roadă bogată. Fiecare om de pe pământ este obligat să lase după el o amintire, cel puțin un pom. Unanim cunoscută, această idee confirmă și alt adevăr, nu mai puțin important: printre noi sunt oameni aleși de Providență, dotați cu har, care știu tainele adevăratei semințe ce va da roadă în viitor. Ei știu cum să legene sufletul unui copil din fragedă copilărie, să intuiască, să descopere și să stimuleze talentul pe care îl poate avea acesta.

Incontestabil, cadrele didactice ale Școlii Normale „Osip Makovei“ din Cernăuți posedă măiestria profesională corespunzătoare pentru a realiza acest vis cuminte al omenirii. Absolvenții școlii noastre trudesc în multe sate și orașe din întreaga Ucraină.

În continuare vom încerca o analiză a funcționării instituției cu începere de la 13 august 1940, când, printr-o Hotărâre a Consiliului de Miniștri al Ucrainei, ea și-a reluat activitatea.

Anii războiului au afectat serios situația învățământului primar. Abia în 1944 și-a reluat activitatea secția școlară cu limbile de predare ucraineană și română, mai întâi forma de învățământ fără frecvență, iar din 1946 și forma de învățământ cu frecvență.

Anii 1957-1958 marchează o nouă pagină în istoria școlii. Iau ființă secțiile muzicală și preșcolară. Peste doi ani, în 1960, începe pregătirea cadrelor didactice pentru grădinițele de copii (forma de învățământ fără frecvență).

Conform legii învățământului din Ucraina școala noastră deține statutul unei instituții superioare care pregătește cadre didactice pentru ciclul primar. Prin Hotărârea Radei Supreme a Ucrainei din 13 august 1990 Școlii Normale din Cernăuți i s-a atribuit numele scriitorului ucrainean Osip Makovei.

În decurs de 54 de ani școala a pregătit 12 596 învățători și educatori ai instituțiilor preșcolare. Tabelul statistic care urmează indică, pe secții, numărul de absolvenți ai diferitelor promoții din 1940 până în 1994.

	Secția	Anii	1940-1950	1951-1960	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-1994	În total
		Limba de predare							
cu frecvență de zi	școlară	Ucraineană	92	987	467	898	1739	513	4696
		Ro-mână	-	265	239	-	-	70	574
	pre-școlară	Ucraineană	29	20	353	833	1165	204	2604
		Ro-mână	-	-	25	29	-	13	67
	muzicală	Ucraineană	-	29	248	280	305	116	978
		Ro-mână	-	28	-	-	-	-	28
fără frecvență	școlară	Ucraineană	412	603	-	32	-	-	1047
		Ro-mână	55	44	-	-	-	-	99
	pre-școlară	limba de predare ucraineană	-	-	191	454	1272	586	2503
		În total	588	1976	1523	2526	4481	1502	12596

Printre absolvenții noștri se află profesorii Vihristiuk M.I., Ivanciuc M.G., Dumenko S.D., tustrei dr. docenți ai Universității „I.Fedkovici“ din Cernăuți, dr. docent Pisakar V.V., cadru didactic la Institutul pedagogic din or. Kamenet-Podolski, prof. Fedişina M.M., șefa unei catedre de la Institutul politehnic din Kiev; profesorul universitar dr. Savcin V. de la Facultatea de fizică și matematică a Universității de stat din Moscova; prof. Pih O.V., lector superior la Facultatea pedagogico-muzicală de la Institutul pedagogic din Ivano-Frankovsk; prof. Radik D., dirijor-secund al Capelei de banduriști a Filarmonicii de stat din Kiev.

Astăzi ne fac onoare, aflându-se în fruntea învățământului din regiune prof. Bauer M.I., inspector general al Direcției regionale Cernăuți pentru învățământ și adjunctul său, prof. Nichitovici C.F., ambii absolvenți ai Școlii Normale. Mai amintim inspectorii școlari, prof. Vatamaniuc S.P., prof. Cepili O.G., șef al secției raionale Putila pentru învățământ, prof. Goilo A.A., șefa Comitetului regional al Uniunii sindicatelor din învățământ, și ei absolvenți ai școlii noastre. La fel și prof. emerit din Ucraina Derkaci V.D., director al școlii medii din Vășcăuți, prof. Ivașin I.A., director al Școlii-internat nr. 2 din Cernăuți, prof. Șimanski V.M., director al Școlii Generale nr. 3

Cernăuți; prof. Poclitar G.I. de la Școala Medie Vocală, prof. Grițuik V. de la Școala Medie Zelinivka; prof. Chitari E.I. de la Școala Medie Nesfoia, Noua Suliță.

Tot la noi au învățat și actualii directori-adjuncți ai școlilor de cultură generală: profesorii Kosar L.L. (Școala Generală nr. 7, Cernăuți), Panivska D.F. (Școala Generală nr. 7), Zahariciuk M.D. (Școala Generală nr. 41 Cernăuți), Gavriș-Gonciaruk V.V. (Școala Medie Ridkivți), Gonciaruk R.P. (Școala Generală nr. 2 Cernăuți), Sviderska L.V. (Școala Medie Ivăncăuți), Ivanovici O.P. (Școala Generală nr. 40 Cernăuți).

Absolvenți ai Școlii Normale sunt și profesorii Grițuik L.S., Vitkovska N.P., Ivașina E.V., inspecți școlari din Cernăuți; Tanasiciuk T.I. (Vijnița), Glușko N.P. (Securenii), Sribrianska N.O. și Brodan L.P. (Kelmenți), Malenko M.I. (Coțmani), Lupul G.V. (Novoselița), Șevciuk M.V. (Putila), Mânzul M.V. (Zastavna), Balion M.V., metodist la Centrul științifico-metodic regional.

O mândrie a Școlii Normale este actualul ei colectiv de cadre didactice, un efectiv de 150 de profesori, dintre care doamnele Dunaina M.I. și Kostiv A.M. au primit, în 1990 și, respectiv, în 1992, titlul de Profesoare Emerite din Ucraina. Din corpul didactic fac parte profesori-metodiști Gorda M.S., Marciuk S.S., Slavinska S.M., Vaskan E.M., Ungurean K.V., Țihoțka L.O., Andreev S.D., Benzar L.G. Alți 35 dintre profesori sunt fruntași ai învățământului public. Profesoarele Dimitrașciuk N.O., Marcenko L.I., Dunaina M.I., Slavinska S.M. au fost menționate cu ordine și medalii de către Prezidiul Radei Supreme a Ucrainei. 26 dintre absolvenți, luându-și licența, s-au întors să lucreze în școala noastră, preluând ștafeta măiestriei pedagogice de la înaintașii lor. Aceștia sunt profesorii Gorda M.S., Ursuleac V.D., Siciova M.I., Guțuleac A.N., Lakarova T.I., Bilețka I.V., Guțuleac S.V., Bacinski D.V., Julinska N.I., Stinkovâi T.D., Mangher L.D., Petraș P.I., Proțuik V.M., Efteni R.C., Mrucikivska E.M., Savka V.M., Osepiciuk V.D., Șvaga L.I., Bujak V.A., Sadova L.V., Sapeghina A.O., Siciova O.I., Skigar V.T.

În perioada despre care vorbim, directori ai Școlii Normale au fost profesorii Timoșenko V.S. (1944-1948), Konstantinov S.L. (1948-1955), Kopitko I.V. (1955-1960), Pașuta O.V. (1960-1962), Lemeșko N.F. (1962-1968), Bogaiciuc N.A. (1968-1977), Martiniuk A.F. (1977-1982), Grinciuk I.D. (1982-1984), Prisiajniuk L.A. (1984-1990), Litovcenko V.A. (din 1990). Directori-adjuncți au fost profesorii Konstantinov S.L. (1944-1948), Skalozub H.P. (1948-1954), Sorokoumov A.N. (1958-1964), Skalozub T.G. (1964-1966), Dohotar A.N. (1966-1980), Bauer M.I. (1980-1984), Litovcenko V.A. (1984-1990), Lazarovici Șt.G. (din 1990). Iar directori-adjuncți responsabili pentru practica pedagogică profesorii Mațibora A.S. (1970-1973), Dunaina M.I. (1973-1975), Gubciac G.N. (1975-1976), Lakarova T.I. (1976-1985), Panivski I.G. (din 1985). În 1990 s-a instituit postul de director-adjunct pentru munca educativă pe care îl deține profesoara Marcenko L.I. Perioada descrisă i-a avut ca șefi ai secției școlare pe următorii profesori: Knol M.L. (1976-1979), Dunaina M.I. (1979-1987), Kostiv A.M. (1987-1993), Gorda M.S. (din 1993). Secția preșcolară a fost condusă de Sumșcenko N.F. (1962-1979), Prisiajniuk V.P. (1979-1983), Kaluțka A.M. (1983-1985), Siciova M.I. (din 1985), iar secția muzicală – de profesorii Sorokoumov A.P. (1966-1968), Liubinețki I.M. (1968-1973), Stinkovâi T.D. (1973-1979), Liubinețki I.M. (1979-1982), Guțuleac A.N. (din 1982). În fruntea secției educatori s-au aflat profesorii Silcenko S.F. (1970-1972), Pedcenko N.I. (1972-1984), Panova M.I. (1984-1990), Țihoțka L.O. (din 1990).

Pedagogia modernă vizează o atitudine corespunzătoare a profesorului față de procesul de educare și formare a personalității studentului, contribuind și la stimula-

rea comportării lui. Ea pune accentul pe satisfacția morală și revelația comunicării, preconizând apropierea profesorului de student ca personalitate și respingând orice mod stereotipic de comportare.

Conștienți de faptul că educația fizică este componentă definitorie în dezvoltarea multilaterală armonioasă a personalității, am inaugurat, în 1990, un complex sportiv care cuprinde trei săli: cea de joc, cu o suprafață de 30x30 m., amenajată corespunzător cerințelor moderne; cea de gimnastică având o suprafață de 30x6 m. și cea pentru antrenament general cu o suprafață de 30x6 m. Toate trei săli sunt dotate cu utilajul sportiv necesar.

Viața însă necesită noi forme de educație, în primul rând estetică, primenindu-le din temelii conținutul, formele și metodele de realizare.

În 1991 Școala Normală din Cernăuți a instituit un festival artistic anual sub genericul „Ciocârlia bucovineană”, unul din organizatori fiind profesoara Marcenko L.I. An de an crește numărul participanților. Colectivele artistice de la școlile pedagogice din Munkacz, Colomeea, Lwov, Hmelnițki, Luțk, Bar, Ciortkov sunt prezente la fiecare ediție a festivalului nostru. Aici se afirmă talente noi. Se bucură de popularitate tânărul compozitor și interpret Liubomir Ravliuk, deținător de premii la diferite concursuri ale cântecului ucrainean, ca și tinerele autoare de cântece Valentina Misikevici, Ana Lozinska și Tatiana Krivko. Potpuriul de cântece, compuse și interpretate de profesorii de la secția muzicală Konik M.I., Kotiș L.E., Ungurean K.V. vrăjesc prin melodicitatea lor.

Cu mult har evoluează ansambluri vocale de la școala noastră „Bukovînocika” (cond. art. prof. Bilețka A.V.), „Șcebetușecika” (cond. art. prof. Kuznețova O.M.), „Smerecina” (cond. art. prof. Mangher L.D.), „Mărțișor” (cond. art. prof. Luceac I.V.), „Kalînonika” (cond. art. prof. Proțiuik V.M.) și ansamblul de banduriști (cond. art. prof. Vihovanko I.F.).

Vocile frumoase ale studenților soliști Jana Vanat, Iulia Kiricenکو, Serghei Muntean, Dumitru Caulea încântă urechea ascultătorului. Captivante sunt și duetele Paraska Sasancin – Ludmila Rudan, surorile gemene Natalia și Nadia Pascaru, Natalia Prokopeț – Irina Filatenko, Natalia Pitik – Larisa Dutka.

Se bucură de succes colectivele artistice ale profesorilor de la Școala Normală: corul condus de prof. Konik M.I., ansamblurile vocale mixte (cond. art. prof. Mangher L.D. și Katerenciuk M.V.) – laureați ai festivalurilor cântecului ucrainean „Întâlniri bucovinene” (Polonia, 1994) și Tulcea (România, 1993).

În 1992 am înființat Muzeul de tradiții populare, folclor și de istorie a dezvoltării învățământului în Bucovina, care a înviorat interesul pentru studierea plaiului natal. Studenții au posibilitatea să cunoască tradițiile și obiceiurile, principiile morale și estetice ale poporului. Ei învață să culeagă și să înregistreze folclor, pentru ca apoi să poată aplica toate aceste cunoștințe în școală.

Conștienți de răspunderea ce le revine viitorilor absolvenți, profesorii noștri intenționează să educe un învățător inteligent, un patriot adevărat, o personalitate creatoare, asigurându-i o pregătire fundamentală de specialitate. Întregul proces instructiv-educativ este supus acestui scop.

Corpul profesoral al instituției e în continuă căutare de noi tehnologii didactice, care vor avea menirea să aprofundeze cunoștințele studenților, aplicând metode nestandarde în procesul instructiv-educativ. În acest scop se creează condiții optime pentru participarea studenților la munca de cercetare. În cadrul diferitelor concursuri și colocvii se realizează o testare a posibilităților de aplicare practică a rezultatelor

acestor cercetări, a proiectelor și problemelor abordate. De asemenea practicăm pe larg conferințe științifico-practice, la care sunt invitați și savanți, lecții-seminare, decade psihologico-pedagogice și ecologice, cu profil matematic, altele consacrate limbii și literaturii ucrainene, disciplinelor sociale, sportive, serate literar-muzicale, ședințe ale cenaclurilor de creație.

În programul de învățământ au fost incluse specializări cu profiluri noi: învățător de limbă străină pentru așezămintele preșcolare și clasele primare; învățător pentru arte aplicate, coregrafie și ritmică, organizator de activități cu colective de copii la secții și cluburi sportive.

Prestigiul Școlii Normale „Osip Makovei“ din Cernăuți a crescut și prin faptul că în 1994 a absolvit instituția noastră prima promoție (11 specialiști) de tineri cetățeni din România. Printre ei se numără și Alina Fraseniuc, studentă la Universitatea din București. Anul acesta își continuă studiile în școala noastră încă 26 de studenți din România și 12 din Republica Moldova.

În scopul de a stimula munca profesorilor s-a instituit un premiu special cu numele prof. Ecaterina Malik care prima din colectiv a fost distinsă cu titlul de profesor emerit din Ucraina. Acest premiu îl dețin prof. Akimenko L.V. și Gorda M.S. (anul 1993); prof. Vaskan E.N., Konik M.I., Stinkovii T.D., Slavinska S.M. (anul 1994).

Pentru a-i cointeresa pe studenți și a-i stimula pe cei mai apti dintre ei, colectivul de muncă al școlii a votat în 1991 pentru instituirea unei burse speciale „Osip Makovei“. Printre primii au deținut această bursă studenții Miroslava Hrapko, Natalia Petriuk, Ira Melnik, Ruslana Daniliuk, Mihaela Schipor, Lesea Mihailiuk, Ludmila Țiupa, Ala Gremetciuk, Magdalina Stratulat, Lilia Tudose.

În cele 86 de școli generale din regiunea Cernăuți cu limba de predare română, funcționează cadre didactice care au absolvit Școala noastră Normală. Ținem să spunem câteva cuvinte despre acei care au învățat în grupele românești (numite moldovenești până la acceptarea grafiei latine și revenirea oficială la denumirea de limbă română). Mulți dintre ei și-au continuat studiile la Universitatea din Cernăuți sau la instituțiile superioare de învățământ din Basarabia (Chișinău, Bălți, Tiraspol).

Printre primii absolvenți de după război ai acestor grupe (promoția 1948) este și prof. Vasile Levițchi, decanul de vârstă al scrisului românesc din Bucovina, președinte de onoare al Societății pentru cultură românească „Mihai Eminescu“ din Cernăuți.

El a fost și primul redactor-șef al ziarului *Zorile Bucovinei*, care apare la Cernăuți. Ca lector universitar, scriitorul Vasile Levițchi a educat o pleiadă întreagă de tineri literați, contribuind la propășirea spiritului și culturii românești în nordul Bucovinei. Mulți dintre învățăceii profesorului și-au durat un nume în literatură atingând, cum este cazul poetului Arcadie Suceveanu, înalte cote valorice. Actualmente maestrul Levițchi e cu domiciliul la Chișinău, dar cu gândul tot la Siretu și la „codrii vechi din Bucovina“, care-i sunt atât de dragi.

Elev al Școlii Normale din Cernăuți a fost și ziaristul Gheorghe Constantinovici, un foarte bun cunoscător al limbii române (cine a făcut școala muncii de redactor la el îi poartă stima până astăzi), și profesorul emerit din Ucraina, neobositul Vasile Bizovi, autor de manuale, membru fondator al Societății pentru cultură românească „Mihai Eminescu“ (el predă și astăzi limba și literatura română la Gimnaziul „Ioan Neculce“ din Boian-Hlinița).

Absolvent al promoției 1950 a fost și regretatul profesor Emanuil Țintilă, director al Școlii Generale nr. 10 și nr. 17 de la Roșa (Cernăuți). Soarta l-a răpit dintre

noi și pe un alt director, eminent pedagog și inimos propagator al vieții culturale din regiune – prof. Vasile Tovarnițchi, absolvent al Școlii Normale, promoția 1952. Absolventă a promoției 1952 este și doamna Silvia Nimijan, fostă profesoară de limba și literatura română la Școala Normală.

Doi dintre absolvenții promoției 1956 sunt actualmente cadre universitare la Cernăuți: dr. docent Marc Bucătar – la Facultatea de matematică și dr. docent Eleonora Calmuțchi – la Facultatea de geografie.

În 1957 a absolvit școala noastră scriitorul și jurnalistul Mircea Lutic, secretar de redacție la *Zorile Bucovinei*, neobosit cercetător al trecutului cultural din Bucovina, iar în 1958 – Prof. Univ. Dr. Grigore Bostan, membru de onoare al Academiei Române, membru de onoare al Academiei Danubiene din SUA (New York) și membru de onoare al Academiei pedagogice din Kiev. Poet, folclorist, șeful catedrei de filologie română și clasică de la Universitatea din Cernăuți, președinte fondator al Societății pentru cultura românească „M. Eminescu” din Cernăuți. În același an a terminat Școala Normală și vrednicul nostru profesor de biologie și științele naturii Vasile Amari.

Printre absolvenții români ai secției muzicale, promoția 1960, se află d-na Lucia Amari, profesoară de muzică la Școala Normală, solistă și în corul „Dragoș Vodă” al Societății „Mihai Eminescu”, maestrul Ștefan Andronic, profesor la Institutul de Arte „Gavril Musicescu” din Chișinău, fondatorul și dirijorul corului de copii „Vocile primăverii” din Republica Moldova.

La secția muzicală a învățat și artistul Dumitru Dimenciuc, fost solist al Ansamblului merite de cântece și dansuri „Bucovina” din Cernăuți, meșter de instrumente populare românești, autor al unor modele ingenioase de fluier cromatic alipite în terță. Domiciliat la Kiev el propagă muzica noastră națională și în capitala Ucrainei.

În 1961 a absolvit secția românească prof. Corneliu Nichitovici, inspector general-adjunct al Direcției regionale Cernăuți pentru învățământ. Printre foștii absolvenți ai promoției anului 1969, care s-au întors la noi în calitate de profesori este și Ilie Luceac, profesor de limba și literatura română.

În istoria Școlii Normale din Cernăuți se poate urmări o tradiție bună, moștenită de la înaintași. Probitatea profesională a unor profesori de talia lui Constantin Loghin sau Nicolae Enescu ne oferă un model bun de urmat astăzi. Printre continuatorii bunelor tradiții pot fi numiți: doamna Valentina Harabagiu-Babiuc, fostă profesoară de istorie și pedagogie (anii 1968-1976), autoare de manuale, profesorul de matematici Iacob Gucovschi în perioada anilor 1949-1979 și, în zilele noastre, profesorul de sport Ion Podet.

Absolvenți ai Școlii Normale întâlnim și în alte sfere de activitate. De exemplu, prof. Gheorghe.Cazacu (promoția 1970), lucrător emerit al culturii din Ucraina, distins cu Insigna „Profesor Emerit” pentru munca pe tărâm pedagogic. Actualmente dumealui este șeful reprezentanței Camerei de Comerț Suceava în Cernăuți.

Lista absolvenților secției românești a Școlii Normale din Cernăuți s-ar putea continua, însă ne vom opri aici, adăugând doar atât: nu există școală generală în regiunea noastră unde să nu fie prezenți la datorie vârstarii instituției noastre.

Sistemul de pregătire a cadrelor didactice pentru ciclul primar necesită înnoiri cardinale, asigurarea unor condiții social-economice corespunzătoare și a unei atmosfere prielnice, care să stimuleze activitatea de cercetare creatoare și de perfecționare profesională.

Din inițiativa prof. Litovcenko V.A., directorul Școlii Normale „Osip Makovei“, și cu concursul rectorului Universității din Cernăuți, Prof. Univ. dr. Kostâșin S.S., al prorectorului Dr. Docent Vașcenko V.I., al Dr. Docent Filipciuk G.G., fost inspector general al Direcției regionale pentru învățământ, actualmente deputat în Parlamentul Ucrainei, ca și al adjunctului său, prof. Nichitovici C.F., pe lângă Universitatea din Cernăuți a fost deschisă o Facultate Pedagogică pentru absolvenții noștri cu secțiile școlară, preșcolară și muzicală. Decan al acestei facultăți în 1991 este ales Dr. Docent Rusnak I.S.

Mai avem multe de făcut pentru ca acest focar bucovinean de cultură să se transforme într-un templu al științei și frumosului contribuind efectiv la prosperarea învățământului în tânărul stat ucrainean. Aici , în școală, urmează să crească tinerele vlăstare de pedagogi, mândria noastră.

SUMMARY

The author presents the activity of the Normal School in Cernautz in the post war years beginning with 1940 till 1994. The statistics of the pupils according to the teaching medium (Ukrainian, Romanian), the different departments – school, pre-school, music – and the activity regime are given. Some of the pedagogical personalities who studied or taught at the pedagogical High School of Cernautz are also presented.

MINORITĂȚILE NAȚIONALE ÎN ATENȚIA CONSILIULUI EUROPEI

Eugen Patraș

Cernăuți

Drepturile omului, o adevărată religie a sfârșitului de secol XX (H. Cohen), au constituit obiectul unei atenții deosebite din partea Consiliului Europei pe întreg parcursul activității sale, dar mai cu seamă în perioada de după 1990.

Cercetările în acest domeniu capătă proporțiile unui adevărat fenomen politic și juridic internațional, antrenând sub diverse aspecte, aproape toate popoarele lumii, dar mai cu seamă cele europene care au avut de suportat calvarul a două conflagrații mondiale. În consecință, au fost adoptate un număr impresionant de reglementări și au fost elaborate o serie de mecanisme pentru aplicarea practică și eficientă a acestora. Cel mai important document de acest gen este Convenția pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, cu cele II protocoale, cunoscută și sub denumirea de Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Drepturile minorităților naționale sunt tratate de Consiliul Europei ca parte indisolubilă a drepturilor omului. Asigurarea lor este un imperativ al stabilității și păcii pe continent. Dar încercările de a se ajunge la o formulă acceptată de majoritatea membrilor forului european s-a dovedit a fi nu chiar atât de simple.

În 1949, an inaugural, Adunarea Parlamentară, într-un raport al Comitetului pentru Probleme Juridice și Administrative, recunoaște importanța „problemei unei mai largi protecții a drepturilor minorităților naționale”. Iar după o pauză de 15 ani de „conservare” rutinară a chestiunii respective, Adunarea se pronunță din nou (1961) pentru includerea într-un al doilea protocol adițional a unui articol special care să garanteze anumite drepturi minorităților naționale, formulându-se și un proiect în acest sens.

Obstacolele, atât cele teoretice (oportunitatea juridică a unor prevederi speciale), cât și cele de ordin practic (neclaritățile lingvistice în cazul comunităților belgiene), au suspendat, pentru o nouă perioadă, adoptarea unei decizii.

Destrămarea dramatică a fostei U.R.S.S., dar, mai cu seamă, a fostei Jugoslavii, a impulsionat procesul de reglementare politică și juridică a statutului de minoritate națională. Luând în considerare rezultatele activității Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) și Organizației Națiunilor Unite, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a însărcinat Comitetul Director pentru Drepturile Omului (CDDO), în octombrie 1991, să examineze posibilitățile unei protecții mai eficiente a persoanelor aparținând minorităților naționale. Grupul de experți, creat în acest scop

din reprezentanți ai tuturor țărilor membre în Consiliul Europei, a examinat, într-un timp relativ scurt (martie – septembrie 1993), multitudinea de propuneri și proiecte vizând problematica în cauză. Cele mai multe dintre acestea se refereau la adoptarea unui protocol adițional la Convenția Europeană a Drepturilor Omului sau adoptarea unei convenții europene pentru protecția minorităților naționale. Raportul CDDO către Comitetul Miniștrilor, prezentat la 8 septembrie 1993, includea diverse standarde juridice pentru soluționarea problemei minorităților, precum și unele modalități de control, acestea prevăzute pentru prima dată.

Dar în timpul investigațiilor, ca și în raportul final al grupului de experți, nu s-a ajuns la o interpretare unică a termenului de „minoritate națională”, fapt care, conform principiilor de drept internațional, reprezintă un obstacol în calea acțiunilor de sprijinire a respectivei categorii de persoane.

Rubiconul a fost trecut abia la Viena, la prima reuniune la nivel înalt a șefilor de stat și de guvern ai statelor membre ale Consiliului Europei, din 8-9 octombrie 1993. S-a menționat că protejarea și respectarea drepturilor minorităților contribuie substanțial la crearea unei Europe stabile și prospere. S-a acordat atenția cuvenită procesului de elaborare a unor mecanisme juridice viabile. De exemplu, anexa II a Declarației de la Viena conține următoarele instrucțiuni pentru Comitetul de Miniștri:

„– să elaboreze măsurile de consolidare a încrederii de natură să sporească toleranța și înțelegerea între oameni;

– să furnizeze toată atenția solicitată pentru negocierea și punerea în aplicare a tratatelor asupra chestiunilor privind minoritățile naționale ca și a aranjamentelor asupra cooperării transfrontiere;

– să elaboreze, cu minimum de întârziere, o Convenție-cadru precizând principiile pe care statele contractante se angajează să le respecte pentru asigurarea protecției minorităților naționale. Acest instrument va fi, de asemenea, deschis pentru semnare și statelor nemembre;

– să demareze lucrările pentru redactarea unui protocol adițional completând Convenția Europeană a drepturilor omului în domeniul cultural, prin dispoziții garantând drepturile individuale, îndeosebi pentru persoanele aparținând minorităților naționale“.

La 4 noiembrie 1993 Comitetul de Miniștri a creat un Comitet Ad-hoc pentru Protecția Minorităților Naționale (CAHMIN) format din experți ai statelor membre în Consiliul Europei și împuternicit cu elaborarea proiectului documentului de bază. O contribuție substanțială la perfectarea proiectului au adus-o și reprezentanți ai CDDO, ai Consiliului pentru Cooperare Culturală (CDCC), ai Comitetului Director pentru Mass-Media (CDMM) și ai Comisiei Europene pentru democrație și drept. În calitate de observatori au participat Înalțul Comisar CSCE pentru Minorități Naționale și Comisia Comunităților Europene.

Demarându-și lucrările la sfârșitul lunii ianuarie 1994, CAHMIN, în cadrul reuniunii sale din 10-14 octombrie, același an, a decis să înainteze Comitetului de Miniștri proiectul Convenției-cadru, adoptat de sesiunea a 95- a ministerială din 10 noiembrie 1994. Astfel Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale a fost pusă la dispoziția statelor membre ale Consiliului Europei pentru a fi semnată.

Dat fiind caracterul complex al problematicii minorităților naționale și imensa gamă de situații concrete survenite mai cu seamă în Europa, s-a optat pentru o Convenție-cadru care să conțină prevederi de ordin programatic, lăsându-se la latitudinea fiecărui stat în parte modalitățile de rezolvare a problemelor în cauză în

funcție de specificul său național. Cu alte cuvinte, prevederile Convenției nu vor putea fi aplicate direct în țările semnatare, ci prin implementarea obiectivelor ei în legislația națională și politica guvernamentală a părților. S-a creat, așa cum enunță însuși titlul Convenției, doar cadrul general de protecție a minorităților naționale în Europa. Acest cadru e în măsură să servească drept ghid sau standard normativ de referință pentru fiecare stat ce aderă la documentul respectiv. Avându-se în vedere faptul că unele state (de ex., Franța, Grecia, Turcia, Bulgaria) nu recunosc deocamdată existența pe teritoriul lor a minorităților naționale, iar altele interpretează mult prea diferit termenul de „minoritate națională”, nici Convenția-cadru nu include o definiție unanim acceptată a obiectului în discuție.

Așadar, pe de o parte se simte lipsa unui standard pentru toate statele europene, iar pe de alta – imensa flexibilitate din partea fiecăruia la încorporarea legislației naționale în Convenția-cadru, fapt care atrage după sine un tratament diferit al minorităților de la o țară la alta. De aici și referirile unor cercetători la tratatele speciale cu privire la minorități, semnate între 1919-1920 de Liga Națiunilor doar cu unele țări est-europene, fără să le fi angajat pe altele cu ceva.

Dincolo de această observație, Convenția-cadru reprezintă primul document multilateral juridic (dar și politic) european privind ansamblul problematicei minorităților naționale. Deschisă spre semnare la 1 februarie 1995, la Strasbourg, Convenția-cadru a fost semnată în aceeași zi de 21 de state (din cele 34) membre ale Consiliului Europei: Austria, Cipru, Danemarca, Elveția, Finlanda, Islanda, Irlanda, Italia, Liechtenstein, Lituania, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Polonia, Portugalia, România, Slovacia, Slovenia, Spania, Suedia și Ungaria. La 2 februarie 1995 documentul a fost semnat de Estonia.

Convenția-cadru enunță, înainte de toate, principiile juridice pe care fiecare stat se angajează să le pună în aplicare pe plan intern. Părțile se obligă să acționeze pentru realizarea următoarelor obiective: egalitatea în fața legii și dreptul la o egală protecție a legii; nediscriminarea pe criterii etnice; asigurarea unor condiții adecvate pentru păstrarea și dezvoltarea identității naționale; libertatea de întrunire pașnică, asociere, expresie, gândire, de conștiință și religie; facilitarea accesului la mijloacele de informare scrise și audio-vizuale, folosirea limbii materne sub toate aspectele, atât în cadrul privat, cât și în cel public; învățământ în limba maternă la toate nivelele; participarea activă la viața politică, economică și culturală a țării cu luarea în considerare a principiului proporționalității; promovarea dialogului intercultural, climatului de înțelegere și toleranță.

Articolul 17 stipulează posibilitatea persoanelor aparținând minorităților naționale de a întreține contacte libere cu Patria istorică, precum și a participa fără obstacole la activitățile organizațiilor neguvernamentale, atât naționale, cât și internaționale.

Unele limitări, restricții sau derogări specifice statului de drept și democrației pot fi aduse numai în măsura în care ele sunt prevăzute special în Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Totodată, nici o dispoziție din Convenție, potrivit art. 21, nu poate fi interpretată în detrimentul principiilor fundamentale ale dreptului internațional.

Mecanismul de urmărire a aplicării dispozițiilor Convenției-cadru constă în supravegherea realizării de către Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei a prevederilor date de Părțile contractante (art. 24), precum și informarea periodică de către fiecare Parte a aplicării prezentei Convenții în statul respectiv (art. 25).

Convenția-cadru va intra în vigoare după trei luni de la data ratificării ei de către 12 state membre ale Consiliului Europei. Primul stat care a ratificat Convenția-cadru este România.

Statele care nu fac parte din Consiliul Europei (acesta deocamdată este și cazul Ucrainei) pot să adere la Convenție în baza unei invitații speciale din partea Comitetului de Miniștri (art. 27).

În ședința din 10 noiembrie 1994 Comitetul de Miniștri a adoptat, prin consens, și Raportul explicativ pentru interpretarea dispozițiilor Convenției, elaborat de reprezentanți ai statelor membre. Realizarea cu bună credință a prevederilor Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale, așa cum se stipulează în art. 2, va contribui cu certitudine la păstrarea și dezvoltarea specificului național al acestei categorii de persoane, la mai buna înțelegere interetnică în interiorul statelor, precum și la consolidarea stabilității și păcii în Europa.

Document de importanță deosebită pentru un ținut polietnic, cum este Bucovina, textul Convenției-cadru se cuvine a fi publicat în întregime în paginile revistei *Glasul Bucovinei*.

CONVENȚIA-CADRU PENTRU PROTECȚIA MINORITĂȚILOR NAȚIONALE

Statele membre ale Consiliului Europei și celelalte state semnatare ale prezentei Convenții-cadru,

Considerând că scopul Consiliului Europei îl constituie realizarea unei unități mai strânse între membrii săi în vederea salvagărdării și promovării idealurilor și principiilor care reprezintă patrimoniul lor comun;

Considerând că unul dintre mijloacele pentru atingerea acestui obiectiv constă în salvagărdarea și dezvoltarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale;

Dorind să dea urmare Declarației șefilor de stat și de guvern ai statelor membre ale Consiliului Europei, adoptată la Viena, la 9 octombrie 1993;

Fiind hotărâte ca pe teritoriile lor respective să protejeze existența minorităților naționale;

Considerând că bulversările istoriei europene au arătat că protecția minorităților naționale este esențială pentru stabilitatea, securitatea democratică și pacea Continentului;

Considerând că o societate pluralistă și cu adevărat democratică trebuie nu numai să respecte identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă a fiecărei persoane aparținând unei minorități naționale, dar și, deopotrivă, să exprime condiții corespunzătoare, care să le permită să își exprime, păstreze și dezvolte această identitate;

Considerând că realizarea unui climat de toleranță și dialog este necesară pentru a permite diversității culturale să reprezinte o sursă, dar și un factor, nu de divizare, ci de îmbogățire a fiecărei societăți;

Considerând că realizarea unei Europe tolerante și prospere nu depinde numai de cooperarea dintre state, ci necesită și cooperarea transfrontalieră între autorități locale și regionale, cu respectarea Constituției și a integrității teritoriale a fiecărui stat;

Ținând seama de Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și de Protocoalele sale;

Ținând seama de angajamentele privind protecția minorităților naționale conținute în convențiile și declarațiile Națiunilor Unite, precum și în documentele Conferinței asupra Securității și Cooperării în Europa, în special cel de la Copenhaga, din 29 iunie 1990;

Fiind hotărâte să definească principiile care trebuie respectate și obligațiile care decurg din acestea, pentru a asigura, în statele membre și celelalte state care pot

deveni părți la prezentul instrument, protecția efectivă a minorităților naționale și a drepturilor persoanelor aparținând acestora, în cadrul statului de drept, cu respectarea integrității teritoriale și a suveranității naționale,

Fiind hotărâte să aplice principiile enunțate în prezenta Convenție-cadru prin legislația națională și politici guvernamentale corespunzătoare,

Au convenit asupra celor ce urmează:

TITLUL I

Articolul 1

Protecția minorităților naționale și a drepturilor și libertăților persoanelor aparținând acestora face parte integrantă din protecția internațională a drepturilor omului și, ca atare, consituie domeniu de cooperare internațională.

Articolul 2

Dispozițiile prezentei Convenții-cadru vor fi aplicate cu bună-credință, într-un spirit de înțelegere, toleranță și cu respectarea principiilor bunei vecinătăți, relațiilor prietenești și cooperării între state.

Articolul 3

1. Orice persoană aparținând unei minorități naționale are dreptul să aleagă liber dacă să fie tratată sau nu ca atare și nici un dezavantaj nu poate rezulta dintr-o asemenea alegere ori din exercițiul drepturilor legate de aceasta.

2. Persoanele aparținând minorităților naționale pot exercita drepturile și libertățile ce decurg din principiile enunțate în prezenta Convenție-cadru, individual sau în comun cu alții.

TITLUL II

Articolul 4

1. Părțile se angajează să garanteze fiecărei persoane aparținând unei minorități naționale dreptul la egalitate în fața legii și la egala protecție a legii. În această privință, orice discriminare bazată pe apartenența la o minoritate națională este interzisă.

2. Părțile se angajează să adopte, dacă este cazul, măsuri adecvate pentru a promova, în toate domeniile vieții economice, sociale, politice și culturale, egalitatea deplină și efectivă între persoanele aparținând unei minorități naționale și cele aparținând majorității. Ele vor ține seama în mod corespunzător, în această privință, de condițiile specifice în care se află persoanele aparținând minorităților naționale.

3. Măsurile adoptate în conformitate cu paragraful 2 nu vor fi considerate acte de discriminare.

Articolul 5

1. Părțile se angajează să promoveze condițiile de natură să permită persoanelor aparținând minorităților naționale să își mențină și dezvolte cultura, precum și să

își păstreze elementele esențiale ale identității lor, respectiv religia, limba, tradițiile și patrimoniul lor cultural.

2. Fără a se aduce atingere măsurilor luate în cadrul politicii lor generale de integrare, Părțile se vor abține de la orice politică ori practică având drept scop asimilarea persoanelor aparținând minorităților naționale împotriva voinței acestora și vor proteja aceste persoane împotriva oricărei acțiuni vizând o astfel de asimilare.

Articolul 6

1. Părțile vor încuraja spiritul de toleranță și dialogul intercultural și vor lua măsuri efective pentru promovarea respectului reciproc, înțelegerii și cooperării dintre toate persoanele care trăiesc pe teritoriul lor, indiferent de identitatea etnică, culturală, lingvistică ori religioasă a acestora, îndeosebi în domeniile educației, culturii și al mijloacelor de informare.

2. Părțile se angajează să ia măsurile corespunzătoare pentru a proteja persoanele care ar putea fi victime ale amenințărilor sau actelor de discriminare, ostilitate sau violență, datorită identității lor etnice, culturale, lingvistice sau religioase.

Articolul 7

Părțile vor asigura respectarea drepturilor fiecărei persoane aparținând unei minorități naționale la libertatea de întrunire pașnică și la libertatea de asociere, la libertatea de expresie și la libertatea de gândire, conștiință și religie.

Articolul 8

Părțile se angajează să recunoască fiecărei persoane aparținând unei minorități naționale dreptul de a își manifesta religia sau credința sa și dreptul de a înființa instituții, organizații și asociații religioase.

Articolul 9

1. Părțile se angajează să recunoască faptul că dreptul la libertatea de expresie a fiecărei persoane aparținând unei minorități naționale include libertatea de opinie și libertatea de a primi și comunica informații sau idei în limba minoritară, fără ingerințe ale autorităților publice și independent de frontiere. Părțile vor veghea ca, în cadrul sistemelor lor legislative, persoanele aparținând unei minorități naționale să nu fie discriminate în accesul la mijloacele de informare.

2. Paragraful 1 nu împiedică Părțile să utilizeze un regim de autorizare, nediscriminatoriu și fondat pe criterii obiective, pentru societățile de radio sonor, televiziune și cinema.

3. Părțile nu vor crea obstacole în calea înființării și utilizării mijloacelor de informare scrisă de către persoanele aparținând minorităților naționale. În cadrul legal organizat pentru radioul sonor și televiziune, ele vor veghea ca, în măsura posibilului și ținând seama de prevederile paragrafului 1, persoanelor aparținând minorităților naționale să le fie acordată posibilitatea de a își crea și utiliza propriile mijloace de informare.

4. În cadrul sistemului legislației lor, Părțile vor adopta măsuri adecvate pentru facilitarea accesului persoanelor aparținând minorităților naționale la mijloacele de informare, pentru promovarea toleranței și pentru a permite pluralismul cultural.

Articolul 10

1. Părțile se angajează să recunoască oricărei persoane aparținând unei minorități naționale dreptul de a folosi liber și fără ingerință limba sa minoritară, în privat și în public, oral și în scris.

2. În ariile locuite tradițional sau în număr substanțial de persoane aparținând minorităților naționale, dacă aceste persoane solicită acest lucru și acolo unde această cerere corespunde unei nevoi reale, Părțile se vor strădui să asigure, în măsura posibilului, condiții care să permită folosirea limbii minoritare în raporturile dintre aceste persoane și autoritățile administrative.

3. Părțile se angajează să garanteze dreptul oricărei persoane aparținând unei minorități naționale de a fi informată cu promptitudine, într-o limbă pe care o înțelege, cu privire la motivele arestării sale, la natura și cauza acuzației aduse împotriva sa și să se apere în această limbă, dacă este necesar, cu asistența gratuită a unui interpret.

Articolul 11

1. Părțile se angajează să recunoască oricărei persoane aparținând unei minorități naționale dreptul de a folosi numele (patronimul) și prenumele sale în limba minoritară, precum și dreptul la recunoașterea oficială a acestora, în conformitate cu modalitățile prevăzute în sistemul lor legal.

2. Părțile se angajează să recunoască oricărei persoane aparținând unei minorități naționale dreptul de a expune în limba sa minoritară însemne, inscripții și alte informații cu caracter privat, vizibile pentru public.

3. În ariile locuite în mod tradițional de un număr substanțial de persoane aparținând unei minorități naționale, Părțile vor depune eforturi, în cadrul sistemului lor legal, inclusiv, atunci când este cazul, în cadrul acordurilor încheiate cu alte state, și ținând seama de condițiile lor specifice, pentru expunerea denumirilor locale tradiționale, a denumirilor străzilor și a altor indicații topografice destinate publicului, deopotrivă în limba minoritară, acolo unde există o cerere suficientă pentru astfel de indicații.

Articolul 12

1. Părțile, dacă este necesar, vor lua măsuri în domeniul educației și al cercetării, pentru a încuraja cunoașterea culturii, istoriei, limbii și religiei atât ale minorităților lor naționale, cât și ale majorității.

2. În acest context, Părțile vor asigura, între altele, posibilități corespunzătoare pentru pregătirea profesorilor, accesul la manuale și vor facilita contactele dintre elevi și profesori ai diferitelor comunități.

3. Părțile se angajează să promoveze șanse egale de acces la educația de toate nivelele pentru persoanele aparținând minorităților naționale.

Articolul 13

1. În cadrul sistemului lor educațional, Părțile vor recunoaște dreptul persoanelor aparținând unei minorități naționale de a înființa și administra propriile instituții private de educație și formare.

2. Exercițiul acestui drept nu implică nici o obligație financiară pentru Părți.

Articolul 14

1. Părțile se angajează să recunoască dreptul oricărei persoane aparținând unei minorități naționale de a învăța limba sa minoritară.

2. În ariile locuite tradițional sau în număr substanțial de persoane aparținând minorităților naționale, dacă există o cerere suficientă, Părțile vor depune eforturi pentru a asigura, în măsura posibilului și în cadrul sistemului lor educațional, ca persoanele aparținând acestor minorități să beneficieze de posibilități corespunzătoare de învățare a limbii lor minoritare ori de a primi o educație în această limbă.

3. Paragraful 2 al acestui articol se va aplica fără a se aduce atingere învățării limbii oficiale ori predării în această limbă.

Articolul 15

Părțile vor crea condițiile necesare pentru participarea efectivă a persoanelor aparținând minorităților naționale la viața culturală, socială și economică și la treburile publice, în special acelea care le privesc direct.

Articolul 16

Părțile se vor abține să ia măsuri care, modificând proporțiile populației din arii locuite de persoane aparținând minorităților naționale, sunt îndreptate împotriva drepturilor și libertăților decurgând din principiile înscrise în prezența Convenție-cadru.

Articolul 17

1. Părțile se angajează să nu aducă atingere dreptului persoanelor aparținând minorităților naționale de a stabili și menține contacte libere și pașnice peste frontiere cu persoane care se află în mod legal în alte state, îndeosebi cu acelea cu care au în comun identitatea etnică, culturală, lingvistică sau religioasă, ori patrimoniul cultural.

2. Părțile se angajează să nu aducă atingere dreptului persoanelor aparținând minorităților naționale de a participa la activitățile organizațiilor neguvernamentale, atât la nivel național, cât și internațional.

Articolul 18

1. Părțile vor depune eforturi pentru a încheia, dacă este necesar, acorduri bilaterale și multilaterale cu alte state, îndeosebi cu statele vecine, pentru a asigura protecția persoanelor aparținând minorităților naționale respective.

2. Dacă este cazul, Părțile vor lua măsuri pentru încurajarea cooperării transfrontaliere.

Articolul 19

Părțile se angajează să respecte și să aplice principiile înscrise în prezența Convenție-cadru, aducându-le, dacă este necesar, numai acele limitări, restricții și derogări prevăzute în instrumentele juridice internaționale, în special în Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, în măsura în care acestea sunt relevante pentru drepturile și libertățile decurgând din principiile menționate.

TITLUL III

Articolul 20

În exercitarea drepturilor și libertăților decurgând din principiile înscrise în prezenta Convenție-cadru, orice persoană aparținând unei minorități naționale va respecta legislația națională și drepturile celorlalți, în special ale persoanelor aparținând majorității sau altor minorități naționale.

Articolul 21

Nici o dispoziție din prezenta Convenție-cadru nu va fi interpretată ca implicând vreun drept de a întreprinde vreo activitate ori vreun act contrar principiilor fundamentale ale dreptului internațional, în special celor ale egalității suverane, integrității teritoriale și independenței politice a statelor.

Articolul 22

Nici o dispoziție din prezenta Convenție-cadru nu va fi interpretată ca limitând sau aducând atingere drepturilor omului și libertăților fundamentale care pot fi recunoscute în conformitate cu legile oricărei Părți Contractante sau cu orice altă convenție la care respectiva Parte Contractantă este parte.

Articolul 23

Drepturile și libertățile decurgând din principiile înscrise în prezenta Convenție-cadru, în măsura în care acestea fac obiectul unei prevederi corespondente din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau din Protocoalele adiționale ale acesteia, vor fi înțelese în conformitate cu aceste din urmă prevederi.

TITLUL IV

Articolul 24

1. Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei este însărcinat să vegheze la aplicarea prezentei Convenții-cadru de către Părțile Contractante.

2. Părțile care nu sunt membre ale Consiliului Europei vor participa la mecanismul de supraveghere a punerii în aplicare, potrivit unor modalități care urmează a fi determinate.

Articolul 25

1. Într-un interval de un an de la data intrării în vigoare a prezentei Convenții-cadru cu privire la respectiva Parte Contractantă, aceasta va transmite Secretarului General al Consiliului Europei informații complete asupra măsurilor legislative și de altă natură, adoptate în aplicarea angajamentelor enunțate în prezenta Convenție-cadru.

2. Ulterior, fiecare Parte Contractantă va transmite Secretarului General, periodic și oricând Comitetul de Miniștri solicită, orice informații suplimentare, relevante pentru aplicarea prezentei Convenții-cadru.

3. Secretarul general va înainta Comitetului de Miniștri informațiile transmise în conformitate cu prevederile prezentului articol.

Articolul 26

1. În evaluarea adecvării măsurilor adoptate de Părți pentru punerea în aplicare a principiilor enunțate în prezenta Convenție-cadru, Comitetul de Miniștri va fi asistat de un comitet consultativ, ai cărui membri vor avea experiență recunoscută în domeniul protecției minorităților naționale.

2. Compunerea comitetului consultativ și procedura acestuia vor fi fixate de către Comitetul de Miniștri într-un interval de un an de la data intrării în vigoare a prezentei Convenții-cadru.

TITLUL V

Articolul 27

Prezenta Convenție-cadru va fi deschisă spre semnare statelor membre ale Consiliului Europei. Până la data intrării sale în vigoare, ea va fi de asemenea deschisă spre semnare oricărui alt stat invitat în acest sens de Comitetul de Miniștri. Ea va fi supusă ratificării, acceptării sau aprobării. Instrumentele de ratificare, de acceptare sau aprobare vor fi depuse la Secretariatul General al Consiliului Europei.

Articolul 28

1. Prezenta Convenție-cadru va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de trei luni de la data la care douăsprezece state membre ale Consiliului Europei își vor fi exprimat consimțământul de a fi legate de Convenția-cadru conform dispozițiilor articolului 27.

2. Pentru oricare alt stat membru care își exprimă ulterior consimțământul de a fi legat de Convenția-cadru, aceasta va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de trei luni de la data depunerii instrumentului de ratificare, acceptare sau aprobare.

Articolul 29

1. După intrarea în vigoare a prezentei Convenții-cadru și după consultarea statelor contractante, Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei va putea invita să adere la Convenție, printr-o decizie luată de majoritatea prevăzută de articolul 20.d din Statutul Consiliului Europei, orice state care nu sunt membre ale Consiliului Europei care, fiind invitate să semneze conform dispozițiilor articolului 27, nu au făcut-o încă, sau orice alt stat care nu este membru.

2. Pentru orice stat care aderă, Convenția-cadru va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de trei luni de la data depunerii instrumentului de aderare la Secretarul General al Consiliului Europei.

Articolul 30

1. Orice stat poate, în momentul semnării sau al depunerii instrumentului său de ratificare, acceptare, aprobare sau aderare, să specifice teritoriul sau teritoriile pentru care acesta asigură relațiile internaționale, căruia sau cărora i se va sau li se va aplica prezenta Convenție-cadru.

2. Orice alt stat poate, la oricare dată ulterioară, printr-o declarație adresată Secretarului General al Consiliului Europei, să extindă aplicarea prezentei Convenții-cadru la oricare alt teritoriu specificat în declarație. Cu privire la acest teritoriu, Convenția-cadru va intra în vigoare în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de trei luni de la data primirii declarației de către Secretarul General.

3. Orice declarație făcută în virtutea celor două paragrafe precedente va putea fi retrasă, în ce privește oricare teritoriu specificat printr-o astfel de declarație, prin notificare adresată Secretarului General. Retragerea devine efectivă în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de trei luni de la data primirii notificării de către Secretarul General.

Articolul 31

1. Oricare Parte poate, în orice moment, să denunțe prezenta Convenție-cadru, printr-o notificare adresată Secretarului General al Consiliului Europei.

2. Denunțarea devine efectivă în prima zi a lunii care urmează expirării unei perioade de șase luni de la data primirii notificării de către Secretarul General.

Articolul 32

Secretarul General al Consiliului Europei va notifica statelor membre ale Consiliului, celorlalte state semnatare și oricărui stat care a aderat la prezenta Convenție-cadru:

a. orice semnare;

b. depunerea oricărui instrument de ratificare, acceptare, aprobare sau aderare;

c. orice dată de intrare în vigoare a prezentei Convenții-cadru, în conformitate cu articolele 28, 29 și 30;

d. orice alt act, notificare sau comunicare legate de prezenta Convenție-cadru.

Drept pentru care, subsemnații, având depline puteri în acest sens, su semnat prezenta Convenție-cadru,

Încheiată la Strasbourg, la 1 februarie 1995, în limbile franceză și engleză, ambele texte fiind egal autentice, într-un singur exemplar care va fi depus în arhivele Consiliului Europei. Secretarul General al Consiliului Europei va transmite o copie certificată fiecăruia dintre statele membre ale Consiliului Europei și fiecărui stat invitat să semneze sau să adere la prezenta Convenție-cadru.

TRADIȚIILE POPULARE ROMÂNEȘTI ÎN NORDUL BUCOVINEI (unele perspective ale studiului comparat)

Grigore C. Bostan

Cernăuți

În lucrarea de față, ce constituie un capitol dintr-un studiu mai amplu, vom încerca să relevăm, în perspectivă comparată, doar câteva aspecte ale *ritualului nupțial* înregistrat în Bucovina pe parcurs de un secol.¹ Care este rostul și care sunt semnificațiile istorico-etnologice ale investigațiilor noastre se va vedea în urma prezentării materialului cercetat.

În timpurile mai recente s-a recurs la încercări de a delimita teritorial câteva versiuni ale ritualului nupțial românesc în spațiul carpato-nistrean.

Într-o notă privind tipologia ceremonialului cercetătorul chișinăuian A. Hâncu distinge în „varietatea elementelor topografice ale nunții“, următoarele „subversiuni“: a) clasică „moldovenească“, cu răspândire în Moldova centrală și cu „pătrunderi laterale“ în unele raioane, sate din reg. Cernăuți, Bugeac, raioanele transnistriene ale Moldovei; b) moldo-ucraineană din Bucovina (reg. Cernăuți); c) moldo-bulgaroturcică (găgăuză) într-o zonă mai restrânsă a reg. Odesa ș.a. Toate împreună alcătuiesc „versiunea moldovenească“. „Subversiunea“ bucovineană are la bază ritualul vechi moldovenesc – toate treptele nunții clasice, dar cu modificări, uneori substanțiale, în ritual și în terminologia lui, în repertoriul poeziei nupțiale.² Drept exemple concludente de „modificare substanțială“ sub influența ucraineană sunt considerate „institutul svaștelor“ (din ucr. „svaha“, „svaște“ – femeile care însoțesc darurile miresei, cântă la nuntă etc.), termenii „pripoi“, „vătăjel“, ponderea mai mare a cântecului în raport cu orația de nuntă etc.

Informațiile de teren obținute de noi în ultimii ani ne duc, însă, la concluzia că nu există o așa-numită „subdiviziune moldo-ucraineană“ în Bucovina, ci există un ceremonial clasic românesc, păstrat în mare parte (până în zilele noastre) în formele descrise de S.Fl. Marian, în 1890, de Simion Rusceac³ în 1926, Axentie Bilețchi-Oprișanu⁴ în 1930 ș.a.; un ceremonial pe care parțial îl reconstituie și A. Hâncu în corpusul de texte ale volumului respectiv din seria „Creația populară moldovenească“⁵.

Influența ucraineană poartă un caracter sporadic și local, după cum am demonstrat și în alte lucrări⁶, se limitează în fond la un cântec al cununii de brebenoc atestat în câteva sate cu populație mixtă din raionul Adâncata (Hliboca) și la reluarea câtorva termeni. Instituția „svaștelor“ de care pomenește A. Hâncu nu vine de la ucraineni, de la ei vine doar denumirea personajelor ritualului; în nunta clasică

românească funcțiile respective sunt îndeplinite de „socăcițe“ sau de alte femei și fete ce ajută la pregătirea nunții.

Așadar, se impune necesitatea unei analize comparate mai detaliate a sistemului de datini, cât și creații poetice ale nunții în vederea reliefării unor ierarhii de paralelisme (reale sau aparente) de natură istorico-tipologică și contactologică, precum și, mai cu seamă, pentru a releva particularitățile specifice ale ansamblului etnofolcloric al nunții la românii din nordul Bucovinei, comunitatea lui de substrat arhetipal cu întreg arealul etno-cultural românesc.

Intenționând să analizăm în mod consecutiv actele-cheie ale ceremonialului, ne vom opri, în primul rând, la formulele (orațiile) pețitului. Cea mai veche și cea mai răspândită la multe popoare a fost formula simbolică de „cumpărare-vânzare“ a miresei. Conform mărturiilor lui Herodot, obiceiul era practicat de către tracii și grecii antici⁷. Altă formulă frecventă mai ales în sud-estul Europei era „Vânatul miresei“. La români, inclusiv în Moldova de Sus, „vânătorii“ (pețitorii) sau vânătorul (mirele) urmăreau o căprioară (ciută) (mireasă)⁸, la slavii de est animalul urmărit era de cele mai multe ori jderul („Cunștea“).

În afară de reminiscențe ale acestor formule în spațiul carpato-nistean, inclusiv în nordul Bucovinei, au fost atestate și alte orații alegorice despre „căutarea miresei“. Fata este comparată cu o stea care strălucește și apoi dispare. I.G. Sbiera publică în 1888 următoarea orație dramatizată (fragmente):

*Pețitorii – Bună seara, cinstiți gospodari !
Părinții fetei: – Ce umblați, ce căutați ?
Pețitorii: – Noi ce umblăm, ce căutăm ?...
... Noi am venit pe stelele cerului,
Pe semnele pământului,
Pe aburii vântului...
Așa am intrat la Dumneavoastră-n casă
C-am văzut o stea verde unde se lasă...
... Ori steaua ne-o arătați,
Ori răspunsul ni-l dați.⁹*

Această formulă poetică cunoscută și în alte zone folclorice românești¹⁰ a fost reluată și de ucrainenii din raioanele Vijnîța și Storojineț ale actualei reg. Cernăuți:

<i>Ci tut zironica vpała,</i>	<i>Ori steaua a căzut aici,</i>
<i>Ci tut divka sî shovala</i>	<i>Ori fata s-a ascuns în această casă ?</i>
<i>Abo zironiku pocaŃiti,</i>	<i>Ori steaua ne-o arătați,</i>
<i>Abo divoniku nam daditi.¹¹</i>	<i>Ori răspunsul ni-l dați.</i>

Astfel de formule nu sunt cunoscute ucrainenilor dincolo de zona bucovineană. Textul reproduș se prezintă ca o sinteză poetică a orației noastre, din care au fost extrase cele mai semnificative elemente (comparația fetei cu o stea ce se ascunde de ochii pețitorilor). Se cere menționat faptul că la baza acestei formule alegorice din poezia noastră populară din Carpați se află conceptele astrologice străvechi, potrivit cărora pețitorul trebuie să plece pentru a-și îndeplini misiunea „pe semnele cerului“, când configurația lor prezice succesul. Un astfel de obicei (însoțit, desigur, de alte formule verbale) s-a păstrat și la alte popoare, bunăoară la francezi, în regiunile montane ale peninsulei Bretagne.¹²

Unul dintre cele mai dramatice și mai solemne acte ale etapei inițiale a ceremonialului nupțial – pregătirea miresei de cununie – concentrează motive întru-

câtva asemănătoare la diverse popoare, deoarece ele îndeplinesc un rol interpretativ comun, comentând acțiunile ritualice ale împletitului cununii, zilei cernutului etc.¹³

Or, cea mai mare parte dintre componentele folclorice ale ceremonialului nunții la români, inclusiv din zona cercetată, se prezintă ca fenomene artistice incomparabile în plan universal și chiar interzonal. Acestea sunt orațiile adesea dramatizate (mai ales în Bucovina) – „conăcăria“, („colăcăria“), „pocloanele“, „corabia“, „schimburile“, „bradul“, „iertăciunea“, precum și reprezentațiile dramatice „zestrea miresei“ ș.a. Conăcăriile conțin unele „reminiscente“ ale formulelor de pețit „vânători – căprioară (ciută)“ și elemente mai târzii legate de ritualul (cunoscut la românii antici¹⁴) închinării colacului la mire (vorniceilor miresei). Desigur, în linii mari aceste momente sunt asemănătoare la mai multe popoare din sud-estul Europei care în mod direct sau indirect au intrat în aria de influență a Romei antice. Datina schimbului de colaci și împărțirea bucăților de colac celor prezenți își are originea în epoca antică – scria etnograful chișinăuan V. Zelenciuc. În nunta română veche există obiceiul ofrandelor nupțiale. Celor prezenți li se ofereau bucăți de carne, înlocuite mai apoi cu pâine, mai târziu aceste ritualuri au pătruns la toate popoarele slave.¹⁵ Or, asemănările, „locurile comune“ țin mai mult de actele tradiționale, de macrostructură decât de textele folclorice care le însoțesc.

La români „interpretarea verbală“ a obiceiului e specifică (ca și la alte popoare); „conăcăria“ clasică se prezintă de cele mai multe ori în forme foarte dezvoltate de poem epic, axat pe câteva episoade „rotungite“ despre „peripețiile“ mirelui (tânărului împărat), plecat cu oastea sa în căutarea miresei. Variantele de proporții mai mari (peste 200 de versuri) conțin și foarte multe pasaje și momente umoristice suprapuse, adesea improvizate la fața locului, precum și portrete în detaliu ale mirelui („tânărului împărat“) și mai ales ale miresei („domniță“, „floare aleasă“, „stea luminoasă“, „zână“, „pasăre măiastră“ etc.). Tipul bucovinean (de nord) al „conăcăriei“ e mai laconic; totuși el își mai păstrează în mod concentrat substratul metaforic și alegoric tradițional (deși textul e puțin „actualizat“):

I. Bună vremea, cinstiți gospodari, / Bine v-am găsit sănătoși/ Și voioși / Ca niște trandafiri frumoși./ Bună vremea și duminică, mireasă./ Ce sezi în capul de masă/ Drumul pe care te-ai pornit/ Să-ți fie în veci fericit./ Să nu vă fie cu bănat/ Că pe la dumneavoastră am intrat./ Că noi de trei zile îmblăm/ (var.: „De trei ani îmblăm“)/ Și pe dumneavoastră vă căutăm./ Mireasă oacheșă și frumoasă./ frumoasă și plăcută (versurile apar incidental)/ Ca prin inel trecută./ Cu sprâncene subțirele./ Ochi albaștri-vioarele / (var.: „Cu ochi negri ca de mure/ Crescute vara în pădure“)/ Gura – buze rumenele / Să se dezmierde mirele cu ele./ Noi suntem de departe/ De peste orașe și sate./ Munți și mări am trecut./ Multe drumuri am bătut./ Drumuri mari și drumuri mici/ Până ce-am ajuns aici./ La a dumneavoastră casă/ Mare și luminoasă.../ Și acuma ascultați/ Și vă minunați.../ Tânărul nostru împărat/ Dimineța s-a sculat./ Pe ochi negri s-a spălat./ Părul și l-a pieptănat/ Straie noi a îmbrăcat/ Și apoi, ne-a chemat pe noi/ Și pe la răsărit de soare/ Am plecat la vânătoare/ Și tot am îmblat/ Și am tot vânat/ Cerul cu stelele./ Șesul cu vâlcelele./ Dumbrăvile cu izvoarele./ Munții cu pietrele/ Satele cu fetele./ IV. Și-am dat de o umbră de zână./ Să-i fie mirelui nostru cunună./ Și-am dat de o urmă de căprioară/ Să-i fie mirelui nostru soțioară./ Și-am dat de o pasăre măiastră./ Să-i fie mirelui nostru nevastă.¹⁶

Acest text în mare parte inedit prin sistemul dens de imagini și prin mesajul exprimat în mod sintetic (deși bazat pe elementele clasice ale „conăcăriei“) infirmă

concluzia unor cercetători referitoare la speciile oratorice, care, conform opiniei lor, „în satele din Bucovina (partea de nord) sunt pe cale de dispariție”.¹⁷ Cercetările de teren efectuate în ultimii ani de către secția de filologie română a Universității din Cernăuți ne-au completat arhiva folclorică cu noi variante de conăcării – unele mai mult sau mai puțin modificate, altele – în aspectele lor tradiționale.¹⁸ În ce măsură s-au păstrat formulele poetice originale constituite pe parcurs de secole vom vedea în urma confruntării variantelor bucovinene publicate de S.Fl. Marian (a) cu cele înregistrate în ultimii ani (b):

a) *Bună dimineața*
cinstiți socri mari,
... C-al nostru tânăr împărat
Pe aici a mai îmblat
Bine sama că și-a dat
O floricea și-a-nsemnat
Tânărul nostru-mpărat
Oastea cum și-a adunat...
... Și poruncă că i-a dat
Ca să plece la vânat.
Și au vânat cât au vânat
Și nimica n-au aflat.
Și-au vânat Țara de Sus
Până colo spre apus.
... Ajungând într-o poiană,
A dat de-o urmă de fiară...
– Să fie urmă de fiară
Sau poate de zânișoară ?
... Din oaste că ne-au ales
Și-nainte ne-au trimăs
Pe lumina stelelor,
Pe mireasma florilor,
Pe crângul cerului,
Pe abureala vântului,
Pe fața pământului
Căprioara să-i prindem...
... La această casă
Mândră și frumoasă
Steaua ni se lasă
Urma fiarei într-n casă...
Nouă răspuns să ne iasă
... Noi avem firman de la împărăție
Cu pecete
C-a nostru răspuns este așa,
Cine dorește a-l afla:
Un colac de grâu dospit
În șase împletit...¹⁹
(1890)
(peste 300 de versuri)

b) *Bună dimineața, socru mare,*
Jupânul nostru mire,
Sosindu-i vremea de însurat,
În zori de zi s-au sculat,
Cu rouă de pe flori s-au spălat,
Apoi flintă-au încărcat,
Din bucium au buciumat...
Mulți voinici s-au adunat...
Și spre răsărit de soare
Au plecat la vânătoare...

Și-au vânat Țara de Jos
Fără de nici un folos,
Am văzut lângă o floare
O urmă de căprioară.
Pe cai am încălecat
Și pe drum am plecat,
Pe vârtejul vântului...
La această casă când am ajuns...
Am văzut floricea pe fereastră
Acum ori floricea ne dați,
Ori de noi nu scăpați.

Noi avem și întărire
De la Jupânul nostru mire
... Că avem un colac de schimb
Umul de dat, altul de luat...²⁰
(95 de versuri)

Am reprodus locurile relativ comune ce constituie momentele-cheie ale conăcării pentru a demonstra permanența lor într-o formă sau alta (în funcție de localitate și de interpretă). Vedem că majoritatea formulălor-tip n-au fost, în linii mari, omise cu trecerea timpului; mai mult decât atât, ele au evoluat în forme poetice originale. „Influența” cântecului ucrainean, despre care vorbește A. Hâncu, nu atinge laturile esențiale ale poeziei ritualului nostru de nuntă. Ea (această influență) e de natură periferică și se observă doar în unele localități marginale cu populație mixtă, și nu în microzonele românești prin excelență.

Revenind la problema particularităților distinctive ale poeziei legate de obiceiul respectiv (schimbul de colaci după orația conăcarului), vom menționa doar că la popoarele slave învecinate cu noi, ritualul („Korovai”) era însoțit de numeroase cântece (nu orații) și formule verbale lapidare (câteva replici) ce comentau în termeni alegorici (sau mai puțin alegorici) acțiunea ce se desfășura (ruperea colacului). „Pocloanele” sau „corabia” care se interpretează în timpul înmânării cadourilor (darurilor) miresei din partea mirelui se disting, ca și alte orații, prin maniera interpretativă (ca monologuri recitate), prin conținutul lor (descrierea hiperbolizată, adesea cu nuanțe comice, a călătoriei mirelui cu „alaiul său” la Țarigrad, Chișinău, Suceava, Cernăuți, Hotin, Mojiilău și alte centre comerciale, pentru a cumpăra daruri (cadouri) scumpe ce vor fi înmânate miresei), precum și prin funcția lor ritualică (ele constituiau anumite etape importante ale ceremonialului nunții). Înmânarea cadourilor ocupă un loc însemnat și în ritualul nunții est-slave. Însă nu credem că e întâmplătoare răspândirea mai mare a cântecelor ucrainene despre înmânarea (închinarea) cadourilor („Ciobofi iz safanu” – „cizme din marochin”) miresei din partea mirelui și a cămașei de in („Z siniogo lionu”) mirelui din partea miresei – anume pe Nistru, în imediata vecinătate de Moldova.²¹ Avem în vedere nu o influență directă (textuală) a folclorului nunții românești asupra celei ucrainene, ci crearea unei atmosfere etnofolclorice specifice, mai bine zis, a unei tradiții de comunitate ritualică datorită populației (în localitățile mixte) a „pocloanelor” și a altor orații ale nunții românești.

Or, „pocloanele” și „conăcăriile” noastre erau cunoscute destul de bine de către ucraineni în zonele cu populație bilingvă, fapt despre care ne mărturisește următorul monolog, interpretat timp de mai mulți ani (în reg. în 1965-82) în raionul Adâncata (Hliboca), reg. Cernăuți :

*Dobrî deni, hospodari,
Mî dua brati
Koroliwski sinî,
Prîșli vid boiarina jeniba.
Vin armiiu velîcu zibrav,
Za trioma moreamî buw,
U Țarigradi zupîniusea,
Vse scio baciv, cupiv:
Rușnikî, sorocikî, diamantî,
Ta dzercațe
Sciob... ogleanulasi.²²*

*Bună ziua gospodari,
Noi suntem doi frați,
Feciori de împărați,
Am venit de la jupânul mire,
El a adunat o armată mare,
A pornit peste trei mări,
S-a oprit la Țarigrad,
A cumpărat totul ce-a văzut:
Prosoape, cămăși, diamante
Și o oglindă
Să se vadă-n ea... (mireasa).*

Evident, acest text este o traducere „comprimată” a orațiilor românești din Bucovina. Sursele lui sunt cele de tipul formulălor „Conocăriilor” și „Pocloanelor”:

Noi sîntem doi fii fiești/ De la jupânul mire trimiși./ Că jupânul mire dimineața s-a sculat/ Din bucium a buciumat,/ Multă oaste a adunat./ ... Ș-a plecat/ Peste

trei mări și trei țări/ În negre depărtări,/ Prin Țarigrad s-a plimbat,/ Haine scumpe (mândre) a cumpărat./ Și-a ales ce-a fost mai frumos/ Ca să-ți fie de folos...

Orațiile „bradului“, „iertăciunea“ („bлагословirea“, luarea de rămas bun de la părinți), prin substratul lor ritualic străvechi țin de genul unor practici cunoscute la multe popoare. Ca arbore cosmic bradul, însă, este „modelul arboricol care concentrează într-însul o bună parte din activitățile spirituale de ordin mitologic ale românului, – scrie Romulus Vulcănescu. El prezintă în mitologia română trei ipostaze arboricole: 1) de arbore cosmic; 2) de arbore ceresc și 3) de arbore al vieții“. ²³ Orația bradului pare a le cuprinde pe toate trei (la care se mai adaugă și alte semnificații simbolice ale arborelui): „Acest brad luminat/ Din cer s-a lăsat“ – arborele cosmic și ceresc; „Să ridice bradul de pe masă/ Numai cuconul mire și cucoana mireasă“ ²⁴, – arbore fertilizator, întruchipare a vieții și a noii familii. Se pare că în aceste multiple sensuri bradul apare mai cu seamă în poezia noastră de nuntă. La ucrainenii din zonele subcarpatice obiceiul bradului de nuntă („ghilițe“) apare doar sporadic fără a fi însoțit de anumite formule verbale.

Una dintre speciile centrale ale nunții românești din Bucovina – „Iertăciunea“ – e axată de obicei pe două motive: a) rugămintea adresată părinților de a-i ierta pe tineri („copii“) („Că nu este fiu să trăiască/ Și părinților să nu greșească“) și b) blagoslovirea părinților. Unii cercetători consideră că aceste motive s-au dezvoltat datorită influenței creștine asupra obiceiurilor nunții. Într-adevăr, multe orații românești de tipul acesta conțin subiecte biblice (cunoscute și la alte popoare, spre exemplu, despre păcatul inițial); la slovaci bunăoară, în cântecele respective intervin „simbolurile credinței“; la ucrainenii – sfânta troiță ș.a.m.d. „Iertăciunea“ însă, ține de timpurile mai vechi, reflectând credința precreștină în forța magică a cuvântului părintesc menit să „întărească casa fiilor“ (blestemul însă ar putea s-o dărâme). Cercetările de teren ne aduc multiple dovezi ale circulației actuale a formulilor iertăciunii în spațiul carpato-nistrean, inclusiv în nordul Bucovinei. Ele s-au păstrat tot atât de bine ca și descântecele, deși uneori în variante mai reduse: „Priviți la acești copii/ Ce și-au aplecat capetele/ Și așteaptă să-i blagosloviți/ Blagoslovirea părinților/ Întărește casa fiilor/ Iar blestemul părinților/ Risipește casa lor“ ²⁷

Pretutindeni circulă și texte de proporții mai mari (peste 30 de versuri). ²⁸

Formula verbală ucraineană constituie un apel adresat (ca și la români) părinților mirelui și miresei cu rugămintea de a-i blagoslovi pe tineri într-un ceas bun „pid țarsikim vincom stati“ („să stea sub cununa împărătească“) sau „Pid vineți stavati“ ²⁹ („să îngenuncheze sub cunună“). Lipsește motivarea detaliată a actului (prezent în „iertăciune“). La fel și în cântecul rusesc: „Ne proșu, kormileț-batiușka, / Ia ni zлата ni serebra / Proșu ia, kormileț-batiușka, / Cito velikogo blagoslovenița, / Blagoslovi, kormileț-batiușka, / Cito vo puti, to vo dorojeniku.“ ³⁰ „Nu-ți cer, părinte dragă, care m-ai crescut / Nici aur și nici argint. / Îți cer, părinte, care m-ai crescut. / Marea blagoslovire / Blagoslovește, părinte, care m-ai crescut / Să pot pleca pe drumul ales“. Motive similare întâlnim la bieloruși: „Sfinte Dumnezeu / Lasă-l pe tatăl meu / Să mă blagoslovească / Nu pentru o zi / Ci pentru o viață întreagă“ ³¹; la letoni: „Ce lis feteit (se repetă), Dud man paradu!“; ³² sârbi ³³, ș.a.

În poezia de nuntă la slavi și la alte popoare motivul iertării greșelilor „copiilor“ de către părinți se interpoalează semantic în motivul blagoslovirii (bлагословirea presupune, implicit, și iertarea greșelilor). „Iertăciunea“ însă, pretutindeni accentuează atenția asupra rugii adresate părinților de a-i ierta pe tineri: „Ascultați aceste

cuvinte/ Căci unde s-a pomenit/ Așa mari fii să crească,/ Și înaintea părinților să nu greșească/ Fiii dumneavoastră așteaptă/ Iertarea noastră³⁴.

Unele formule similare (în proză), descoperite în câteva raioane din Ucraina de Vest, erau numite aici: „Proscia“ („Iertăciune“). Astfel în ceremonialul nunții din s. Lolin, jud. Strîi (Galiția) descris în 1886 de Ivan Franco, „proșcea“ figurează ca un act important al ritualului. Unul dintre nunii mari se adresa către tatăl, mama și rudele apropiate ale tinerei perechi cu următoarele cuvinte: „Iak otih dvoe ditei stalo pered svoih vuicicichiv, pered svoih nanașecichiv, moje vam kogo scio dighnali, moje vam kogo ne usluhali – proșu prostiți i blagoslovîti“³⁵. – „Cum au venit acești doi copii în fața mamei, în fața tatei, în fața unchilor, în fața nănașilor, poate cândva i-au supărat cu ceva, poate le-au ieșit cândva din cuvânt – rog să-i ierțați și să-i blagosloviți“. Vom atrage atenția, înainte de toate, asupra termenului specific „nănașe“ („nanașeci“, pe care dialectologii ucraineni îl consideră drept „moldovenism“ (nanaș-suf. „C“³⁶). În terminologia datinilor la ucraineni acest cuvânt este foarte frecvent mai ales în unele raioane (Rohatin) din Galiția (azi reg. Ivano-Frankovsk) și pe Nistru, precum și în graiurile ucrainene din Bucovina.³⁷ Răspândirea lui în sistemul ritualic al ucrainenilor din aceste zone a fost, probabil, determinată de factori etnici și demografici. E cunoscut faptul că pe aceste locuri încă în sec. XI-XII s-au așezat bolohovenii (bolohii, volohii). Un puternic curent de migrație înspre Galiția se constată istoricește, pe bază de documente care arată colonizări de sate românești în sec. XIV și XV³⁸. În 1377 principele polonez Vladislav Opolski, guvernatorul de atunci al Galiției, „i-a dăruit sate și pământuri în județul Sambor voievodului valah“. Atunci – consideră și unii istorici ucraineni – au luat ființă așezări compacte de „volohi“, fapt despre care ne mărturisesc și unele toponime (Voloșki, Voloșino etc.). La începutul sec. al XVII-lea mulți români se așază cu traiul în Sneatin și alte localități din actuala reg. Ivano-Frankovsk.³⁹

Vom demonstra mai jos că nu numai unii termeni, ci, parțial, și formula „iertăciunii“ s-a încetățenit la ucrainenii din această zonă datorită contactului interesant în acele timpuri îndepărtate. Desigur, după cum am arătat mai sus, motivul blagoslovirii există pretutindeni în ritualul nunții ucrainene, dar în o seamă de localități el s-a amplificat, s-a îmbogățit datorită asimilării unuia dintre momentele principale ale nunții românești – „iertăciunea“. Pentru a explica fenomenul vom recurge la o serie de confruntări de texte (variante) înregistrate în diverse regiuni ale Ucrainei. În ceremonialul descris în 1877 de P. Ciubinski (Poltava), tatăl și mama îi blagoslovea pe tinerii întorși de la cununie: „Nehai vas big blagoslovîti dovgo v sviti jiti“⁴⁰ – „Să vă blagoslovească Dumnezeu, să trăiți mult pe lumea asta“; în reg. Kiev (1903): „Blagoslovi, Boje, i oteți i matî, svoiemu dâtiati nizeniko claniatâsi“⁴¹. Idem – în Podolia, Ucraina de Stepă, Volâh ș.a.⁴².

Situația se schimbă în zonele mai apropiate de arealul românesc. În s. Sloboda-Iarșivska, r-nul Moghilev-Podolski, reg. Vinița la frontiera cu Basarabia „nuna cea mare“ se numește „nanașa“ (1963)⁴³. Un text în stil de orăție (în proză), foarte apropiat de „iertăciunea“ noastră a fost descoperit și în arhivele scriitoarei ucrainene Evghenia Iaroșinskaia care a descris, în 1891, ritualul nunții în localitățile cu populație ucraineană de pe Nistru. Unul dintre oaspeți interpretează formula ce urmează: „...I prosît ța dîtîna novozbranna prosciu,/ Vam sî klaniae i prosîti u vas proscenia i blagoslovenia.../ Sciob ste ei vîreadîtî v sciaslîvu hodînu, v dalecu dorohu“⁴⁴. – „Și se roagă acest copil de iertăciune. El se închină în fața dvs. și cere să-l ierțați și să-l blagosloviți. Să-l pregătiți de drum mare într-un ceas bun“. Se impune o paralelă edificatoare cu textul „iertăciunii“ răspândit în Bucovina și în nordul Basarabiei: „Uitați-vă la acești copii,/ Cum au căzut cu frunțile la pământ/ Și se roagă cu

plecăciune/ Să-i blagosloviți“. Evident, se pare faptul că „proscia“, în unele localități ucrainene din zona subcarpatică și de pe Nistru, s-a dezvoltat datorită influenței „iertăciunii“ noastre. La fel și în Bucovina ucraineni improvizau în momentul respectiv al nunții diverse formule foarte asemănătoare cu „iertăciunea“ noastră pe care le numeau „Proscia“ („Iertăciune“)⁴⁵.

În Basarabia (inclusiv în Bugeac) și Bucovina în cadrul ritualului nupțial s-a constituit un episod dramatic de proporții considerabile numit „zestrea miresei“, ca o sinteză a momentului „cumpărării-vânzării“ miresei și a zestre ei. Una dintre cele mai ample dramatizări ale folclorului obiceiurilor de nuntă a fost înregistrată în s. Trestiana (azi Dimca) din r-nul Adâncata (Hliboca), reg. Cernăuți. Sora miresei îi invită pe vornice și ceilalți flăcăi în casă să vadă și să admire mireasa „tânără ca o mlădiță/ Frumoasă ca o puiculiță“. Vornicelul mai mare, intrând în casă, întrebă de zestre. Sora miresei (se așază pe ladă) cere răscumpărare pentru mireasă și zestrea ei. „Druștele“ o apără interpretând replici versificate adresate „flăcăuanilor fără bani în buzunar“. Până la urmă se „face târgul“, vorniceii mirelui scot zestrea afară din casă, mireasa își ia rămas bun de la părinți și rude, moment în care intervin diverse motive lirice minore.⁴⁶

În ritualul nunții la ucraineni și ruși „vânzătorul“ miresei este, de obicei, fratele ei mai mare, „târgul“ însă se face în forme mai simple. La ucraineni ca și la bielorui se interpretează un cântec despre fratele („Braticu tatarinu“) care își vinde sora mult prea ieftin („Prodav sestrițu za darı“).

Mai sus am arătat că străvechile orații solemne constituie unele dintre cele mai distincte particularități tipologice ale nunții noastre. Cu timpul ele și-au imprimat diverse note umoristice care sunt mai puțin stabile și diferă de la o localitate la alta. La fel au evoluat și „cântecele găinii“, la „masa mare“. V. Zelenciuc menționează, că „ofrande de acest fel erau caracteristice pentru ritualul nunții la romanii și grecii antici, de aceea trebuie să admitem că „moldovenii au preluat obiceiul de la aceștia“.⁴⁷ Pe baza lui (a obiceiului greco-roman) la români s-a dezvoltat o specie anumită „cântecele găinii“ (sau „chiotul găinii“), iar apoi s-a constituit și un episod dramatic numit „închinarea găinii“. În Transcarpatia (satele de pe Tisa), unde s-au conservat elemente arhaice ale ceremonialului nunții, au fost înregistrate (ca și în Maramureș) variante de proporții foarte mari (până la 300 de versuri) ale acestor dramatizări.

La românii din Bucovina au fost atestate texte mai laconice:

*Frunză verde clocotici,
Ian ghiciți ce am aici ?
Ori găină, ori cucuș
Pentru acești părinți frumoși.
Săraca găină sură
Cum îmbla pe după șură,
(sau „Cum scurma pe după șură“)
Cum îmbla pe după casă,
Dar acum doarme pe masă.⁴⁸*

Sau: *Faceți-mi locul mai larg,
Să mă cobor de pe prag,
Să mă duc la nănașa
Ca să-i dau găinușa.
Săraca găină sură
Aseară dormea în șură...
Găinușă porumbacă
N-aș schimba-o nici pe-o vacă
Vaca trebuiește mulșă,
Găina la masă dusă.
Moșia trebe lucrată,
Găina la masă dată,
Moșia trebe costită,
Găina trebe-mpărțită.⁴⁹*

La ucrainenii din Bucovina a fost înregistrat în 1959 un cântec de nuntă ce pare a fi legat de tradiția noastră: „A naș batico ciornobrîvîi,/ A naș kohut sivocrîlîi/ Vciora gribsea na toku/ Ției noci u gorșku/ Pered baticom v tareliu,/ Nașa mamka ciornobrîva,/ Nașa kurka sîvokrîla/ Vciora greblasî na toku/ Ției noci u gorșku/ Pered mamkoiu'v tareliu“⁵⁰. („Nunul nostru-i sprâncenat,/ Iar cucoșul e cu pene sure./ Ieri scurma pe-afară./ Iar în noaptea-aceasta-i în oală./ Și-n farfuria din fața nunului mare./ Nuna noastră-i sprâncenată,/ Iar găina-i cu pene sure./ Ieri scurma pe-afară/ Iar în noaptea aceasta-i în oală/ Și-n farfuria dinaintea nunei mari“).

Textul acesta e unic în felul său în folclorul nupțial al ucrainenilor. Chiar și în Bucovina el s-a localizat doar în unele sate din raionul Vijnița. În localitățile de pe Nistru (r. Zastavna, reg. Cernăuți) în toiul „mesei mari“ („pripoiul“), după ce se închinau colacii, „svaștele“ cântau despre „Rățoiul cel sur“, însă aceste cântece se deosebeau în mod radical de textul descoperit în r-nul Vijnița care, credem, s-a format datorită contactului cu folclorul nostru legat de actul respectiv. Se întrevăd și unele coincidențe textuale (rom. „găina sură“ – ucr. „găina cu pene sure“; rom. „cum îmbla (scurma) pe după casă“ – ucr. „ieri scurma pe-afară“). Desigur, în cazul căsătoriilor mixte obiceiul „găinii“ se practica și de către ucrainenii, fiind apoi încetățenit de către aceștia în unele sate bucovinene. Vedem însă că n-a fost preluat numai obiceiul ci și motivele centrale ale „cântecului găinii“ (în unele sate românești aceste cântece sunt mai reduse ca text și se interpretează ca niște strigături).

Pe lângă: a) speciile retorice (formulele-orații) de o mare amploare, care prevalează în ansamblul folcloric al nunții românești, inclusiv a celei din nordul Bucovinei; și b) dramatizările obiceiurilor (episodul „zestrea miresei“ ș.a.) mai există o latură specifică a ceremonialului nunții la români (în contextul de paralelisme interzonale) – frecvența strigăturilor (speciilor dansante și cântate) cu un diapazon tematic foarte vast. Or, dacă acestea din urmă țin într-adevăr de microstructura ritualului și diferă de la o localitate la alta, apoi celelalte două aspecte naționale ale ceremonialului constituie însăși macrostructura lui arhetipală originală. Aspectele universale, însă, nu pot fi diferențiate atât de lesne cum s-a procedat într-o serie de lucrări din ultimele decenii (avem în vedere, în special, studiile lui V. Zelenciuc, I.D. Ceban ș.a.). Ceea ce pare a fi „comunitate est-slavă-est-romanică“ de cele mai multe ori depășește această arie geografică (bunăoară, închinarea colacilor (pâinii) ș.a.) se practică și la italieni. Influențele slave (mai bine-zis ucrainene) se limitează, de fapt, la reluarea în plan local a unor termeni („pripoi“, „svaška“ ș.a.). Dar și în nunta ucraineană de pe Nistru și din localități mai îndepărtate (Galiția) întâlnim elemente simbolice și nuanțe terminologice românești („nanașă“, „zestre“, „vătăjel“ etc.) sau termeni traduși – („proscia“ – „iertăciune“). Cercetările de teren din ultimele trei decenii nu relevă o influență cât de cât apreciabilă a cântecului ucrainean asupra ritualului nunții la românii din nordul Bucovinei. Concluziile unor cercetători din Moldova în acest sens sunt lipsite de teme. Reluările ocazionale și sporadice de motive ale cântecelor ucrainene nu pot fi extinse asupra întregii zone (bucovinene). O circulație mai intensă au avut-o orațiile noastre („Conocăria“, Iertăciunea“) la ucrainenii (în Bucovina), pe Nistru și chiar în Galiția. În genere putem conchide că cele mai originale componente ale nunții românești s-au păstrat în mare măsură până în prezent (deși cu unele modificări neesențiale de text). Desigur, în anumite localități cu populație mixtă din Bucovina pot fi sesizate și deformări ale structurii ritualului românesc, dar, alături de ele, apar în toată plenitudinea lor formele clasice ale tradițiilor noastre.

Considerații și mai concludente cu privire la persistența multiseclară și viabilitatea tradițiilor autohtone românești în nordul Bucovinei și în alte zone de la nord-est de Carpați se vor putea face în urma studiului comparat al întregului sistem etnofolcloric (ritualuri calendaristice, de trecere, descântece ș.a.).

NOTE

1. Punctul inițial al materialului documentar îl constituie volumul marelui etnograf și folclorist bucovinean Simion Florea Marian, *Nunta la români*, București, 1890, VI + 856 p.
2. *Folclorul obiceiturilor de familie*. Ale aceluiași, art. într. și comentariile de A.S. Hâncu și V.S. Zelenciuc, Chișinău, Ed. Știința, 1979, p. 277-279 (în grafie chirilică).
3. Simion Rusciac, *Nunta la români*, Cernăuți, 1926.
4. Axentie Bilețchi-Oprișanu, *Din comorile neamului nostru*, Cernăuți, 1930.
5. *Folclorul obiceiturilor de familie*, p. 85-230.
6. G.C. Bostan, *Tipologhiceskoie sootnoșenie i vzaimosveazi moldavscogo, russkogo i ucrainskogo folclora*, Chișinău, Ed. Știința, 1985, p. 55-72.
7. Herodot, *Istorie*, 2 vol. București, 1961-1964. (pagini din cartea V).
8. Vezi: Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1957, p. 182 (în grafie chirilică).
9. Ion G. Sbiera, *Colinde, cântece de stea și urări la nuntă. Din popor luate și poporului date*, Cernăuți. Ed. Societății pentru cultura și lit. română în Bucovina, 1888, VIII + 117 p.
10. Vezi: Petre Ștefănuță, *Cercetări folclorice în valea Nistrului de jos*, în *Anuarul Arhivei de folclor*, București, vol. IV, 1938, p. 123.
11. Rev. *Narodna tvorcesti ta etnografia*, Kiev, 1971, N. 6, p. 25.
12. Vezi: *Narodî zarubejnoi Evropî. Etnograficeskie ocerki*, Moskva, 1965, p. 385-386.
13. G.C. Bostan, *Tipologhiceskoie sootnoșenie...* p. 57-61.
14. *Folclorul obiceiturilor de familie*, p. 29.
15. V. Zelenciuc, *Ocerki moldavskoi narodnoi obreadnosti*, Chișinău, 1951, notă reluată de către autor în prefață la volumul *Folclorul obiceiturilor de familie*, p. 29.
16. Vezi câteva variante în colecția intitulată neadecvat *În colhoz e sârbătoare*, Ujgorod. Ed. Carpați, 1972, p. 86-88. Texte asemănătoare atestate în multe localități din nordul Bucovinei se păstrează în arhiva de folclor a Catedrei de Filologie Română și Clasică a Universității din Cernăuți.
17. *Folclorul obiceiturilor de familie*, p. 278.
18. *Ibidem*, p. 149-151. Vezi și variantele culese în nordul Basarabiei (fostul județ Hotin), p. 151-153.
19. S.Fl. Marian, *Nunta la români*, p. 466-470.
20. Var. înreg. în 1972 în s. Cireș din r-nul Storojineț. Arhiva de Folclor a Academiei de Științe din Moldova, N 248, p. 174-177.
21. Vezi înregistrările efectuate pe Nistru de către scriitoarea ucraineană Evghenia Iaroșinskaia în 1891. *Vesillea*, kn. II, Kiev, 1970, p. 220.
22. Informații de teren în satele cu populație ucraineană din r-nul Adâncata (Hliboca) – Volcineții vechi (inf. Gheorghe Huțuleac, 1966, 73 a.); Camenca (inf. Maria Bilinciuc, 1968, 69 a.) ș.a.
23. Romulus Vulcănescu, *Mitologia română*. București, Ed. Academiei Române, 1985, p. 485.
24. *Folclorul obiceiturilor de familie*, p. 158.
25. *Bolgarska narodno tvorcestvo*, în 12 vol., V. 2, Sofia, 1962, p. 553.
26. Vezi: A.V. Gura, *Opît arealnoi haracteristiki slavianskogo svadebnogo obreada i ego terminologhii*, în cartea *Formirovanie rannefeodalinih slavianskib narodnostei*, Moskva, 1981, p. 161-173.
27. Inf. de teren. s. Tărășăuți din r-nul Noua Suliță, înreg. în 1967 de la Preoteasa Varvara, 81 a.

28. *Folclorul obiceiturilor de familie*, p. 161-163.
29. *Vesillea*, I, p. 427.
30. *Narodnĭie liriceskie pesni*, Leningrad, 1961, p. 238.
31. M. Federovski, *Liud bieloruski. Materialĭ do etnografii*, 1887-1905, i. V. Varszava, 1958, p. 387-449.
32. Materiale ale Arhivei de folclor a A.S. a Letoniei, ĩnr. 1950, N 8595.
33. *Srpske narodne pjesne*, V. Ŗtef. Karadziĉ. T.I. Biograd, 1881, p. 55.
34. ĩnreg. ĩn s. Budineţ, r-nul Storojineţ de la Ilie Cozaciuc, 83 a. (1968).
35. *Vesillea*, II, p. 84.
36. *Structura ukrainskih govoriu*, Kiev, 1982, p. 116-129.
37. *Ibidem*.
38. Vezi: Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria romĭnilor*, Bucureşti, 1974, p. 224-225.
39. V.I.Naulko, *Razvitie mejetniceskih sviazei na Ukraine*, Kiev, 1975, p. 48.
40. *Vesillea*, I, p. 110.
41. *Ibidem*, p. 162.
42. *Ibidem*, I, p. 304, 427, II, p. 26 Ŗ.a.
43. *Ibidem*, II, p. 251.
44. *Ibidem*, p. 221.
45. *Sbornic pjesen bucovinskoho naroda*, Sost. A.Lonacevski, Kiev, 1875, p. 224.
46. Vezi: *Conăcarii*, Chişinău, 1967, p. 81-89.
47. V. Zelenciu, *Ocerki*, p. 56.
48. Inf. Cojocar Ŗtefania, s. Bahrineşti – Adăncata (Hliboca), 1970.
49. *Folclorul obiceiturilor de familie*, 206-207 (ĩnreg. ĩn s. Cireş, r-nul Storojineţ).
50. *Bukovĭnski narodni pisni*, Kiev, 1963, p. 79-80.

SUMMARY

The present article, only a short fragment of an ample comparative study, presents some archetypal characteristics of the Romanian weeding ritual preserved until nowadays in Northern Bukovina. The author demonstrates that the alleged East-Slav influences, especially the Ukrainian, are actually limited only to the superposition of some terms (strictly linguistic aspects) and to peripheral and sporadic phenomena (the recent resuming of some Ukrainian songs in villages with mixed population). Our ancestral nuptial poems („Conăcarii“, „Iertăciunea“ etc.) have exerted a large influence on the Ukrainian repertoire both in Bukovina and in more remote zones on the Dniester and in Galicia.

More relevant considerations regarding the century-old persistence and the viability of the Romanian autochthonous traditions in Northern Bukovina and in other regions to the North-East of the Carpathians will be possible after the completion of the comparative study regarding the whole traditional ethnofolklore system.

Arhivele Bucovinei

SATUL NOSTRU MAHALA DIN BUCOVINA. ÎNREGISTRĂRI PENTRU MAI TÂRZIU (Din arhiva familiei Nandriș)

Ionică Nandriș*

București, mai 1965

DE-ACASĂ

Gânduri, cu voi ne ducem viața, cu voi ne mângâiem, cu voi ne întărim în vremuri de grea cumpănă...

Imagine a satului meu, de ce mă urmărești, de ce mă tulburi așa des în pribegie?

Vis, în nopțile de nesomn, când abia ațipesc, de ce mi-arăți Valea Prutului și locul leagănului familiei, tineretii și hotarului nostru...?

De ce inima mă îndeamnă stăruitor să poposesc mai des în acele părți nefericite, la acei puțini ce-au mai rămas în sat ?

Dănuirea lor acolo e o mustrare, și o mărturisire a unor drepturi și a unui trecut.

Strigătul lor fără glas se aude parcă până aici... brațele lor rugătoare se ridică către ceruri, cerând dreptate și libertate...

* Ion Nandriș, n. 19.VII.1890, Mahala, comună de lângă Cernăuți, – m. 7. I. 1967, București. Studii medicale superioare la Viena și Cluj. Specializare în medicina legală la Paris și Strasbourg. Doctor docent în medicină, conferențiar la Facultatea de drept (curs de medicină legală). Fondator, în 1943, la Cernăuți al revistei *Bucovina medicală*. Colaborator la revistele *Clujul medical*, *Spitalul*, *Bucovina*, *Adevărul literar și artistic*, *Semănătorul*. (Vezi bibliografia în: *Știința în Bucovina. Ghid bibliografic I*. Suceava, 1982). Este fratele mai mare al profesorului Grigore Nandriș, lingvist de renume internațional, și al Aniței Nandriș-Cudla, țărancă deportată de bolșevici, căreia îi descoperă talentul de povestitoare populară îndemnând-o să-și scrie jurnalul de suferință în Siberia (apare postum la Ed. Humanitas). Este ultimul președinte al Societății „România Jună” din Viena și salvator al arhivei acesteia în timpul primului război mondial, precum și ultimul președinte de până în 1944, la Cernăuți, al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Cu strădania Domniei Sale, la Mahala s-a construit, în perioada interbelică, o Casă Națională (demolată în urmă cu câțiva ani) și un Spital al satului, cu etaj, transformat de sovietici într-un azil de copii handicapați. Și-a iubit pătimaș comuna natală și a scris despre ea, la sfârșitul vieții, o monografie rămasă în manuscris, al cărei text, pus cu amabilitate la dispoziția noastră de vrednicul nepot de la frate al autorului, dl dr. Gheorghe Nandriș din Sibiu, avem bucuria să-l publicăm aici. (Red.).

De-acasă.

Gânduri, cu voi ne ducem
niște, cu voi ne mângâiem, cu voi ne
întorim în vremuri de cea cumpănă...

Imagine a satului meu,
dece mă urmărești, dece mă tulbur
așa des în pribegie... ?

Vis, în noaptea de nesomn,
când abia aștepți, dece mi-arăți Valea
Prutului și locul leagănului familiei,
Zănești și hotarului nostru... ?

Dece inima mă îndeamnă
stăruitor să propună mai des în acele
părți referite, la acei puținii ce-ai
mai rămas în sat ?

Dăinuiesc los acolo și o
muștrăie, și o mătură a unor drepturi
și a unui trecut.

Străgătul los fară glas se
unde până până aici... bratele los
meștrare se ridică către Ceruri,
cerând dreptate și libertate...

Bieții mei, Mahaleni!
Răbotați cum puteți, parțial și
fărămizora din sufletul satului

Bieții mei Mahaleni ! Răbdați cum puteți, păstrați o fărâmitură din sufletul satului nostru, merit pieirii de vrăjmași...

Știri ce reușesc rar și cu greu să se furișeze de-acolo ne vorbesc de un „Trolleybus“ ce-a ajuns din Cernăuți până-n vatra satului, lângă biserică; de lumină electrică ce luminează noaptea satul în lung și-n lat și gospodăriile rămase larg deschise, fără garduri, fără porți... să alunge parcă umbrele trecutului, ce neliniștesc stăpânii de azi... La voi câinii nu mai latră, cocoșii nu mai cântă, ciocârliia nu se ridică în nemărginirea cerului îmbătăta de fiorul primăverii, câmpul și-a pierdut mireasma, voia bună a încremenit...

Scrisul nostru mai spune că lumea de-acolo a apucat o vorbă „mergem la Nandriș“ când vrea să spună la „colhoz“, înghebat în vechea gospodărie a lui Nandriș. Cu atâta doar s-a păstrat o amintire.

Nu pierdeți nădejdea. Treceți pe lângă biserică, treceți pe lângă „Casa Națională“, treceți pe lângă frumosul „Dispensar“, aruncați o privire pe furis, ele vă îmbărbătează. Au fost zidite cu dragoste și credință, au rămas acolo ca o mângâiere și afirmare.

Știu că puțini ați mai rămas în sat. Ceilalți se sting în ghețurile Siberiei, în ceața Murmanscului, în minele Dombasului, mângâiați în ultimele lor clipe de vedenia satului lor drag.

Alții streini, ucraineni dinlăuntru și de pe la noi, din părțile Caransebeșului de pe la Sălbăgele, au fost aduși să vă ia locul.

Zi de zi împruținați... Când nădejdea și amarul vieții vă cuprinde, intrați în cele două țințirime, îngenunchiați pe movilele de pământ, la capăt cu cruci înnegrite de vreme și spuneți-le în șoaptă și în ceasuri de neprevăghere că v-au năpădit păgânii... prindeți la putere...

Va veni vremea când îngerii vor suna „Ceasul Reînvierii“, morții se vor ridica cu zecile de mii din mormintele lor... păgânii vor fugi mâncând pământul...

Dreptatea se va pogori pe pământul nostru...

Până atunci răbdați, răbdați și credeți în ziua de apoi...

*Martie 1954,
Ionică Nandriș*

MAHALA

1

Cum ieși din suburbia Cernăuțului, Caliceanca, venind din oraș, treci pe lângă păduricea și mănăstirea Horecea și cobori încet spre podul de fier de peste Prut, se deschide în față larg valea Prutului. În copilărie treceam apa Prutului cu poronul sau cu brodina, mai rar cu luntrea din pricina apei Prutului plină de vârtejuri periculoase.

În față pe coasta malului stâng se întinde, cât vezi cu ochii, un sat cu fața spre miazăzi de la marginea pădurii din stânga până departe aproape de Boian. E o veche așezare moldovenească cu case albe, tupilate în grădini cu pomi roditori.

Acesta e satul nostru Mahala.

În vechime purta numele de Ostrița, pomenit în uricul de danie al lui Ștefan cel Mare din anul 1473, când satul și moșia Ostrița au fost închinat Mănăstirii Putna. Dar satul trebuia să aibă o vechime mai mare. Hotarele arătate în acel uric sunt acelea ale satului Mahala de azi. Adică Hucăul la răsărit, Stanihorul la apus, Dolha la miazănoapte și apa Prutului la miazăzi.

Nu știm când și în ce împrejurări și-a schimbat numele. În anuarele de mai târziu ale Mitropoliei Bucovinei din Cernăuți găsim însemnări despre „comuna Mahala care înainte se chema Ostrița“.

Noi bănuim că această schimbare s-ar fi făcut pe vremea când turcii au stăpânit Cetatea Hotinului și și-au întins raiaua până-n Prut și Cernăuți. Dar nu avem nici o dovadă în privința aceasta. Am putea aduce în sprijinul părerii noastre unele argumente, dar nu destul de puternice.

Numele Mahala e de origine turcească; în sat s-au păstrat până-n zilele noastre unele turcisme, ce nu se întâlnesc în satele vecine. Așa avem câteva familii cu nume turcești: Hismicher (servitor), Huzun (lungu), *cadâna* în sens rău pentru o femeie cu purtări dubioase, o familie cunoscută mai mult sub porecla de „Acadioaie“, cuvântul *ghiol* și așa mai departe. S-ar putea bănui că în satul Ostrița de pe vremuri influența turcească a fost mai puternică, poate să fi rămas și unii turci după retragerea celor din Hotin.

Pentru numele vechi al satului nostru de Ostrița am avea unele rămășițe păstrate de asemenea până azi. O parte a satului are și azi numele de Cotul-Ostriței. E adevărat că în dreptul acestui Cotul-Ostriței, peste Prut există un sat Ostrița. Sunt megieșe, despărțite în țarinile lor doar de Prut, dar mulți locuitori din Ostrița de azi au ogoare și dincoace de Prut, vecine cu ale oamenilor din Mahala. Acest sat Ostrița e mai nou și noi înclinăm să credem că a luat ființă în timpul stăpânirii turcești cu raiaua lor din Hotin, când o parte din locuitorii Ostriței vechi schimbată în Mahala, au trecut Prutul ca să scape de turci și-au numit noua lor așezare Ostrița, după satul lor de baștină cu nume schimbat. Încă până în 1914 (începerea primului război mondial, flăcăii din Mahala aveau în jocurile lor de Duminică pe lângă Moldoveneasca, Haiduceasca și jocul Ostriceanca cu strigătele ei. Probabil tot o aducere a vechii numiri a satului de Ostrița.

În copilărie am apucat în sat la noi două legende despre „Mahala“. Bătrânii povesteau că demult tare, când omul își agonisea cu greu hrana, bărbatul a plecat la vânat, lăsând în adăpostul lui femeia cu doi copii mici. Bărbatul însă nu s-a mai întors, fiind poate omorât de fiare sau sălbătăciuni în apărare. Femeia și-a luat copiii și-a fugit în altă parte, mai sigură. A ajuns astfel în marea râpă cu lut galben și pârâu în fundul ei, a săpat o groapă-adăpost pentru copiii ei în malul râpei și a plecat în căutare de hrană. Dar nici femeia nu s-a mai întors. Copiii chinuți de foame au început să strige după mama lor „maaa...mahăă...“. Și cum în legendă multe sunt posibile, și numele locului a luat ființă... ajungând la Mahala.

A doua legendă din bătrâni spunea că satul nostru ținea cândva demult de un „târg vechi“, Stroești Vechi așezat în țarina de răsărit, pe unde sunt azi „Văsele și Țelinele“ după spusele bătrânilor. În copilărie, când mânăm boii la plug pe ogorul nostru din Țelină, plugul scotea uneori moloz, pietre de râu și bucăți mici de cărămidă. Oamenii cunoșteau lucrul acesta și adesea vorbeau între ei despre misterioasa apariție în urma plugului de aceste rămășițe de clădiri din părțile acelea.

Pe timpul celui dintâi război mondial (1914-1918), mai exact în primăvara anului 1916, frontul ruso-austriac își avea tranșeele de la Prut-Boian- Mahala-Rarancea etc. Erau cunoscute luptele grele de la „Doljoc“ – o pădurice de pe pământul Boianului, dincolo de Hucău. Comandantul acestui front era colonelul Țap, român ardelean, care avea sub comanda lui doi generali austrieci cu unitățile lor. După Unirea din 1918 Țap a devenit general de armată în România. Aice am avut ocazie să văd o hartă a „Marelui Stat Major Austriac“, care avea însemnat pe ea locurile Vâsla și Țelini cu o pată mare verde și tipărit în locul acesta în limba germană „Strayeschty“.

În anul 1777, doi ani după răpirea Bucovinei, populația acestei provincii austriece a trebuit să depună jurământul de credință și supunere către împărăteasa Austriei Maria Theresia. Acest jurământ s-a făcut pe formulare tipărite la Blaj numai în limba română. În fiecare sat venea un reprezentant al puterii austriece, aduna satul la primărie, li se citea jurământul și toți îl repetau cu două degete în sus, pe urmă iscălea Vornicul și preotul satului și câte patru fruntași prin punerea de deget – căci nu știau carte.

Pe formularul de jurământ din 1777 satul nostru e trecut cu numele de Mahala. Aceasta înseamnă că schimbarea numelui satului din Ostrița în Mahala, s-a făcut înainte de 1777. Dar mai mult nu putem afirma nimic.

2

Satele noastre românești sunt organisme vii, unități și entități sociale, economice, culturale, etnice etc., cu viața lor proprie, cu specificul lor format de-a lungul multor veacuri și în stare să trăiască aproape independente.

Țăranul cu munca lui, cu pământul și gospodăria lui producea hrana necesară familiei și avea și pentru alții de vânzare, producea materia primă pentru îmbrăcăminte și încălțăminte. Iarna fiecare casă și gospodină se ocupau cu industria casnică în plină floare: pregătirea lănei, inului, cănepei, țesutul de pânză, sumane, lăcere, țoluri, ștergare și ștergăruțe, traiste, fețe de masă, catrințe, saci etc. Gospodina croia și cosea cămășile. Pentru lucruri mai fine, mai de artă populară erau femeile cu experiență și pricepere care țesau laicere, traiste etc. cu felurite alesături. De asemenea erau specialiste în cusutul alțițelor sau închistritul ouălor de Paști etc., etc.

Erau meșteri iscusiți de făcut case, grajduri, șuri etc. Omul îi chema când avea nevoie, le spunea ce-ar avea de făcut și cât de mare, câte încăperi. Meșterul se uita la locul merit pentru casă, modifica după părerea lui unele lucruri, chibzuia din ochi, cântărea în cap și-i spunea omului cât și ce fel de material îi trebuie și cât îl va costa lucrul ca și timpul necesar. Începea lucrul cu oamenii lui și casa ieșea. O frumuseță de linie, armonie și trăinicie. Ei nu aveau nevoie nici de plan, nici de hârtie și creion pentru calcule. Aveau cap, aveau ochi, aveau gust și simțul măsurii. Priviți casele vechi ale satelor noastre, vedeți ce vă arată „Muzeul Satului“ din București. Și-acolo în satul nostru românesc toate se învățau de la cei dotați, cu experiență și cu anumite daruri – toate îndeletnicirile sau meseriile și se transmiteau mai departe din generație în generație.

Dar satul mai era și locul credinței și păstrării cu sfințenie a tuturor datinilor, obiceiurilor, întregii comori de folclor românesc – povești, legende, cântece și instrumentele lor.

Satul a păstrat și o anumită ținută morală, o măsură în toate, o bunăcuviință rar întâlnită în alte părți, o omenie românească, avea rânduielile lui, drepturile lui cum nu le prea întâlnim la neamuri străine. În Moravia, demult, Românii de-acolo au fost cehizați. Și-au pierdut limba, naționalitatea. Dar o parte din datinile românești, din rânduielile românești continuă să persiste. În anul 1916 a apărut o lucrare a unui ceh despre „Dreptul valahic și rânduielile lui“ din Moravia centrală – adică regiunea unde a fost locuită de valahi până ce i-au înghițit cehii.

Satul era un rezervor de energii și valori românești. Satul a dat totdeauna cel mai mult sânge pentru apărarea gliei strămoșești și cele mai mari venituri din impozite pentru stat. Satul este sau mai exact a fost creatorul și păstrătorul de artă populară românească, de folclor românesc, de port, de datini, de limbă românească, comori care ne fac cinste astăzi și cu ele ne afirmăm specificul național și ne mândrim în fața străinătății.

Satul a creat și păstrat calitățile și scăderile neamului nostru românesc. Orașul a avut un timp un rol însemnat ca centru cultural. Astăzi orașul încearcă să conducă, să stăpânească totul.

Satul cel bun, cel tradițional, cel bogat sufletește e pe cale de dispariție. Cuvântul „țaran“ se tot înlocuiește cu „muncitor agricol“. Se tinde la ștergerea unui trecut plin de tradiții, datini și comori.

„Orașul, spune bătrânul și încercatul Albert Schweitzer, și-a pierdut rolul de centru cultural pe care îl avusese odinioară. Astăzi, prin marea aglomerație a populației în oraș, prin preponderența unei industrii de amuzamente facile, orașul a devenit un obstacol de reculegere spirituală, a devenit o seră a dezumanizării...“. Se pare că viitorul apropiat îi va da dreptate înțeleptului D. Schweitzer, decedat de curând, în 4 septembrie 1965, la vârsta de nouăzeci de ani.

Astăzi se pun probleme grele pentru existența satului nostru românesc. Socializarea pământului i-a luat satului sângele vieții. Țăranului i-a rămas căsuța cu 25 ari de grădină. La colectiv nu au loc toți și totdeauna. Mașina înlocuiește mâna de lucru, munca și câștigul țăranului. Ceea ce-i dă colectivul pentru zilele-muncă a celor ce-au încăput la colectiv, nu-i aduce destulă hrană pentru familie. Excepție fac cei ce-au ajuns la „conducere“ cu neamurile lor. O vacă, un porc nu pot ține pe lângă casă decât unii și puțini – și n-au cu ce hrăni copiii. Îmbrăcămintea trebuie s-o cumpere în oraș. Adio cusături, alesături, catrințe etc. Lipsurile și mizeria îi fugărește din sat pe o mare parte de țărani la oraș, în căutarea de lucru și câștig ca să poată trimite acasă bani familiei. De-aice o serie de primejdii: hrana mai mult rece, nesuficientă, condițiile de cazare nu totdeauna corespunzătoare, mirajul orașului cu păcatele lui duc repede la denutriție, boli, obiceiuri și port citadin, relaxarea legăturii de familie, decadentă morală, slăbirea potențialului nostru etnic. Și astfel satul și țăranul mor încet în plin progres! Țăranul legat de pământ și brazda lui cu experiență devine păzitor de vile, portar sau „muncitor necalificat“ cu ziua. Toți șarlatanii sătești, și erau înainte destui guralivi și leneși care trăiau din alegerile burgheze, devin mari agricultori, ajutați de noii ingineri agricoli pe care ilustrațiile cotidienele ni-i prezintă în porumb, în grâu cu câte o carte în mână, studiind creșterea plantelor.

Astfel putem înțelege de ce rușii în jumătate de secol n-au ajuns să aibă o agricultură cu o producție normală, cu toate că mereu îi schimbă profilul organizațo-

ric în căutarea minunii. Se pare că înțelegerea și prietenia dintre ciocan și seceră e departe de-a se întări și suda.

Nime nu spune că satul trebuie lăsat în starea lui inițială, primitivă. El trebuie ridicat, ajutat să evolueze, nu să revoluționeze. Schimbările trebuiesc făcute cu mai multă înțelegere, cu mai multă ocrotire a vieții satului cu tot specificul lui. Să păstrăm mai cu grijă, mai cu dragoste comorile lui tradiționale. Să nu ucidem tot ce e frumos, tradiție, trecut în sat. Condițiile lui economice îl duc fără voie la cizme de cauciuc, la cămașă de stambă, la șapcă și pufoaice. Satul distrus, am nimicit locul și sursa de creație a artei populare și folclorului. Să nu-și închipuie cineva că acele „ateliere“: de așa-zisă artă populară vor putea înlocui satul. Se pare că cei ce conduc acest sector au început să-și dea seama de această primejdie. Așa s-ar explica organizarea întinsă și intensă la sate de cămine culturale – nu-i ceva nou – cu echipe diferite de teatru, dansuri și folclor românesc. Echipe de la centru colindă țara cu magnetofone ca să mai prindă ceva „original“ ce devine tot mai rar. Se fac concursuri de folclor românesc și se observă în ultimul timp că bătrânii de la sate, care mai dețin unele lucruri de folclor vechi românesc, au crescut la preț, adică sunt mai mult luați în seamă.

Știm că la noi spre deosebire de alte țări socialiste, clasa muncitoare – adică muncitorul din fabrică are conducerea și dictatura în conducerea țărânimii. În străinătate conducătorul-muncitor din fabrică nu are cu ce se prezenta. Căci oricum ar fi de socialist străinul te judecă după valoarea ta etnică, nu după etaje sau motoare. De acestea are străinătatea destule. Firește, îi interesează ce-ar putea cumpăra de la noi ca materie primă. În această situație „proletarul“ de fabrică și de oraș are nevoie pentru străini de comorile de artă populară și folclor românesc, și toate acestea le găsește numai la sate. Căci cu muzica lui Mălineanu, a lui Elly Roman de la oraș e greu să treci hotarele României – scris cu „â“. Dar cu vremea se vor stinge rândurile de oameni cu dragoste de comorile satului nostru, se vor epuiza sursele. Și va veni vremea când satul va fi înlocuit cu fabrica și toate contrafabricile care au și început să apară în vitrinele Bucureștilor și muncitorii îmbrăcați cu un fel de costum național românesc ce-i putem vedea pe străzile capitalei la 1 Mai, 23 August sau la ospătăriile din subsolul restaurantului lui Mircea „Carul cu zece“. Unele semne au început să apară. *Contemporanul* scria că la „Târgul de Fete“ de pe muntele Găina din Țara Moșilor, au apărut „țărani“ cu aparate cu tranzistori pe mână și cântau foarte „frumos“ în timp ce acei „țărani“ se plimbau printre lumea de-acolo, care în culmea fericirii bea bere „Tilsen“. Vreți ceva mai mult?

În munții Dornelor tăietorii de lemne în pădure cu ferestrele electrice și cască pe cap lucrează cu muzică de radio, în cabană îi așteaptă masa caldă și televizorul. Ciobanii au cizme de cauciuc, fulgarine în loc de sumane și mici radiouri cu tranzistori pe mână care le cântă mereu. Miorița lasă iarba și ascultă cu gura căscată această minune... de progres. Cine să asculte tainele codrilor ce dispar sub ferestrele electrice, cine să cânte din buciom și fluier sau frunză de fag? Și la ce? Chimizarea pădurilor, un alt mare progres, duce la dispariția păsărilor și sălbătăciunilor. Ei și? Tovarășul de la oraș, din fabrică și așa nu le cunoaște, nu le știe toate aceste frumuseți și, mai ales, nu le înțelege.

Și-atunci? Și-atunci ne pândește faza finală observată în alte părți și scrisă în *Contemporanul* din 24 august 1962 de americanul D. Peter Wierek care a luat parte la Cursurile de la Sinaia din vara aceea. Iată ce spune acest străin D. Peter Wierek: „...sunt pentru prima oară în România. Firește o țară și un popor și mai ales un popor cu o asemenea istorie zbuciumată, nu pot fi cunoscute în câteva săptămâni... M-au

impresionat deosebit minunatele peisaje montane, portul și peste tot dragostea pentru frumos... am întâlnit țărani tradiționali... Am cunoscut folclorul în multe țări. În majoritatea lor, el a devenit o specie de șarlatanism inventat „special pentru turiști“. Poporul român e un popor cu o foarte pronunțată sensibilitate, cu o puternică personalitate...“. Cine poate să înțeleagă, să înțeleagă ! Străinii știu să prețuiască valoarea poporului nostru și când vorbesc de el, ei se gândesc la sate, la țărani. Acolo cântă ei ineditul, originalul, frumuseța. Pe străini nu-i impresionează nici blocurile, nici fabricile, oricât de mari ar fi. Ei cântă satul și rămân adânc impresionați de comorile satului.

Iată mai nou. *Contemporanul* din 3 septembrie 1965 scrie: „Profesorul Clarenu R. Desker, directorul publicației *The Literary Review* îmi spunea nu demult că în colecția sa de traiste, adunate prin multe părți ale lumii, cele mai frumoase exemplare sunt cele românești și cele mexicane...“.

Iată de ce socotim că trecem prin o epocă grea și plină de urmări nefericite pentru ființa noastră ca neam. Când și dacă se va reuși distrugerea satului ca așezare tradițională românească și țăranul care e partea de căpetenie a satului, atunci am distrus Neamul. Vom rămâne o turmă „științific“ organizată cu terenuri sportive, cu cinematografe și televizoare, cu radio și multă și felurită materie plastică și alte diverse surrogate, cu câteva muzee etnografice cu o colecție mare de discursuri și magnetofoane, deținătoare de folclor românesc și cu o industrie de artă populară românească, de foarte dubioasă autenticitate. Repetăm încă o dată, acest fel de-a judeca nu înseamnă să lăsăm satele anchilozate în formele lor vechi. Progresul trebuie făcut treptat, adecvat nevoilor locale. Pentru asta e nevoie de oameni buni cunoscători ai satelor, de oameni cu tragere de inimă. Poate multe lucruri în viața satului par de neînțeles, superstiții etc. E bine să nu le distrugem. Vor veni alții după noi care le vor înțelege și descifra sensul.

Așa fac adevărații oameni și români.

3

Satul nostru Mahala era și este un sat mare. În 1939 avea aproape șapte mii de suflete. Avea trei școli cu douăzeci și doi de învățători, două biserici cu trei preoți, o „Casă Națională“ cu o sală de conferințe pentru patru sute persoane și cu opt camere, o „Casă de Ocrotire“ cu etaj.

Pământul era puțin și slab ca putere de producție. Populația s-a înmulțit, ogoarele s-au tot împărțit. La urmă multe ogoare erau așa de mici, că nu mai era ce împărți. Starea economică a satului era grea, dar vrednicia și hărnicia oamenilor era mare. Apropierea de Cernăuți, capitala Bucovinei, șase km, îi ajuta să-și valorifice produsele gospodăriilor lor, să-și găsească de lucru la C.F.R., la unele fabrici – cea de zahăr, cărămidărie etc. Seara veneau acasă. Au putut în felul acesta să țină copii la școlile medii și universitate, ca ucenici la diferite meserii – ceasornicari, cizmari, vânzători în librării etc. Dar despre toate acestea vom vorbi mai jos.

Sătenii din Mahala – care erau numiți și mahaleni – aveau o fire curioasă, aveau multe calități, dar și multe scăderi și „păcate“. Erau și-au rămas în mare parte credincioși, erau cinstiți și oameni de cuvânt, aveau rânduielile lor în viața familială și socială, aveau bunăcuviință și omenie, dar aveau și multă sălbătăciune. Erau în sat familii vechi, băștinașe, dar și familii așezate mai noi sau ceva mai vechi. Se făcea deosebire în viața familială și socială între familiile vechi și cele venetice. Nu se căuta valoarea omului după avere, ci după soi, după neam. La căsătorii totdeauna se cerceta din ce neam e, nu ce avere are.

Mahalenii băștinași nu furau, nu intrau ca servitori în oraș – numai în sat – dar foarte iute se aprindeau la bătăi și omoruri. Până la primul război mondial (1914-1918) a existat în Mahala „Vendeta“. Astăzi mai există în Sicilia. Adică, dacă două familii erau în dușmănie – și motive se găesc – se omorau între ei numai partea bărbătească. Bătrânii, femeile, copiii erau cruțați. Dacă un băiat ajungea la vârsta de 20 de ani, partea adversă bărbătească îi trimitea vorbă să se păzească. Adică era un fel de provocare, deși se putea întâmpla să cadă cel ce provoca. Erau, cum am spus, credincioși, dacă însă adversarul se purta provocator, lupta, bătaia începea pe loc în biserică. În felul acesta multe familii au fost în trecut exterminate de partea bărbătească.

Satul era format din trei părți, complet închegate între ele, și totuși pentru cunoscători păstrau trăsături și nuanțe de anumite deosebiri sub raport familial, port, nume, temperament și așa mai departe.

Partea dinspre răsărit se chema Cotul-Ostriții, sau pe scurt „Coteni“. După părerea noastră e partea cea mai veche, mai autentică a satului Ostrița de altădată. Oamenii sunt mai potoliți ca fire, au parcă și o nuanță mică în grai de deosebire, un mic vocabular păstrat ce nu-l găsim la celelalte două părți. De pildă în Cotul-Ostriței era cuvântul „băiată“ în loc de fată, de care râdeau cei din Mahala. Cămășile se purtau ceva mai largi, pălăriile cu marginile mai late. Ca nume de familie predomina: Droboț, Bujeniță, Axani, Budnic etc. Erau mai puțin bățauși.

Partea de mijloc a satului e Mahala. Oamenii mai neastâmpărați, cu o fire mai aprinsă, gata oricând la bătaie și omor. Fiecare purta la brâu un bulicher solid. Ca nume de familie mai des: Antonescu, Doroș sau Doruș, Hostiuc sau Huștiuc vorbit în sat, Mândrescu, Chelbea, Neguțoi, Iacobet, Dascalu, Coițan, Isac etc. Lucru curios, în Mahala s-a păstrat până în zilele noastre cuvântul „foasă“ în înțeles de șanț, groapă. Când îi întrebi pe oamenii mai vechi din sat de unde au acest cuvânt, această vorbă, răspundeau ca-ntotdeauna „așa am apucat din bătrâni“. Marele filolog Sextil Pușcariu, pe-atunci profesor la Universitatea din Cernăuți, care a cunoscut acest caz nu i-a putut da nici o explicație. Oamenii erau cu totul neștiutori de carte ca să bănuiești că un cuvânt nou „fosa“ ajuns în sat și supus legilor foneticii noastre.

Partea a treia a satului se chema Buda. Aice s-au adăpostit o populație mai nou venită în Mahala. Era considerată ca o parte a satului de venetici, așezați la margine, aproape de șoseaua Cernăuți cu ramificare una spre Boian – Basarabia, alta spre Rarancea – Toporăuți – azi sate ucrainizate. Aici se făceau mai dese căsătorii și legături cu satele ucrainizate mai sus numite și Jucica. Oamenii de-aice erau ținuți mai la o parte de familiile din celelalte două părți ale satului. Nu prezintau nici ca nume de familie, nici ca port sau grai nici o nuanță proprie deosebită.

După răpirea Bucovinei de către Austria în anul 1775, satul nostru și-a dus viața lui patriarhală ca toate satele din părțile acestea.

În anul 1848 s-a făcut împrăștierea țăranilor în Austria și Bucovina. Până în anul 1848 Bucovina a fost administrativ supusă *Galiției* cu centrul la Lemberg sau Lwow. Din anul 1849 Bucovina a obținut un fel de autonomie administrativă cu un guvernator numit de Viena, cu o dietă locală și administrație controlată de Viena. Timp de aproape *70 de ani de administrare galițiană* multe nume românești au fost schimbate în polono-ucrainene sau li s-a adaus un „iuc“ sau „schi“ la urmă. Politica Austriei era ca elementul românesc din Bucovina să fie redus și slăbit treptat cu ajutorul ucrainenilor și evreilor din Galiția, de frică ca nu cumva românii să se uite peste graniță în Moldova și să primejduiască prada lor din trupul Moldovei. Cu miopia lor nu vedeau, nu înțelegeau primejdia slavă din răsărit care le va da lovitura de grație peste alte șase decenii. După împrăștiere și după autonomia Bucovinei, ucrainenii și evreii au năvălit și mai mult – căci aici găseau unele avantaje: pământul Bucovinei era mai bun, mai productiv; prin exproprierea moșiilor boierilor rămași în Moldova a devenit destul pământ liber pentru împrăștierea ucrainenilor din Galiția, ajutați sub diferite forme de ușurări din partea administrației, scutiți zece (10) ani de impozite și armată. Evreii găseau un teren larg de comerț, afaceri și îmbogățire, la fel ocrotiți de austrieci, fiindcă evreii au inventat repede că ei sunt stâlpii politicii antiromânești a Vienei în Bucovina și „Kulturträgerii“ germani, adică reprezentanții culturii germane pe aceste meleaguri. Evreii în orașe au început comerțul larg și o parte de industrie, înlăturând treptat pe vechii comercianți români și armeni, la sate a întins o rețea de crâșme și împrumuturi cu dobândă mare. Satele și sătenii plini de naivitate și patimi și fără nici o experiență, au căzut în timp scurt pradă crășmarilor și V. Alecsandri în piesa lui a redat admirabil atmosfera, mijloacele crășmarilor și întregul proces de *nimicire a satelor românești* prin rachiul, împrumut și viclenie evreiască. Piesa de teatru a lui V. Alecsandri poartă titlul *Lipitorile satului*. Ucrainenii au lucrat sub ocrotirea Vienei la deznăționalizarea românilor care, în opt decenii, a ajuns până sub cetatea Sucevei. Evreii țineau pas la nimicirea economică și familială cu ajutorul băuturii dată pe credit în crâșmele lor. Crâșmele erau pline de săteni și, cu vorbă dulce, evreul-crășmar îi mai oferea și bani cu împrumut. Omul bea fără să plătească și nu mai știa scoteala nici a împrumutului nici a băuturii. Și procedura era simplă. Când „Moșcu“ crășmarul vedea că datoria e mare cu dobânzile ei, îi spunea săteanului că ar fi bine să plătească. Și o spunea totdeauna de față având martori oamenii lui. După trei asemenea somări – căci țăranul nu le lua în serios și nici nu cunoștea primejdia – evreul da toată treaba pe mâna unui avocat evreu din Cernăuți. Țăranul primea o hârtie-citație de judecată pe care n-o înțelegea și mergea la „Moșcu“ să-i spună ce scrie acolo. Moșcu blând îi spunea că-i de la „Gericht“ (tribunal), că nu-i silit să meargă la „Gericht“. Tribunalul judeca în absență – judecătorul era tot evreu – și într-o bună zi o trăsură din Cernăuți cu avocatul și doi portărei, asistați de jandarmii din sat, veneau la casa creștinului și-i citeau hotărârea judecătorească – bineînțeles lucrul acesta se făcea după trecerea termenului de recurs – și-l evacua din casă cu familia întregă, îi vindea din pământ, până la acoperirea datoriilor, onorariului avocatului, cheltuielilor de deplasare etc. Și țăranul la început se uita zăpăcit și nu-i venea să creadă asemenea treburi. Dar, era repede adus la realitate și de obicei omul rămânea mai departe ca chiriaș în gospodăria lui. Avocatul avea grijă să aducă și cumpărător, care totdeauna era crășmarul sau o rudă a lui. Această decădere neașteptată a celor mai buni gospodari ai satului, a fost o mare rușine pentru familia lor și pentru sat. Până ieri erau oameni așezați, cinștiți de sat și deodată au ajuns la sapă de lemn și cu mare rușine. Aceasta s-a întâmplat între anii 1870-1900.

La începutul acestui secol în satul nostru Mahala erau 42 familii evreiești – crâșmari, băcani, proprietari de pământ, negustori de vite și cereale etc. Aveau casa lor de rugăciune, aveau școala lor pentru copii, aveau abatorul lor.

Deșteptarea și reacțiunea au venit din mijlocul sătenilor, fără nici un îndemn sau ajutor de la alții. Reacțiunea și acțiunea de mântuire s-a întâmplat pe două căi, cum vom vedea mai departe.

(Va urma)

Vișnîk Ţentru bukovinoznavstva. Seria istoricina. Vîpusk perșûi, Cernivți, 1993, 192 p.

Centrul de studii în problemele Bucovinei din Cernăuți a publicat la finele anului 1993, într-un tiraj de 500 de exemplare, primul număr al revistei intitulată *Buletinul Centrului de studii în problemele Bucovinei. Serie istorică*. „Editarea buletinului, se menționează în introducere, va stimula înviorarea și adâncirea cercetărilor, depistarea unor fapte și evenimente noi, puțin cunoscute, stabilirea adevărului istoric, popularizarea istoriei Bucovinei, atât de interesante și irepetabile”. (p. 4).

Culegerea de articole cuprinde un șir de lucrări în care se oglindesc diverse aspecte din trecutul ținutului, începând cu secolul al XII-lea și terminând cu anii '90 ai secolului nostru, pe care le putem grupa în câteva compartimente:

- 1) procese social-economice;
- 2) istorie și procese politice;
- 3) metodică predării istoriei.

Problemele social-economice sunt oglindite în 8 articole ale buletinului. Arheologii cernăuțeni L. Mihailina și J. Voznîi, în baza săpăturilor efectuate în gorodiștea Cernaucă din raionul Noua Suliță, au analizat „Constituirea posesiunii private asupra pământului la marginea de sud a cnezatului Halici-Volînia în secolul XII-XIII” (p. 5-13).

În urma investigațiilor efectuate în gorodiștea Cernaucă, autorii conchid că „teritoriul Bucovinei de Nord a fost destul de timpuriu atras în procesul feudalizării și aservirii populației locale. Asemănarea culturii materiale a gorodiștei date (Cernaucă n.n.) cu cea a monumentelor analogice din alte regiuni ale Ucrainei locuite, în perioada studiată, de populația veche, cu siguranță mărturisește despre unitatea culturii populației pe întreg teritoriul Rusiei vechi” (p. 12).

Articolul lui M. Saiko, intitulat „Robii în Bucovina și eliberarea lor” (sec. XV-XVIII) (p. 35-48), abordează diferite aspecte ale statutului juridic al robilor, situația lor socială și funcțiile îndeplinite de aceștia în timpul Țării Moldovei și în primele decenii ale dominației austriece în Bucovina.

Istoricul V. Perjun analizează situația social-economică a nordului Basarabiei (județul Hotin) în anii 1812-1968 (p. 58-71), iar V. Botușanski oglindește foamea care a bântuit în anii 1865-1866 în Bucovina (p. 71-78).

Istoria monetăriei rusești din Bucovina, din perioada războiului ruso-turc din 1768-1774, este prezentată de arheologul S. Pivovarov și I. Cehovski (p. 13-24). Activitatea monetăriei din Sadagura, sub conducerea contelui P. Gartenberg, a adus prejudicii însemnate sistemului financiar al Principatelor Române, consecințele răsfrângându-se, în primul rând, asupra oamenilor simpli de la sate și orașe.

Cercetătorul I. Jaloba reflectă problemele adaptării râurilor din Bucovina cursurilor de apă din Bucovina pentru necesitățile plutăritului în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea (p. 48-58).

Istoricul O. Sîci prezintă problematica legată de emigrarea bucovinenilor în Canada în baza documentelor aflate în Arhiva de Stat a regiunii Cernăuți (p. 92-102).

Componenta națională și confesională a populației din orașul Cernăuți în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, în lumina recensămintelor oficiale austriece, este analizată de cercetătorii V. Botușanski, G. Botușanska și G. Scoreiko (p. 116-130). Studiul este bine documentat, argumentat, autorii reușind, în marea majoritate a cazurilor, să depășească limitele și ideile fixe ale istoriografiei sovietice.

În rândul studiilor istorice și istorico-politice se impune articolul istoricului O. Masan, consacrat Țării Șipenițului (p. 24-35). În ciuda faptului că consideră ținuturile Hotin, Tetina și Hmeliiov ca fiind anterior părți componente ale Rusiei Haliciene, autorul ajunge la justa concluzie că în „cadrul statalității moldovenești Țara Șipenițului, ca unitate politico-administrativă, n-a existat” și că această noțiune a fost impusă anume de diplomația poloneză (p. 33).

Profesorul I. Grițenko, prezintă cititorilor o sursă puțin cunoscută pentru cercetătorii istoriei Bucovinei – materialele Consulatului rusesc din Cernăuți (întemeiat în anul 1868), aflate în Arhiva de politică externă a Rusiei, în Moscova (p. 78-92). Istoricul S. Troian relatează despre problemele organizării național-statale a Bucovinei și Galiției în interpretarea publicisticii germane în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (p. 102-107).

Mișcarea națională ucraineană în Bucovina în anii '70 ai sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, în special societățile și partidele politice, este cercetată de istoricul O. Dobrjanski și V. Filipciuk (p. 107-116; 130-143). Iar profesorul universitar, I. Makar, analizează dezvoltarea mișcării naționaliste ucrainene în Bucovina în perioada interbelică (p. 154-164).

Problema Bucovinei în relațiile internaționale în timpul primului război mondial, pozițiile diferitelor țări față de viitorul acestei provincii în anii 1914-1919 este reflectată în articolul istoricului V. Fisanov (p. 143-154). Iar cercetătorul S. Hacman analizează evoluția relațiilor sovieto-germane și poziția României în chestiunea Bucovinei în perioada iunie- noiembrie 1940 (p. 164-172).

Cercetătorul V. Holodnițki și-a concentrat eforturile spre oglindirea politicii de repatriere promovate de Puterea Sovietică pe teritoriul regiunii Cernăuți în anii 1944-1953 (p. 172-183). În baza datelor de arhivă, autorul susține că, în regiunea Cernăuți, s-au întors 56 650 persoane, iar 10 847 de oameni au refuzat să se întoarcă în „raiul” bolșevic (p. 179).

În compartimentul metodicii istoriei se include articolul cercetătorilor A. Koțur și B. Bilețki „Problemele studierii istoriei regiunii Cernăuți (în anii 1940-1993) (p. 183-190). Analizând dezvoltarea istoriografiei sovietice ucrainene în perioada postbelică, autorii conchid că sub influența nefastă a regimului comunist s-a realizat „o oglindire unilaterală, pompoasă a trecutului, fără o studiere obiectivă a lui, fără o dezvăluire

serioasă a greutăților și contradicțiilor“. Din această cauză, în fața istoricilor din Ucraina se impune sarcina de a elimina din istoria Bucovinei acele „denaturări și deformări“ propagate cu mare zel în perioada anterioară (p. 188).

Acest „Buletin“ încearcă să stabilească „adevărul curat“ în desfășurarea unor evenimente și procese din istoria teritoriului numit Bucovina, cu toate că nu totdeauna autorii reușesc să se debaraseze de unele idei și concepții tendențioase.

ȘT. PURICI

Ilie Popescu, Ion Cozmei, *Drumul spre Golgota*, Iași, Editura Moldova, 1944, 99 p. + 16 anexe.

Anul 1940 a constituit începutul unei tragedii inimaginabile, prin proporțiile sale, pentru populația din nordul Bucovinei și Ținutul Herței. Bolșevicii au recurs la „curățirea“ acestor teritorii de „elemente dușmănoase“, elemente, care în realitate nu purtau nici o vină, oameni simpli care nu doreau să trăiască în „raiul“ stalinist, sau, cel puțin, au fost gospodari în satele lor până în iunie 1940. Arestările și deportările au început chiar din vara lui 1940, combinate în iarna și primăvara lui 1941 cu împușcările în masă ale celor care doreau să se refugieze în România (drept garantat prin înțelegerile sovieto-române), și au culminat cu ridicarea a mii de familii de bucovineni în nopțile care i-au urmat lui 13 iunie 1941. Tragedia a fost cu atât mai mare, cu cât toate fărădelegile comise erau înfăptuite, sprijinite și instigate de unele „cozi de topor“, care trecând în slujba satrapilor staliști, urmăreau interese personale, interese care au cauzat suferințe fără margini pentru unele familii de români bucovineni.

Cartea *Drumul spre Golgota* este o mărturie zguduitoare a dramei unei familii de români bucovineni care, nevinovată, a avut de suferit chinuri și pierderi tragice. Ea este scrisă de unul dintre martorii oculari ai evenimentelor petrecute între anii 1940-1948 pe meleagurile bucovinene, ca și în locurile deportării siberiene, de fiul lui Vasile Grijincu și al Veronicăi Popescu, Ilie Popescu, docent la Universitatea din Cernăuți. Apariția cărții a fost sprijinită prin eforturile scriitorului sucevean Ion Cozmei. Coperta cărții, realizată de pictorul sucevean Ioana Nistor, este foarte semnificativă, reprezentând negrul urgiei staliniste căreia i se opune chipul mamei. Fără să-și precupețească puterile, sănătatea, gândurile, ea-și salvează cei opt copii – opt brândușe, ce rezistă și străpung înghețurile bolșevice.

Cazul familiei Popescu este reprezentativ pentru soarta multor familii de români bucovineni. Împreună cu cărțile lui D. Nimigean și A. Cudla-Nandriș, *Drumul spre Golgota* constituie o dovadă a crimelor săvârșite de regimul comunist contra românilor bucovineni, o mărturie a suferințelor ce nu trebuiesc date uitării, o sursă autentică pentru realizarea unei istorii adevărate a calvarului din nordul Bucovinei după 1940.

ȘT. PURICI

**Mihai Patraș, Dicționar economic rus-român, Chișinău,
Ed. Gheorghe Asachi, 1994.**

În lumea afacerilor barierele lingvistice sunt, poate, punctul cel mai vulnerabil. Procesul negocierii și semnării oricărui contract economic cu firme din alte țări presupune și o traducere corectă și calificată a textului acestui act juridic. Deosebit de importantă a devenit această problemă pentru țările din fosta U.R.S.S., unde limba rusă, în virtutea condițiilor moștenite, mai continuă să rămână o punte de înțelegere între vorbitorii de diferite limbi. În acest sens apariția, la Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi“, a DICȚIONARULUI ECONOMIC RUS-ROMÂN, cu un tiraj de 10 000 exemplare, a devenit o surpriză așteptată de mulți oameni de afaceri.

Așa cum scrie în prefață autorul – dl Mihai Patraș, doctor în economie, Președintele Asociației Economistilor din Republica Moldova, cu timpul s-a ajuns la concluzia că este necesar un „dicționar democratic interdisciplinar economic“, dat fiind faptul că limbajul actual se află în continuă dezvoltare. Totodată, în fondul activ de cuvinte au fost readuși unii termeni, cum ar fi *dobândă, camătă, profit* etc., considerați de unii autori ca arhaici și ignorați pe nedrept de unele dicționare apărute anterior.

Fiind cea mai completă ediție de acest fel din cele apărute până în prezent, DICȚIONARUL ECONOMIC RUS-ROMÂN cuprinde circa 50 mii de termeni în limba rusă și aproximativ 65 de mii – în limba română. Aici vom găsi termeni și expresii din cele mai diverse domenii ale economiei: teorie economică generală, activitate financiară și bancară, statistică, relații economice internaționale, evidență contabilă, marketing și management ș.a.

Fără îndoială, specialiștii în materie își vor spune cuvântul lor competent privind calitățile și neajunsurile acestui dicționar, iar activitatea economică va da naștere la noi cuvinte și expresii, într-o limbă sau alta, care vor fi luate în considerație în procesul reeditării lui. În linii mari, însă, grație eforturilor de mai mulți ani ale dlui Mihai Patraș, economiștii, businessmanii, lectorii și studenții, în genere oamenii de afaceri din mai multe țări, vorbitori de limbă rusă și română, pot beneficia astăzi de o lucrare lexicografică de certă valoare practică.

Bucovinean de origine, autorul a avut amabilitatea să doneze un număr însemnat de dicționare primăriilor și școlilor din toate localitățile cu populație românească din regiunea Cernăuți.

TEODOR ANDRIEȘ

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

Autorii sunt invitați să ne trimită studii originale sau eseuri, recenzii ale unor volume publicate, cu precădere despre Bucovina sau aparținând unor autori bucovineni, precum și materiale ce se încadrează în celelalte rubrici. Studiile sau eseurile vor fi extinse până la maximum 25 de pagini dactilografiate la două rânduri (intervale) cu un scurt rezumat (10 rânduri) în limba română sau engleză. Materialele scrise de mână nu vor fi luate în discuție spre publicare. Autorilor le revine în exclusivitate responsabilitatea pentru conținutul materialelor. În mod normal vor fi acceptate numai studiile sau articolele care nu au mai fost publicate altundeva. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Titlul articolelor se va scrie cu litere mari și va fi urmat de numele autorului și orașul de reședință. Caracterele cursive trebuie subliniate cu o linie, iar caracterele îngroșate – cu două linii (cu creion negru). Referințele bibliografice se vor face fie prin numere în text, notele necesare urmând să fie așezate la sfârșitul lucrării în ordinea în care se trimite la ele, fie prin numere încadrate între paranteze rotunde, indicând ordinea în lista bibliografică și, respectiv, pagina din care s-a extras citatul. (Volumul va fi indicat cu cifre latine, în poziția a doua).

Revista noastră a trecut la ortografia cu „â” și cu forma „sunt”. În consecință, rugăm colaboratorii noștri să țină seama de aceste reguli.

Manuscrisele pentru publicare sau volumele pentru recenzie vor fi expediate pe adresa: Revista GLASUL BUCOVINEI, Fundația Culturală Română, Aleea Alexandru, nr. 38, București, România sau Prof. Dr. Alexandrina Cernov, str. Kamarova, nr. 30, ap. 38, Cernăuți, cod 274013, Ucraina.

ÎN ATENȚIA CITITORILOR

Anunțăm cititorii noștri că abonamentele la GLASUL BUCOVINEI, revistă trimestrială de istorie și cultură, se pot face prin toate centrele de difuzare RODIPET S.A. (Lista-Catalog RODIPET 1995, poziția 7165) sau direct la Fundația Culturală Română (Cont nr. 45106262 B.C.R., Sector 2), București, Sector 1, Aleea Alexandru nr. 38, Departamentul Casa de Presă și Editură, telefon 212.28.54.

Prețul unui abonament este de 4.000 lei.

Pentru cititorii din străinătate, costul abonamentului în dolari SUA (sau echivalentul în orice monedă convertibilă) poate fi depus în contul Fundației Culturale Române nr. 4625000344300-3 BRCE, specificând pentru revista GLASUL BUCOVINEI, sau cu cec pe adresa redacției. Prețul unui abonament pe un an este de 20 dolari SUA pentru zona europeană și 25 dolari pentru celelalte continente.

Tehnoredactare computerizată:
INFO-TEAM Ltd.
fax: 659.46.26

Tiparul executat la
Tipografia „ARC“ SRL
Tel: 211.86.17
Tel/Fax: 615.15.27

ISSN 1222-5606